ئۆسمۈرلەر

ئۇچۇن ئىنقىلابىي ئوقۇشلۇق

دېڭ شىياۋپىڭنىڭ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۆسمۈرلەر ئۈچۈن ئىنقلابىي ئوقۇشلۇق

دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرى

تەرجىمە قىلغۇچى: ياسىن سىيىت ئارچىن

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

少年邓小平：维吾尔文/徐鲁著；牙生·赛依提译.
— 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2011.7
（少年励志版红色经典系列）
ISBN 978-7-228-14385-6

Ⅰ.①少… Ⅱ.①徐… ②牙… Ⅲ.①邓小平（1904～1997）-生平事迹-少年读物-维吾尔语（中国少数民族语言）
Ⅳ.①A762

中国版本图书馆CIP数据核字（2011）第133729号

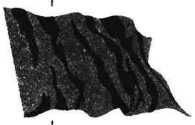
责任编辑	托合提·吐尔迪
责任校对	热娜古丽·阿布力米提
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
电　　话	(0991)2827472
邮政编码	830001
印　　刷	新疆新华印刷二厂
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米　1/32
印　　张	8
版　　次	2011年7月第1版
印　　次	2011年7月第1次印刷
印　　数	1-3000
定　　价	19.00元

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
يۆگەكتىكى بوۋاق 5
ئىسىمغا باغلانغان ئارزۇ ـ ئۈمىد 13
داۋالغۇچ تۈرغان يىللار 19
پەيغاك كەنتىدىكى دېڭ جەمەتى 24
قايتىدىن باش كۆتۈرگەن «ئوقۇمۇشلۇق ئائىلە» 31
بامبۇكزارلىقتا ئۆتكەن ئۆسمۈرلۈك چاغلار 40
دارىلئۇلۇمدىكى شاگىرت 47
دېڭ ئائىلىسىنىڭ كونا قۇدۇقى 56
پىلە بېقىش هويلىسى 62
جۇدۇن ـ چاپقۇنلۇق باشلانغۇچ مەكتەپ 67
بەش يامبۇ نەگە كەتتى 74
ئاق يېغىنلىق چوكانتال مەۋسۈمى 83
چۈجياڭ دەريياسىغا كەلگەن باهار كەلكۈنى 92
تۆمۈريول قوغداش هەربىكتى داۋامىدا چېنىقىش 99
گۇاڭئەن يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتىپىدە 107
«جىگىرىنى ئېلىپ ئانىسىنى قۇتقۇزۇش» تىراگېدىيەسىنى
توسۇش 115
چىڭقىچۈشتە شال ئوتاش 128
سۈپىكشەن تېغىدا ياڭرىغان ناخشا ساداسى 136

تىرىشقىن، ۋاقىت سېنى كۈتۈپ تۇرمايدۇ 142
«دې ئەپەندى» ۋە «سەي ئەپەندى» 149
فىرانسىيە چۈشى 156
يۈرتىدىن ئايرىلىش 163
بىپايان دېڭىز (1) 170
بىپايان دېڭىز (2) 179
فىرانسىيەگە بارغان دەسلەپكى چاغلار 187
بايېت ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئۆتكەن دەقىقىلەر 193
پولات ـ تۆمۈر زاۋۇتىدىكى شاكىچىك پىروكاتچىك 198
جاپا ـ مۇشەققەتلىك كۈنلەر 206
هارگېنسېن كاۋچۇك زاۋۇتىدا 214
ياش ئىنقىلابچى (1) 221
ياش ئىنقىلابچى (2) 229
«شاپىگراف دوكتورى» 234
خەير ـ خوش، فىرانسىيە 244

كىرىش سۆز

1904 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ گۇاڭئەن ناھىيەسى شىيېشىڭ بازىرى پەيفاڭ كەنتىدە ئولتۇرۇشلۇق بىر دېھقان ئائىلىسىدە بىر ئوغۇل بوۋاق دۇنياغا كەلدى. ئەلۋەتتە، ئەينى چاغدا بۇ بوۋاقنىڭ نۇرغۇن يىللاردىن كېيىن ئۆسۈپ يېتىلىپ پۈتكۈل جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ تارىخىي تەرەققىيات مۇساپىسىنى ئىلگىرى سۈرگەن ۋە پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا تەسىر قوزغىغان گىگانت ئىنسانغا، ئېلىمىزدە يولغا قويۇلغان ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ باش پىلانلىغۇچىسىغا، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ گۈللىنىشىدىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئارزۇ ئىشىنى ۋۇجۇدقا چىقارغان ۋە ئېلىمىز ئىسلاھاتىنىڭ يۈكسىلىش سىمفونىيەسىنى يازغان بىر ئەۋلاد ئۇلۇغ ئىنسان ۋە ئۇلۇغ رەھبەرگە ئايلىنىدىغانلىقىنى ھېچكىم ئويلىمىغانىدى. بۇ ئۇلۇغ زات دېڭ شياۋپىڭ (1904 ــ 1997) ئىدى. ئۇ دۇنياغا كېلىپ بىر ئەسىردىن كېيىن، كىشىلەر شەرقىي سىچۈەن تۇزلەڭلىكىگە جايلاشقان، بامبۇكزارلىق ۋە ياپيېشىل دەل ـ دەرەخلىك بۇ كىچىك كەنتكە دىققەت قىلىشتى.

ئوتتۇرا جۇڭگو رايونىدىن چۈڭچىڭغا قاراپ يولغا چىققان پويىز ئادەتتە تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن گۇاڭئەن ناھىيەسىگە يېتىپ بارىدۇ. 2004 ـ يىلى ئەتىياز ئايلىرىدا مۇئەللىپ

شەرقىي سىچۈەن تۈزلەڭلىكىدىكى كىشىلەر تېخىچىلا شېرىن ئۈيغۇدا ياتقان، ئاسمانىنىڭ چەت - چۆرىلىرى خىرە - شىرە ئاقىرىشقا باشلىغان بىر چاغدا پويىزدىن چۈشۈپ، چاققانغىنا بىر مىنىبۈسقا ئولتۇردى - دە، يېرىم سائەتلەردىن كېيىن شىپشىك بازىرى پەيدا كەنتىگە كەلدى.

شەرقىي سىچۈەن تۈزلەڭلىكىنىڭ چەت - ياقىسىغا جايلاشقان بۇ كىچىك كەنتتە ھەممە نەرسە ناھايىتى تىنچىتەك كۆرۈنەتتى. تالاي يىللاردىن بېرى شەرقىي سىچۈەن خەلقى كۈن چىقىشى بىلەن تىرىكچىلىكىنى باشلاپ، كۈن ئولتۇرۇشى بىلەن ئارام ئېلىپ، بامبۇكزارلىق بىلەن ئورالغان ۋە مورىلىرىدىن كۆكۈچ ئىس كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان بۇ كەنتتە نەچچە يۈز يىلدىن بۇيان كۈنلىرىنى بىر خىل ھالەتتە ئۆتكۈزۈپ كېلىۋاتاتتى. دېڭ شياۋپىڭ تۇغۇلغان دېڭ ئائىلىسىنىڭ ھويلىسىدىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدا «سۈزۈك سۇلۇق كۆلچەك» دەپ ئاتىلىدىغان بىر كۆلچەك بولۇپ، ھەر كۈنى ئەتىگەن ياكى كەچقۇرۇنلۇقى پەيدا كەنتىدىكى ئاياللار مۇشۇ يەرگە كېلىپ بەزىلىرى گۈرۈچ يۇسا، بەزىلىرى كىر - قات يۇغاچ، بىر - بىرى بىلەن ھال - مۇڭ بولۇشاتتى. «سۈزۈك سۇلۇق كۆلچەك»نى بويلاپ چىغىر يولدا ئازراق ماڭغاندىن كېيىن، بۇك - باراقسان ئۇجمزارلىق كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئىچكىرىسىدە جەنۇبقا قارىتىپ سېلىنغان، ئۆگزىسىگە كۆك كاھىش يېپىلغان كۆتۈرمە ئۆيلەر بار ئىدى. مۇشۇ كاھىشلىق ئۆيلەر دېڭ ئائىلىسىنىڭ پىلە باقىدىغان ئۆيلىرى ئىدى.

كۆك تاشتىن قوپۇرۇلغان خاتىرە راۋنقى كەنتنىڭ سىرتىدىكى چوڭ يولدا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. چەكسىز كەتكەن ئېتىزلىقلار يىراق - يىراقلارغا سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئەتىيازدا

چېچەكلىگەن قىچالار ئالتۇندەك ساپسېرىق پارقىراپ تۇراتتى. كۆك بىلەن بوي تالاشقان سېرىق دۇپ دەرەخلىرىنىڭ ھەربىر تال ياپرىقى شۇنچىلىك يېشىل ئىدى...

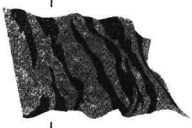
بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇنداق بىر ئەھۋالنى سۆزلەۋاتقاندەك قىلاتتى: قىش كېتىدۇ، ياز كېلىدۇ، كۆكلەم كېتىدۇ، كۈز كېلىدۇ؛ كېچىنىڭ ئورنىنى كۈندۈز ئالىدۇ. كۈرمىڭ ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىدۇ... تارىخنىڭ چاقى ھەرگىز بىر ئىزدا توختاپ قالمايدۇ. ۋاقىت گويا ئادەتتىن تاشقىرى ئاستا ئۆتۈۋاتقاندەك تۇيۇلىدىغان چەت ـ ياقىغا جايلاشقان بۇ خىلۋەت قەدىمىي كەنتمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس.

مۇشۇ ئەتىيازدا مۇئەللىپ دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئۆسمۈرلۈك ۋە بالىلىق چاغلىرىدىكى تۇرمۇشى، تەربىيەلىنىشى ۋە ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۈستىدە ئىزدەندى ھەم زىيارەتتە بولدى. مەزكۇر كىتابتىمۇ بۇ كەنت ئەڭ دەسلەپ تىلغا ئېلىنىدى. دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئۆسمۈرلۈك ۋە بالىلىق چاغلىرىدىكى ئۆسۈپ يېتىلىش مۇساپىسى ھېكايە شەكلىدە نەسرىلەشتۈرۈلدى. دېڭ شياۋپىڭ تۇغۇلۇپ ئوقۇش يېشىغا يەتكەندە خۇسۇسىي مەكتەپتە ئوقۇپ ساۋاتىنى چىقارغان؛ ئۇ بېيشەندىكى ئىپتىدائىي باشلانغۇچ مەكتەپتە، ئاندىن گۇاڭئەن ناھىيەلىك يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپتە، ئاندىن يەنە شۇ ناھىيەلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان؛ ئون ئالتە ياشقا كىرگەن يىلى چۈڭچىڭدا فىرانسىيەگە بېرىپ بىر ياقتىن ئىشلەپ، بىر ياقتىن ئوقۇش تەييارلىق مەكتىپىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن، چاڭجىياڭ دەرياسىنى بويلاپ سىچۈەندىن، كېيىن دۆلەت چېگرا سىدىن چىقىپ، دۆلەتنى ۋە مىللەتنى قۇتقۇزۇش يولىدا فىرانسىيەگە قاراپ يولغا چىققانىدى...

كەنت، ئېتىز ـ دالا، تۆپىلىك، دەريا ـ ئېقىن، ئۈجمىزارلىق، باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ، تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان بوران ـ چاپقۇن، داۋالغۇپ تۇرغان يىللاردىكى تۇرلۇك ئىدىيەلەرنىڭ كۆرسەتكەن تەسىرى ۋە تاسقىلىش، چەت ئەلدىكى سورۇقچىلىق، جاپالىق مېھنەت، بىلىم ئېلىش يولىدا ئۆتكەن تۇرمۇش... مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ بىر ئەۋلاد ئۇلۇغ ئىنسانىنىڭ ئەگرى ـ توقايلىقىغا تولغان ھاياتىنى، غايە ۋە ھەقىقەت يولىدىكى ئىزدىنىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

ئاپتوردىن

2007 ـ يىلى 10 ـ ئاي

يۆگەكتىكى بوۋاق

ياز بويى چىرىلدىغان تومۇزغىلارغا ئاخىر هارغىنلىق يەتكەندەك قىلاتتى. ئۇلارنىڭ چىرقىراق ئاۋازلىرىنىڭ ئۆزگىرىپ بوغۇق هەم ئاجىز چىقىۋاتقانلىقىنى بىر ئاڭلاپلا بىلىۋالغىلى بولاتتى.

ياز چىقىپ كەتكۈچە سۈزۈك سۇلۇق كۆلچەكنى ماكان تۇتقان بىر جۈپ ئۆردەكچاق تۇمشۇقلىرى بىلەن پەيلىرىنى تاراپ بۇ يەردىنمۇ ئىسسىق جايلارغا كېتىش ئۈچۈن سەپەر تەييارلىقىنى قىلىۋاتاتتى. بۇ يەردىكى مېهماندوست كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىدىن تومۇز يازنىڭ هىدى هېلىهەم كەتمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار شەرقىي سىچۈەن تاغلىرىنىڭ چوققىلىرىنى سىيپاپ ئۆتكەن كۈزنىڭ مۇزدەك هاۋاسىنىڭ دۆڭ ـ يوتىلاردىن هالقىپ، بامبۇكزارلىقلاردىن ئۆتۈپ، كۈز پەسلىنىڭ تۇنجى يامغۇرى بىلەن تەڭ سەھراغا يېتىپ كەلگەنلىكىنى هېس قىلىشقانىدى.

شۇ كۈنى، چىڭ سۇلالىسى گۈڭشۈيىنىڭ 30 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، يەنى مىلادىيە 1904 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ئىدى. چۈشتىن كېيىن، ئۇزۇندىن بېرى يامغۇر ياغمىغان شەرقىي سىچۈەن تۇزلەڭلىكىده سىم ـ سىم يامغۇر يېغىشقا باشلىغانىدى. تۇزلەڭلىكتىكى يۇرتداشلار: باش كۈزدىكى تۇنجى ياغقان يامغۇر خاسىيەتلىك يامغۇر، بۇ بىزگە بىر

خۇشاللىقتىن بېشارەت بەرسە كېرەك، دېيىشتى.

دەرۋەقە، گۇاڭئەن ناھىيەسىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان شىبشىڭ بازىرىدىكى بىر ھويلىدا بىر ئائىلە كىشىلىرى تۇغۇلۇش ئالدىدا تۇرغان بىر بوۋاقنى كۈتۈۋېلىش بىلەن ئالدىراش ئىدى.

بۇ ئائىلىنىڭ ئائىلە باشلىقىنىڭ فامىلىسى دېڭ، ئىسمى شاۋچاڭ، تەخەللۇسى ۋېنمىڭ ئىدى. يۇرتداشلىرى ئۇنى دېڭ ۋېنمىڭ دەپ ئاتايتتى، خوتۇنىنىڭ فامىلىسى دەن ئىدى. شۇ زامانىڭ ئادىتى بويىچە، دېڭ شاۋچاڭنىڭ خوتۇنى دېڭ دەن دەپ ئاتىلاتتى. ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك كونا جۇڭگودا ئاياللارنىڭ ئورنى تۆۋەنرەك ئىدى، ئۇلارنىڭ ھەتتا ئىسىمىمۇ بولمايتتى، ئىسىم ئۇلار ئۈچۈن بىر خىل قىممەتلىك زىبۇ ـ زىننەت بۇيۇمى ئىدى. ئۇلار ياتلىق بولغاندىن كېيىن فامىلىسىنىڭ ئالدىغا ئېرىنىڭ فامىلىسى قويۇلاتتى. ئاندىن كىشىلەر ئۇلارنى «پالانچى خېنىم، پۇستانچى خېنىم» دەپ چاقىراتتى. دېڭ شياۋچاڭنىڭ خوتۇنىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى.

شۇ تاپتا دېڭ شياۋچاڭ ھويلىدا تىت ـ تىت بولۇپ يۈرەتتى، سىم ـ سىم ياغقان يامغۇردا كىيىملىرى ھۆل بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ كارى بولمايۋاتاتتى. ئۇنىڭ تەقەززالىق ئەكىس ئەتكەن قاراشلىرىدىن بىر خىل خۇشاللىق ۋە ئارزۇ ـ ئۇمىد بالقىپ تۇراتتى...

ئىككى يىل ئىلگىرى ئۇلار بىر قىز پەرزەنت كۆرگەنىدى. ئەمدىلىكتە ئۇ خوتۇنىنىڭ ئوغۇل تۇغۇشىنى تىلەيتتى. چۈنكى، بىر ئائىلىدە ئوغۇل پەرزەنت بولمىسا، كونا جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى قارىشى بويىچە ئېيتقاندا، دېڭ جەمەتىنىڭ مال ـ مۈلكىگە كېيىن كىم ۋارىسلىق قىلىدۇ؟ ئائىلىگە كىم تىرەك

بولىدۇ؟ بۇ چوڭ مەسىلە ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە شەرقىي سىچۈەن يېزىلىرىدىكىلەر «ۋاپادار ئوغۇل بولمىسا، جەمەتنىڭ قۇيرۇقىنى قۇم باسار» دەيدىغان كونا ئەقىدىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. بۇنداق يامان ئاتاقنى كۆتۈرۈپ يۈرۈشنى قايسىبىر ئەركەك خالايدۇ دەيسىز؟

ــ ھەي، ئەجدادلىرىم، دېڭ جەمەتىدىكى ئاۋام ئۇچۇن ئۆز نەپسىدىن كەچكەن، ئاجىز ـ ئاجىزلەرنىڭ بېشىنى سىلىغان، ساۋابلىق ئىشلارنى كۆپ قىلغان نەچچە ئەۋلاد كىشىلەرنىڭ يۈز خاتىرىسىنى قىلغايسىلەر، مەن دېڭ شاۋچاڭنىڭ تەۋەللۇت بولۇش ئالدىدا تۇرغان ئوغۇل پەرزەنتىنى ئۆز پاناھىڭلاردا ساقلىغايسىلەر!

دېڭ شاۋچاڭ يامغۇردا قولىنى جۇپلەپ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئەرشئەلادىكى روھلىرىدىن ئۆزىگە ئامەت ئاتا قىلىشىنى ئۇنسىز تىلەيتتى.

ــ ئاتا ـ بوۋىلىرىم، ماڭا شەپقەت قىلغايسىلەر، مۇراد ـ مەقسىتىمگە يەتكۈزگەيسىلەر، ئوغۇل پەرزەنت كۆرسەم، مەن شاۋچاڭ دادىلىق مەسئۇلىيىتىمنى تولۇق ئادا قىلغان، پەرزەنتىمنى قاتتىق باشقۇرغان بولاتتىم. پەرزەنتىم كۈنلەرنىڭ بىرىدە دېڭ جەمەتىنىڭ تۈۋرۈكى بولۇپ قالىدۇ، ئەل ـ يۇرتقا ۋە خەلقىگە مەسئۇلىيەتچان، ساداقەتمەن ئادەم بولىدۇ، دېڭ ئائىلىسىنى ھەرگىز نومۇسقا قويمايدۇ...

ئۇ ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن مەدەت تىلەپ، بىر تالاي ۋاقىتنىڭ ئۆتۈپ كەتكىنىنى سەزمەيلا قالدى.

دېڭ جەمەتىنىڭ ھويلىسىدا دېڭ دەنگە تۇغۇت ئانىسى بولۇشقا تەكلىپ قىلىنغان ئايال تۇغۇتلۇق ئايال ياتقان يان ئۆيگە توختىماي كىرىپ ـ چىقىپ يۈرەتتى. ئۇ بەك ئالدىراش

ئىدى.

يان ئۆيدىن خوتۇنىنىڭ ئازابلىق ئاۋازى دەمدەم ئاڭلىنىپ تۇراتتى، بۇ ئاۋازدىن شاۋچاڭنىڭ يۈرىكى سىرقىراپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ يان ئۆيگە كىرىپ خوتۇنغا بىر قارىۋېلىشنى، يۈز ـ كۆزلىرىدىكى تەر تامچىلىرىنى سۈرتۈپ، ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشنى شۇ قەدەر خالايتتى. بىراق، بۇ جايدىكى خۇراپىي يوسۇنلار ئۇنىڭ ئېھتىيات سىزىقىدىن بىر قەدەم ئۆتۈشىگە يول قويمايتتى، تۇغۇتلۇق ئايال يەڭگىۋاتقان ئۆيگە ھەتتا ئېرىنىڭ كىرىشمۇ چەكلەنگەنىدى.

دېڭ شاۋچاڭ نائىلاج ھويلىدا يان ئۆينىڭ ئىشىكىگە تەلمۈرۈپ قاراپ، تىتىلداپ تۇراتتى. تۇغۇت ئانىسىنىڭ ئۆيدىن چىققانلىقىنى كۆرگەن دېڭ شاۋچاڭ ئىتتىك ئۇنىڭ ئالدىغا باردى ۋە:

ـــ كىندىكئانا، سىلىنى جاپاغا سېلىپ قويدۇق، بىرەر شەپە يوقمۇ؟

ـــ ئالدىراپ كەتكىنىڭنى قارا، ۋېنمىڭ، خاتىرجەم بول، مەنلا بولىدىكەنمەن، ئانا ـ بالا ھەرئىككىسى ئامان ـ ئېسەن بولىدۇ. تۇغۇلۇش ئالدىدا تۇرغان بالاڭ ئانىسىنىڭ باغرىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغاندەك ئۇنىڭ تېنىگە يېلىمدەك چاپلىشىۋاپتۇ، مۇشۇنداق بالىلار ۋاپادار كېلىدۇ!

ـــ شۇنداق بولغاي ئىلاھىم! كىندىكئانا، ئۆزلىرى جاپا تارتىپ بوۋاقلارنى بىر ـ بىرلەپ دۇنياغا كۆز ئاچقۇزۇپ كېلىۋاتىدىلا. بۇ كاتتا ساۋاب! چاققان ئۆيگە كىرسىلە، بالىنىڭ ئاپىسى تولغاق ئازابىغا چىدىماي ناله قىلىپ كەتمىسۇن يەنە...

چۈشتىن كېيىندىن تارتىپ كۈن ئولتۇرغۇچە دېڭ شاۋچاڭ ھويلىدا ياكى يان ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدا قانچە قېتىم

ئايلىنىپ يۈرگىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

ئۇنىڭ تېخى ئۇچ ياشقىمۇ كىرمىگەن، ئەمدىلا تىلى چىققان قىزى ئاشخانا ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدا پىستىدەك ئاغزىنى ئېچىپ:

— دادا... تاماق يە... — دېدى.

ئەسلىدە كەچلىك تاماق ۋاقتى بولغانىدى. لېكىن، دېڭ شاۋچاڭنىڭ تاماققا قانداقمۇ كۆڭلى تارتسۇن! ئۇ ھويلىنىڭ سىرتىدىكى مەنزىرىلەرگە قارىدى: يامغۇردىن كېيىنكى مايسىلاردىن كەچتە كۆمۈشتەك ئاقۇچ نۇرلار يالتىراپ تۇراتتى؛ تۇتاش كەتكەن زىلۋا بويلۇق بامبۇكلار سەلكىندە شۇڭىرلايتتى؛ كەچ قالغان كىشىلەر مەشئەل كۆتۈرۈشۈپ، ئېتىزلىقلارنىڭ قىرى بىلەن مېڭىپ كەنتكە قايتىشماقتا ئىدى.

بىردىنلا يان ئۆيدىن بوۋاقنىڭ يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. ئىڭە... ئىڭە...

نېمىدېگەن چىلك ئاۋاز بۇ! بۇ ئاۋازنى شۇ تاپتا ھويلىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئاڭلىيالايتتى.

— قۇتلۇق بولسۇن، ۋېنمېڭ، ئوغۇل ئىكەن! — كىندىكىنا شۇنداق دەپ ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ خۇش خەۋەر يەتكۈزدى.

— راستتىنلا ئوغۇلمۇ؟

دېڭ شاۋچاڭ خۇشاللىقىدا نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى. ئۇ كىندىكىنا رەھمەت ئېيتقاچ، ئۇچ قەدەم يەرنى ئىككى چاماداپ، ئىشىك پەردىسىنى قايرىپ يان ئۆيگە كىردى.

بۇ چاغدا بوۋاق ئۆزىنىڭ بۇ دۇنياغا كەلگەنلىكىنى يىغلاپ تۇرۇپ جاكارلاش «مۇراسىمى»نى ئاياغلاشتۇرۇپ، ئانىسىنىڭ قاراشلىرىدا پارلىغان ئانىلىق مېھىر ـ مۇھەببەتتىن تاتلىق

ھۇزۇرلىنىپ، ئانىسىنىڭ يېنىدا كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ ياتاتتى.

دېڭ دەنىڭ چىرايى تولغاق ئازابىدىن سەل تاتىرىپ كەتكەندى، ئۆزى ھارغىن كۆرۈنەتتى، ئەمما قاراشلىرىدىن چەكسىز خۇرسەنلىك ئەكس ئېتەتتى. خۇشاللىقىدا ئۆيگە شامالدەك تېز كىرگەن ئېرىنى كۆرۈپ، قاراشلىرى ئارقىلىق كىچىككىنە يۆگەكنى ئىما قىلدى ـ دە، مۇلايىم ئاۋازدا:

ـــ ۋېنىمىڭ، دېڭ جەمەتىگىلار ئوغۇل پەرزەنتلىك بولدى! ـــ دېدى.

ـــ ئوغلۇم! مېنىڭ ئوغلۇم!

دېڭ شاۋچاڭ يوغان قوللىرىنى سوزۇپ، يۆگەكتىكى بالىنى قولىغا ئالدى ۋە ئاۋايلاپ باغرىغا ئاستا باستى.

بۇ ياش دادا ئۆز پەرزەنتىنىڭ نۇرغۇن يىللاردىن كېيىن ئۆسۈپ يېتىلىپ پۈتكۈل جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ تارىخىي تەرەققىيات مۇساپىسىنى ئىلگىرى سۈرگەن ۋە دۇنياۋى تەسىر قوزغىغان، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ گۈللىنىشىدىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغان، ئېلىمىز ئىسلاھاتىنىڭ يۈكسىلىش سىمفونىيەسىنى يازغان بىر ئەۋلاد ئۇلۇغ ئىنسانغا ئايلىنىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى.

يۆگەكتىكى بۇ بوۋاق دېڭ شياۋپىڭ ئىدى.

لېكىن، بوۋاقنىڭ شۇ چاغدىكى ئىسمى دېڭ شياۋپىڭ ئەمەس بولۇپ، دادىسى ئۇنىڭغا دېڭ شىيەنشېڭ دەپ ئىسىم قويغانىدى.

دېڭ شياۋپىڭ تۇغۇلغان بۇ كەنت سېچۇەن ئۆلكىسى گۇاڭئەن ناھىيەسىنىڭ شىمالىغا تەخمىنەن 20 چاقىرىم كېلىدىغان بازار ـــ شىبشىڭ بازىرىغا جايلاشقان پەيڭ كەنتى

ئىدى.

بۇ كىچىك كەنت ھازىر جۇڭگو خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئوغلانىنىڭ بۇ جايدا ئاپىرىدە بولغانلىقى ھەم شۇ جايدا ئەر بولۇپ يېتىلگەنلىكى تۈپەيلىدىن دۇنياغا تونۇلدى.

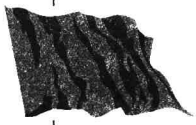
دېڭ شيەنشېڭ تۇغۇلغان چاغدا، ئۇمۇ پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تۇغۇلغان بالىلارغا ئوخشاش ئاددىي بىر بالا بولۇپ، ئۇنىڭ باشقا بالىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ھېچقانداق ئالاھىدە تەرەپلىرى يوق ئىدى. خېلى يىللاردىن كېيىن دېڭ شياۋپىڭنىڭ قىزى ماۋ ماۋ «دادام دېڭ شياۋپىڭ (1 ـ قىسىم)» ناملىق كىتابىدا: «دادام دېڭ شياۋپىڭ شۇ يىلى ئۆزى بىلەن بىر كۈندە تۇغۇلغان مىڭلىغان ـ ئون مىڭلىغان بوۋاقلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر بوۋاق ئىدى، لېكىن دادام ھازىر مەشھۇر زات، شۇڭا بەزى تۇغقانلىرىمىز ۋە يۇرتداشلار دادام تۇغۇلغان چاغدا قانداقتۇر ئالامەتلەر يۈز بەرگەنلىكى توغرىسىدا رىۋايەت تۇسىنى ئالغان گەپلەرنى قىلىشتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئويدۇرما، تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق» دەپ يازغانىدى.

شۇنداق بولسىمۇ، ئىلگىرى ئۆتكەن گېرمانىيەلىك مۇخبىر ئۇل فرانزنىڭ «دېڭ شياۋپىڭ» ناملىق تەرجىمھال خاراكتېرلىك ئەسىرىدە مۇنداق بىر تەپسىلات بار:

«... 1904 ـ يىلى شەرقىي سىچۈەندىكى كىشىلەر ئوغۇل پەرزەنت ئىلاھ ئاتا قىلغان ياخشىلىق، ئوغۇل پەرزەنت ئائىلىسىنى ئەجدادلارغا چوقۇنۇشنىڭ يۇقىرى قاتلىمىغا باشلاپ كىرىدۇ، دېگەنگە ئىشىنەتتى. قەدىمىي يوسۇن بويىچە ئىشىك بېشىغا ئوقيا ئېسىپ، قولۇم ـ قوشنا ۋە يىراق ـ يېقىندىن كەلگەنلەرگە ئوغۇل پەرزەنتىنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكى بىلدۈرۈپ قويۇلاتتى. ناۋادا، پەرزەنت قىز بولۇپ قالسا، كىشىلەر ئىشىك

بېشىغا بىر پارچە لاتا ياكى قول ياغلىق ئېسىپ قويۇش بىلەن قانائەتلىنەتتى.»

مۇئەللىپ دېگۈ شىياۋپىڭ تۇغۇلغان كەنتنى زىيارەت قىلغاندا مۇشۇ يوسۇن تۇغرۇلۇق بىر قانچە مويسىپىتتىن ئەھۋال ئىگىلىدى، ئۇلار باشلىرىنى چايقاپ بۇ قاراشنى ئانچە جەزملەشتۈرمىدى. ئەلۋەتتە، بۇ تەپسىلاتنىڭ راست ـ يالغانلىقى ئانچە مۇھىم ئەمەس. ئۇل فرانز يازغان ئوغۇل پەرزەنت «ئائىلىسىنى ئەجدادلارغا چوقۇنۇشنىڭ يۇقىرى قاتلىمىغا باشلاپ كىرىدۇ» دېگەن بۇ چۈشەنچىنى خاتا دەپ كەتكىلى بولمايدۇ. ئەجدادلىرى تارىخىدا ئىككى ئەۋلاد ئوغۇل پەرزەنت كۆرمەسلىك ۋەھىمىسىگە قالغان دېگۈ جەمەتى ئۇچۇن ئېيتقاندا، دېمىسىمۇ شۇنداق. شۇڭا، كىشىلەر دېگۈ شىەنشېڭنىڭ دۇنياغا كېلىشى دېگۈ شاۋچاڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا ھەقىقەتەنمۇ قۇتلۇقلاشقا ئەرزىگۈدەك ئىش ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ.

ئىسىمغا باغلانغان ئارزۇ ـ ئۈمىد

دېڭ شاۋچاڭ ئوغلى تۇغۇلۇپ ئۇچىنچى كۈنى ئۇنىڭغا «دېڭ شىيەنشېڭ» دەپ ئىسىم قويدى.

شەرقىي سىچۈەن سەھرالىرىدا بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن بالىنىڭ ئاپا تەرەپ تۇغقانلىرى، مومىسى ۋە مومىسىنىڭ ئۆيىدىكىلىرى يېڭى تۇغۇلغان بالىنى تەبرىكلەش، تۇغۇتلۇق ئايالنى يامان كۆزلەردىن ساقلاش ئۈچۈن بالىنى يوقلاپ كېلىدۇ. بۇ يەردىكىلەر شۇنداق قىلغاندىلا بالا ئامان ـ ئېسەن ھەم كۆڭۈلدىكىدەك چوڭ بولىدۇ، دەپ قارايدۇ.

مۇراسىم شەكلىنى ئالغان بۇ قائىدە ئادەتتە بوۋاق تۇغۇلۇپ ئۇچىنچى كۈنى ئۆتكۈزۈلىدۇ. شۇ كۈنى دېڭ شاۋچاڭ شىيېشىڭ بازىرىدىن ئانچە يىراق بولمىغان ۋاڭشى يېزىسىنىڭ دەنجيا كەنتىگە ئەتىگەندىلا ئادەم ئەۋەتىپ، قېيىنئاتا ـ قېيىنئانىسىنى ـــ بوۋاقنىڭ ئاپا تەرەپ بوۋىسى بىلەن مومىسىنى، شۇنداقلا ئۆز كەنتىدىكى ۋە قوشنا كەنتتىكى ئۇرۇغ ـ تۇغقان، دوست ـ بۇرادەرلىرىنى چاقىرىپ داستىخان سالدى.

كۆپچىلىك دېڭ ئائىلىسى ھويلىسىغا جەم بولۇپ، دېڭ شاۋچاڭنىڭ ئوغۇل پەرزەنت كۆرگەنلىكى شەرىپىگە سالغان داستىخىنىغا خۇشال ـ خۇرام داخىل بولۇشتى.

زىياپەت ئارىلىقىدا مېھمانلار توختىماي ياخشى گەپلەرنى قىلىشتى، بۇ ئائىلىگە بەخت تىلەشتى. ئادەتتە خەيرلىك

ئىشلارنى كۆپ قىلىدىغان دېگە شاۋقاڭنىڭ ئوغۇل پەرزەنت كۆرگەنلىكىگە مەدھىيە ئوقۇشتى. بۇنىڭدىن كېيىن دېگە جەمەتىنىڭ قايتىدىن روناق تاپىدىغانلىقىغا بولغان ئىشەنچلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

ــ بۈمۇ ھەرقايسىڭلارنىڭ شاپائىتى، ھەرقايسىڭلارنىڭ شاپائىتى ! كۆپرەك ئىچىڭلار، ــ دەيتتى دېگە شاۋچاڭ مېھمانلارغا كەينى ـ كەينىدىن شاراب تۇتۇپ.

بوۋاق ئەمەن ياپىرىقى، كاۋاۋچىن قاتارلىق جۈڭگو دورىلىرى چىلانغان ئىسسىق سۇدا يۇيۇندۇرۇلغاندى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مۇشۇ سۇدا يۇيۇندۇرۇلغان بالا ساغلام، ئامان ـ ئېسەن چوڭ بولارمىش، ئاغرىق ـ سىلاق، بالا ـ قازادىن يىراق تۇرارمىش. يېڭى يۆگەككە ئورالغان بوۋاقنى ئانا تەرەپ مومىسى ۋە ھاممىلىرى قولىغا ئېلىپ ئەركىلىتەتتى، بالىنىڭ بەختىنىڭ زىيادە بولۇشىنى تىلەيتتى.

بوۋاقنىڭ ئانىسى دېگە دەن بېشىنى ئاق لۆڭگە بىلەن چىنگ چىگىۋالغان بولۇپ، ئىچىدىكى خۇشاللىقى چىرايىغا تېپىپ چىققانىدى. شۇنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولىدۇكى، خۇشاللىقا تولغان قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ئوغلىنىڭ پارلاق كەلگۈسى ۋە گۈزەل ئىستىقبالى زاھىر بولاتتى.

ــ ھەي، قاراڭلار، بۇ بالىنىڭ پېشانىسى كەڭ، بېشى يوغان ھەم يۇمىلاق ئىكەن، ۋېنىمىڭ بىلەن بىر قېلىپتا چىققانەكلا قىلىدۇ ! ــ دېدى مېھمانلارنىڭ بىرى بوۋاقنى قولىغا ئېلىپ يۇقىرى ئاۋازدا.

ــ ماڭا بېرىڭلارچۇ، مەن بوۋاقنىڭ چىرايىغا قاراپ باقاي، ــ مېھمانلارنىڭ ئارىسىدا تۇردىن ئورۇن ئالغان ئاپپاق ساقاللىق بىر مويسىپىت ساقىلىنى سىلاپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى.

— بەشىنچى بېگىم، سىلى جاھان كۆرگەن زات، — دېدى دېڭ شاۋچاڭ بالىنى ئالمان - تالمان كۆتۈرۈپ كېلىپ، — مالال قىلمىغان بولدۇق!

بەشىنچى بېگىم دېڭ شاۋچاڭنىڭ ئۆزىنى بۇنچىلىك چوڭ كۆرگەنلىكىدىن ئىچىدە سۆيۈنۈپ كەتتى. ئۇ بوۋاقنى قولىغا ئېلىپ، چىرايىغا بىر ھازا سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن بېشىنى چايقاپ ئەستايىدىللىق بىلەن:

— ۋېنمىڭ، بۇ بوۋاقنىڭ بۇرۇن - قۇلاقلىرى بەجىرىم، بەدەنلىرى ئەتلىك تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆزلىرى نۇرلۇق، قاش - قاپىقى كېلىشكەن ئىكەن. بۇ بالا كېيىنكى كۈنلەردە روھى ۋە جىسمانىي جەھەتلەردە كامالەتكە يېتىدۇ، كۆرۈنۈشتە رايىش، ئەمما كەسكىن مىجەزلىك، قوشۇن باشلاپ جەڭ قىلىدىغان سەركەردە بولۇپ يېتىشىپ چىقىدۇ... — دېدى.

— ئاڭلىدىڭمۇ ۋېنمىڭ، بەشىنچى بېگىمنىڭ ئاغزىدىن ئاسانلىقچە بۇنداق گەپ چىقمايدۇ جۇمۇ!

دېڭ شاۋچاڭ ئوقۇمۇشلۇق، مەھكىمىدە تەسىرى بار «ھۆكۈمەت ئادىمى» ئىدى، شۇڭا بەشىنچى بېگىمنىڭ گېپىگە چىنپۇتۇپ كەتمىدى. ئۇنى بەخت تىلەش ئارزۇسىدا ياخشى نىيەت بىلەن دېيىلگەن گەپ دەپ چۈشەندى. ئۇ بەشىنچى بېگىمنىڭ ئالدىدىكى قەدەھكە تولدۇرۇپ شاراب قۇيۇپ، مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردى ۋە:

— بەشىنچى بېگىم، سىلىنىڭ ياخشى نىيەتتە قىلغان مۇبارەك سۆزلىرى بىلەن قۇتلۇق تىلەكلىرىنىڭ بەرىكىتىدە بالا ئامان - ئېسەن ۋە ساغلام چوڭ بولۇپ، يۈرتداشلارنىڭ ۋە ئۇرۇغ - تۇغقانلارنىڭ مېھىر - شەپقىتىگە جاۋاب قايتۇرسا مېنىڭ مۇرادىم ھاسىل بولغان بولاتتى. قېنى، مەن سىلىگە

بىرقەدەھ شاراب تۇتاي، ــ دېدى.

ــ ۋېنىمىك بۇگۈنكى بۇ مەرىكىدىن كېيىن بوۋاقىغا رەسمىي ئىسىم قويۇش كېرەك. سەن بالىغا قانداق ئىسىم قويماي دەۋاتىسەن ! ــ بەشىنچى بېگىم ئاپىياق ساقلىنى سىلاپ تۇرۇپ، دېگىك شاۋچاڭ تۇتقان شارابنى كۆتۈرۈۋەتتى ـ دە، ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولۇپ دېگىك شاۋچاڭدىن سورىدى.

ــ شۇنداق، ۋېنىمىك. نامى يوللۇق بولمىسا، گەپ ـ سۆزىمۇ يوللۇق بولمايدۇ، بىر ئادەمنىڭ ئىسمى ـ زاتىنى مىڭلىغان ـ تۇمەنلىگەن ئادەم چاقىرىدۇ، ئوبدانراق ئويلان ! ــ دېدى دېگىك شاۋچاڭنىڭ دەنجيا كەنتىدىن كەلگەن قېيىنئاتىسىمۇ.

ــ بەشىنچى بېگىم، قېيىنئاتا، پەيغاك كەنتىدىكى دېگىك جەمەتى شەجەرىسىگە: «دىيانەتلىك بولماق، ئاتا ئۇمىدىنى ئاقلىماق، ئەل ـ يۇرتقا يارامىلىق ئادەم بولماق، بەخت ـ سائادەت يارىتماق كېرەك» دەپ پۈتۈلگەن. بوغۇن پەرقى بويىچە، بۇ بوغۇننىڭ ئىسمى «شىيەن» بولسۇن. پېقىر بالىغا قانداق ئىسىم قويۇش ئۈستىدە كۆپ ئويلىنىپ، ئاخىرى «شىيەنشېڭ» دېگەن ئىسىمنى لايىق تاپتىم. بۇ ئىسىمغا چوڭلار قانداق قارايدىكىن؟

ــ شىيەن... شېڭ؟ بەشىنچى بېگىم ساقلىنى سىلاپ تۇرۇپ ئويلىنىپ قالدى ۋە:

ــ ئاڭلىماققا بولىدىغاندەك قىلىدۇ، بۇ ئىسىمدا قانداق خاسىيەت بار؟ ــ دەپ سورىدى.

دېگىك شاۋچاڭ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ بەشىنچى بېگىم، بالا چوڭ بولغاندىن كېيىن جەزمەن كۈچلىرى، مېڭىزلارنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇيدۇ، پەزىلەت

ئىگىلىرىنى ئۆزىگە ئۇلگە قىلىدۇ، ئەلگە ۋە پۇقرالارغا كېرەكلىك ئادەم بولىدۇ، مەن ئارزۇ - ئۈمىدلىرىمنى «شيەنشېڭ» دېگەن ئىسىمغا باغلىدىم. بۇ بالىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن ئەجدادلىرىنىڭ ئېسىل ئەخلاق - پەزىلەتلىرىنى ئۆگىنىپ، ئالىيجاناب ئادەم بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن، — دېدى.

— بارىكاللا، بولىدىغان ئىسىم ئىكەن. ئاتىنىڭ ئىزگۈ تىلەكلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئاپتۇ، — دېدى بەشىنچى بېگىم قانائەتلەنگەن هالدا ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ.

— شۇنداق، ۋېنمېڭ. « يەن هەزرەتلىرىنىڭ پەند - نەسىهەتلىرى» ناملىق رىسالىدە يېزىلغان «ئوقۇشقا ئىلهاملاندۇرۇش» دېگەن ئىبارىنى بىلىسەن. ئادەم گۆدەك چېغىدا زېھنى تۇراقلىق بولىدۇ، قۇرامغا يەتكەندە پىكىر - خىيالى چېچىلىپ كېتىدۇ، تەربىيە ۋاقتىدا بولمىسا پۇرسەت كېتىپ قالىدۇ. قۇدامۇ ئادەتتە ساڭا بۇ هەقتە تەربىيە بېرەتتى، بۇنىڭدىن بىزنىڭ خەۋىرىمىز بار، سېنىڭمۇ بۇ بالىنى ياخشى تەربىيەلىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن. ئۇ ئەل - يۇرتقا يارامليق ئادەم بولۇپ چىقسا، بۇ دېڭ جەمەتى ئۈچۈن شان - شەرەپ، — دېدى دېڭ شاۋچاڭنىڭ قېيىنئاتىسى.

— بەرهەق گەپ بولدى. مەن ئاتىلىق مەسئۇلىيىتىمنى تولۇق ئادا قىلىپ، بۇ بالىنى ياخشى تەربىيەلەيمەن...

دېڭ شاۋچاڭ شۇنداق دەپ كۆزىنى يۆگەكتىكى بوۋاقىقا تىكتى. بوۋاقنىڭ ئەتراپىغا مېهمانلار ئولىشىۋالغاندى. دېڭ شاۋچاڭ ئىچىدە ئوغلىغا:

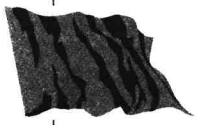
«ئوغلۇم، بىزنىڭ نېمىلەرنى دېگەنلىكىمىزنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ ئوبدان چوڭ بول، جەمەتىڭگە شان - شەرەپ كەلتۈر، ئاتا -

ئاناڭنى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنى ۋە پەيغاك كەنتىدىكى يۇرتداشلارنى ئۇمىدسىز قويما!» دېدى ئىچىدە.

شىەنشىك! شىەنشىك! بۇ ئاتىنىڭ ئوغلىدىن كۈتكەن ئارزۇ ـ ئۇمىدلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىسىم ئىدى. بەش ياشقا كىرىپ خەت ـ ساۋاتى چىققۇچە «دېڭ شىەنشىڭ» دېگەن ئىسىم دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئەسلىي ئىسىم ـ فامىلىسى بولۇپ قالدى.

دېڭ شياۋپىڭ بەش ياشقا كىرگەن يىلى مەكتەپكە كىردى. خۇسۇسىي مەكتەپ مۇئەللىمى ئۇنىڭغا «دېڭ شىشىەن» دەپ ئىسىم قويدى. لېكىن، بۇ كىچىنكى گەپلەر.

دېڭ شياۋپىڭ ئۆزىنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكىنى ئاستا ـ ئاستا ھېس قىلىپ يېتىشكە باشلىدى. كىچىن بۇ بالىنىڭ كەلگۈسى قانداق بولار؟

داۋالغۇپ تۇرغان يىللار

دېڭ شياۋپىڭ تۇغۇلغان چاغدا ئۇنىڭ يۇرتىدا ــ چەت ـ ياقىغا جايلاشقان بۇ كىچىك كەنتتە ھەممە مەۋجۇدات تىنچىتەك كۆرۈنەتتى. شەرقىي سىچۈەن خەلقى كۈن چىقىشى بىلەن تىرىكچىلىكىنى باشلاپ، كۈن ئولتۇرۇشى بىلەن ئارام ئېلىپ، بامبۇكزارلىق بىلەن ئورالغان ۋە مورىلىرىدىن كۆكۈچ ئىس كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان مۇشۇ كەنتتە نەچچە يۈز يىلدىن بۇيان كۈنلىرىنى بىر خىل ھالەتتە ئۆتكۈزۈپ كېلىۋاتاتتى.

دېڭ شياۋپىڭ تۇغۇلغان دېڭ جەمەتى ھويلىسىدىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدا «سۈزۈك سۇلۇق كۆلچەك» دەپ ئاتىلىدىغان بىر كۆلچەك بولۇپ، ھەركۈنى ئەتىگەن ياكى كەچقۇرۇنلۇقى پەيغاك كەنتىدىكى ئاياللار بۇ يەرگە كېلىپ، بەزىلىرى گۈرۈچ يۇسا، بەزىلىرى كىر ـ قات يۇغاچ، بىر ـ بىرى بىلەن ھال ـ مۇڭ بولۇشاتتى.

سۈزۈك سۇلۇق كۆلچەكنى بويلاپ چىغىر يولدا ئازراق ماڭغاندىن كېيىن، بۇك ـ باراقسان ئۇجمىزارلىق كۆرۈنەتتى، ئۇنىڭ ئىچكىرىسىدە جەنۇبقا قارىتىپ سېلىنغان، ئۆگزىسىگە كۆك كاھىش يېپىلغان كۆتۈرمە ئۆيلەر بار ئىدى. بۇ ئۆيلەر دېڭ جەمەتىنىڭ پىلە باقىدىغان ئۆيلىرى ئىدى.

ھويلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە نۇرغۇن ئۇجمە دەرەخلىرى بار ئىدى. ئەتىياز كېلىشى بىلەن بۇ ئۇجمە دەرەخلىرى بىخ

سۈرۈپ، ياپيېشىل يوپۇرماق چىقىراتتى، ئايالار ۋە بالىلار سېۋەتلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ كېلىپ يوپۇرماقلارنى پۈتىشاتتى. يان ئۆيگە قاتار تىزىپ قويۇلغان بامبۇك سېۋەتلەردىكى پىلە قۇرتلىرى ئۇجمە يوپۇرمىقى بىلەن بېقىلاتتى.

ئۇجمە دەرەخلىرى ھەر يىلى ئەتىيازدا كۆكىرىپ يوپۇرماق چىقىراتتى، پىلە قۇرتلىرى ھەر يىلى غوزەكلەيتتى. پەيغاك كەنتىدىكىلەر بىر يىلنىڭ تۆت پەسلىدە مۇشۇ ئىش بىلەن مەشغۇل بولاتتى، ئاي، يىللارمۇ بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۆتۈۋېرەتتى.

شۇ چاغلار 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرى ئىدى. لېكىن، پەيغاك كەنتىدىكى بىر مۇنچە كىشىلەر سىرتتىكى دۇنيانى، ئارقا ـ ئارقىدىن يۈز بېرىۋاتقان چوڭ ئىشلارنى نەدىن بىلسۇن ؟ ئەمەلىيەتتە، بۇ ئىشلار چەت ـ ياقا جايلاردا ياشاۋاتقان كىشىلەرگىمۇ بىۋاستە تەسىر قىلاتتى.

دېڭ شياۋپىڭ تۇغۇلغان شۇ يىلى رۇسىيە بىلەن ياپونىيە ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمال رايونىنى تالىشىپ ئۇرۇش قوزغىدى. ياپونىيە ئېلىمىزنىڭ لۈشۈن پورتىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلدى ھەمدە سېئولنى بېسىۋالدى. رۇسىيە فىلوتىمۇ لۈشۈن پورتىغا ئۇسۇپ كىردى.

ئېلىمىزدە 1900 ـ يىلى پارتلىغان يېخىتۇەن ھەرىكىتى شىددەت بىلەن پۈتۈن مەملىكەتنى قاپلىدى. ئۇ شەندۇڭ يېزىلىرىدىن تېزلىكتە پۈتكۈل مەملىكەتتىكى نۇرغۇن ئۆلكىلەرگە كېڭەيدى. يېخىتۇەنچىلەر ئەجنەبىيلەرگە قارشى تۇرۇش، ئەجنەبىيلەرنىڭ دىنىنى چەكلەش، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى سۆيۈش بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، جايلاردىكى ئادالەتپەرۋەر ئەزىمەتلەرنىڭ ۋە ئېزىلگەن

دېھقانلارنىڭ پائال ئاۋاز قوشۇشىغا ئېرىشتى. ئەمما، چىرىك، ئىقتىدارسىز چىڭ ھۆكۈمىتى كۈچلۈك جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ جۈڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزچىلىقى ھەم يولسىز تەلەپلىرى ئالدىدا جان ساقلاش كويىغا چۈشۈپ، قىلچە قارشىلىق بىلدۈرمىدى.

شۇنىڭ بىلەن ئىگىلىك ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىدىغان، دۆلەتكە ئاھانەت كەلتۈرىدىغان بىر قاتار «شەرتنامە»لەر ئىمزالاندى. نۇرغۇن پۇرتلار ۋە شەھەرلەر كۈچلۈك جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىپ قالدى. قەدىمىي جۈڭگو زېمىنىنى ئاھۇ زار قاپلىدى، نامرات پۇقرالار ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدە قالدى.

مۇشۇ ۋاقىتتا ئېلىمىز جەمئىيىتى غايەت زور تارىخىي ئۆزگىرىش ھارپىسىدا تۇراتتى. سۇن جۇڭشەن باشچىلىقىدىكى بىر تۈركۈم غايىلىك ۋە ئىرادىلىك كىشىلەر جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ھايات ـ ماماتلىق جىددىي پەيت ئۇستىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئېنىق كۆرۈپ يەتتى. ئۇلار ئۆلۈمنى كۈتۈپ ئولتۇرماستىن ھاياتلىق يولى ئۈستىدە ئىزدەندى، ھاقارەت ۋە ئازاب ـ ئوقۇبەت، غەزەپ ـ نەپرەت ۋە ئويغىنىش ئىچىدە يالقۇنغا ئوخشاش لاۋۇلداپ ياندى.

دېڭ شياۋپىڭ تۇغۇلغان شۇ يىلى ئەتىيازدا ئايال ئىنقىلابچى چىۋ جېن كىيىم ـ كېچەك ۋە زىبۇ ـ زىننەتلىرىنى سېتىپ، فېئودالىلىق ئائىلە تۈزۈمىنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ، جېجياڭدىن ياپونىيەگە بارىدى، ئۇ ياپونىيەدە دۆلەت ۋە مىللەتنى قۇتقۇزىدىغان ھەقىقەتنى ھەمدە ئۆزى بىلەن مەسلەكداش سەپداشلىرىنى ئىزدىدى.

شۇ يىلى يەنە بىر ئىنقىلابچى چېن تەنخۇا ئىنقىلابىي پارتىيە تەركىبىدىكى خۇاڭ شىڭ، سۇڭ جاۋرېن ۋە لىۋ كۇي

قاتارلىق كىشىلەر بىلەن بىرلىكتە خۇنەن چاڭشادا جۇڭخۇانى گۇللەندۇرۇش جەمئىيىتىنى قۇرۇپ، چىڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى پىلانلىدى. لېكىن، كېيىن مەخپىيەتلىك ئاشكارىلىنىپ قېلىپ، قوزغىلاڭ ئەمەلگە ئاشمىدى. چېن تيەنخۇا بەل قويۇۋەتمەي، شۇ يىلى ئىككىنچى قېتىم ياپونىيەگە ماڭغان پاراخوتقا چىقتى، ئۇمۇ چىنغا ئوخشاش چىڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى تۇرۇپ، دۆلەتنى قۇتقۇزۇش پۇرسىتىگە ئېرىشىش يولىدا داۋاملىق ئىزدەندى.

يەنە شۇ يىلى دېموكراتىك ئىدىيەگە ئىگە مەشھۇر مەدەنىيەت ئەربابلىرىدىن سەي يۈەنپېي، تاۋ جېڭجاڭ، جاڭ تەييەن قاتارلىق زاتلار شاڭخەيدە ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمئىيىتىنى قۇردى. بۇنىڭدىن باشقا، بەزى ئىنقىلابىي تەشكىلاتلار، مەسىلەن، ئىتتىپاق ـ پەن ئۆگىنىش ئورنى، كۇندىلىك بىلىم جەمئىيىتى، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتى قاتارلىق تەشكىلاتلارمۇ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئۆزلىرىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى.

دېموكراتىك ئىنقىلاب ئوتى ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا يامراپ، چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنى تەۋرىتىپ، غۇلاپ چۈشۈش گىردابىغا ئاپىرىپ قويدى.

دېڭ شياۋپىڭ تۇغۇلغان شۇ بىر يىل ئىچىدە، يەنى 1905 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ ئاساسچىسى سۇن جۇڭشەن بىر تۈركۈم ئىنقىلابىي زاتلارغا رەھبەرلىك قىلىپ، جۇڭگونى گۇللەندۇرۇش جەمئىيىتى، جۇڭخۇانى گۇللەندۇرۇش جەمئىيىتى، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمئىيىتى قاتارلىق ئىنقىلابىي

تەشكىلاتلارنى تايانچ كۈچ قىلغان ئاساستا، ياپونىيەنىڭ توكيو شەھىرىدە ئېلىمىزنىڭ تۇنجى بۈرژۇئا ئىنقىلابى پارتىيەسى — جۇڭگو ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتى تەشكىلاتىنى قۇردى.

سۇن جۇڭشەننىڭ ئىسمى ۋېن، تەخەللۇسى يىشەن بولۇپ، گۇاڭدۇڭ شياڭشەن (ھازىرقى جۇڭشەن شەھىرى)لىك. ئۇ ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتىنىڭ رەھبىرى بولۇپ سايلاندى ۋە «ئەجنەبىيلەرنى قوغلاپ چىقىرىپ، جۇڭخۇانى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، مىنگو دۆلتى قۇرۇپ، يەرلەرنى تەڭ تەقسىم قىلىش» تەشەببۇسىنى ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتىنىڭ سىياسىي پىروگراممىسى قىلىپ بېكىتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سۇن جۇڭشەن ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتىنىڭ نەشر ئەپكارى بولغان ئورگان گېزىت — «خەلق گېزىتى»گە يېزىپ بەرگەن بېغىشلىمىسىدا «مىللىي مەسلەك»، «خەلق ھوقۇقى مەسلىكى»، «خەلق تۈرمۇشى مەسلىكى»دىن ئىبارەت «ئۈچ مەسلەك»نى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتى ئېلىمىزدىكى ئىنقىلابىي زاتلارنىڭ چىڭ ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، جۇمھۇرىيەت قۇرۇشىدىكى مۇھىم كۈچكە ئايلاندى.

راۋاقنى قاپلاپ بوران، كەلدى يامغۇر شەپىسى. داۋالغۇپ تۇرغان يىللارنىڭ بوران ـ چاپقۇنى سىرتتىن گۇركىرەپ كىردى، ئىنقىلاب ئوتىمۇ ئېگىزلىككە جايلاشقان شەرقىي سىچۈەن دىيارىغا ئاستا ـ ئاستا يامرىدى. مۇشۇنداق ۋەزىيەتتە پەيغاك كەنتىدىكىلەر بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز قالمىدى ياكى پەرۋاسىز قاراپ تۇرمىدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بالدۇر ئويغانغان كىشىلەرنىمۇ يوق دېگىلى بولمايتتى.

پەيغاك كەنتىدىكى دېڭ جەمەتى

دېڭ شياۋپىڭنىڭ دادىسى دېڭ شاۋچاڭ شەرقىي سىچۈەن دىيارىدىكى بالدۇرراق ئويغانغان كىشىلەرنىڭ بىرى بولۇپ، دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە ناھايىتى مۇھىم رول ئوينىغان شەخس ئىدى.

لېكىن، قىلساق گەپ تولا. دېڭ شاۋچاڭنى تونۇشتۇرۇشقا توغرا كەلسە، گەپنى ناھايىتى ئۇزاق زاماندىن ــ بۇنىڭدىن بەش يۈز يىل ئىلگىرى دەۋر سۈرگەن مىڭ سۇلالىسىدىن باشلىماي بولمايدۇ.

مىلادىيە 1390 ـ يىلى جۇ يۈەنجاڭ مىڭ سۇلالىسىنى قۇرغاندىن كېيىنكى خۇڭۋۇنىڭ 13 ـ يىلى ئىدى. جاھان تىنچىپ، جۇ يۈەنجاڭنىڭ خانلىق تەختىدە ئولتۇرغىنىغا 13 يىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن بىر قىسىم چېگرا رايونلاردا ۋە چەت ـ ياقا جايلاردا يېغىلىق ئۇزۇلمەي داۋام قىلىۋاتاتتى. بولۇپمۇ سىچۈەن، سەنشى، يۈننەن، گۇيجۇ قاتارلىق جايلاردا يەرلىك كۈچلەر تاغلىرى ئېگىز، ئورمىدىن يىراق بولۇشتەك جۇغراپىيەلىك شارائىتىغا تايىنىپ، ئۆز ئالدىغا تەپرىقىچىلىك قىلىپ ئوردا بىلەن قارشىلاشتى.

ئەينى چاغدا سىچۈەندىن ئوردىغا ئەۋەتىلگەن بىر مەلۇماتنامىدە «... سىچۈەننىڭ گۇاڭئەن ئايمىقىدىكى مۇتتەھەم پىڭ پۇگۇي ئۆزىنى مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئىككىنچى قېتىم

تۆرەلگەن خانى دەپ جاكارلاپ، پۇقرالارنى كۈشكۈرتۈپ، ئەترايغا نەچچە تۈمەن ئادەمنى يىغدى...» دېيىلگەنىدى.

ــ چىداپ تۇرغىلى بولمايدۇ ! بۇ دېگەن ئىسيان كۆتۈرگەنلىك ! ــ دېدى جۇ يۈەنجاڭ مەلۇماتنامىنى كۆرۈپ، شاھانە كۈرستىن ئالمان ـ تالمان تۇرۇپ يۇقىرى ئاۋازدا، ــ دەرھال لەشكىرىي پىرقە ئەمەلدارى دېڭ خېشۈەننى چاقىرىڭلار !

شۇ يىلى ئەتىيازدا جۇ يۈەنجاڭ ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش، تېررىتورىيەسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن، لەشكىرىي پىرقە ئەمەلدارى دېڭ خېشۈەننى لەشكەرلەرگە باش قىلىپ سىچۈەنگە ئەۋەتتى. جۇ يۈەنجاڭ دېڭ خېشۈەننىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە سىچۈەننى بىرلىككە كەلتۈرۈشىنى ئۈمىد قىلاتتى.

دېڭ خېشۈەن سىچۈەنگە لەشكەر باشلاپ كىرىپ، چۈڭچىڭنىڭ شەرقىي شىمالىي تەرىپىگە ئىككى يۈز نەچچە چاقىرىم كېلىدىغان چەت ـ ياقىغا جايلاشقان قەدىمىي بازار گۇاڭئەنگە بارگاھ تىكتى. يىل بويى داۋام قىلغان پاراكەندىچىلىك، تەبىئىي ئاپەت تۈپەيلىدىن، سىچۈەننىڭ مۇنبەت يەرلىرى قاقاسلىققا ئايلانغان، ئاھالە شالاڭلاپ كەتكەن، ھەممە يەر چۆلدەرەپ قالغانىدى.

بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن دېڭ خېشۈەننىڭ يۈرىكى ئېچىشتى. سىچۈەندىكى ئۇرۇش ئاستا ـ ئاستا بېسىقماندىن كېيىن، ئۇ پادىشاھقا: «سىچۈەندە نۈرغۈن يەرلەر قاقاسلىشىپ كېتىپتۇ، كىشىلەر سىرتقا ئېقىپ كېتىۋېتىپتۇ، شۇڭا ئاھالىسى كۆپ خۇنەن، گۇاڭدۇڭلاردىن بىر تۈركۈم ئاھالە سىچۈەنگە كۆچۈرۈپ كېلىنسە، سىچۈەننىڭ مۇنبەت يەرلىرى پۇقرالارغا جەزمەن بايىاشات تۇرمۇش ئاتا قىلىدۇ، يالغۇز پۇقرالارنىلا ئەمەس، بەلكى

ئوردا ئەمەلدارلىرىنىمۇ سىچۈەنگە ئورۇنلىشىپ، ئۆز مەنسەپ دەرىجىسى بويىچە پۇقرالارغا باش بولۇپ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئىلھاملاندۇرۇش كېرەك. بۇ ئالىيلىرىنىڭ چېگرا رايونلارنى ئېچىش، تېخىمۇ كۆپ پۇقرالارنى خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە قىلىشلىرى ئۇچۇن پايدىلىق» دېگەن تەكلىپنى سۇندى. جۇ يۈەنجاڭ دېڭ خېشۈەننىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلدى ھەمدە ئۆزىنىڭ ئائىلىسىنى سىچۈەنگە كۆچۈرۈپ كېلىشىگە ماقۇل بولدى.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، پادىشاھ دېڭ خېشۈەننىڭ ئائىلىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇۋېلىشى ئۇچۇن ئۇنىڭغا يۈز مو يەر تارتۇق قىلغانمىش.

شۇنداق قىلىپ، ئەسىرلەردىن بۇيان جىياڭشىنىڭ لۇلىڭ دېگەن يېرىدە ياشاپ كەلگەن دېڭ جەمەتى سىچۈەندىكى گۈاڭئەنگە كۆچۈپ كېلىپ، گۈاڭئەننىڭ ۋاڭشى يېزىسى يۇڭ پىڭلى كەنتىگە، يەنى ھازىرقى شىيىشىڭ بازىرى پەيفاڭ كەنتىگە ماكانلاشقانىكەن.

دېڭ خېشۈەننى دېڭ جەمەتىنىڭ پەيفاڭ كەنتىگە ماكانلاشقان تۇنجى ئەجدادى دېيىشكە بولىدۇ. تۇنجى ئەجدادى دېڭ خېشۈەن زامانىسىدىن دېڭ شياۋپىڭ دۇنياغا كەلگەن زامانغىچە بولغان ئارىلىقتا دېڭ جەمەتىنىڭ نەچچە ئەۋلاد كىشىلىرى مىڭ ۋە چىڭ سۇلالىلىرى دەۋر سۈرگەن ئالتە يۈز يىللىق تارىخنى باشتىن كەچۈرگەن. «دېڭ جەمەتىنىڭ نەسەبنامىسى»غا پۈتۈلگەن بوغۇنلارنىڭ رەت تەرتىپى بويىچە ھېسابلىغاندا، دېڭ شياۋپىڭ دېڭ جەمەتىنىڭ پەيفاڭ كەنتىدىكى 19 ـ ئەۋلاد نەۋرىسى ئىكەن.

دېڭ جەمەتىدىكىلەر تۇنجى ئەجدادى دېڭ خېشۈەندىن

باشلاپ، بىلىم ئېلىپ ئوقۇمۇشلۇق ئادەم بولۇشنى، ئەل ـ يۇرتنىڭ ئىلتىپاتىغا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇشنى ئائىلىنىڭ مىزانى قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. لەشكىرىي پىرقە ئەمەلدارى بولغان ھەم مىڭ سۇلالىسىنىڭ تەيزۇخانى جۇيۇەنجاڭغا ئەجىر ـ تۆھپە كۆرسەتكەن تۇنجى ئەۋلاد دېڭ خېشۇەن توغرۇلۇق مۇشۇنچىلىك توختىلايلى. دېڭ جەمەتىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلادى دېڭ شيەن، ئۇچىنچى ئەۋلادى دېڭ سىشۇن، بەشىنچى ئەۋلادى دېڭ رۇڭ، دېڭ جى، يەتتىنچى ئەۋلادى دېڭ زىدې، دېڭ زىگاۋ، سەككىزىنچى ئەۋلادى دېڭ شىليەن، دېڭ شىچاڭ... ئۇلارنىڭ ھەممىسى سىچۇەن تارىخىدا ئىز قالدۇرغان ياكى ئەمەل تۇتقان ۋە ياكى شۆھرەتلىك ئۇلىما ئاتىلىپ، سىچۇەندە نامى چىققان كىشىلەر ئىدى.

ئىككى يۈز يىلدىن كۆپرەك داۋام قىلغان مىڭ سۇلالىسى زامانىسىدا دېڭ جەمەتىدىن بەش ـ ئالتە نەپەر تەشرىپدار چىققان. سەككىزىنچى ئەۋلاد دېڭ شىليەن چۆڭجېن يىللىرىدا تەشرىپدار بولۇپ، گۇاڭدۇڭنىڭ خەيياڭ ناھىيەسىدە ئامبال ۋە ياساۋۇل بېشى بولغان؛ مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى گۇيۇاڭ بىلەن بىللە يۇنناندىن ۋە بېرمىغا بېرىپ، مەنسەپ ـ تۇتۇق پىرقىسى دىۋانبېگى ۋە باش مۇشاۋىر بولغان، كېيىن دۆلەت ئۈچۈن قۇربان بولغان. چىڭ سۇلالىسى پادىشاھى چىيەنلۇڭ چىيەنلۇڭنىڭ 47 ـ يىلى ئۇنىڭغا «پەزىلەت ئىگىسى» دەپ نام بەرگەن.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە، دېڭ جەمەتى «ئوقۇمۇشلۇق ئائىلە» ئەنئەنىسىنى داۋاملىق جارى قىلدۇرغان. 11 ـ ئەۋلادى دېڭ يەننىڭ جىيەنى دېڭ شىمىن چىيەنلۇڭنىڭ تۇنجى يىلى (1736 ـ يىلى) تەشرىپدار بولۇپ، دارىلئۇلۇمدا

كىتاب تۈزۈش ھەم ئىلىم سۆزلەش بىلەن مەشغۇل بولغان.

دېڭ ئۆلىمانىڭ گېپى چىقىپ قالدى، گۇڭگۈلەنگەر ھازىرمۇ ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىدۇ.

ئۆلما دېگەنلىك فېئودالىق دۆلەتتە تاللانغان بىر قىسىم يۇقىرى دەرىجىلىك ئىستېداد ئىگىلىرىگە قارىتىلغان. دارىلئۇلۇم مۇشۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئىستېداد ئىگىلىرى خىزمەت قىلىدىغان، كىتاب تۈزۈش ۋە تەتقىقات بىلەن مەشغۇل بولىدىغان ئورگان ئىدى. شۇ زامانلاردا ئۆتكەن ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەرنىڭ ھەممىسى: تەشرىپدارلىققا ئۆتۈش ئىمتىھانى تەس، دارىلئۇلۇمغا كىرمەك ئۇنىڭدىنمۇ تەس، ئون تەشرىپدارنىڭ ئىچىدە ئاران بىرى دارىلئۇلۇمغا كىرەلەيدۇ، دېيىشەتتى.

دېڭ شىمىن تەشرىپدار بولغاندىن كېيىن، باشتا دارىلئۇلۇمدا كىتاب تۈزۈش، ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن مەشغۇل بولغان. چىيەنلۇڭنىڭ 10 ـ يىلى (1745 ـ يىلى) ئەدلىيە دۇئانىنىڭ ۋەزىرلىكىگە ئۆستۈرۈلگەن.

ئەدلىيە دۇئانى ھازىرقى ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسى بىلەن تەڭ ئورۇن، ئەدلىيە دۇئانىنىڭ ۋەزىرى ھازىرقى ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى بىلەن تەڭ ئەمەل. مۇشۇنداق مەرتىۋىگە ئېرىشمەك دېڭ جەمەتى ئۈچۈن ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ يۈزىنى يورۇق قىلىدىغان كاتتا ئىش ئىدى. شۇ چاغدا، دېڭ شىمىن بېيجىڭدا ئىدى. بۇ قۇتلۇق خەۋەر پوجاڭزا سادالىرى ئىچىدە گۇڭگۈلەنىڭ پەيغاڭ كەنتىگە تارقالدى، كىشىلەر بىر ـ بىرىگە خۇش خەۋەر يەتكۈزۈشتى ھەمدە بۇ كەنتكە بېرىپ، دېڭ ئائىلىسىنى تەبرىكلەشتى. خۇشاللىق يۈزىسىدىن ئەلگە ئۈچ كۈن داستىخان تارتىلدى.

مىلادىيە 1716 ـ يىلى دېڭ شىمىننىڭ دادىسى دېڭ لىن

كېسەل بولۇپ قېلىپ ساقىيالماي قازا قىلىپ كەتكەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئەينى چاغدىكى تۈزۈمىدە ۋەزىرلەرنىڭ ئاتا ـ ئانىسى قازا قىلىپ كەتسە، يۇرتىغا قايتىپ ئۈچ يىل قارىلىق تۇتۇشقا ئىجازەت بېرىلەتتى. شۇڭا، دېڭ شىمىن بالا ـ چاقىلىرىنى ئېلىپ گۇاڭئەنگە كەلگەن.

دېڭ شىمىن پاك، ھەققانىي، بىلىملىك زات بولغاچقا، پادىشاھنىڭ ئەتىۋارلىشىغا، يۇرتداشلارنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان.

دېڭ شىمىن گۇاڭئەندە بولغان كۈنلەردە دېڭ جەمەتىنىڭ شەجەرىسىنى تۈزۈپ چىققان. ئۇ «دىيانەتلىك بولماق، ئاتىنىڭ ئۇمىدىنى ئاقلىماق، ئەل ـ يۇرتقا ياراملىق ئادەم بولماق، بەخت ـ سائادەت يارىتىماق كېرەك» دېگەن ئەقىدە بويىچە بوغۇنلارنىڭ رەت تەرتىپىنى تۈرغۈزغانىدى.

دېڭ شياۋچاڭ مۇشۇ تەرتىپ بويىچە ئوغلىغا «دېڭ شيەنشېڭ» دەپ ئىسىم قويدى. دېڭ شىمىن تۇرغۇزغان بوغۇن تەرتىپى بويىچە، دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئىسمى «شيەن» بولۇشى كېرەك ئىدى.

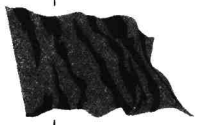
دېڭ شىمىن يۇرتىدا ئاپىسىنىڭ خىزمىتىدە بولغاچ ۋاقىت چىقىرىپ، گۇاڭئەن ئايمىقى تەزكىرىسىنى تۈزۈشكە رياسەتچىلىك قىلدى. گۇاڭئەن تارىخى شۇنىڭدىن كېيىن بىر قەدەر مۇكەممەل ۋە ئېنىق ھۆججەت خاراكتېرىنى ئالدى. گۇاڭئەنلىكلەر دېڭ شىمىننىڭ بۇ تۆھپىسىدىن بۇگۈنكى كۈنگە قەدەر مىننەتدار.

دېڭ شىمىن ئۈچ يىللىق قارىلىق تۇتۇش مۇددىتى توشقاندىن كېيىن پايتەختكە قايتىپ، ئەدلىيە دىۋانىنىڭ ۋەزىرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن، بىرنەچچە يىلدىن كېيىن

چارچاش تۇپەيلىدىن كېسەل بولۇپ قالغان، يېشىمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالغان. شۇ سەۋەبتىن، ئۇ پادىشاھقا يۈرتىغا قايتىش توغرۇلۇق ئىجازەت سوراپ ئىلتىماس سۇنغاندا، پادىشاھ چىيەنلۇك ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى تەستىقلىغان. ئۆزى ئۈچۈن شۇنچە يىل ئەمەل تۇتقان، ۋەزىپىسىگە سادىق، مەسئۇلىيەتچان ۋە ئاجايىپ تۆھپىلەرنى ياراتقان بۇ زاتقا پادىشاھ چىيەنلۇك «مۆتىۋەر پەدەر» دەپ نام بەرگەن. بۇنداق نامغا ئېرىشكەن ئەمەلدارلار ھەرقانداق ئىشنى بىۋاستە پادىشاھقا مەلۇم قىلالايتتى.

دېڭ شىمىن گۇاڭئەنگە قايتىپ كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەي كېسەل سەۋەبى بىلەن قازا قىلغان. ئوردا دېڭ شىمىننىڭ ئەجىر - تۆھپىسى ۋە پەزىلىتىنى تەقدىرلەش يۈزىسىدىن دېڭ شىمىننىڭ يۈرتى ياۋ پىڭلىغا ئۇنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن «ساخاۋەتلىك خاتىرە راۋنقى» تىكلىگەن. كېيىن ياۋ پىڭلى كەنتىنىڭ نامى دېڭ جەمەتى ئەجدادلىرىنىڭ كۆرسەتكەن ھىممىتى ئويۇلغان خاتىرە راۋنقى سەۋەبىدىن، پەيغاك (خاتىرە راۋنقى) كەنتىگە ئۆزگەرگەن.

20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى دېڭ شياۋپىڭنىڭ قىزى ماۋ ماۋ ئۆزىنىڭ «دادام دېڭ شياۋپىڭ (1 - قىسىم)» ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان: «ناۋادا راستتىنلا ناھىيە تەزكىرىسىدە دېيىلگەندەك بولسا، ئۇ چاغدا دېڭ ئۆلىما، ئەدلىيە دىۋانىنىڭ ۋەزىرى دېڭ ئاقساقال ھەقىقەتەن قابىلىيەتلىك، پەزىلەتلىك، بىلىملىك، تۆھپىكار زات. شۇ بىر ئەۋلاد كىشىلەر بەش يۈز يىلدىن ئارتۇق ھۆكۈم سۈرگەن مىڭ ۋە چىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە دېڭ جەمەتى تارىخىغا ئەڭ شانلىق سەھىپە يېزىپ قالدۇرغان».

قايتىدىن باش كۆتۈرگەن «ئوقۇموشلۇق ئائىلە»

كۆك تاشتىن قوپۇرۇلغان خاتىرە راۋىقى كەنتنىڭ سىرتىدىكى چوڭ يولدا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى، چەكسىز كەتكەن ئېتىزلىقلار يىراق ـ يىراقلارغىچە سوزۇلغانىدى. ئەتىياز پەسلى چېچەكلىگەن قىچىلار ئالتۇندەك ساپسېرىق پارقىرايتتى، ياز پەسلى شال ئېتىزلىرىدىكى شالىلار دولقۇنلىنىپ، نېلۇپەر يوپۇرماقلىرى ئۆركەش ياسايتتى. كۈز پەسلى يېتىپ كەلگەندە، كۆك بىلەن بوي تالاشقان سېرىق دۇپ دەرەخلىرىنىڭ ياپراقلىرى كەھرىۋا رەڭگىگە كىرەتتى... بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇنداق بىر پاكىتنى سۆزلەۋاتقاندەك قىلاتتى: قىش كېتىدۇ، ياز كېلىدۇ، كۆكلەم كېتىدۇ، كۈز كېلىدۇ؛ كېچىنىڭ ئورنىنى كۈندۈز ئالىدۇ، كۈرمەك ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىدۇ... تارىخ قەدىمى ھامان ئېغىر ھەم مۇشەققەتلىك. لېكىن، تارىخ چاقى ھەرگىز بىر ئىزدا توختاپ قالمايدۇ. ۋاقىت ئادەتتىن تاشقىرى ئاستا ئۆتۈۋاتقاندەك تۇيۇلىدىغان بۇ چەت ـ ياقىغا جايلاشقان قەدىمىي كەنتمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس.

بىز دېڭ جەمەتى توغرىسىدىكى بايانىمىزنى داۋاملاشتۇرايلى.

دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئاتا تەرەپ بوۋىسىنىڭ ئاخىرقى ئۆمرى 19 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ، 70 ـ يىللىرىغا، يەنى چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۆڭجى يىللىرىغا توغرا كەلدى. بۇ چاغدا دېڭ

جەمەتى گۈللىنىشتىن خارابلىشىشقا يۈزلەنگەن بولۇپ، ئەسلىدىكى ئوقۇمۇشلۇق ئائىلە، ئىقتىدارلىقلار چىقىدىغان دېگى جەمەتى ئاستا ـ ئاستا ۋەيران بولۇشقا باشلىغانىدى.

دېگى شىاۋپىڭنىڭ بوۋىسى دېگى كېدا پەيغاگى كەنتىدىكى تىرىشچان، ھۈنەرۋەن كىشى بولۇپ، قوشۇمچە دېھقانچىلىق قىلاتتى، يېرى بەك ئاز بولۇپ، ئون نەچچە مودىن ئاشمايتتى، لېكىن ئۇ ئاددىي ـ سادىدا ھەم ئەمگەكچان ئىدى، تېرىقچىلىقتىن باشقا، پىلە بېقىپ يىپەك چىقىراتتى، يىپ ئېگىرىپ رەخت توقۇيتتى. دېگى كېدا جاپا ـ مۇشەققەت چېكىپ تاپقان ئازغىنا كىرىمى بىلەن خۇددى ئاغزىدا بىر تالدىن سامان چىشلەپ كېلىپ ئۆزىگە ئۇۋا سالغان قارلىغاچتەك، ئائىلە ئىگىلىكىنى تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ يۈرۈپ ئاران ئۆرە قىلدى.

دېگى كېدا تۇرالغۇسىنى ھەر يىلى كېڭەيتىپ ۋە يېڭىدىن ئۆي سېلىپ، تاملىرى ئاقارتىلغان، ئۈستىگە كاھىش يېيىتىلغان ئەپچىل قورۇنىگى ئىگىسى بولۇپ قالدى. قورۇ جەنۇبقا قارىتىپ سېلىنغان بولۇپ، شەكلى ئات تۇيىقىغا ئوخشايتتى، ئالدى ـ كەينى چىرايلىق بامبۇكزارلىق ئىدى (بۇ بامبۇكنى شۇ يەرلىك كىشىلەر «قارماق بامبۇك» دەپ ئاتىشاتتى، چۈنكى ھەربىر تۈپ بامبۇكنىڭ ئۇچى قارماققا ئوخشاش پەسكە ساڭگىلاپ تۇراتتى).

قورۇدىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدا نېلۇپەر گۈللىرى ئېچىلىپ كەتكەن سۇيى سۈزۈك كۆلچەك بار ئىدى. كۆلچەك بويلىرىدا ئىگىرگە ئوخشاش ئۆسۈملۈكلەر بولۇق ئۆسۈپ كەتكەنىدى. كۆلچەكنىڭ سەل نېرىسىدا چاقىلىغانا ئۇجمىزارلىق، ئۇنىڭ ئىچكىرىسىدە پىلە باقىدىغان ئۆيلەر بار،

ئىدى. بۇ ئۆيلەرنى ھازىرمۇ بۇ كەنتتىكىلەر «پىلە بېقىش ئۆيى» دەپ ئاتايدۇ.

دېڭ كېدا كۆلىمى زور بولمىسىمۇ ئۆز قولى بىلەن تىكلىگەن بۇ مۇقىم ھەم مۇكەممەل ئىگىلىكىدىن زوقلىناتتى. ئۇ ئۆز ئىگىلىكىدىن شۇكۇرلۇك، ئىشەنچ ۋە قانائەت ھاسىل قىلسا كېرەك. ئۇنىڭدىكى شۇكۇرلۇك ۋە قانائەت شۇ چاغدىكى ئېلىمىز سەھرالىرىدىكى ئۆز كۈچىگە تايىنىپ جان باقىدىغان كۆپلىگەن ئەمگەكچىلەرگە خاس شۇكۇرلۇك ۋە قانائەتلىنىش ئىدى.

پەقەت بىرلا ئىش ئۇنى بىئارام قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ ئۆزىنى كەمسۇندۇراتتى، تەشۋىشتىن خالىي بولالمايۋاتاتتى. جەمەتىدە ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئىككى ئەۋلاد ئوغۇل پەرزەنت كۆرمەي ئۆتۈپ كەتكەنىدى، ئۆزىمۇ ئوغۇل پەرزەنت كۆرمەي كېلىۋاتاتتى.

«تەڭرى جاپاكەش ئادەمنى نائۇمىد قويمايدۇ.» 1886 ـ يىلى، يەنى گۈاڭشۈينىڭ 12 ـ يىلى بۇ ئائىلىدە بىر ئوغۇل بوۋاق يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچتى. دېڭ كېدا چاڭقاپ كەتكەن مايسا سۇغا ئېرىشكەندەك، خۇشاللىقىدا قىنىغا سىغماي قالدى.

دېڭ كېدا جەمەت بوغۇن تەرتىپى بويىچە، ئوغلىغا «دېڭ شاۋچاڭ» دەپ ئىسىم قويدى، تەخەللۇسى ۋېنمىڭ بولدى. دېڭ شاۋچاڭ دەل دېڭ شياۋپىڭنىڭ دادىسى ئىدى.

دېڭ كېدا خەت ـ ساۋاتى يوق قارىتۇرۇك ئادەم ئىدى، شۇنداقتىمۇ ئەجدادلىرى بەرپا قىلغان ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىنىڭ ئەنئەنىسىنى چوڭقۇر ئەسلەيتتى ۋە چەكسىز ھۆرمەتلەيتتى. ئۇ

دېڭ جەمەتىنىڭ قايتىدىن باش كۆتۈرۈشىنى، ئەجدادلىرىنىڭ شانلىق تارىخىنىڭ قايتىلىنىشىنى ئىزچىل ئارزۇ قىلىپ كەلگەچكىمكىن، ئوغلىنى سەل چوڭ بولغاندا، يېمەي - ئىچمەي يىغقان ئازغىنا ئىقتىسادى بىلەن شۇ كەنتتىكى خۇسۇسىي مەكتەپكە بەردى. ئوغلىنىڭ ياخشى ئوقۇپ، دېڭ جەمەتىنىڭ «ئوقۇمۇشلۇق ئائىلە»سىنىڭ ئەنئەنىسىگە داۋاملىق ۋارىسلىق قىلىشىنى ئۈمىد قىلدى. دېڭ كېدا ئوغلىنى كېيىن باشقىلارنى بېسىپ چۈشىدىغان، قولىدىن چوڭ ئىشلار كېلىدىغان يارامليق ئادەم قىلىپ چىقىش ئىستىكىدە كۆڭۈل قويۇپ تەربىيەلىدى.

شەرقىي سىچۈەن يېزىلىرىدا «ياخشى ئادەمنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولماس» دېگەن گەپ بار. ئوغلىنى يارامليق ئادەم قىلىپ چىقىش يولىدا تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۈرگەن دېڭ كېداغا ئوخشاش ياخشى ئادەمگە تەڭرى ئۇزۇن ئۆمۈر بەرمىدى.

ئوغلى ئون ئىككى ياشقا كىرگەن يىلى كېسەل دېڭ كېدانى ياش هاياتىدىن مەهرۇم قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن دېڭ شاۋچاڭنى بېقىش ۋەزىپىسى ئېرىدىن تۇل قالغان ئانىسى، دېڭ شاۋپىڭنىڭ مومىسى دېڭ دەينىڭ زىممىسىگە چۈشتى.

دېڭ دەي ئېرىنىڭ ۋەسىيىتىنى يادىدا تۇتۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئوغلىنى تەربىيەلىدى. ئۇ بىر ئامال قىلىپ ئوغلىنى ئوقۇتۇپ، چېڭدۇدىكى سىياسىي - قانۇن مەكتىپىگە بەرمەكچى بولدى. بۇ ئەينى چاغدا قالتىس يىراقنى كۆرەرلىك هېسابلىناتتى.

دېڭ شاۋچاڭ مەرهۇم دادىسىنىڭ، تۇل ئانىسىنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويمىدى. ئۇ چېڭدۇدىكى سىياسىي - قانۇن

مەكتىپىنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتكۈزۈپ، بىلىمدە باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرۇپلا قالماي، ئۆزىدە دۇرۇس، شەخسىيەتسىز، ئاممىنىڭ ئىشىغا جان كۆيدۈرىدىغان ۋە يامانلىقتىن يىرگىنىدىغان ساخاۋەت ئىگىسىگە خاس خاراكتېرنى يېتىلدۈردى. جەمئىيەتتىكى پۇلدارلارغا ياخشىچاق بولىدىغان، نامراتلارنى كۆزگە ئىلمايدىغان ئىللەتلەرگە قارىتا، دېڭ شاۋچاڭ مۇستەقىل ئويلىنىش ۋە مۇستەقىل ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىدى.

دېڭ شاۋچاڭ ئوقۇمۇشلۇق بولغاچقا، ئەسلىدە ئۇنىڭ سىرتتا مەنسەپ تۈتۈش پۈرسىتى كۆپ ئىدى ھەم ئۆزىدىمۇ شۇنداق ئىقتىدار ھازىرلانغانىدى، لېكىن تۇل ئانىسىنىڭ سەھرادىكى جاپالىق ئەمگىكىنى، ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان ئادىمىنىڭ يوقلۇقىنى ئويلاپ ئۇنىڭ كۆڭلى غەش بولدى. ياشلىق دەۋرىدە تۇرۇۋاتقان دېڭ شاۋچاڭ يا مەنسەپ تۈتۈپ سىرتتا قېلىش، يا قايتىپ كېلىپ ۋاپادار ئوغۇل بولۇشتەك قىيىن تالالاش ئالدىدا «ۋاپادار ئوغۇل بولۇش»نى تالالاپ، ئىككىلەنمەستىن پەيغاك كەنتىگە قايتىپ كەلدى.

1901 ـ يىلى دېڭ شاۋچاڭ ئون ئالتە ياشقا كىردى. شۇ يىلى تۇل ئانىسى ئۆزى باش بولۇپ ئوغلىنىڭ توينى قىلدى. قۇدا تەرەپ گۈاڭئېننىڭ ۋاڭشى يېزىسى دەنجىيا كەنتىدە ئولتۇرۇشلۇق ئابرۇيلۇق ئائىلە بولۇپ، بولغۇسى كېلىن شۇ ئائىلىنىڭ قىزى ئىدى. قىزنىڭ بوۋىسى خۇبېيدىكى تۈڭچېڭ، جياڭسۇنىڭ جيادىڭ قاتارلىق جايلىرىدا ئامبال بولغانىدى. بۇ ئائىلىنىڭ ئائىلە تەربىيەسى قاتتىق بولۇپ، ئائىلە ئىقتىسادىمۇ خېلى ياخشى ئىدى، ئىككى ئائىلە بىر ـ بىرىگە

ماس كېلەتتى. بۇ توي شەرقىي سىچۈەن سەھرالىرىدا تارقىلىپ يۈرگەن «ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆز» دېگەندەك توي بولدى.

دېڭ دەن ئون سەككىز يېشىدا دېڭ شاۇچاڭغا تەگدى. 1902 ـ يىلى تۇنجى پەرزەنتى ـــ قىزى دېڭ شيەنلې، ئىككى يىلدىن كېيىن، 1904 ـ يىلى ئوغلى دېڭ شيەنشېڭ (دېڭ شياۇپىڭ) دۇنياغا كەلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە دېڭ شيەنشيۇ (دېڭ كېن) ۋە دېڭ شيەنجى (دېڭ شۇپىڭ) ئىسىملىك ئىككى ئوغۇل تۇغۇلدى.

دېڭ شياۇپىڭنىڭ ئانىسى كېلىشكەن، ئەمگەكچان ۋە ئاق كۆڭۈل ئائىلە ئايالى ئىدى. ئۇ توي قىلغاندىن كېيىنكى يىگىرمە يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتنى ئېرىنى كۈتۈش، بالىلىرىنى تەربىيەلەش، كىر ـ قات يۇيۇش، تاماق ئېتىش، پىلە بېقىپ، پىلە غوزىسى ئېلىش بىلەن ئۆتكۈزدى. قولىدىن ھەممە ئىش كېلەتتى، بولۇپمۇ ئېرى ئىش بىلەن سىرتلارغا چىقىپ كەتكەندە، بىر قولىنى ئىككى قىلالماي تۇرغان بۇ ئايال پۈتۈن كۈچىنى سەرپ قىلىپ، ئاستا ـ ئاستا روناق تېپىۋاتقان دېڭ ئائىلىسىنى قولىغا ئالدى.

20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرى ئېلىمىز زېمىنىدا دېموكراتىك ئىنقىلاب بورىنى كۆتۈرۈلگەن، چىرىكلەشكەن چىڭ سۇلالىسى ھاكىمىيىتى بوران ـ چاپقۇندا لىڭشىپ قالغان دەۋر ئىدى. چېڭدۇدىكى سىياسىي ـ قانۇن مەكتىپىنى پۈتكۈزۈپ، جاھان كۆرۈپ كۆزى ئېچىلغان دېڭ شاۇچاڭ گۇاڭئەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شۇ يەردىكى سەگەك سىياسىي ئاڭغا، مۇستەقىل ئويلىنىش ۋە ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئاز ساندىكى زىيالىيلاردىن بولۇپ قالدى.

قائىده بويىچه ئېيتقاندا، ئۆي ـ ئوچاقلىق بولغان دېڭ شاۋچاڭ ئىگىلىكىگه ۋارىسلىق قىلمىدىغان ئوغلى بولغاندىن كېيىن، ئوغلىنى ئوبدان چوڭ قىلىش، ياراملىق قىلىپ تەربىيەلەش، دادىسى دېڭ كېدانىڭ هايات ۋاقتىدىكى ئارزۇسى بويىچه «ئوقۇمۇشلۇق ئائىله»نىڭ قايتىدىن باش كۆتۈرۈش نىشانىغا يېتىش ئۈچۈن كۈچىسه بولاتتى.

دېڭ شاۋچاڭ نەزەر دائىرىسى ۋه غايىسى ئۈنداق تار هەم ئاددىي ئادەم ئەمەس ئىدى. ئۇ دۆلەتنىڭ گۈللىنىشى ۋه خاراب بولۇشىدا هەممه ئادەمنىڭ مەسئۇلىيىتى بار، دەپ قارايتتى. نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇ يېڭىچه مائارىپ تەربىيەسى كۆرگەن ئادەم ئىدى؛ دۆلەتنىڭ بېشىغا كەلگەن بەختسىزلىك، مىللەتنىڭ بېشىغا چۈشكەن خورلۇق ۋه كۈلپەتنىڭ هەربىر ئادەمنىڭ تەقدىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى ئوبدان چۈشىنەتتى.

چۈڭچىڭنى مەركەز قىلغان شەرقىي سىچۈەن رايونى 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىلا بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى ئىدىيەسىنىڭ تەسىرىگه ئۇچراپ بالدۇر ئۇچرىغان رايونلارنىڭ بىرى ئىدى. دېموكراتىك ئىنقىلاب ئىدىيەسىگه ئىگه مەشهۇر ئەسەر ــ «ئىنقىلابىي ئارمىيه»نىڭ ئاپتورى، بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ تەرغىباتچىسى ۋه ئاۋانگارتى شى رۇڭ چۈڭچىڭ رايونىنىڭ باشىيەن ناهىيەسىدىن ئىدى. «ئىنقىلابىي ئارمىيه» ناملىق ئەسەردىن پاكىرىغان دېموكراتىك ساداكىشىلەرنى غەپلەتتىن ئويغىتىپ، جۈڭخۇا زېمىنىنى لەرزىگه سالدى. بۇ ئەلۋەتته زۇ رۇڭ بىلەن زامانداش هەم يۇرتداش بولغان، يېڭىچه مائارىپ تەربىيەسى كۆرگەن ۋه دېموكراتىك دولقۇنىنىڭ

تەسىرىگە ئۇچرىغان شەرقىي سىچۈەنلىك ياش دېڭ شاۋچاڭغا ئىجابىي تەسىر كۆرسەتمەي قالمىدى.

بۇ ئىشلار شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى، قەدىمدىن تارتىپ بېكىنمە ھالەتتىكى قاششاق ئىپتىدائىي دېھقانچىلىق تۈرمۈشىغا باغلانغان، يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلەش ئېڭى كەمچىل شەرقىي سىچۈەن دېھقانلىرىغا سىڭىشتۈرغاندا، دېڭ شاۋچاڭ «ئويغانغان» ۋە «ئاۋانگارت» ئەۋلاد ئىدى. قەدىمىي ئەنئەنىۋى قاراشنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن يۇلقۇنۇپ ئالدىغا بىر قەدەم سىلجىش ھەرقانداق ئادەمدىن ناھايىتى زور جاسارەت ۋە ئالدىن كۆرەرلىكنى تەلەپ قىلاتتى.

كېيىنكى بىر قاتار پاكىتلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، بۇنداق جاسارەت ۋە ئالدىن كۆرەرلىك دېڭ شاۋچاڭدا ھازىرلىنىپ بولغانىدى. ئۇ باتۇرلۇق بىلەن شەرقىي سىچۈەندىكى ئەل ئارا تەشكىلات «گېلاۋخۇي»غا قاتناشتى، شىيىشىڭ «پىرىستان بېشى» دا «ئۇچىنچى بېگىم» بولدى، كېيىن «ئەلەمدار»لىققا ئۆستۈرۈلدى. ئۇ ئەل ئارىسىدىكى تەرەققىيپەرۋەر ئاممىنى قوزغاپ، ئەجنەبىي دىنلارغا قارشى تۇرۇش سېپىگە ۋە ئەينى يىللىرى سىچۈەندە پارتلاپ پۈتۈن مەملىكەتكە شۆھرىتى يېيىلغان «تۆمۈريول قوغداش ھەرىكىتى»گە قاتناشتى. 1911 ـ يىلى شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە، گۇاڭئەندە «ئىنقىلابىي ئارمىيە» قۇرۇلدى. دېڭ شاۋچاڭ ئىنقىلابىي ئارمىيەنىڭ يېڭى ئەسكەرلىرىنى مەشقىلەندۈرۈش باتالىيونىنىڭ كوماندىرى بولدى، ئەسكەر باشلاپ يەرلىكتە كۆتۈرۈلگەن قوراللىق قوزغىلاڭغا قاتناشتى. كېيىن شىيىشىڭ يېزىلىق قوراللىق كۈچلەرنىڭ باشلىقلىقىنى، گۇاڭئەن ناھىيەلىك

قوراللىق كۈچلەرنى مەشقىلەندۈرۈش ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىنى ئۆتىدى ھەمدە ئەسكەر باشلاپ بېرىپ خۇايىڭشەن تېغى ئەتراپىدىكى باندىتلارنى يوقاتتى. ئەلۋەتتە، ئەڭ مۇھىمى ئوغلى دېڭ شياۋپىڭنى دۆلەت چېگرا سىدىن چىقىپ، دۆلەتنى ۋە خەلقنى قۇتقۇزۇشتىن ئىبارەت ھەقىقەت يولىدا بىر ياقتىن ئىشلەپ، بىر ياقتىن ئوقۇش ئۈچۈن فىرانسىيەگە قاراپ يول ئالغان تۇركۈم ـ تۇركۈم ياشلارنىڭ قاتارىدا شەرقىي سىچۈەندىن يات ئەلگە يولغا سالدى...

ئارىدىن نۇرغۇن يىللار ئۆتتى. دېڭ شاۋچاڭنىڭ ئوغلى ئۇلۇغ زاتقا ئايلاندى. كىشىلەر شۇنىڭدىن كېيىنلا دېڭ جەمەتىنىڭ قايتىدىن باش كۆتۈرۈشىگە يول ھازىرلىغان شەرقىي سىچۈەنلىك بۇ پەزىلەتلىك ھەم دانىشمەن ئاقساقالغا يېڭىباشتىن نەزەر تاشلىدى ۋە ئۇنى يېڭىباشتىن تونۇدى.

بامبۇكزارلىقتا ئۆتكەن ئۆسمۈرلۈك چاغلار

كۆكتە تولۇن ئاي جىلۋىلىنىپ، سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلار جىمىرلىشىپ، مورىلاردىن كۆتۈرۈلگەن كۆكۈچ ئىسلار ھاۋادا لەيلەپ، كۆلچەكتىكى سۇلار يەڭگىل تەۋرىنىپ تۇرغان مەيىن شامالنىق ياز ئاخشىمى. يېڭىناغۇچىلار خۇددى مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك ھەركۈنى گۈگۈم پەيتىدە سۇزۇك سۇلۇق كۆلچەك بويىدىن پاكىز سەرەمجانىلاشتۇرۇلغان چاققانغىنا ھويلىغا ئۈچۈپ كېلىشىۋالاتتى. يالتىراق قوڭغۇزلار ئېتىزلىقنىڭ قىرىنى بويلاپ، كەڭرى يېيىلىپ ئۇچۇپ يۈرۈشەتتى. ئۇلار خۇددى يېنىق پانۇسلاردەك كۆرۈنەتتى، گاھ ئۇزۇن كۆك سەپ تۈزەيتتى، گاھ تال ـ تال سېرىق يىپتەك بولۇۋالاتتى، تۇرۇپ يۇقىرىلاپ، تۇرۇپ پەسلەپ، تۇرۇپ كۆرۈنۈپ، تۇرۇپ كۆرۈنمەي قالاتتى؛ قوغلاپ تۇتماقچى بولسىڭىز ياكى تۇتۇۋېلىپ ئالمىنىڭىزنى ئېچىپ سىنچىلاپ قاراپ بولغۇچە، قولىڭىزدىن تۇيۇقسىز ئۇچۇپ چىقىپ كېتەتتى...

سەھرا بالىلىرى ئۈچۈن ياز ئاخشىمى قوڭغۇز تۇتىدىغان پەيت. سۇيى مۇزدەك كونا قۇدۇق بېشىدا، سۇزۇك سۇلۇق كۆلچەك بويىدا، ياپيېشىل چۆپلۈك ئارىسىدا ۋە خاماندا، سۆسۈن چېچەكلىگەن يىسسىمۇق پۇرچاقلىقتا، ئاق چېچەكلىگەن كاۋىلىقتا ۋە سۇس يېشىل چېچەكلەپ چىتلاققا يامىشىپ

ئۆسمدىغان ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئەتراپىدا... ئىنتايىن كىچىك ھەم چىرايلىق يالتىراق قوڭغۇزلار سەھرا بالىلىرىنىڭ قەلبىدە تالاي شېرىن خىياللارنى ۋە تالاي تەشۋىشلىك ئويلارنى قوزغايتتى. بۇ شېرىن خىياللار، بۇ تەشۋىشلىك ئويلار كىچىككىنە يورۇقلۇقتەك قاراڭغۇلۇقتا پىلىلداپ ئۇزۇنغىچە ئۆچمەيتتى. سەھرا ئاخشىمى ئاجايىپ زوقلىنارلىق مەنزىرىگە ۋە چەكسىز ھاياتىي كۈچكە تولاتتى.

كىچىك شىيەنشېڭ كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە تۆت ياشقا كىردى. ئۇ ھەرقانداق كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرگۈدەك بالا بولدى. ئۇنىڭ يۈزى يۇمىلاق، پېشانىسى كەڭ، قېشى شالاڭ، كۆزى كىچىك ئىدى، لېكىن تۇرقىدىن زېرەكلىك، تېتىكلىك چىقىپ تۇراتتى. بۇرنىنىڭ ئۇچى ئەجدادىنى تارتقان بولۇپ، ياپىلاق ئىدى. ئۇنىڭدىكى بۇ ئالاھىدىلىك شۇنداق ئاددىي ھەم شۇنداق قىزىق كۆرۈنەتتى. كىچىك شىيەنشېڭ ئانا تەرەپ بوۋىسى، مومىسى ۋە ئاتا تەرەپ مومىسى، شۇنداقلا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئالىقىنىدىكى مونچاق ئىدى. ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ قايسىبىرى بولسۇن، ئۇنى قولىدىن چۈشۈرمەي كۆتۈرۈپ، سىلاپ قانمايتتى، ئۇنىڭغا چىن يۈرىكىدىن كۆيەتتى.

ئانىسى ئېتىزدا ئىشلەيتتى، بەزىدە پىلە بېقىش ئۆيىگە بېرىپ، ئۇجمە يوپۇرمىقىدا پىلە باقاتتى. كىچىك شىيەنشېڭ بىر ـ ئىككى ياشقا كىرگۈچە مومىسىنىڭ قولىدا چوڭ بولدى. مومىسى ئۇنىڭغا گۈڭئەننىڭ قەدىمىي ئەللەي ناخشىلىرىنى ئېيتىپ بېرەتتى.

بىر ئائىلە كىشىلىرى ياز ئاخشىمى ھەمىشە ھويلىدا سالقىنلايتتى. مومىسى يەلپۈگۈچ بىلەن ئۆزىنى يەلپۈگەچ، پەس ئاۋازدا بايىقى ئەللەي ناخشىسىنى ئېيتاتتى. كىچىك شىيەنشېڭ

ئۇخلىغۇچە ھېرىپ كەتكەن مومىسى ئەللەي ناخشىسىنى ئېيتىۋېتىپ ئۇخلاپ قالاتتى.

مانا ئەمدى ئۇ تۆت ياشقا كىرىپ، ھويلىدا پىلتىڭلاپ يۈگۈرۈپ يۈرىدىغان بولدى، ئۇنىڭدىن ئىككى ياش چوڭ ئاچىسى شىەنلىي ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى ھەمراھى ئىدى.

كىچىك شىەنلىي ئۇكىسىغا بەك كۆيۈنەتتى، كەينىگە سېلىپ يۈرۈپ ئۇنىڭغا گۈاڭئەن يېزىسىدىكى بالىلار داۋاملىق ئويناىدىغان ئويۇنلارنىڭ ھەننۇاسىنى — تاش چېچىش، سۇ داۋالغۇتۇش، چېكەتكە بىلەن ئوينىشىش، يىڭنىغۇچ تۇتۇش... قاتارلىق ئويۇنلارنى ئۆگىتەتتى.

بالىسىنى يارامليق ئادەم قىلىپ چىقىشقا تەقەززا بولغان دېڭ شاۆچاڭ كىچىك شىەنشېڭگە «پىچاق، گەز، ئېغىز، ئادەم، قول، ماڭماق...» قاتارلىق خام خەتلەرنى ئۆگىتىشكە ياكى ئۆزى ئۆگەتكەن قەدىمىي شېئىرلارنى يادلىتىشقا ئارانلا تۇراتتى.

كىچىك شىەنشېڭ ئۇچ يېشىدىن باشلاپ دادىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە قەدىمىي شېئىرلارنى يادلاشقا باشلىدى. تۆت ياشقا كىرگەندە ئون نەچچە پارچە قەدىمىي شېئىرنى يادلىيالايدىغان بولدى.

— ئاپا، سەن سۆزلەپ بەرگەن ھېكايىدە بىر كىچىك ئەجدىھا بار ئىدى، شۇنى ئاڭلاشقا مەن بەك ئامراق. يەنە بىر قېتىم سۆزلەپ بەرگىنە ! — دەپ يالۇۇردى كىچىك شىەنشېڭ ئانىسى سۆزلەپ بەرگەن بىر ھېكايە بىردىنلا يادىغا كېلىپ.

— ماقۇل، ئېيتىپ بېرەي ! — دېدى ئانىسى. ئاچىسى شىەنلىي ئۇكىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى.

— سىلەرگە يەنە بىر قېتىم ئېيتىپ بېرەي. لېكىن، ئېسىمدە قالماپتۇ، ئۆتكەندە سۆزلەپ نەگە كەلگەنىدىم؟

ـــ مېنىڭ يادىمدا بار، مېنىڭ يادىمدا بار ! ـــ دېدى كىچىك شىيەنشېڭ دەرھاللا، ـــ ھېلىقى كىچىك بالا خۇايىنشەن تېغىدىكى پەرىشتە تۇرنا غاريدا پەرىشتە تۇرنا بىلەن بىرلىشىپ يىلان ئالۇاستىنى مەغلۇپ قىلىپ، ياقۇت بىلەزۈككە ئېرىشىپ، چۈجياڭ دەرياسى ۋادىسىدىكى خەلقنى ئېغىر قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن يولغا چىققان يېرىگە كەلگەن.

ـــ بولىدۇ، مەن مۇشۇ يەردىن باشلاپ ئېيتاي... ـــ شۇنىڭ بىلەن ئاپىسى ئىككى بالىغا گۇاڭئەندىكى ئەل ئارىسىغا كەڭ تارقالغان بىر چۆچەكنى ئېيتىپ بېرىشكە باشلىدى:

... ھېلىقى بالا ياقۇت بىلەزۈككە ئېرىشىپتۇ. پەرىشتە تۇرنا ئۇنى ئۆيگە ئاپىرىپ قويۇپتۇ. ئۆيگە قايتىپ كەلگەن بالا ياقۇت بىلەزۈكنى كۆرسىتىپ:

ـــ بوۋا، بوۋا، ياقۇت بىلەزۈكنى ئەكەلدىم. نېمىشقا تېخىچە يامغۇر ياغمايدۇ؟ ـــ دەپتۇ. گېپىنىڭ ئاخىرى چىقا ـ چىقماستىن «گۈلدۇر» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ گۈلدۇرماما گۈلدۇرلەپ، چاقماق چېقىپ چۈجياڭ دەرياسى ۋادىسىغا شارقىراپ يامغۇر يېغىپ، قۇرۇپ كەتكەن مايسىلارغا قايتىدىن جان كىرىپتۇ، كىشىلەر خۇشال بولۇپ سەكرىشىپ، بۆكلىرىنى ئاسمانغا ئېتىشىپتۇ. لېكىن، يامغۇر بىر كۈن، ئىككى كۈن، ئۈچ كۈن يېغىپتۇ، توختىماي يېغىۋېرىپتۇ. ئىلگىرى قۇرۇپ كەتكەن ئېتىزلىقلار دېڭىزغا ئايلىنىپ، ئۆيلەر سۇدا قاپتۇ، پۇقرالار نائىلاج ئېگىز يەرلەرگە كۆچۈشكە باشلاپتۇ. بالا بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئىچى تىتىلداپ يىغلاپ تۇرۇپ:

ـــ بوۋا، يامغۇرنى توختىتىشنىڭ بىرەر ئامالى يوقمۇ؟ ـــ دەپتۇ. دەل شۇ چاغدا پەرىشتە تۇرنا يەنە ئۇچۇپ كەپتۇ. پەرىشتە تۇرنا:

— يامغۇرنى توختىتىشنىڭ بىردىنبىر ئامالى شۇكى، ياقۇت بىلەزۈكنى ئاغزىڭغا سال. شۇ چاغدا سەن كىچىك ئەجدىھاغا ئايلىنىپ شەرقىي دېڭىزغا كېتىسەن، ئۇ يەردىن ئەمدى قايتىپ كېلەلمەيسەن، — دەپتۇ.

تۇرنا ئۇچۇپ كېتىپتۇ. سۇ ئاستىدا قالغان زېمىننى كۆرۈپ، بالىنىڭ يۈرىكى پىچاقتا تىلغاندەك بوپتۇ. يامغۇر شارقىراپ يېغىۋېرىپ، سۇ بىر غېرىچ - بىر غېرىچتىن يۇقىرى ئۆرلەۋېرىپتۇ. كەنتتىكىلەرنىڭ ناله - پەريادىنى ئاڭلىغان بالا ئانىسىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، تۇرنىنىڭ گېپىنى يىغلاپ تۇرۇپ بايان قىپتۇ ھەمدە ئانىسىغا:

— ئاپا، مەن كىچىك ئەجدىھاغا ئايلىنىپ كەتسەم، ئاندىن بۇ ئۇلۇغ سۇ يېنىپ كېتىدىكەن، بولمىسا كەنتتىكىلەر سۇ ئاستىدا قېلىپ، پۇقرالار ئېغىر بالا - قازاغا ئۇچرايدىكەن، — دەپتۇ. ئانىسى ئوغلىغا قاراپ:

— ئوبدان بالام، مېنى ئويلىما، كەلكۇن يېنىپ پۇقرالار نىجاتلىققا ئېرىشىدىغانلا بولسا، ئاناڭ سېنىڭ بېرىشىڭغا رازى. چاققان، چاققان بار ! — دەپتۇ. بالا يىغلىغان پېتى ئورنىدىن تۇرۇپ، يالتىراپ تۇرغان ياقۇت بىلەزۈكنى يۇتۇۋەتمەكچى بوپتۇ. ئۇ يەنە ئانىسىغا چىدىماپتۇ. ئانىسى ۋارقىراپ تۇرۇپ:

— ئوغلۇم، ئەمدى ئارىسالدى بولما، — دەپتۇ. كىچىك بالا ھودۇققاندەك بوپتۇ - يۇ، ياقۇت بىلەزۈكنى ئاغزىغا ساپتۇ. ھاۋا بىر پەس گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىپتۇ. بالا تۇيۇقسىز ئىشكتىن ئېتىلىپ چىقىپ، ئۆزىنى سۇغا ئېتىپتۇ. يامغۇر توختاپ، شامالمۇ تىنچىپ قاپتۇ. گۈلدۈرماما ۋە چاقماق ئاۋازى بېسىقىپتۇ. كەنتتىكىلەر بۇ بالىنىڭ سۇدا بارا - بارا ئەجدىھاغا ئايلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ سۇدا قاياقتا

قاراپ ئۇزسە، سۇمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ شۇ ياقتا قاراپ ئېقىپتۇ. ئوغلىنىڭ كېچىك ئەجدىھاغا ئايلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئانىنىڭ قەلبى بەك ئازابلىنىپتۇ. ئۇ ئىشكنى تۇتۇپ تۇرۇپ، بۇ ئەجدىھاغا قاراپ:

ــ ئوغلۇم ! ئوغلۇم ! ــ دەپ توۋلاپتۇ. ھەربىر توۋلىغاندا كېچىك ئەجدىھا توختاپ، كەينىگە بىر قېتىم قاراپتۇ. بالا ئوتتۇز ئالتە قېتىم كەينىگە ئۆرۈلۈپ قاراپتۇ، ئاخىر ئانىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىيالماپتۇ. كەلكۈن يېنىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، چۈجياڭ دەرياسىنىڭ ئىككى يېقىدا ھاۋا تەڭشىلىپ، پۈقرالارمۇ خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىشقا باشلاپتۇ. كېچىك ئەجدىھا كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئانىسىغا قارىغان جاي خەتەرلىك ساھىلغا ئايلىنىپتۇ. كېيىن كىشىلەر بۇ كېچىك بالىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، ئۇ ئۆزىنى سۈغا ئاتقان جاينى «كېچىك ئەجدىھا تۇمشۇقى» دەپ، ئانىسىغا قارىغان چاغدا ئۇنىڭ ئىزى قالغان ساھىلنى «سەجۇ ئانىسىغا باققان ساھىل» دەپ ئاتاپتۇ.

ھېكايە ئاخىرلاشتى. كېچىك شىيەنشېڭنىڭ كۆڭلى گويا ھېلىقى كېچىك ئەجدىھانىڭ كەينىدىن يىراقلارغا ئۇچۇپ كېتىۋاتقاندەك، كۆزلىرى كېچە قاراڭغۇلۇقىدا تۇرۇپ ـ تۇرۇپ چاقناپ كېتىۋاتاتتى.

ــ ئاپا، بۇ گەپچە كېچىك ئەجدىھاغا ئايلىنىپ كەتكەن ھېلىقى بالا ئانىسىنى كۆرەلمەيدىكەن ـ دە ! ــ دېدى ئۇ. بىردەمدىن كېيىن يەنە:

ــ ئاپا، كېچىك ئەجدىھا نېمىدېگەن ياخشى ! ــ دېدى بارمىقىنى چىشلەپ تۇرۇپ.

ــ قانداق، سېنىڭمۇ كېچىك ئەجدىھاغا ئايلىنىپ كەتكۈڭ

بارمۇ؟ ــ دېدى ئاچىسى چېقىشىپ.

ــ ياق، مەن ئاپامدىن ئايرىلمايمەن ! ھېلىقى بوۋايدىن ئاپىسىدىن ئايرىلماي تۇرۇپمۇ يامغۇرنى توختىتىشنىڭ چارىسى بارمۇ، دەپ سورايمەن...

ــ قاراڭلار، بۇ چېچەن پىستەكنىڭ ئامالى نېمىدېگەن تولا ! ــ دېدى دادىسى رەخت توقۇش ماشىنىسىنى ئوڭشىغاچ رازىمەنلىك بىلەن ئوغلىنى ماختاپ.

بۇ چاغدا بىر پەس سالقىن شامال چىقىپ، خۇددى قانداقتۇر بىر نەرسە ئۆمىلەپ كېلىۋاتقاندەك بامبۇكزارلىقتىن شار ـ شۇر قىلغان شەپە كەلدى.

ئاچىسى شىەنلىيې كىچىك شىەنشېڭنى ئەتەي قورقىتىپ:

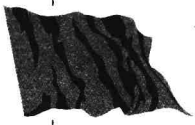
ــ ۋايجان، جىن كەلدى، چاپسان بول، ئۆيگە كىرىپ كېتەيلى ! ــ دېدى.

كىچىك شىەنشېڭ قىلچە قورقماي ئۆزى يالغۇز تام تۇۋىگە باردى ـ دە، بامبۇكزارلىققا قاراپ:

ــ جىن، تېزرەك كەل ! مەن مانا ماۋۇ يەردە، مېنى تۇتۇۋال، كېلە... ــ دەپ ۋارقىرىدى.

قورقۇنچاق چوڭ بولغان ئاچىسى شىەنلىيې قورققىنىدىن دەرھال ئانىسىنىڭ كەينىگە مۆكۈنۈۋالدى.

سەھرادىكى چاققانغىنا بۇ ھويلا خاتىرجەم ۋە خۇشال ـ خۇرام كەيپىياتقا تولغانىدى. كىچىك شىەنشېڭ ئۆزىنىڭ غەمسىز ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىنى بامبۇكزارلىقنىڭ سايىسىغا چۈمكەلگەن ھويلىدا ئۆتكۈزمەكتە ئىدى.

دارىلئۇلۇمدىكى شاگىرت

مىلادىيە 1909 ـ يىلى كىچىك شىيەنشىڭ بەش ياشقا كىردى. دېڭ شاۋچاڭ ئوغلىنىڭ خەت ساۋاتىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئۇنى دارىلئۇلۇمدا خۇسۇسىي مەكتەپ ئاچقان جۇ ئاقساقالنىڭ قولىغا تاپشۇرۇش قارارىغا كەلدى.

دارىلئۇلۇم دېڭ ئائىلىسىنىڭ هويلىسىغا ئىككى چاقىرىم كېلەتتى. دارىلئۇلۇم ئەسلىدە دېڭ ئائىلىسىنىڭ ئەجدادى ــ چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۆلىما دېڭ شىمىن يۈرتىغا قايتىپ كېلىپ ماكانلاشقان چاسا قورۇ ئىدى. بۇ چاسا قورۇنى كىشىلەر «دارىلئۇلۇم» دەپ ئاتىشاتتى. دېڭ شىمىن قازا قىلىپ كەتكەندىن كېيىن، دېڭ جەمەتىدىكىلەر مەسلىھەتلىشىپ، كەنتتىكى ئۆسمۈرلەرنى يىغىپ ساۋاتىنى چىقىرىش، كېيىنكى كۈنلەردە دېڭ جەمەتىدىن بىر نەچچەيلەننى يارىملىق ئادەم قىلىپ تەربىيەلەپ چىقىش ئۈمىدىدە دارىلئۇلۇمنى ئوقۇش يۈرتى قىلدى. شۇنىڭ بىلەن دارىلئۇلۇمدا پەيدا كەنتى تارىخىدا تۇنجى قېتىم خۇسۇسىي مەكتەپ ئېچىلدى.

خۇسۇسىي مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى دېڭ ئائىلىسى قوشنا كەنتتىن تەكلىپ قىلغان تالىپ ئىدى. ئۇ ئىمتىھان بېرىپ خەلىپەتلىككە ئۆتەلمىگەن بولسىمۇ، كەنتتىكى بالىلارنىڭ خەت ساۋاتىنى چىقارغۇدەك بىلىمگە ئىگە ئىدى.

شۇ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئەتىگەندە دېڭ شاۋچاڭ

ئوغلىنى يېنىغا چاقىرىپ بېشىدىن - ئايىغىچە بىر ھازا قاراپ تۇرۇپ كېتىپ، ئاندىن يېقىملىق ئاۋازدا ئۇنىڭدىن:

— شىيەنشېك، سەندىن سوراپ باقاي، مەكتەپكە كىرىپ، خەلپىتىمگە ئەگىشىپ ئوقۇغۇڭ بارمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئوقۇش؟ — كىچىك شىيەنشېڭنىڭ كۆزلىرى بىردىنلا چاقناپ كەتتى ھەمدە:

— ئوقۇغۇم بار، — دېدى.

— شۇنى بىلىۋال، سەن ئەمدى ئوقۇيسەن، كەپسىزلىك قىلساڭ بولمايدۇ. ياخشى ئوقۇمىساڭ خەلپىتىم سېنى پالاققا تارتىدۇ ! — دېدى بىر چەتتە ئولتۇرغان ئانىسى ئۇنىڭغا جېكىلەپ.

— ئاپا، سەن خاتىرجەم بول، خەلپىتىم مېنى ئۇرمايدۇ، — دېدى كىچىك شىيەنشېك ئانىسغا قاراپ كېرىلىپ.

— ھە، نېمىشقا ئۇرمايدۇ؟ — دېدى ئانىسى ئوغلىنىڭ گېپىنى دەماللىققا چۈشەنمەي.

— كەپسىزلىك قىلمىسام خەلپىتىم نېمە دەپ مېنى ئۇرىدۇ؟ — دېدى كىچىك شىيەنشېك مەردانە ھالدا.

— راست، راست، نېمىدېگەن ئەقىللىق سەن ! كەپسىزلىك قىلمىساڭ، خەلپىتىم سېنى پالاققا تارتمايدۇ.

كىچىك شىيەنشېك ئەتىسى تاڭ سەھەردە خوراز تۇنجى قېتىم چىللىغاندىلا ئويغىنىپ كەتتى - دە، ئۇچىسىغا قارا رەختتىن تىكىلگەن چاپان، بېشىغا يېڭى شاپاق دوپپا كىيىدى. يەنە تېخى كۆك رەختتە چاسا قىلىپ تىكىلگەن پۇختا جىلتىسىنى ئاستى. بۇ نەرسىلەرنى ئانىسى ئاخشام تەييارلاپ قويغانىدى.

لېكىن، قەغەز چاپلانغان دېرىزىدىن ئاسمانىنىڭ خىرە -

شىرە سۈزۈلۈۋاتقانلىقىنى، ئېتىزلىقلارنىڭ ۋە چىغىر يوللارنىڭ يەنىلا قاپقاراڭغۇ ئىكەنلىكىنى كۆرگىلى بولاتتى. كىچىك شىيەنشېڭ نائىلاج تۆشەككە چىقىپ يەنە ئۇخلىماقچى بولدى، لېكىن زادىلا ئۇيقۇسى كەلمىدى.

يان ئۆيدە ياتقان ئانىسى شەپىنى ئاڭلاپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ شىيەنشېڭنىڭ دادىسىغا ئاغرىنىپ تۇرۇپ:

— نېمە قىلىق بۇ، بالىنى قىينىماپ! — دېدى.

تاڭ ئاخىرى ئاتتى. كىچىك شىيەنشېڭ ئەتىگەنلىكى ھاپىلا ـ شاپىلا ناشتا قىلىپ، دادىسىنىڭ دالىلىۋالىغا ئاپىرىپ قويۇشىنى كۈتۈپ، جىلتىسىنى ئاسقان ھالدا ھويلىدا تۇراتتى.

— شىيەنشېڭ، مەكتەپكە كىردىڭ، ئەمدى سەن ئەۋلىيا كۈڭزى ھەزرەتلىرىنىڭ شاگىرتى بولدۇڭ، كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇ، خەلپىتىمىنىڭ گېپىنى ئاڭلا، دادىڭ ئىككىمىزنىڭ يۈزىنى يورۇق قىل، يارامليق بالا بول، ئۇقتۇڭمۇ؟ — دېدى ئانىسى خاتىرجەم بولالماي.

— ئاپا، گېپىڭنى ئېسىمدە چىڭ تۇتىمەن! خاتىرجەم بول، خەلپىتىمىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ جەزمەن ياخشى ئوقۇيمەن!

ئاتا ـ بالا ئىككىسى سۈلۈق ئېتىزلىقنىڭ يېنىدىكى چىغىر يولىنى بويلاپ دۆڭگە قاراپ كېتىۋاتاتتى.

دالىلىۋالىغا دۆڭگە جايلاشقان، شىمالىي سىچۈەن ئۇسلۇبىدىكى چاسا ھويلا بولۇپ، دەرۋازىسى شەرق تەرەپكە قارايتتى، كۆتۈرۈپ سېلىنغان ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىگە كۆك كاھىش ياتقۇزۇلغانىدى. چاسا ھويلىدا چوڭ ـ كىچىك بولۇپ ئوتتۇز نەچچە ئېغىز ئۆي بار ئىدى. ھويلىدا يەنە سەھنە، زال، يان ھوجرىلارنىڭ ھەممىسى تەل بولۇپ، ئىچكىرى ھويلىغا يوغان چاسا كۆك تاشلار ياتقۇزۇلغان، كۆلىمى ئوچ يۈز نەچچە

كىۋادرات مېتىر كېلەتتى. ئۆسمۈرلەر ساۋاق ئالىدىغان سىنىپ ئىچكىرى هويلىغا قويۇلغان قورام تاشنىڭ ئۈدۈلىدىكى زالنىڭ نېرىسىدىكى ئۇچىنچى يان ئۆيده ئىدى.

يان ئۆينىڭ ئۈدۈل تېمىدىكى بۇت تەكچىسىگه «مۇقەددەس كاتتا ئۇستاز كۆڭزى هەزرەتلىرىنىڭ تاختىسى» قويۇلغانىدى. تاختىنىڭ ئالدىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان سەككىز بۇرجەكلىك شىرەدىكى ئىسرىقداندىن جۇ خەلپىتىم بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆڭزى هەزرەتلىرىگه بولغان هۆرمىتىنى ئىپادىلەۋاتقانده‌ك كۆكۈچ ئىس كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى.

دېڭ شاۋچاڭ شىيەنشېڭنى ئەگەشتۇرۇپ هويلىغا كىرگەنده، يان هۇجرىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ: «... پىلە مەشۇت چىقىرىدۇ، هەسەل هەرىسى هەسەل يىغىدۇ، ئوقۇمىغان ئادەم هايۋاندىن بەتتەردۇر، كىچىكىدىن تارتىپ ئوقۇغان بالا چوڭ بولغاندا يارامليق ئادەم بولۇر. پادىشاهنى هۆرمەتلىمەك، ئاۋامغا مەنپەئەت يەتكۈزمەك كېرەكتۇر. ياخشى نام قازانغان ئادەمنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يۈزى يورۇق، ئۆزى ئىستىقباللىق، تۇرمۇشى بايباشات بولۇر...» دېگەن ئىبارىلەرنى يادلاۋاتقان ئاۋازى ئاڭلاندى.

جۇ خەلپىتىم ئاتمىش ياشلاردىن ئاشقان، ياداڭغۇ كەلگەن، ئۇچىسىغا كەڭ ئۇزۇن كۆڭلەك، بېشىغا شاپاق دوپپا كىيگەن ئادەم ئىدى. چىرايىدىن تەبەسسۇم كۆرگىلى بولمايتتى. كونا كۆز ئەينەك بۇرنىنىڭ ئۇچىغا چۈشۈپ قالغانىدى. كۆز ئەينىكىنىڭ قۇلاققا قىستۇرىدىغان بىر تەرىپى سۇنۇپ كەتكەن بولۇپ، بىر تال يىپ بىلەن باغلۇۋالغانىدى. ئۇ بىر قولىدا شالاڭ ساقلىنى سىلاپ تۇرۇپ، كەپسىزلىك قىلىۋاتقانلار بارمۇ ـ يوق دېگەندەك، كۆز ئەينىكىنىڭ ئۈستىدىن ئالدىدىكى بالىلارغا قارايتتى.

توساتتىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ساۋاق يادلىشى سەل قالايمىقانلىشىپ، ئاستا ـ ئاستا پەسىيىپ قالدى. خەلىپىتىم نەزىرىنى بالىلارنىڭ نەزىرى بىلەن تەڭ ئىشىككە يۆتكىدى. ئەسلىدە دېڭ شاۋچاڭ شىيەنشېڭنى يېتىلەپ كىرگەنىدى.

دېڭ شاۋچاڭ قولىنى جۇپلەپ تۇرۇپ:

ــ جۇ خەلىپىتىم، جاپا چەكتىلە ! بۇگۈن ئوغلۇمنى سىلىگە ئەكەلدىم، مالال كۆرمەي، ئۇنىڭ خەت ساۋاتىنى چىقىرىپ قويالا، ــ دېدى ـ ده، قولىدىكى قىزىل بولاقنى سەككىز بۇرجەكلىك شىرەگە قويدى.

ــ ۋېنمىڭ، كايىپ كېتىپلا، كايىپ كېتىپلا ! ــ دېدى خەلىپىتىم تەكەللۈپ قىلغاچ، كىچىك شىيەنشېڭنى ئالدىغا تارتىپ، ــ بالام، نەچچە ياشقا كىردىڭ؟

ــ بەش ياشقا، ــ دېڭ شاۋچاڭ ئوغلىنىڭ ئورنىدا جاۋاب بېرىۋەتتى، ئاندىن ئوغلىغا:

ــ بوله، خەلىپىتىڭگە باش ئۇرۇپ تەزىم قىل، ــ دەپ جېكىدى.

كىچىك شىيەنشېڭ ھۆرمەت بىلەن جۇ خەلىپىتىمگە تەزىم قىلدى ۋە:

ــ سالام، خەلىپىتىم ! ــ دېدى.

ــ ھى، ياخشى، ياخشى، ئىسىم ـ شەرىپىڭ نېمە؟

ــ دېڭ شىيەنشېڭ.

ــ دېڭ... شىيەنشېڭ؟ ــ جۇ خەلىپىتىم ئاڭلاپ ئىختىيارسىز سەل ئەجەبلەندى، خاتا ئاڭلاپ قالغاندەك بىر خىل ھېسسىياتتا، ــ ئىسىم ـ شەرىپىڭنىڭ كەينىدىكى خەتتىن ئەۋلىيا دېگەن مەنە چىقامدۇ؟

ــ شۇنداق، ئىسىم ـ شەرىپىدىكى ئىككىنچى خەتتىن ئەپەندى، ئۇچىنچى خەتتىن ئەۋلىيا دېگەن مەنە چىقىدۇ، ــ

دېدى دېڭ شاۋچاڭ ئوپۇل - توپۇل قوشۇمچە قىلىپ.

شۇ ئەسنادا دېڭ شاۋچاڭ جۇ خەلپىتىمنىڭ چىرايىدا ئەكس ئەتكەن غەشلىكنى بايقاپ قالدى.

— ھى، بۇ... بۇ... ۋېنمىڭ! — دېدى جۇ خەلپىتىم ئىسرىقداننىڭ يېنىدا تۇرغان چىلىمنى قولىغا ئالغاچ.

كىچىك شىيەنشېڭ بۇ چاغدا سەككىز بۇرجەكلىك شىرە ئۇستىدە پارقىراپ تۇرغان سىلىق پالاقنى كۆرۈپ قالدى.

— جۇ خەلپىتىم، سىلىنىڭ دەيدىغان گەپلىرى بارمىدى؟ — دېڭ شاۋچاڭ جۇ خەلپىتىمنىڭ گەپ - سۆز قىلمىاي ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ھۆرمەت - ئىززەت بىلەن شۇنداق دېدى.

— مۇنداق گەپ، ۋېنمىڭ... بۇ بالىنىڭ ئىسمىنى بۇنداق ئاتىسا... بۇ تازا ماس كەلمەيدىغاندەك تۇرىدۇ! گەپنى ئوچۇق قىلغانلىقىم ئۈچۈن مەندىن خاپا بولماڭ. جۇڭگودا ئەۋلىيالىق دەرىجىسىگە يەتكەن زات تارىختا ئۆتكەن كۈڭزىچىلار ئېقىمىنىڭ بۇزرۇكۇارى، يەنى مۇشۇ بۇت تەكچىسىدىكى كۈڭزى — كۈڭزى ھەزرەتلىرىدۇر. كۈڭزى ھەزرەتلىرى كاتتا ئەۋلىيا، ئۇستاز ئەۋلىيالارنىڭ ئارىسىدا ئۇنىڭ تەڭدىشى يوق. مۇشتۇمدەك بالىغا «شىيەنشېڭ» دەپ ئىسىم قويۇش بەك... بەك... بىمەنىلىكمۇ قانداق؟

ئەسلىدە جۇ خەلپىتىم شىيەنشېڭ دېگەن ئىسمىدىن تازا رازى بولمىغانىدى. دېڭ شاۋچاڭ سەۋەبىنى بىلىپ خۇشخۇيلۇق بىلەن:

— ھەي، بۇنىڭغا مەن ئەيىبلىك! بالىغا ئىسىم قويغاندا بالىنىڭ ياراملىق ئادەم بولۇشىنى ئۈمىد قىلىپ، كۈڭزى تەلىماتى پېشۋالىرىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىپ قويىدىغانلىقىمنى ئويلىمىغان ئىكەنمەن. ئىسىم مۇۋاپىق

بولمىغان بولسا، جۇ خەلپىتىم مالال كۆرمەي بالىغا مۇڭاپىق ئىسىم قويۇپ بەرگەيلا، خەلپىتىمنىڭ رايى بارامدىكىن؟

دېڭ شاۋچاڭنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قېرى خەلپىتىمنىڭ چىرايى ئېچىلدى. ئۇ بىر تەرەپتىن چىلىم تارتقاچ، يەنە بىر تەرەپتىن ساقلىنى سىلاپ تۇرۇپ كىچىك شىيەنشېڭغا قارىدى ۋە:

— كۆڭزى ھەزرەتلىرىنىڭ شاگىرتلىرى ئۇچ مىڭ، پەزىلەتلىك شاگىرتلىرى يەتمىش ئىككى ئىدى، ئۇلار مەڭگۈلۈك نەمۇنە دەپ ئاتالغانىدى. بۇ بالا چېچەن، تېتىك، تۇغما تالانتلىق ئىكەن، يەنە كېلىپ دېڭ جەمەتىگىلارنىڭ ئىچىدىن تەشرىپدار چىققان. بالىڭىز دارىلئۇلۇمغا خەت ساۋاتىنى چىقارغىلى كەپتۇ، ئەجدادىنىڭ ئېسىل پەزىلىتىنى ياد ئېتىپ، كېيىنكى كۈنلەردە ئەجدادىنى بېسىپ چۈشۈشىنى ئۈمىد قىلمەن. كېيىنكى كۈنلەردە پەزىلەتلىك ھەم تالانتلىق ئادەم بولغاي! مېنىڭچە بالىنىڭ ئىسمى «شىشىيەن» بولسۇن. ۋېنمىڭ، سىزنىڭچە مۇشۇ ئىسىم بولامدۇ؟ — دېدى.

— شى - شىيەن؟ بولىدۇ، بولىدۇ. شىشىيەن دەپ ئاتايلى. بالامغا ياخشى ئىسىم قويۇپ بەرگەنلىكلىرى ئۈچۈن سىلىگە كۆپ رەھمەت، — دېدى دېڭ شاۋچاڭ ئوغلىنى خەلپىتىمگە رەھمەت ئېيتىشقا ئۈندەپ.

— ھودۇقماڭ، ھودۇقماڭ، ئالدى بىلەن كۆڭزى ھەزرەتلىرىگە تەزىم قىلماق كېرەك، ئاندىن ئۈستازىغا تەزىم قىلسا بولىدۇ، — دېدى جۇ خەلپىتىم. بۇ چاغدا ئۇنىڭ چىرايىدا خۇشاللىق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

شۇنىڭ بىلەن دېڭ شىيەنشېڭ (ياق، ئەمدى ئۇنى دېڭ شىشىيەن دەپ ئاتاش كېرەك) جۇ خەلپىتىمنىڭ تاپىلىشى بويىچە، دادىسى بىلەن بىللە كۆڭزى ھەزرەتلىرىنىڭ تەزىيە تاختىسى ئالدىدا ئىسرىق سېلىپ، شام يېقىپ، ئاندىن بۇت

تەكچىسىنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇردى ۋە كۆڭزى ھەزرەتلىرىنىڭ تەزىيە تاختىسىغا ھۆرمەت بىلەن ئۈچ قېتىم باش ئۇردى. كۆڭزى ھەزرەتلىرىگە سالام بەجا كەلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن دادىسىنىڭ تاپىلىشى بويىچە، كۆڭزى ھەزرەتلىرىنىڭ تەزىيە تاختىسىنىڭ يان تەرىپىدە راۋۇرۇس ئولتۇرغان خەلپىتىمگە تەزىم قىلدى.

رەسىم ـ يوسۇن ئادا قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، جۇ خەلپىتىم سەل تارتىنىپ تۇرغان بۇ كىچىك ئوقۇغۇچىغا مەمنۇنىيەت بىلەن قارىدى ۋە يېڭى كەلگەن ھەربىر ئوقۇغۇچىغا دەيدىغان «كونا گەپلىرى»نى باشلىدى.

ـــ ھە، بۇ بالا قائىدە ـ يوسۇنىنى بىلىدىكەن. بۇنىڭدىن ئائىلە تەربىيەسىنىڭ قاتتىق ئىكەنلىكىنى بىلۈۋالغىلى بولىدۇ. كونىلار: «ياشىماق ئۈچۈن ئوقۇماق كېرەك، ئوقۇغان ئادەم ئوڭ بولۇر، ئوقۇمىغان ئادەم توڭ بولۇر» دېگەن. سەن بۇگۈندىن باشلاپ ئوقۇپ ساۋاتلىق بولىدىغان بولدۇڭ. ئادەم نېمە ئۈچۈن ئوقۇيدۇ؟ بۇنى قەدىمكىلەر دەپ بولغان ـ ھە. «ئۈچ خەتلىك دەستۇر» دېگەن كىتابتا مۇنداق دېيىلگەن: «... ئوقۇغان بالا چوڭ بولغاندا يارامللىق ئادەم بولۇر. پادىشاھنى ھۆرمەتلىمەك، ئاۋامغا مەنپەئەت يەتكۈزمەك كېرەكتۇر. ياخشى نام قازانغان ئادەمنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يۈزى يورۇق، ئۆزى ئىستىقباللىق، تۇرمۇشى بايىاشات بولۇر». سىلەرنىڭ ئەجدادىڭلارنىڭ ئارىسىدا بىر تالاي كىشى ئەجدادىڭلارنىڭ شۆھرىتىنى نامايان قىلغان ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدىن چىققان. سەنمۇ خۇددى ئىسمىڭغا ئوخشاش پەزىلەتلىك ۋە ئىستېداتلىق ئەجدادلىرىڭنى ياد ئېتىپ تىرىشىپ ئوقۇ، ئاتا ـ ئاناڭنىڭ نامىغا داغ تەگكۈزمە، مەن سېنىڭدىن مۇشۇنى ئۈمىد قىلىمەن. يەنە «ياشلىقىڭدا تىرىشمىساڭ قېرىغاندا نادامەتتە قالىسەن»

دېگەن سۆزنى يادىڭدا چىڭ تۇت. ياخشى ئوقۇساڭ جەمەتىڭلارغا شان ـ شەرەپ كەلتۈرۈپلا قالماي، ئۆگەنگەنلىرىڭنى ئەملىيەتتە ئىشلىتىسەن، دۆلەتكە كۈچ بېرىسەن، پۈقرالارغا بەخت يارىتىسەن... چۈشەندىڭمۇ؟ بۇنى ئېسىڭدە چىڭ ساقلا.

كىچىك شىشيەن كۆڭلىدە: بىر تىنىقتا بىر تالاي سۆزلىگەن تۇرسا، قايسى گېپىنى چۈشىنەي، قايسى گېپى يادىمدا قالسۇن! دەپ ئويلىدى. لېكىن، جۇ خەلپىتىم بىلەن دادىسى ئۇمىدكە تولغان كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ تۇراتتى. ئۇ نېمە دېيىشنى بىلمەي غەيرەتكە كېلىپ بېشىنى لىڭشىتتى ۋە:

ـــ خەلپىتىم، ھەممىسى ئېسىمدە قالدى، ـــ دېدى.

ـــ ياخشى، ياخشى، بۇ شاگىرتتىن ئۇمىد بار! ـــ جۇ خەلپىتىم قانائەتلەنگەن ھالدا ساقلىنى سىلاپ قويدى. ئۇ دېڭ شىشيەنگە سىرتىغا قىزىل بوياق بېرىلگەن بىر كىتابنى بېرىپ، ئۇنى ئەڭ ئالدىدىكى ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ بەش ياشقا كىرگەن بۇ بالا شىيېشىڭ بازىرى پەيفاڭ كەنتىنىڭ دارىلئۇلۇم ھويلىسىدىكى خۇسۇسىي مەكتەپنىڭ رەسمىي ئوقۇغۇچىسى بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ «دېڭ شيەنشېڭ» دېگەن ئىسمى «دېڭ شىشيەن»گە ئۆزگەردى. بۇ ئۇنىڭ ئىككىنچى ئىسمى بولۇپ قالدى. ئۇ بۇ ئىسمىنى 1927 ـ يىلىغىچە ئىشلەتتى. ئۇ ۋۇخەندە پارتىيەنىڭ يەر ئاستى خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان چېغىدا خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن ئىسمىنى يەنە دېڭ شياۋپىڭغا ئۆزگەرتتى.

خۇسۇسىي مەكتەپتە جۇ خەلپىتىم ۋە ساۋاقداشلىرى ئۇنى «دېڭ شىشيەن» دەپ ئاتىسا، ئۆيدىكىلىرى، كەنتتىكىلەر ۋە ياشانغانلار ئۇنى «شيەنۋا» دەپ ئاتىشاتتى.

دېڭ ئائىلىسىنىڭ كونا قۇدۇقى

ئەتىياز يەنە يېتىپ كەلدى.

شەرقىي سىچۈەن يېزىلىرى ئەتىيازدا ئاجايىپ چىرايلىق بولۇپ كېتەتتى. تۇتاش كەتكەن ئېتىزلىقلاردىكى ساپسېرىق چېچەكلىگەن قىچالار كەنت ئەتراپىدىن يىراق - يىراقلارغا سوزۇلۇپ ياتاتتى. كاككۇكلار، بوز تورغايلار ئوچۇق ئاسماندا ئۇچۇپ يۇرۇشەتتى. تىنىق ھەۋز ۋە كۆلچەكلەردە ئاسمان، ئۇچار قۇشلار، لەيلەپ يۈرگەن بۇلۇتلار، كۆك بىلەن بوي تالاشقان چىرايلىق ئېرەن، كامفورا، سېرىق دۇپ دەرەخلىرىنىڭ شولىسى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. چىرىگەن يوپۇرماقلار يېيىلىپ ياتقان چىغىر يول ۋە ئېتىز قىرلىرىدا ياۋا توخۇلارنىڭ ئىمىر - چىمىر ئىزلىرى قالغانىدى، ئۇششاق ئىزلارنىڭ ئورنىدا يىغىلىپ قالغان سۇزۇك سۇلار يالتىراپ تۇراتتى. ئۇۋۇسىدا تۇخۇم بېسىپ ياتقان بامبۇكزارلىق كەكلىكلىرى بىلەن پاختەكلەر يىراقتىكى چاتقاللىقلار ۋە بامبۇكزارلىقلاردا چۇرۇقلىشىپ بىر - بىرىنى يېقىملىق ئاۋازدا چاقىرىشاتتى. ئورمان كەكلىكلىرىمۇ بامبۇكزارلىق كەكلىكلىرى ۋە پاختەكلىرىگە جور بولۇشقاندەك سايرىشىپ، تاغ باغرىنى بويلاپ ئۇچۇپ يۈرۇشەتتى. ھەممە يەردىن كۆك ئوت - چۆپ بىلەن ياۋا گۈللەرنىڭ خۇشبۇي ھىدى كېلەتتى. تەكشى چېچەكلەپ كەتكەن دادۇرلۇقلاردا دادۇر چېچەكلىرى قاپقارا كۆزلىرىنى ياپراقلارنىڭ

ئارىسىغا يوشۇرغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئەتىياز كېلىشى بىلەن كىچىككىنە خاتىرە راۋۇقى شاپ-تۇل، ئۆرۈك، نەشپۈت ۋە ئەينۈلا چېچەكلىرىنىڭ ئارىسىدا قالاتتى... بۇ مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ھەممىسى مەسلىھەتلە-شۈۋالغاندەك بەس ـ بەستە ئېچىلىپ كېتەتتى. ياپيېشىل تېرىق مايسىلىرى بىر كېچىدىلا رەڭ ئېلىپ كۆپكۆك بولۇپ قالاتتى. تىنىق سۈلۈق ئېتىزلار ئەتىيازنىڭ ئوچۇق ئاسمىنى ئاستىدا ئەتىياز پەسلىدىكى زېمىن باغرىدا يېيىتىلغان ئەينەكتەك يالـ تىراپ تۇراتتى.

بۇگۈن دارىلئۇلۇمدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئارام ئېلىش كۈنى ئىدى. جۇ خەلپىتىمنىڭ قايسى قائىدىگە ئاساسلانغانلىقى نامەلۇم، ئۇ ئوقۇغۇچىلىرىنى ھەر ئون كۈندە بىر كۈن قويۇپ بېرەتتى. ئوقۇغۇچىلىرىنى ئائىلىسىدە ئاتا ـ ئانىسىغا ياردەملىشىپ چامىسى يەتكەن ئىشلارنى قىلسۇن، «شال، قوناق، پۇرچاق، بۇغداي، تېرىق، سۆك»لەرنى تونىسۇن، «پىلە مەشۇت چىقىرىدۇ، ھەسەل ھەرىسى ھەسەل يىغىدۇ» دېگەن گەپنىڭ يولىنى بىلسۇن دېگەن چېغى.

شۇ كۈنى ئەتىگەندە كىچىك شىشىيەن ئورنىدىن تۇرۇپ، سېۋەتنى كۆتۈرۈپ ئانىسى بىلەن بىللە كۆكتات يۇغلى دېڭ جەمەتىنىڭ كونا قۇدۇقى بېشىغا كەلدى.

بۇ كونا قۇدۇق مىڭ سۈلالىسى دەۋرىدە دېڭ جەمەتى ئەجدادلىرى گۇاڭئەنگە كېلىپ ئورۇنلىشىپ ئاز كۈندىن كېيىن قېزىلغانىدى. نەچچە يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە بۇ قۇدۇقنىڭ يېشى قەدىمىي پەيغاك كەنتىنىڭ يېشى بىلەن تەڭ ئىدى.

كونا قۇدۇقنىڭ ئاغزى يۇمىلاق بولۇپ، پەلەمپەيسىمان قۇدۇق سۇپىسىغا يوغان كۆك تاش چاسا شەكلىدە

ياتقۇزۇلغاندى. قۇدۇقتا سۇپىسۇزۇك قۇدۇق سۇيى يىل بويى لىپمۇلىق تۇراتتى. قۇدۇق سۇپىسى ئەتراپىدا سۇ ئۆسۈملۈكلىرى ئۆسۈپ كەتكەن بولۇپ، قاچانلا قارىسا كۆكىرىپ تۇراتتى. نۇرغۇن ئىسسىق ـ سوغۇقلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن بۇ تىلسىز كونا قۇدۇق بىپايان كۆك ئاسمانغا قاراپ، جۇدۇن ـ چاپقۇنغا تولغان سىرتقى دۇنيانىڭ تۆت پەسلىدە كۆرۈلىدىغان ئىسسىق ـ سوغۇقىنى كۆرۈپ تۇراتتى.

يۇرتداشلار بۇ كونا قۇدۇقنى «ئالغانغا تۇگىمەيدىغان، ئىشلەتكەنگە خورىمايدىغان بىباھا قۇدۇق» دەپ ئاتىشاتتى. پۈتكۈل كەنتتىكىلەر مۇشۇ قۇدۇقنىڭ سۇيى بىلەن تەمىنلىنەتتى. بۇ كونا قۇدۇقنىڭ سۇيى قىشتا ئىللىق، يازدا مۇزدەك، شۇنداقلا پاكىز ھەم تاتلىق ئىدى.

كونا قۇدۇق سۇپىسى چوڭلار ھەم بالىلار ئەڭ ئامراق يەر ئىدى. ياشانغانلار كونا قۇدۇق سۇپىسىدا ئولتۇرۇپ سېرىق تاماكىلىرىنى چەككەچ، چىلىك سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى بەزى ئىشلار توغرۇلۇق پاراڭلىشاتتى. بولۇپمۇ دېڭ جەمەتىگە شان ـ شەرەپ كەلتۈرگەن دېڭ جەمەتى كىشىلىرى ۋە ئالاقىدار ئىشلارنى كۆپرەك تىلغا ئېلىشاتتى. ئاياللار كونا قۇدۇق سۇپىسىدا كىر ـ قات يۇغاچ، ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ خۇشاللىق ۋە خاپىلىقلىرىنى بىر ـ بىرىگە تۆكۈشكە خۇشتار ئىدى. بالىلار قوغۇنسىمان چىراغلارنى كۆتۈرۈشۈپ، كونا قۇدۇق ئەتراپىدىكى چۆپلۈك ئارىسىدا غىل ـ پال چېلىقىپ قالىدىغان يالىتىراق قوڭغۇزلارنى تۇتۇشقا ئامراق ئىدى ياكى سالقىنلىغاچ، ئاسماندىكى بىھىساب يۇلتۇزلارنى سانىشاتتى. چوكانتال مەۋسۇمى ئۆتۈپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ياغقان يامغۇردىن كېيىن، كىشىلەر ئېتىزغا ئىشلەشكە

كېتىۋېتىپ كونا قۇدۇقنىڭ يېنىدىن ئۆتەتتى. بۇ يەر ئۇلارنىڭ ئەتىيازلىق تېرىلغۇ، كۈزلۈك يىغىم توغرىسىدا پاراڭلىشىدىغان، تېرىقچىلىق تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرىدىغان جايى ئىدى.

دېڭ ئائىلىسىنىڭ كونا قۇدۇقى قەدىمىيلىقى بىلەن كەنتتىكى ھەربىر ئادەمنىڭ ھۆرمىتى ـ ئېھتىرامىنى قوزغايتتى. خاتىرە راۋۇقى كەنتىدىكى نەچچە ئەۋلاد كىشىلەرنىڭ ئاجايىپ كەچۈرمىشلىرىگە تولغان پۈتكۈل تارىخىغا مۇشۇ كونا قۇدۇق گۇۋاھ ئىدى!

شىشىەن ئانىسى بىلەن بىللە قۇدۇق بېشىغا كەلگەن چاغدا، بالدۇرراق كەلگەن بىر نەچچە ئايال كۆكتات ئادالىغاچ پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنىدى. ئۇلار شىشىەننىڭ ئانىسى بىلەن بىللە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، قىزىقچىلىق قىلىپ:

ـــ ھوي، شىشىەن! ئاناڭنىڭ ياخشى يارەمچىسى بوپسەن ـ ھە! بۇگۈن ئەجەب مەكتەپكە بارماپسەنغۇ؟ جۇ خەلپىتىم سېنى ئالمىغان ئوخشىمامدۇ؟ ـــ دەپ ئۇنىڭ بىلەن چېقىشتى.

ئۇلارنىڭ قەستەن ئۆزى بىلەن چېقىشۋاتقانلىقىنى سەزگەن شىيەنۇا بېشىنى كۆتۈرۈپ:

ـــ چىن ئانا، ئۇنداق ئەمەس! بۇگۈن بىزنى جۇ خەلپىتىم ئۆيدە بىر كۈن ئەمگەك قىلىش ئۈچۈن قويۇۋەتتى، ـــ دېدى.

ـــ ھەي شىيەنۇا، ئاڭلىسام سەن بەك تىرىشىپ ئوقۇيدىكەنسەن، ھەركۈنى «قىزىل تۇخۇم» ئالىدىكەنسەن، خەلپىتىمۇ پالاقتا تارتىپ باقماپتۇ. ماڭا بىر بېيىت ئېيتىپ بەر، ئاڭلاپ باقاي قانداق؟

ـــ بېيىت بەك كۆپ، سىلى قايسى بېيىتنى ئاڭلايلىكىن؟ كىتاب يادلاش شىشىەنگە تەس كەلمەيتتى. قاراڭلار، ئۇ شۇ

تاپتا قەددىنى تىك تۇتۇپ، قولىنى كەينىگە قىلىپ كىتاب يادلاۋاتقان قىياپەتكە كىردى.

ــ ھېلىقى «پىلە باققۇچى» دېگەن بېيىتنى ئېيتىپ بەرگىن بولمىسا، ــ دېدى بىر چەتتە تۇرغان ئانىسى كۈلگەن پېتى ئوغلىنىڭ ئېسىگە سېلىپ.

ــ ماقۇل، ئەمىسە مەن يادلىدىم ــ «شەھەرگە كىرگەنىدىم تۇنۇگۈن، يىغىدىن ھۆل بولۇپ كەتتى ياغلىقىم. سەپسالىسام پىلە باقىقۇچى ئەمەس، تاۋار ــ دۇردۇن كىيگەن قايسىبىر بېگىم...»

شىشىەننىڭ قىلچە ھودۇقماي سۆزمۇسۆز يادلاپ بەرگەن چاغدىكى تۇرقى ئەپەندىچاقلارنىڭ تۇرقىغا ئوخشايتتى.

ــ شىەنۇا، ئەجەب بىر قىسما گەپلەرنى دەپ كەتتىڭغۇ؟ بىزگە يېشىپ بەرگىن بولامدۇ؟

ــ بۇ دېگەنلىك مەن تۇنۇگۈن بازارغا بېرىپ بىئارام بولۇپ يانىدىم، مەن بازاردا تاۋار ــ دۇردۇن كىيگەنلەرنى كۆردۈم، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۆز قولى بىلەن پىلە بېقىپ رەخت توقۇغانلارنىڭ بىرىمۇ يوق ئىكەن، دېگەنلىك.

ــ راست دەيسەن، قارا، ئاناڭ بىلەن بىز كۈندە ئۈجمە يوپۇرمىقى ئۈزۈپ پىلە باقىمىز، مەشۇت تارتىپ، رەخت توقۇيمىز. بىرەر گەز يىپەكتىن كىيىم تىكىپ ئۆچمىزغا ئارتىشقا كۆزىمىز قىيمايدۇ!

ــ چوڭ ئانا، ئەجەب توغرا دېدىلە، جۇ خەلپىتىم، بۇ دېگەن ئادالەتسىزلىك، دەيدۇ. جۇ خەلپىتىم بىزنى ياخشى ئوقۇپ بۇنداق ئادالەتسىزلىكنى ئۆزگەرتىشكە دەۋەت قىلىدۇ. پىلە بېقىپ يىپەك توقۇيدىغانلارمۇ تاۋار ــ دۇردۇندىن كىيىم كىيسۇن! ــ شىشىەن ئاياللارغا جىددىي تەرزدە شۇنداق دېدى.

ـــ ئۇ ھەقىقەتەن ئىش ئۇقمىدىغان بالا بوپتۇ ! ياخشى ئوقۇپ پاتراق چوڭ بولسۇن ! بىز ئۇممىدىمىزنى شيەنۋاغا باغلىدۇق ! ھوي شيەنۋا، كېيىنكى كۈنلەردە چوڭ ئەمەلدار بولساڭ بىزنى ئۇنتۇپ قالمىغىن جۇمۇ !

ـــ چوڭ ئانا، مېنى زادىلىق قىلمىسىلا... ئانام ماڭا دېگەن، ئەجدىھا دەرۋازىسىدىكى ھېلىقى ئامبالدەك ھەرقانچە چوڭ ئەمەلدار بولۇپ كەتسەممۇ يەنىلا پۇقرانى ئويلايمەن !

ـــ ھە، ئانىسى ئۇنى ھەقىقەتەن ياخشى تەربىيەلەپتۇ، شۇڭا شيەنۋا مۇشۇنداق چېچەن بالا بوپتۇ ! ـــ ئاياللار شۇنداق دېيىشىپ شيەنۋانى قايرىپ قويۇپ ئانىسىنى ماختاپ كېتىشتى.

يوغان بىر سېۋەت كۆكتات بىردەمدىلا ئادالىنىپ، يۇيۇلۇپ بولۇندى.

ـــ شيەنۋا، ئاچاڭ پىلە بېقىش ئۆيىدە ئۇجمە يوپۇرماقلىرىنى يېيىۋاتىدۇ، سەن ئويىنىغاچ ئاچاڭنىڭ يېنىغا بارغىن. يادىڭدا بولسۇن، دەرەخكە چىققۇچى بولما، دەرەختە ھەرە كۆنىكى بار، ـــ دېدى ئاپىسى ئۇنىڭغا.

ـــ ھە، بەك ئوبدان بولدى. ئۇجمە يەيدىغان بولدۇم، ـــ دېدى مېڭىشقا تەمشەلگەن شىشيەن. لېكىن، ئۇ يەنە خاتىرجەم بولالماي، ـــ كۆكتاتلارنى كۆتۈرۈپ كېتەلەمسەن؟ ـــ دېدى ئانىسىغا يەنە.

ـــ ئوبدان بالام، ئاناڭ تېخى ئونچە قېرىپ كەتمىدى ! ـــ دېدى ئانىسى.

ئانىسى ئوغلىنىڭ مۇشۇنداق ئىش بىلىدىغان، ئۆزىگە كۆيۈنىدىغان ئوغۇل بولغانلىقىدىن چەكسىز سۆيۈنۈپ كەتتى.

پىلە بېقىش ھويلىسى

پىلە بېقىش ھويلىسى دېگەن ئائىلىسىنىڭ كونا قۇدۇقىغا يېقىن بولۇپ، سۇزۇك سۇلۇق كۆلچەكنى ياقىلاپ دۆڭگە چىقسىلا يېتىپ بارغىلى بولاتتى.

ئۇجمە يوپۇرمىقى ئۇزۇپ پىلە باقىدىغان مەۋسۇم يېتىپ كەلگەندە، پەيغاك كەنتىدىكى ھەممە ئائىلە پىلە جازىلىرىنى رەت ـ رەت تىكلەپ، جازىلارنىڭ ئۇستىگە پىلە شازىلىرىنى قويۇاتتى. ئايالىلار ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە پىلە شازىسى ئەتراپىدىن چۆرگىلەپ كېتەلمەيتتى. ئالدىراشچىلىقتا دائىم دېگۈدەك تاماق يېيىشكىمۇ ۋاقىت چىقىرالمايتتى.

دېگەن ئائىلىسىنىڭ پىلە بېقىش ھويلىسى دېگەن جەمەتى ئەجدادلىرىدىن قالغان. بۇ ھويلا ئۇجمە يوپۇرمىقى بىلەن پىلە باقىدىغان، پىلە غوزىسى قايىنىتىپ مەشۇت چىقىرىدىغان سەينا ئىدى. ھويلىدا چوڭ ـ كىچىك سەككىز ئېغىز ئۆي بولۇپ، ئالدى ـ كەينىگە پاكار ـ پاكار ئۇجمە دەرەخلىرى قويۇق تىكىلگەنىدى.

قىش كۈنلىرى كىشىلەر ئۇجمە دەرەخلىرىنىڭ شاخلىرىنى كېسىپ يالىڭاچلاپ قويۇاتتى. يالىڭاچ دەرەخ ئاچىلىرى ئادەمنىڭ مۇشتىغا ئوخشاپ قالاتتى، ئەتىياز پەسلى چوكانتال مەۋسۇمىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ئۇنىڭدىن نۇرغۇن يۇمران شاخلار پەيدا بولۇپ، قويۇق ۋە يۇمران يوپۇرماق چىقىراتتى.

ئۇجمە دەرەخلىرى كىشىگە گويا بىر كېچىدىلا باراقسان بولۇپ، يوپۇرماقلىرى يوغىناپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى، بۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ يوپۇرماقلىرى ئۇزۇۋېلىنىپ پىلە بېقىشقا تەييارلىناتتى.

ئۇجمە پىشقان چاغدا، بالىلار دەرەخكە يامىشىپ چىقىپ شىرنىلىك ئۇجمىلەرنى يېيىشكە ئامراق ئىدى، ئۇجمىنى تولا يەۋەرگەچكە، كالىپۇكلىرى سۆسۈن لەۋ سۇرۇخى سۇرگەندەك سۆسۈن كۆرۈنەتتى.

چوڭلار غوزەك ئېلىپ، مەشۇت چىقىرىش ئۈچۈن ئۇجمە يوپۇرمىقىدا پىلە باقاتتى. بالىلارمۇ ئۇجمە دەرەخلىرىدىن ياۋا پىلە قۇرتلىرىنى تۇتۇپ بېقىشقا ئامراق ئىدى. ياۋا پىلە قۇرتى چوڭ بولۇپ غوزەكلەيتتى، غوزىكى ناھايىتى نەپىس ئىدى. كەپسىز بالىلار پىلە غوزىكىدىن تۆشۈك ئېچىپ، بارماقلىرىغا كىيدۈرۈۋېلىپ، كىچىك جىنلارنىڭ قىياپىتىنى دوراپ ھەمراھلىرىنى قورقىتاتتى. ئەقلىنى تاپقان بالىلار پىلە غوزەكلىرىنى يىغىپ، پىلە مەشۇتىدىن پايدىلىنىپ مەشۇت تور توقۇپ، ئۇنىڭغا سىياھ قۇتىسى سالاتتى.

شىشىەن پىلە بېقىشقا ئامراق ئىدى. ھەر يىلى ئەتىيازدا مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ دەرسلىرىنى تەكرارلاپ بولۇپلا يۈدۈمە سېۋىتىنى ئېلىپ ئاچىسى بىلەن بىللە پىلە بېقىش ھويلىسىغا كېلەتتى ـ دە، ئۇجمىزارلىقتىن ئۇجمە يوپۇرمىقى ئۇزۇپ، پىلە بېقىش ئۈيىگە قويۇلغان شازىلارغا يوپۇرماق يېيىتاتتى. ئۇ پىلە قۇرتلىرىنىڭ يوپۇرماق يېگەن چاغدىكى «شىتىر ـ شىتىر» قىلغان ئاۋازىنى ئاڭلاشقا تولىمۇ ھېرىسمەن ئىدى.

ئەتىياز پەسلى پىلە قۇرتلىرى بەك تېز چوڭ بولاتتى، ھالىتى ھەركۈنى ئۆزگىرىپ تۇراتتى. پىلە قۇرتلىرى

يوپۇرماقنى بەك جىق يەيتتى، ئەتىگەندىن - كەچكىچە يەپ ئاغزى بېسىقمايتتى. سىز پىلە بېقىش ئۆيىدە پىلە قۇرتلىرىنىڭ ئۇجمە يوپۇرمىقىنى «شىتىر، شىتىر، شىتىر» ئاۋاز چىقىرىپ تېز - تېز يېگىنىنى كۆزەتسىڭىز، «پىلە قۇرتىدەك يېيىش» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ يېتەلەيسىز.

شىشىيەن ئۇزۇپ كەلگەن ئۇجمە يوپۇرماقلىرىنى شازىغا يېيىستاتتى. كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا، ئالا - چىپار پىلە قۇرتلىرى لۆمشۇپ، ئۇجمە يوپۇرماقلىرى تېگىدىن ئۆملەپ ئۇستىگە چىقىشاتتى - دە، يوپۇرماقلارنى ھەش - پەش دېگۈچە يەپ بولاتتى.

— نېمىدېگەن ئىشتەيلىك ! ھەقىقەتەنمۇ «ئەۋلىيا قۇرتلار» ئىكەن ! — شىشىيەن ئىختىيارسىز پىلە قۇرتلىرىنى ماختاپ كەتتى.

— ئۇكام، بۇ پىلە قۇرتلىرىنى نېمە دەپ «ئەۋلىيا قۇرت» دەيسەن؟ — دەپ سورىدى ئاچىسى ئۇنىڭدىن سەل ئاڭقىرالماي.

— بۇ گەپنى ماڭا بازاردىكى ھېكايىچى چوڭ ئاپا دەپ بەرگەن.

شىشىيەن ئاچىسىغا چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دېدى: قەدىمىي جۇڭگودا پىلە بېقىپ يېپەك توقۇيدىغان خۇاڭ داۋبۇ ئىسىملىك بىر ئايال ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئايال نۇرغۇن نامرات ئائىلىلەرنىڭ يەيدىغانغا ئاشلىقى، كىيىدىغانغا كىيىمى يوقلۇقىنى كۆرۈپ، تەڭرىدىن ئازراق «ئەۋلىيا قۇرت» بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. ئۇ «ئەۋلىيا قۇرت»لارنى تىلەپ ئېلىپ كەمبەغەللەرگە بېرىپتۇ، ئۇلارغا ئۇجمە دەرىخى تىكىش، ئۇجمە يوپۇرمىقى ئۇزۇشنى، «ئەۋلىيا قۇرتلار»نى بېقىشنى ئۆگىتىپتۇ. مۇشۇ «ئەۋلىيا قۇرتلار» پىلە قۇرتلىرىنىڭ ئۆزى شۇ ! پىلە قۇرتلىرى چوڭ

بولغاندىن كېيىن، يىپ چىقىرىپ غوزەكلەپتۇ. كىشىلەر يىپەكتىن تاۋار - دۇردۇن توقۇپ، كىيىم - كېچەك تىكىپتۇ، كىيىم - كېچەك ۋە يىپلارنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ، پۇلغا ئاشلىق ۋە باشقا نەرسىلەرنى سېتىۋاپتۇ.

— ھە، ئەسلىدە مۇنداق ئىكەن - دە ! — دېدى ئاچىسى ھەيران بولۇپ، — ئۇ ئايالنىڭ ئەجەب كۆڭلى ياخشى ئىكەن جۇمۇ !

— شۇنداق ! — دېدى شىشىيەن، — جۇ خەلىپىتىم بىزگە «ئۈچ خەتلىك دەستۇر»دىكى پىلە قۇرتىغا ئائىت بايانلارنى سۆزلەپ بەردى: پىلە قۇرتى يىپەك چىقىرىدۇ، ھەسەل ھەرىسى ھەسەل يىغىدۇ. ئوقۇمىغان ئادەم ھايۋاندىن بەتتەردۇر.

— بۇ گەپلەرنىڭ مەنىسىنى مەنمۇ چۈشىنىمەن. پىلە قۇرتى يىپەك چىقىرىدۇ، كىشىلەر يىپەكتىن كىيىم تىكىدۇ، ھەسەل ھەرىسى ھەسەل يىغىدۇ، كىشىلەر ئۇنى يەيدۇ. كىملا بولسۇن ياخشى ئوقۇمىسا، مۇشۇ كىچىك جانىۋارلاردەكمۇ بولالمايدۇ.

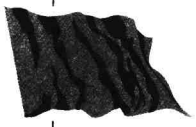
— توغرا، توغرا دېدىڭ، — «ئۈچ خەتلىك دەستۇر»نى ئاچىسىنىڭمۇ بىلىدىغانلىقىنى ئويلىمىغان شىشىيەن ئەجەبلىنىپ ئاچىسىدىن سورىدى، — ئاچا، سەن مەكتەپتە ئوقۇمايۋاتىمەنسەن، ئەجەب بىلىدىكەنسەن؟

— ئاپام سۆزلەپ بەرگەن ! ئاپام يەنە پىلە قۇرتى پاك - پاكىز يىپەك چىقىرىپ بولۇپ، غوزىنىڭ ئىچىدە تۇنجۇقۇپ ئۆلۈپ قالىدۇ. پىلە قۇرتى ئۆزى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى باشقىلار ئۈچۈن ياشايدۇ، دېدى. ئاپام ئادەم بولۇشنى نىيەت قىلغان ئادەم پىلە قۇرتىنىڭ روھىدىن ئۆگىنىشى، ئۆزىنىلا ئويلىماسلىقى كېرەكلىكىنى ئېيتتى...

— ئادەم بولۇشنى نىيەت قىلغان ئادەم پىلە قۇرتىنىڭ روھىدىن ئۆگىنىشى، ئۆزىنىلا ئويلىماسلىقى كېرەك... شىشىەن شازىغا ئوجمە يوپۇرمىقىنى يېيىتقاچ، ئانىسىنىڭ سۆزى ئۇستىدە ئويلاندى.

شۇ دەقىقىنىڭ ئۆزىدە، ئۇ شۇ يېشىدا ئانىسىنىڭ دېگەن گېپىنىڭ مەنىسىنى تولۇق چۈشىنىپ كېتەلمىگەن بولسا كېرەك. لېكىن، ئۇنىڭغا شۇ نەرسە ئايانكى، ئانىسى بۇ دۇنيادىكى ئەڭ ئاق كۆڭۈل، ئەڭ مېھرىبان ئانا ئىدى. ئانىسى ھەمىشە ئورۇنلۇق سۆزلەيتتى. چۈنكى، ئانىسى ئادەتتە دائىم باشقىلارنىڭ خۇشاللىقى ۋە قايغۇسىنى ئويلايتتى.

ئانىسىنىڭ گېپى شىشىەننىڭ بالىلىق قەلبىگە چوڭقۇر ئورناپ قالدى. ئۇ بۇ گەپلەرنى مەڭگۈ ئۇنتۇپ كېتەلمىدى. بۇ گەپلەر شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇنىڭغا ھەمراھ بولدى ھەمدە ئۇزاق ئۆمۈر مۇساپىسىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى...

جۇدۇن ـ چاپقۇنلۇق باشلانغۇچ مەكتەپ

چىڭ سۇلالىسى شۇەنتۇڭنىڭ ئىككىنچى يىلى، يەنى مىلادىيە 1910 ـ يىلى دېڭ شىشەن يەتتە ياشقا كىردى. شۇ يىلى شىبشىڭ بازىرىدا تۇنجى مەكتەپ ــ بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپى قۇرۇلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇ چاغدا ئېلان قىلغان «مەكتەپ ئېچىش نىزامنامىسى»دىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن ئادەتتىكى مەكتەپلەر ئۇچ باسقۇچ، يەتتە دەرىجىگە ئايرىلغان: بىرىنچى باسقۇچ باشلانغۇچ مائارىپ، جۇملىدىن ساۋات چىقىرىش بولۇپ، تۆت يىل، باشلانغۇچ مەكتەپ بەش يىل، يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپ تۆت يىل ئىدى؛ ئىككىنچى باسقۇچ ئوتتۇرا دەرىجىلىك مائارىپ بولۇپ، ئوتتۇرا مەكتەپ بەش يىل ئىدى؛ ئۈچىنچى باسقۇچ ئالىي مائارىپ بولۇپ، پەنلەر بويىچە ئايرىلغان ئالىي مەكتەپ ئۇچ يىل، ئۆلىمالار دارىلفۇنونى بەش يىل ئىدى. بۇ نىزامنامە ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا باشلانغۇچ مەكتەپ، يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەر كەينى ـ كەينىدىن قۇرۇلدى.

شىبشىڭ بازىرىدا ئېچىلغان بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپى شىبشىڭ كونا بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇق پومېشچىك لىۇ جىشېڭنىڭ قورۇقىنىڭ يان تەرىپىدىكى ھويلىدا تەسىس قىلىنغانىدى.

شىپشاك كونا بازىرى دېگەن شەھىرنىڭ ئائىلىسىدىن ئىككى كىلومېتىر يىراقلىقتا ئىدى. شىپشاك بازىرىنىڭ ئەسلىي ئىسمى ۋاڭشى بولۇپ، ئۇنىڭدا «يېڭى بازار»، «كونا بازار» تەسىس قىلىنغان، كېيىن بۇ ئىككى بازار بىرلەشتۈرۈلۈپ، نامى «شىپشاك بازىرى»غا ئۆزگەرتىلگەنىدى.

شىپشاك كونا بازىرى چېگە سۇلالىسى دەۋرىدە قۇرۇلغان، كوچىلىرىغا كۆك تاش ياتقۇزۇلغانىدى، ئۇزۇنلۇقى ئۈچ يۈز نەچچە مېتىر بولۇپ، كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقىغا ئىككى تەرىپىگە تۈۋرۈك قويۇلغان، تاختاي بىلەن ئايرىلغان كىچىك ياغاچ ئۆيلەر جايلاشقان، رەت ـ رەت كەتكەن بۇ ياغاچ ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىگە كاھىش يېيىتىلغانىدى. بۇ بازارغا بىرەر يۈزدەك ئائىلە ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، بازار كۈنلىرى بازار ئەتراپىدىكى ھەرقايسى كەنتلەردىكى پۇقرالار بۇ جايغا سودىلىق قىلغىلى ياكى دوست ـ بۇرادەرلىرى بىلەن كۆرۈشكىلى كېلىشەتتى. بۇ يەر بازار كۈنى كارامەت قىزىپ كېتەتتى.

بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئورنى كونا رەستىنىڭ مەركىزىدە ئىدى. مەكتەپتىن چىقسىلا كونا رەستىگە چىققىلى بولاتتى. مەكتەپ بىناسىنىڭ ئالدى گۈللۈك، مەكتەپ بىناسىدا تۆت چوڭ ئۆي بار ئىدى. بۇ ئۆيلەر ئا، ب، س، د دەپ تۆت چوڭ سىنىپقا ئايرىلغانىدى.

مىلادىيە 1911 ـ يىلى دېگەن شەھىرىن دارىلئۇلۇمدا جۇ خەلپىتىمنىڭ قولىدا بىر يىلدىن كۆپرەك ئوقۇدى. دادىسى شەھىرىنى بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىگە بەردى. شەھىرىن «د» سىنىپقا تەقسىم قىلىندى.

ئەينى چاغدا بۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە دېگەن جۇندې، چېن نوشەن، جياڭ نىڭبىن قاتارلىق ئەپەندىلەر ئوقۇتقۇچىلىق

قىلاتتى. شىشيەننىڭ دادىسى دېڭ شاۋچاڭمۇ بۇ مەكتەپتە تەكلىپ بويىچە بىر نەچچە يىل دەرس ئۆتكەنىدى. ئوقۇتقۇچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بۇ ئەپەندىلەر شىپشاڭ بازىرى ئەتراپىدا ساۋاتلىق ھەم كاللىسى سەگەك ئادەملەر ھېسابلىناتتى.

مەكتەپتە ئەدەبىيات، ھېساب، تەلىم ـ تەربىيە دەرسلىرى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئەينى چاغدا باشلانغۇچ مەكتەپلەردە بىرلىككە كەلگەن دەرسلىك يوق ئىدى. بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇتۇش مەزمۇنى خۇسۇسىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش مەزمۇنىدىن مول بولسىمۇ، ئوقۇتقۇچىلاردا ئۆز خاھىشى بويىچە دەرس ئۆتۈش ئەھۋاللىرى بار ئىدى. بولۇپمۇ ئەدەبىيات دەرسىدە ئوقۇتقۇچىلار ئۆزىنىڭ قىزىقىشىغا ئاساسەن «تۆت كىتاب»، «بەش دەستۇر» دىن سالمىقى يەڭگىل ماقالىلەرنى تاللاپ ئوقۇغۇچىلارغا ئۇنلۈك ئوقۇتاتتى ۋە ئۆزلىرى چۈشەندۈرەتتى.

لېكىن، ئەدەبىيات دەرسى بېرىدىغان مۇئەللىم دېڭ جۇندې ئەپەندى يېڭىچە مائارىپ تەربىيەسى كۆرگەن، فېئودالىق قائىدە ـ يوسۇنلاردىن نارازى، بىر قەدەر تەرەققىيپەرۋەر، رادىكال ئىدىيەگە ئىگە «يېڭىلىق تەرەپدارلىرى»غا تەۋە زات ئىدى. ئۇ «تۆت كىتاب»، «بەش دەستۇر»دىن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ـ مائارىپقا دائىر ماقالىلەرنى تاللاپ ئۆتكەندىن باشقا، دەرسلىك كىتابنى يېپىپ قويۇپ غەيرىي رەسمىي تارىخ ۋە خاتىرە ئەدەبىياتتىن ھېكايىلەرنى سۆزلەيتتى. جۇملىدىن خۇاڭ چاۋ قوزغىلىڭى، خۇڭ شيۇچۈەن رەھبەرلىكىدىكى تەيپىڭ تەيەنگو ھەربىكىتى ۋە يېخىتۇەن ھەربىكىتىگە مۇناسىۋەتلىك ھېكايىلەرنى سۆزلەيتتى. دېڭ ئەپەندى بۇ ھېكايىلەرنى

چۈشەندۈرگەندە «پادىشاھ، ۋەزىر، سانغۇن ۋە تۆرىلەرنىڭ ۋىجدان بىلەن نېمە ئىشى» دېگەن ئىدىيەنى ۋە تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش، ۋەتەننى سۆيۈپ، دۆلەتنى قوتقۇزۇشقا دائىر ئاساسىي تېمىنى گەۋدىلەندۈرەتتى. بۇ ھېكايىلەر ئۆسمۇر دېگەن شىشىنده ئۇنتۇلماس خاتىرە ۋە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى.

شىشىنىڭ دادىسى دېگەن شاۋچاڭ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغۇچىلارغا «تەلىم - تەربىيە» دەرسى بېرەتتى. شىشىەن ئۆگىنىش ئارقىلىق ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئاجىز ھەم ئىقتىدارسىز مەنچىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى جۇڭگونىڭ چەت ئەللەرنىڭ كۈچلۈك تاجاۋۇزچىلىقىغا ۋە بوزەك قىلىشىغا ئىزچىل ئۇچراپ كېلىۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئاستا - ئاستا چۈشەندى. چىڭ سۇلالىسى جان ساقلاش كويىدا ۋەتەن سېتىشنى شەرەپ بىلگەن بولغاچقا، كۈچلۈك جاھانگىر دۆلەتلەر بىلەن ئىگىلىك ھوقۇقنى يوقىتىپ دۆلەتكە ئاھانەت كەلتۈرىدىغان شەرتنامىلەرنى كەينى - كەينىدىن ئىمزالىدى.

دادىسىنىڭ دېگىنىدەك، جۇڭگونىڭ تېررىتورىيەسى بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرغان خورازغا ئوخشايتتى. لېكىن، شۇ ۋاقىتتا كۈچلۈك جاھانگىر دۆلەتلەر جاي - جايلارنى بېسۋېلىپ ھەم ئۆز ئالدىغا بۆلۈۋېلىپ دۆلەتنى پارچىلىۋەتكەن بولۇپ، بۇ جۇڭخۇا مىللىتى ئۈچۈن ئەڭ چوڭ ئار - نومۇس ئىدى. ھەربىر ۋەتەنپەرۋەر ياش ۋە ئۆسمۇر بۇ تارىخنى مەڭگۈ ئېسىدە ساقلىشى، ئىجتىھات بىلەن ئوقۇشى، جاسارەت بىلەن تىرىشىپ ئىشلىشى، دۆلەتنىڭ بېشىغا كەلگەن ئار - نومۇسنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى كېرەك ئىدى...

شىشىەن دادىسى سۆزلەپ بەرگەن بۇ ئىشلارنىڭ گويا قورام تاشتەك گەۋدىسىنى بېسىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېس

قىلاتتى. ئۇ ئۆزىنى چوڭ ئادەم بولۇپ قالغاندەك، نۇرغۇن ھەقىقەتنى بىردىنلا بىلىۋالغاندەك، ۋۇجۇدىغا توساتتىن كۈچ - قۇۋۋەت قوشۇلغاندەك سېزەتتى. ئۇنىڭ قوللىرى ئىختىيارسىز توگۈلۈپ مۇشتۇمغا ئايلىناتتى.

دېڭ ئائىلىسىدىن بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىگە بارغۇچە ئېگىز - پەس چىغىر يول بىلەن مېڭىشقا توغرا كېلەتتى. ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى ئادەم يول جاپاسى تارتمايتتى، ئەمما يامغۇرلۇق كۈنلىرى يول مىچىدە پاتقاق بولۇپ كېتىپ، يول يۈرۈش قىيىن بولاتتى، كېتىۋېتىپ بەزىدە پاتقاقتىن ئاياغنى سۇغۇرۇۋالغىلى بولمايتتى، ئادەم يىقىلىپ كەتسىلا ئۇستىبېشى لايغا مىلىنىپ، خۇددى لايدىن چىققان مايمۇنغىلا ئوخشاپ قالاتتى.

شەرقىي سىچۈەندە يامغۇرلۇق ۋە تۇمانلىق كۈنلەر كۆپ بولاتتى. ئاپىسى ئوغلىغا مەخسۇس گىرۋەكى يوغان چىغ قالپاق، بەدىنگە چىپىدە كەلگۈدەك يامغۇرلۇق قىلىپ بەرگەنىدى. مەيلى ئەتىياز، ياز، كۈز ياكى قىش كۈنلىرى بولسۇن، بوران چىققان، يامغۇر ياغقان، ياكى قەھرىتان قىش كۈنلىرى بولسۇن، كىشىلەر ھەمىشە شىشىەننىڭ كىچىك بېلىقچىدەك بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىگە باردىغان پاتقاقلىق يولدا كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرەتتى.

شىشىەن ئەزەلدىن بوران - چاپقۇنىنىڭ زەربىسىگە بوي ئەگكەن ئەمەس. ئۇ بەزىدە يامغۇردا دەرسلىك كىتابلارنىڭ ھۆل بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، سومكىسىنى چاپىننىڭ ئىچىگە تىقىۋالاتتى. بويى پاكار بولغاچقا، دۇپدۇگىلەك بولۇپ قالاتتى. ئاچىسى ھەر قېتىم ئۇنى مۇشۇ ھالەتتە كۆرۈپ:

— ياپىرىم، شا كىچىك بېلىقچى بىر كۇن تۇتقان

بېلىقلىرىنى ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ ! ــ دەپ چېقىشاتتى.

شۇشيەن چاپىنىنىڭ ئىچىدە تومپىيىپ تۇرغان سومكىسىنى ئۈرۈپ قويۇپ، رەتلىك چىشلىرىنى چىقىرىپ:

ــ توغرا دېدىڭ. بېلىقلارنىڭ ھەممىسىنى مۇشۇ يەرگە تىقىۋەتتىم، ــ دەيتتى پىخىلداپ كۈلۈپ.

مومىسىنىڭ نەۋرىسىگە ئىچى ئاغرىيتتى. مۇشتۇمىدەك بالىنىڭ يامغۇر ـ يېشىنلىق كۆنلەردە بىرەر خېيىم ـ خەتەرگە يولۇقۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. ھەر قېتىم جۇدۇن بولغان كۈنلىرى مومىسى شۇشيەنگە مەكتەپكە بارماي ئۆيدە دەرس تەكرارلاش، ئۆتۈلگەن دەرسنى ھاۋا ئېچىلغاندا تولۇقلىۋېلىش توغرىسىدا نەسىھەت قىلاتتى. بۇ چاغدا شۇشيەن ئەدەبىيات دەرسىدە ئۆگەنگەن ماقالىنى مومىسىغا ئۈنلۈك ئوقۇپ بېرەتتى.

مومىسى نەۋرىسىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلەلمەي، كەينىگە ئۆرۈلۈپ شۇشيەننىڭ ئاپىسىغا قاراپ:

ــ ماۋۇ چېچەن بالاڭنىڭ گېپىگە قۇلاق سالە. ساپىلا كىتابىي سۆزلەرنى قىلىۋاتىدۇ، ــ دەيتتى.

شۇشيەن مەكتەپكە مېڭىشقا ئالدىراۋاتاتتى. ئانىسى ئۇنىڭغا:

ــ بارغىن، يولدا دەققەت قىل، بىزنى ئەنسىرىتىپ يۈرمە، ــ دېدى.

ــ ئاپا، مومام، خاتىرجەم بولۇڭلار، تەنتەربىيە دەرسىدە مۇئەللىم بىزنى ئەتەي جۇدۇندا يۈگۈرۈشكە سالىدۇ، شۇڭا بىز خېلى چىداملىق جۇمۇ !

ــ ھەي، سەنمۇ داداڭغا ئوخشاش چىداملىق ئادەم بولىدىغان ئوخشايسەن !

ئېھتىياتچان ئانىسى ھاۋا ناچار كۈنلىرى گۈرۈچ تامقىنى قۇتىغا ئېلىپ خالتىغا سېلىپ بېرەتتى. ئوغلىنىڭ قولىغا يەنە ئىككى يارماق تۇتقۇزۇپ:

ـــ شىيەنۈا، گېپىمنى ئاڭلا، يامغۇردا يول تېيىلغاق، چۈشلۈك دەم ئېلىشتا تاماق يەيمەن دەپ ئۆيگە كېلىپ يۈرمە، رەستىدىكى بىرەر ئاشخانىغا كىرىپ ئازراق تۇزلىغان گۆش ئېلىپ يە، قورسىقىڭنى ئوبدان تويغۇزۇپ ياخشى ئوقۇ... ـــ دەيتتى.

شىشيەن ئانىسىنىڭ گېپىنى يىرالماي، تاماق بىلەن يارماقنى ئېلىشقا مەجبۇر بولاتتى. ئۇ چۈشتىن كېيىن مەكتەپتىن كېلىپ، ئىككى يارماقنى خەجلىمەي ئانىسىنىڭ قولىغا بېرەتتى. ئانىسى ئىچ ئاغرىتىپ:

ـــ شىيەنۈا، ھازىر سېنىڭ تازا ئۆسۈۋاتقان ۋاقتىڭ، ئاچ ـ توق يۈرسەڭ بولمايدۇ جۇمۇ ! ـــ دەيتتى.

ـــ ئاپا، خاتىرجەم بول، گۈرۈچ تامىقى بىلەن قورسىقىم تويىدۇ، ئىككى يارماقنى مومام ئىككىڭلار نەچچە ئاخشام ئۈخلىماي رەخت توقۇپ تاپقان ! ـــ دەيتتى ئەقىللىق شىشيەن.

شۇ دەقىقىدە ئانىسى ئوغلىنىڭ بوران ـ يامغۇرلۇق كۈنلەردىمۇ چىغىر يولدا مېڭىۋېرىپ كۈنسېرى چوڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى، ئۇ كۆڭلىدە مۇشۇنداق ئەقىللىق ھەم ۋاپادار ئوغلىنىڭ بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى چەكسىز بەختلىك ھېس قىلاتتى ھەم ئىپتىخارلىناتتى.

شۇنداق، ئۆز ئوغلىنىڭ ھەركۈنى بوران ياكى يامغۇرغا يۈزلىنىپ، تاڭ نۇرىغا چۆمگەن ھالدا مەكتەپكە خۇشال ماڭغىنىنى كۆرۈش نېسىپ بولغان ئانىغا بۇنىڭدىن ئارتۇق خۇشاللىق ۋە تەسەللى بارمۇ؟

ئوغلىنىڭ كىچىك، مەزمۇت سىياسى ئانىسىنىڭ قەلبىگە چوڭقۇر ئورناپ كەتكەنىدى، ئۇ ھەتتا بۇ دۇنيادىن كېتىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئوغلىنىڭ سىياسىنى ئۇنتۇپ قالالمايتتى.

بەش يامبۇ نەگە كەتتى

بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ «د» سىنىپىدىكى دېڭ شىشيەننىڭ بويى سىنىپ بويىچە ئەڭ پاكار ئىدى. دەرس ۋاقتىدا مۇئەللىمنىڭ دوسكىغا يازغان خېتىنى ئېنىق كۆرۈش ئۈچۈن پات - پاتلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇستەلنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، تاپىنىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ دوسكىغا قارايتتى، بولمىسا ئېگىز ئۇستەل ئۇنىڭ دوسكىدىكى خەتلەرنى كۆرۈشىگە دەخلى قىلاتتى.

لېكىن، سىز بۇ ئوقۇغۇچىنى كىچىك چاغلىماڭ. سىنىپتىكى بالىلار ئۇنى ھمايە قىلاتتى ھەم ھۆرمەتلەيتتى. ئۇ ئۆگىنىشتە تىرىشچان بولۇپلا قالماي، يۈرەكلىك ئىدى، جىن - ئالۋاستىغا ئىشەنمەيتتى. ساۋاقداشلىرىنىڭ ئۇنى ھمايە قىلىشى ھەم ھۆرمەتلىشىدە مۇھىم بىر سەۋەب بار ئىدى. چۈنكى، ئۇ باشقىلارغا قىزغىن يارەم بېرىدىغان «ساخاۋەت» ئىگىسى ئىدى.

تۆۋەندە سۆزلىنىدىغان ھېكايە دېڭ شىشيەن سەككىز ياش ۋاقتىدا يۈز بەرگەن ئىش بولۇپ، ئۇ تاكى بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر شىيېشىڭ يېزىسىنىڭ بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىدىكى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا كەڭ تارقىلىپ يۈرمەكتە.

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار مەكتەپتىن قايتقان چاغ. شىشيەن يېقىن ئۆتىدىغان ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە يولدا ئوينىغاچ ئۆيىگە كېتىۋاتاتتى. ئۇلار توساتتىن بىر

ساۋاقدىشىنىڭ ئالدى تەرەپتىكى چىغىر يول بويىدا ئېسىدەپ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى.

بۇ ساۋاقدىشىنىڭ فامىلىسى جاڭ بولۇپ، بىر مۇنچە بالىلار ئەتراپىدا ئۇنىڭغا قىزىقىپ قاراپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بەزى بالىلار كۆيۈنگەن ھالدا ئۇنىڭدىن قانداقتۇر بىر نەرسىلەرنى سوراۋاتاتتى، بەزىلىرى تاماشا كۆرۈۋاتاتتى.

شىشىەن توپنى يېرىپ ئۆتۈپ ھېلىقى ساۋاقدىشىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىت ـ تىت بولغىنىچە:

ـــ نېمىگە يىغلايسەن، قىز بالىغىلا ئوخشاپ قاپسەن. قانداقلا ئىش بولسا دە، مانا بىز ياردەم قىلىمىز، ـــ دېدى.

جاڭ فامىلىلىك ساۋاقداش شىشىەننىڭ شۇنچىلىك كۆيۈنۈپ ئۆزىدىن گەپ سوراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يېشىنى ئېرتتى ـ دە، ئۆكسۈپ يىغلاپ تۇرۇپ:

ـــ ... سىڭلىم قاتتىق ئاغرىپ قالدى، ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ ياتىدۇ، ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ، دورا ئالدىغانغا پۇل يوق... ـــ دېدى.

ـــ دەرھال بىرەرىدىن ئۆتنە ئالمامسىلەر ! داداڭ، ئاپاڭچۇ؟ ـــ دەپ سورىدى شىشىەن تەقەززالىق بىلەن.

ـــ سورىدى، ھېچكىمدىن بىرەر يارماقمۇ چىقمىدى، دادام سىڭلىمنىڭ بېشىدا تۇرىدۇ، ئاپام ئىچى تىتىلداپ ھوشىدىن كەتتى.

ساۋاقداشلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇرۇشاتتى، ئۇلارنىڭ قولىدىنمۇ ھېچنېمە كەلمەيتتى. ئاشۇ يىللاردا كېسەل كۆرسىتىش ئۈچۈن تۆت ـ بەش يامبۇ بولمىسا تېۋىپلار كەلمەيتتى. ئادەتتىكى نامرات ئائىلىلەر تۆت ـ بەش يامبۇنى

قانداقمۇ غاچىدە چىقىرالمسۇن؟ تۆت ـ بەش يامبۇغا شۇ زاماندا ئون دەن گۈرۈچ كېلەتتى، ئۇنى بىر ئائىلە كىشىلىرى يېرىم يىل يەيتتى.

ئەھۋال جىددىي ئىدى. دېڭ شىشىەن كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ:

ــ يىغلىما، يىغدىن يارماق چىقمايدۇ. سەن ئۆيۈڭگە كېتىپ تۇر. ئاتا ـ ئاناڭ بىلەن سىڭلىڭنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئال، مەن ئۆيگە بېرىپ ئاتا ـ ئانامغا دەپ باقاي، ئامال تېپىلىپ قالار، ــ دېدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە دېڭ شىشىەن مەكتەپكە يۈگۈرۈپ كىرىپ، تولا يىغلاپ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ھېلىقى جاڭ فامىلىلىك ساۋاقدىشىنى كۆردى. شىشىەن ئۇنى بىر چەتكە تارتىپ، يانچۇقىدىن بەش يامبۇنى ئېلىپ ئۇنىڭغا بەردى ۋە:

ــ سىڭلىڭنى چاپسان تېۋىپقا كۆرسىتىڭلار، ۋاقىت سوزۇلۇپ كەتسە قۇتقۇزۇپ قالغىلى بولمايدۇ! ــ دېدى.

جاڭ فامىلىلىك ساۋاقدىشىنىڭ ھەيران بولۇپ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. ئۇ ھاياجانلانغانلىقىدىن نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي:

ــ شىشىەن ئاكا، بۇنچىۋالا پۇلنى... ــ دېدى.

شۇنداق، ئۇ چوڭ بولۇپ مۇشۇ ياشقا كىرگۈچە بۇنچىلىك جىق پۇلنى كۆرۈپ باقمىغانىدى.

ــ كارىڭ بولمىسۇن! بۇ پۇلنى سىڭلىڭنىڭ كېسىلىنى داۋالىتىش ئۈچۈن بەردىم. خاتىرجەم بول، قايتۇرمىساڭمۇ بولىدۇ، چاپسان ماڭ!

شىشىەن ئۇنى مېڭىشقا ئۇندىدى، ھېلىقى ساۋاقدىشىمۇ

نېرى ـ بېرىسىنى سۈرۈشتۈرمەي كۆزىگە ياش ئالغان هالدا ئۆيىگە قاراپ چاپتى...

دېڭ شىشيەن ئەسلىدە بۇ بەش يامبۇنى دادىسىنىڭ پۇل ساندۇقىدىن سورىمايلا ئالغانىدى ! ئەسلىدە ئۇ بۇ ئىشنى ئاتا ـ ئانىسىغا دېيىشنى ئويلىغان. بىراق، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىماي قالسا، ياردەم بېرەلمەسلىكىدىن ئەنسىرىگەنىدى. شۇڭا، ئۇ ئادەم قۇتقۇزۇش مۇهىم دەپ قاراپ، باشقا ئىشلارنى ئويلاپ ئولتۇرمىدى.

ئىككى كۈندىن كېيىن، دادىسى پۇل ساندۇقىدىكى پۇلنىڭ ئازىيىپ قالغانلىقىنى بايقىدى. دېڭ ئائىلىسىدە بۇنداق ئىش ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغانىدى. شۇنى بىلىش كېرەككى، بەش يامبۇ ئاز پۇل ئەمەس ئىدى !

دېڭ شاۋچاڭ خاپا بولۇپ ئائىلىدىكىلەرنىڭ هەممىسىنى، يالىنىپ ئىشلەيدىغانلاردىن تارتىپ هەممىسىنى بىر يەرگە يىغدى. ئاندىن ئۇلاردىن بىر ـ بىرلەپ: بەش يامبۇنى زادى كىم ئالدى؟ دەپ سورىدى.

قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن دېڭ شىشيەن كەينىگە ئۆرۈلۈپ سىرتقا چىقتى ـ دە، بامبۇك شېخىنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىردى ۋە قوش قوللاپ دادىسىغا سۇنۇپ:

ـــ دادا، ئۇلارغا ئۇۋال قىلماڭ، پۇلنى مەن ئالغان، ئۇرسىڭىز مېنى ئۇرۇڭ ! ـــ دېدى.

ـــ سەن... نېمىدېگەن يۇرىكىڭ چوڭ سېنىڭ ! بەتخەج ! پۇل ئوغرىلاشنى قاچاندىن تارتىپ ئۆگەندىڭ؟

ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان هەم تىرىشچان ئوغلىنىڭ بۇنداق قىلمىشىنى دېڭ شاۋچاڭ زادىلا ئويلىمىغانىدى. ئۇ

ئوغلۇم ياخشى ئوقۇمايۋاتقان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ، دەرغەزەپكە كەلدى ـ دە، ئاچچىقىنى باسالماي ئاق ـ قارىنى سۈرۈشتە قىلماستىن، بامبۇك تاياق بىلەن شىشەننىڭ كاسىسىغا ئۇرۇپ كەتتى. شىشەن تەرسالىق بىلەن چىشىنى چىشلەپ زۇۋان سۈرمەستىن مەردانە قىياپەتتە تۇراتتى.

دېڭ شاۋچاڭ ئوغلىنىڭ چىرايىدا قورقۇش ئالامىتىنىڭ يوقلۇقىنى، ئەپۇ سوراش خىيالىدا ئەمەسلىكىنى كۆرۈپ قاتتىق ئاچچىقى كەلدى ـ دە، ئوغلىنى يەنە بىر نەچچىنى ئۇرۇۋەتتى. شىشەن يەنىلا زۇۋان سۈرمىدى، كۆز چاناقلىرىدا ياش لىغىرلاپ تۇراتتى.

ئاپىسى، مومىسى، ئاچىسى ۋە يالىنىپ ئىشلەيدىغانلار قورقۇپ بىر چەتتە تۇرۇشاتتى. شىشەننىڭ گۇناھىنى تىلۋېلىشقا ھېچقايسىسى پېتىنالمىدى. دېڭ شاۋچاڭنىڭ مەجەزى ئۇلارغا ئايان ئىدى. ئوغلى ياخشى ئوقۇمىسا، ئۇ ھەرگىز يول قويمايتتى.

ـــ ۋۇ يارامسىز ! مۇشۇ بىر نەچچە يىل بىكارغا ئوقۇپسەن ! بەتخەج ! پۇل ئوغرىلاشنى قاچاندىن تارتىپ ئۆگەندىڭ ! ـــ دېدى ئاچچىقى يانمىغان دېڭ شاۋچاڭ ئوغلىغا ۋارقىراپ.

ئەتىسى ئەتىگەندە شىشەن ئورنىدىن جىممىدە تۇرۇپ جىلتىسىنى ئېسىپ مەكتەپكە ماڭدى. بېشىنى تۆۋەن سېلىپ مەكتەپكە ماڭغان ئوغلىنىڭ يىراقلاپ كېتىۋاتقان سىيماسىغا قاراپ دېڭ شاۋچاڭنىڭ ئاچچىقى سەل بېسىلغاندەك بولدى.

بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ تۇرغان خوتۇنى دېڭ دەن بىر تۇرۇپ ئوغلىغا ئىچ ئاغرىتاتتى، يەنە بىر تۇرۇپ سەل گاڭگىراپ قالغاندەك بولۇپ ئېرىگە:

ـــ شاۋچاڭ، شيەنۋا يامان ئادەتنى ئۆزىگە يۇقتۇرۇۋالمىغان بالا ئەمەس، تاياقنىمۇ يېدى، تىلنىمۇ ئىشىتتى. بالا خاتالىق ئۆتكۈزدى، ئەمدى جەزمەن تۈزىتىدۇ. لېكىن، شيەنۋا ئەزەلدىن قالايمىقان پۇل خەجلىمەيدۇ. مەن بىر قېتىم ئۇنىڭغا چۈشتە تاماق ئېلىپ يە دەپ ئىككى يارماق بەرسەم، خەجلەشكە كۆزى قىيماي پۇلنى ماڭا شۇ پېتى قايتۇرۇپ بەرگەن. ھېيت ـ بايراملاردا بوۋىلىرى، مومىلىرى بەرگەن ھېيتلىق پۇللارنى يىغىپ ساقلايدۇ، بۇنى ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن، ئۇ بەش يامبۇنى بىراقلا ئەكېتىپتۇ، بۇ پۇللارنى نېمىگە ئىشلەتكەندۇ؟ ـــ دېدى.

خوتۇنىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ ئىش دېڭ شاۋچاڭغا سەل غەلىتە تۇيۇلدى.

ـــ ھەقىقەتەن غەلىتە ئىش ! شيەنۋانىڭ قىلغان ئىشىغا ئىگە بولىدىغان قورقۇمسىزلىقىغا قارىغاندا، ئۇ نومۇسلۇق ئىش قىلغاندەك تۇرمايدۇ، زادى نېمىشقا شۇنداق قىلغاندۇ؟ ـــ دېدى دادىسى.

ئۇ بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى ئېنىقلاش زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدى.

شۇ چاغدا، دېڭ شاۋچاڭ بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ تەكلىپلىك ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. ئوقۇغۇچىلارغا داۋاملىق تەلىم ـ تەربىيە دەرسى ئۆتەتتى. ئۇ ناھايىتى تېزلا ئوقۇغۇچىلاردىن شىشيەن ئۆيدىن ئالغان ھېلىقى بەش بامبۇنىڭ نەگە ئىشلىتىلگەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقتى.

ـــ ئەسلىدە مۇنداق ئىش ئىكەن ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى دېڭ شاۋچاڭ شۇئان پۇشايمان قىلىپ، ـــ شيەنۋانى خاتا ئەيىبلەپتىمەن، ئورۇنسىز ئازار بېرىپتىمەن !

دېڭ شاۋچاڭ ئۆيىگە كەلگەندىن كېيىن، شىشىەن مەكتەپتىن قايتىپ كەلگۈچە ساقلىدى، ئۇ مەكتەپتىن كەلگەندىن كېيىن ئالدىراش ئالدىغا بېرىپ، ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ تۇرۇپ:

— شىيەنۋا، مېنى كەچۈر، سېنى خاتا ئەيىبلەپتىمەن، جېنىڭ قاقشاپ كەتتى - ھە؟ — دەپ ئوغلىنىڭ تاياق تەككەن يەرلىرىنى سىلىدى.

كىچىك شىشىەننىڭ كۆزلىرىدە شۇ ھامان ياش ئەگىدى، ئەمما لېۋىنى چىشلەپ ياش تۆكمىدى.

— دادا، ئۇرغىنىڭ توغرا بولدى، مەن خاتا قىلدىم، — دېدى شىشىەن.

— ياق، سەن خاتا ئىش قىلمىدىڭ ! — دېدى دادىسى ئوغلىنىڭ بەدەنلىرىنى سىلاپ، — سەن ھاجەتمەننىڭ دەردىگە دەرمان بولدۇڭ، ئۆلۈمگە ئامال، ئاغرىققا سەۋەب قىلدىڭ، ساۋاقدىشىڭغا ياردەم بەردىڭ. بۇنداق ئىشلار ئاق كۆڭۈل ئەزىمەتلەرنىڭ قولىدىن كېلىدۇ. بۇ ساۋابلىق ئىش ! مۇشۇنداق قىلالىساڭ ئاندىن مېنىڭ ئوبدان ئوغلۇم بولالايسەن ! مەن ھەقىقىي ئەھۋالنى ئۇقماي، ئاق - قارىنى سۈرۈشتە قىلمايلا سېنى دۇمبالاپ كەتتىم، مەن ياخشى قىلمىدىم...

دېڭ شاۋچاڭ ئوغلىنىڭ كۆزىدە لىغىرلاپ تۇرغان ياشنى كۆرۈپ ھەقىقەتەن ئىچى سىيرىلدى ھەم نادامەت چەكتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنە:

— مەن ساڭا ئۇۋال قىلغان ئىكەنمەن، سەن ماڭا ئەھۋالنى ئېنىق دېيىشىڭ كېرەك ئىدى. تاياق يېگەن چېغىڭدا نېمىشقا زۇۋان سۈرمەيسەن؟ — دەپ ئوغلىدىن ئاغرىندى.

ـــ دادا، نېمىلا دېمەيلى، ساڭا، ئاپامغا ياكى مومامغا دەپ قويماي ئۆيدىن بىسوراق پۇل ئېلىش ياخشى ئىش ئەمەس. مەن دۇمبا يېيىشكە تېگىشلىك، ـــ دېدى شىشيەن، ـــ مەن زۇۋان سۈرسەم ياكى جاۋابلاشسام زادىلا بولمايتتى!

ـــ چېچەن شا كىچىك! سېنىڭ ئاساسلىرىڭ كۆپ ئىكەن تېخى! ـــ دېدى دادىسى سەل ئېچىلىپ، ـــ ئەمىسە كۆزۈڭگە نېمىدەپ ياش ئالىسەن؟

شىشيەن كۆزىدىن ئېتىلىپ چىققان ياشنى ئېرتىپ:

ـــ دادا، سەن مېنى بامبۇك تاياق بىلەن ئۇرغاندا مەن ئازراقمۇ قورقمىدىم، بىراق ھېلىقى ساۋاقدىشىمنىڭ سىڭلىسىنىڭ كېسىلىنى داۋالىتىدىغانغا ئۆيىدە پۇل يوق ئىكەنلىكىنى ئويلاپ كۆڭلۈم بەك يېرىم بولغانىدى، ـــ دېدى.

ـــ ئوبدان بالام! باشقىلارنىڭ غېمىنى مۇشۇنداق يېسەڭ، سەندىن ھەقىقەتەن خۇرسەن بولىمەن! توغرا قىلدىڭ، توغرا ئىش قىلدىڭ، سەن ئەمدى دېڭ جەمەتىنىڭ ئەۋلادىغا ئوخشىدىڭ! ـــ دېڭ شاۋچاڭ شىشيەننى ماختىغاچ خوتۇنىغا تاپىلاپ تۇرۇپ، ـــ ئۆيدە يەنە ئازراق پۇل بار، يەنە ئازراق تۇخۇم ئېلىۋال، شىشيەن يول باشلاپ ماڭسۇن، ھېلىقى ئوقۇغۇچىنىڭ سىڭلىسىنى يوقلاپ كېلىڭلار. شىيەنۇانىڭ سىڭىللىرىنىڭ قاتارىغا يەنە بىر سىڭىل قېتىلىدىغان بولدى، ـــ دېدى.

ـــ خاتىرجەم بول، ـــ دېدى شىشيەننىڭ ئانىسى ئېرىگە، ـــ سەن دېمىسەڭمۇ شيەنۇا بىلەن بارماقچى بولۇپ تۇراتتۇق. مەن ئۇلارنىڭ بەش يامبۇنى قەرز ھېسابىدا بېلىپ، بىر ئامال قىلىپ قايتۇرۇشىدىن ئەنسىرەۋاتىمەن. ئۇلارنى يوقلايمەن، ئۇلارنى ئەندىشىدىن خالاس قىلىپ، خاتىرجەم ياشاشقا دەۋەت قىلىمەن.

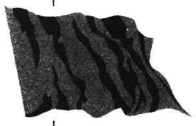
ھەي، مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈنلەردە ھەممە ئائىلىنىڭ ئۆزىگە توشلۇق دەردى بار !

— ئاپا، ئۇلار ھېلىقى بەش يامبۇنى ھەرگىز قايتۇرۇپ يۈرمەسۇن جۇمۇ ! — دېدى شىشىەن ئاپىسىنىڭ گېپىنى چۈشىنەلمەي.

— ئەخمەق بالام، خاتىرجەم بول ! مەن ئۇلارغا ئازراق يەيدىغان، ئىشلىتىدىغان نەرسىلەرنى ئالغاچ بارىمەن، داداڭ بايا ئاچاڭ ئىككىڭلار يەنە بىر سىڭىلىنى بولۇپ قالىدىغان بولدۇڭلار دېدىغۇ، دېڭ جەمەتىدىكىلەرنىڭ باغرى بەك يۇمشاق !

— ئاپا، سېنىڭ باغرىڭمۇ شۇنداق يۇمشاققۇ؟ — دېدى شىشىەن ئاپىسىغا تۇخۇملارنى جايلاشتۇرۇپ بەرگەچ، — كەنتىمىزدىكى چوڭ ئانىلارنىڭ ھەممىسى دېڭ ئائىلىسىدىكى دەن ئانا پەيغاڭ كەنتىدىكى «تىرىك بۇدساتۇا» دېيىشىدۇ، — دېدى.

— شىيەنۋا، بىلەمسەن، «خۇي - پەيلى ئوخشاش بولمىغان ئادەملەر بىر ئۆينىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىيالمايدۇ !» دېگەن مانا شۇ، — دېدى بىر چەتتە تۇرغان دادىسى مەمنۇنىيەت بىلەن.

ئاق يېغىنلىق چوكانتال مەۋسۇمى

ھەرىيلى چوكانتال مەۋسۇمى يېتىپ كەلگەندە، دېڭ شاۋچاڭ ئوغلى شىشيەن ۋە قىزى شيەنلىيېنى ئېلىپ، كەنتنىڭ سىرتىدىكى تاغقا جايلاشقان قەبرىستانلىققا بېرىپ دېڭ جەمەتى ئەجدادلىرىغا تەزىيە بىلدۈرەتتى.

شىشيەننىڭ ئىنىسى شيەنشيۇ (كېيىن دېڭ كېنغا ئۆزگەرتىلگەن) ۋە سىڭلىسى شيەنجېن تۇغۇلغاندىن كېيىن، ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ روھىنى يوقلايدىغان ۋاقتىدا، دېڭ شاۋچاڭ چوڭ قىزى شيەنلىيېگە ئىنىسىنى كۆتۈرۈۋېلىشنى ئېيتاتتى.

چوكانتال مەۋسۇمىدە ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ روھىنى يوقلاش شۇ يەردە ناھايىتى تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈلىدىغان نەزىر ـ چىراغ پائالىيىتى ئىدى. دېڭ شاۋچاڭ بارا ـ بارا چوڭ بولۇۋاتقان شىشيەن بىلەن شيەنلىيېنىڭ دېڭ جەمەتى ئەجدادلىرىنىڭ ئېسىل ئەخلاق ـ پەزىلىتىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىنى ھەمدە ئۇنىڭغا ئەۋلادمۇئەۋلاد ۋارىسلىق قىلىشىنى، ئەجدادلىرىنىڭ ئەلگە كۆرسەتكەن خىزمىتى ۋە مېھرىبانلىقىنى ياد ئېتىشىنى، ئۆزلىرىگە ئۇلگە قىلىشىنى چىن دىلىدىن ئۈمىد قىلاتتى.

چوكانتال مەۋسۇمى يەنە يېتىپ كەلدى. شۇ كۈنى تەڭرى تۇيراق بېشىغا چىقىقان كىشىلەرنىڭ سېغىنىشىنى ۋە ھەسرىتىنى ئەتەي ئۇلغايتىۋەتكەندەك تاڭ سەھەردىن باشلاپ سىمىلداپ يامغۇر يېغىشقا باشلىدى.

دېڭ شاۋچاڭ شىشيەن بىلەن شيەنليېنى ئەگەشتۈرۈپ، ھۆل ئېتىز قىرىنى بويلاپ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ قەبرە بېشىغا قاراپ ماڭدى. بۇ كۈنى جەنۇبىي تاغنىڭ شىمالى بېشىغا جايلاشقان قاقاس قەبرىستانلىق قەغەز كۆيدۈرۈپ تۈغ باغلاۋاتقان، ئېگىلىپ تەزىم قىلىۋاتقان ياكى يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان كىشىلەر بىلەن تولغانىدى، دۆڭلۈكنىڭ يېنىدا ئارىلاپ ـ ئارىلاپ بوش يېغا ئاۋازلىرى بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر پەسىيەتتى.

دېڭ شاۋچاڭ يامغۇردا كۆكىرىپ ياتقان دالاغا، قەغەز كۆيدۈرۈپ تۈغ باغلاۋاتقان يۇرتداشلىرىغا قاراپ ئىختىيارسىز يوسۇندا:

ــ ئادەمنىڭ ھاياتىدا چوكانتال مەۋسۈمىدىن قانچىسى باردۇ؟ ئادەم تىرىكلەرگە بەخت ـ سائادەت تىلەش ئۈچۈن ئەرۋاھلارغا تېۋىنىدۇ، ــ دېدى.

دېڭ جەمەتى قەبرىستانلىقىدا دېڭ شاۋچاڭ ئوغلى، قىزىنى باشلاپ ئەجدادلىرىنىڭ قەبرىلىرىگە ئىخلاس بىلەن تەكرار تەزىم قىلدى. بالدۇرلا ئۆلۈپ كەتكەن دادىسىنىڭ قەبرىسى ئالدىدا شۇ يىلى تېكىپ قويۇلغان شەمشاد دەرىخى خېلى يوغىنىغانىدى.

دېڭ شاۋچاڭ ئوغلىنى تارتىپ:

ــ كېلە شيەنۋا، بوۋاڭغا باش ئۇر. بوۋاڭ يەرنىڭ ئاستىدا يېتىپ نەۋرىلىرىنىڭ چوڭ بولۇپ قالغانلىقىنى، بولۇپمۇ مەكتەپتە تىرىشىپ ئوقۇپ ياراملىق بالا بولغانلىقىنى بىلسە جەزمەن خۇرسەن بولىدۇ ! ھەي، ئەپسۇس، بوۋاڭ جاپانى يەتكۈچە تارتىپ، ياخشى كۈنلەرگە ئۇلىشالمىدى... ــ دېدى.

شىشيەن بىلەن شيەنليې دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ، ئۆزلىرى ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان

بوۋىسىغا كۈجە كۆيدۈردى، باش ئۇردى.

دېڭ جەمەتى ئەجدادلىرىغا تەزىيە بىلدۈرۈش ئايىغلاشتى. دېڭ شاۋچاڭ ھۆرمەت - ئېھتىرام بىلەن بىر باغلام شامنى يانداردى - دە، ئۆزى يالغۇز كەڭ كەتكەن ئېتىز قىرىغا بېرىپ، قارا بۇلۇت قاپلىغان جەنۇب تەرەپكە يۈزلىنىپ ئېگىلدى ۋە:

— باتۇر ئەزىمەتلەرنىڭ روھى ئۇستۈمدە تۇرۇپتۇ، پېقىرغا ئايانكى، كۈچلۈك ئەجنەبىيلەر بىر كۈن بالدۇر يوقىتىلمىسا دۆلەتنى، خەلقنى قۇتقۇزۇشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىش بىر كۈن كېچىكىدۇ، سىلەرنىڭ كۆزۈڭلارمۇ يۇمۇلمايدۇ، مېنىڭ ئېھتىرامىمنى قوبۇل قىلغايسىلەر ! — دېدى.

دېڭ شاۋچاڭ تەزىم قىلىپ بولۇپ بىر پىيالە ھاراقنى ئېتىز قىرىغا چاچتى.

شىشىەن دادىسىنىڭ نېمىشقا مۇنداق ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەي ئالدىغا بېرىپ سورىدى:

— دادا، سەن كىمگە تەزىيە بىلدۈرۈۋاتىسەن؟

دېڭ شاۋچاڭ ئوغلىنىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

— شىيەنۋا، سەن دېگەن ئوقۇغۇچى، بەزى ئىشلارنى بىلىشىڭ زۆرۈر. نەچچە يىلىنىڭ ئالدىدا نۇرغۇن باتۇر ئەزىمەتلەر ئەجنەبىيلەرنى قوغلاش، ئۇلارنىڭ دىنىنى ھەيدەپ چىقىرىش، بۇ يەردىكى پۇقرالارنىڭ ئەخمەق قىلىنماسلىقى ئۈچۈن، بىر قىسىم نامراتلار بىلەن ئالاقىلىشىپ، شەھەرنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى ئەجنەبىيلەر چېركاۋىغا ئوت قويۇۋەتكەنىدى. شۇ چاغدا مەنمۇ ئاشۇ باتۇر ئەزىمەتلەرنىڭ سېپىدا مەشئەل كۆتۈرگەنىدىم. بۇ كىشىنى خۇشال قىلىدىغان، پۇقرالار شادلىق تۇيغۇسىغا چۆمۈلىدىغان كاتتا ئىش ئىدى. كىم بىلسۇن، ۋەتەن سېتىشنى شەرەپ دەپ بىلگەن ھۆكۈمەت

دائىرىلىرى ئەسكەر ئەۋەتىپ ئادەم تۇتتى. ئەجنەبىيلەرگە يارەملىشىپ چېركاۋنى كۆيدۈرگەنلەرنى باستۇردى. نەتىجىدە كۆپلىگەن باتۇر ئەزىمەتلەر ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىپ ئۆلتۈرۈلدى. مەن سىرتلاردا بىر مەزگىل يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپ، شۇ قېتىملىق بەختسىزلىكتىن ئامان قالدىم. ھەر يىلى چوكانتال مەۋسۈمىدە قۇربان بولغان ئاشۇ ئەزىمەتلەرنى قانداقمۇ ئەسلىمەي تۇرالايمەن؟ ــ دېدى.

كىچىك شىشىەن مۇشۇ ياشقا كىرگۈچە دادىسىدىن تالاي قېتىم تىرىشىپ ئوقۇش، مەدەنىيەتلىك ۋە بىلىملىك مەدەنىي ئادەم بولۇش، جۇڭخۇا مىللىتىنى ئەجنەبىي ئالۋاستىلارغا بوزەك قىلدۇرماسلىق توغرىسىدىكى گەپلەرنى ئاڭلىغانىدى. مەكتەپتىكى مۇئەللىملەرمۇ ئوقۇغۇچىلارغا داۋاملىق مۇشۇنداق تەربىيە قىلاتتى. لېكىن، شىشىەن بۇگۈن ئەينى چاغدا دادىسىنىڭمۇ شەھەرنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان ئەجنەبىيلەر چېركاۋنى كۆيدۈرۈشكە قاتناشقانلىقىنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىدى. شۇ دەقىقىدە دادىسىنىڭ سىياسى شىشىەنىنىڭ كۆزىگە يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك تۇيۇلۇپ كەتتى.

قەبرە سۈپۈرۈش ئاياغلاشتى، سىم ــ سىم يامغۇرمۇ توختىدى، كۈن بۇلۇتلار ئارىسىدىن كۈلۈپ چىقتى، كەنتنىڭ سىرتىدىكى جايلارنىڭ ئۈستى سۈزۈلدى. ئەتراپ ياشىرىپ كەتكەندى، يىراقلاردا كاككۇك تۇرۇپ ــ تۇرۇپ سايرايتتى.

ــ ھەي، «باھار پەسلىدە دەل ــ دەرەخ، گۈل ــ گىياھ شۇ قەدەر جىلۋىلىك، لېكىن ئۇچار قۇشلار شۇ قەدەر مىسكىن ــ ھە!» ــ دېدى دېڭ شاۋچاڭ ھەسرەت بىلەن قىزى شىيەنلىيگە، ــ قىزىم، ھاۋا ئېچىلدى، سەن ئۇكاڭنى ئەگەشتۇرۇپ شىپىشىڭ كونا رەستىسىگە بېرىپ ئوينىغىلار، بۇگۈن بايرام ئەمەسمۇ! كونا رەستىدە بۇگۈن كىشىلەر ئىلەڭگۈچ ئۇچىدۇ، چۈشلۈك تاماققا

ئۇلگۈرۈپ ئۆيگە قايتىڭلار، بولمىسا ئاپاڭلار ئەنسىرەپ قالىدۇ، ــ دېدى.

ــ دادا، سەن نەگە بارىسەن؟ ــ دەپ سورىدى شىشيەن.

ــ شەھەردە بېجىرىدىغان ئازراق ئىشىم بار. مەن ئاپاڭغا دەپ قويغان، قاراڭغۇ چۈشكۈچە قايتىمەن، ــ دېدى دېڭ شاۋچاڭ ئوغلىغا جېكىلەپ.

ــ دادا، بالدۇرراق قايتىپ كەل! كەچ قالساڭ، مومام بىلەن ئاپام ئەنسىرەيدۇ، ــ دېدى شىشيەن بىلەن شىشيەننىڭ ئاچىسى تەڭلا.

ــ بىلىمەن، بىلىمەن، خاتىرجەم بولۇڭلار.

دادىسى شەھەرگە بارىدىغان يولغا چۈشۈپ يۈرۈپ كەتتى. شيەنلىي شىشيەننى ئەگەشتۈرۈپ شيېشىڭ كونا رەستىسىگە قاراپ ماڭدى.

بۇگۈن شيېشىڭ كونا رەستىسى ئالامەت قىزىپ كەتكەنىدى! بەزىلەر توخۇ تۇخۇمى، بەزىلەر ئۆردەك تۇخۇمى سېتىۋاتاتتى، كۆپلىگەن ساتارمەنلەر پىشىشىق تۇخۇملىرىغا قىزىل رەڭ بەرگەنىدى. خىلمۇخىل لەگلەك ساتىدىغانلارمۇ بار ئىدى. كېپىنەك لەگلەك، بۇركۇت لەگلەك، قارلىغاچ لەگلەك، بامبۇك قومۇشىدىن ياسالغان سەكسەنپۇت لەگلەكلەرنى ھەممە يەردە كۆرگىلى بولاتتى.

شىشيەننىڭ مومىسى بىر چاغلاردا ئۇنىڭغا: ئەتىيازدا شامال پەستىن ئۈستىگە ئۇرىدۇ، ئەتىياز پەسلى لەگلەك ئۇچۇرۇشقا ئەڭ مۇۋاپىق پەسىل، دېگەنىدى. ھەرىلى ئەتىياز چوكانتال مەۋسۇمىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە مومىسى شيەنلىيگە كېپىنەك لەگلەك ۋە قارلىغاچ لەگلەك، شىشيەنگە ناھايىتى چوڭ بۇركۇت لەگلەك ياساپ بېرەتتى. مومىسى يەنە: چوكانتال مەۋسۇمى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن شامال يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىدۇ،

لەگلەك ھاۋاغا كۆتۈرۈلمەيدۇ، دەيتتى. يېزىلىق بالىلار چوكانتال مەۋسۈمىدىلا لەگلەك ئۈچۈرتۈپ ئوينايتتى. شۇڭا، شىبشىك بازىرىدىكى كىشىلەر چوكانتال مەۋسۈمىدىكى لەگلەك ئۈچۈرىدىغان كۈننى «لاچىن ئۈچۈرىدىغان كۈن» دەپمۇ ئاتايتتى. شۇ كۈنى بىر يىلنىڭ ئىچىدىكى لەگلەك ئۈچۈرىدىغان ئاخىرقى بىر كۈن ئىدى.

شىشىەن بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىگە كىرگەندىن كېيىن، مومىسىغا لەگلەك ياساپ بەر دەپ جېدەل قىلمايدىغان بولدى. ئۇ لەگلەك ئۈچۈرۈشنىڭ ئىنى ـ سىڭىللىرى ئوينايدىغان ئويۇن ئىكەنلىكى، ئۆزى ئوقۇغۇچى بولغاچقا، ئويۇنغا بېرىلمەي تىرىشىپ ئۆگىنىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلدى. شۇڭا، بۇ يىل مومىسىغا لەگلەك ياساپ بېرىش توغرىسىدا گەپ قىلمىدى.

ـــ ئۇكام، ساڭا لەگلەكتىن بىرنى ئېلىپ بېرەيمۇ؟ ـــ دېدى شىەنلىي ئىنىسىنىڭ رەڭگارەڭ لەگلەكلىرگە تويماي قاراپ كېتىۋاتقانلىقىغا قاراپ. ئۇ كۆڭلىدە ئىنىسىنى كۆزى قىزىرىپ، يۈرىكى ئويناپ كېتىۋاتىدۇ دەپ ئويلىغان چېغى.

ـــ ياق، ياق، كۆرۈپ باقسامىلا بولدى! ـــ دېدى شىشىەن، ـــ كۆرگەنگە پۇل ئالمايدۇ، بىكارغا كۆرىمەن. ياندىكى پۇلغا پايدا!

ئۇلار باشقا بىر كوچىدا بىر قىسىم ئاياللارنىڭ ئىلەڭگۈچ ئوينىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇلار ئىككىدىن بولۇپ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئىلەڭگۈچ تاختىسى ئۈستىدە ئىلەڭگۈچنى نۆۋەت بىلەن كۆچەپ يۇقىرى ئۆرلىتەتتى. ئىلەڭگۈچ بارغانسېرى ئېگىزگە ئۆرلەيتتى، ئېگىزگە ئۆرلىگەن ئىلەڭگۈچنى كۆرۈپ بويى پاكار شىشىەننىڭ كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولۇپ كەتتى.

كونا رەستىدە تۇرلۇك يېمەكلىكلەرنى ساتىدىغان دۇكانلارمۇ بار ئىدى.

ـــ توخۇ كاللىسى !

ـــ توخۇ قانىتى !

بۇ يان كوچىدىكى دۇكانلاردىن كېلىۋاتقان ئاۋازلار ئىدى. ئاڭلاپلا ئۇلارنىڭ نېمە سېتىۋاتقانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولاتتى.

يەنە بىر دۇكاننىڭ ئىشكى ئۈستىگە «جىن تامىقى» دەپ يېزىپ قويۇلغانىدى.

بۇ شىشىيەنگە كۈلكىلىك تۇيۇلدى. ئۇ كۆڭلىدە: «جىن تامىقى» دېگەن قانداق نېمە ئۇ؟ ئىچىدە قانداق «جىن» بارىدۇر؟ دەپ ئويلاپ، يېقىن بېرىپ قارىدى. ئەسلىدە ئۇ قىزىل پۇرچاق، مۇچ ۋە نومى گۈرۈچىدە تەييارلىنىپ، ئۈستىگە تۇز سېپىلىپ ئوتتا پىشۇرۇلىدىغان زىخلىق تاڭزۇڭزا ئىدى. تاڭزۇڭزىنىڭ ئىچىگە تۇزلانغان گۆشتىن قىلىنغان قىيما ئېلىنغانىدى.

شىشىيەن سەۋر قىلالمايلا ئاچىسىغا:

ـــ «جىن تامىقى» دېيىلىدىغان تاماق مۇشۇمىكەن؟ «جىن» يەيدىغان نەرسە ئىكەن ـ دە بۇ، ـــ دېدى.

ـــ جىن ئەمەس، ئادەم يەيدىغان يېمەكلىك بۇ. ئىككى زىخ ئېلىپ يەيلى ! ـــ دېدى ئاچىسى.

تۇزلىغان گۆش قىيمىسىنىڭ خۇشبۇي ھىدىدىن تاقەتسىز ـ لەنگەن شىشىيەن:

ـــ ئالايلى، ئالايلى، ئىككى زىخ ئېلىپ «جىن تامىقى» يېيىشلىكمۇ ـ ئەمەسمۇ، تېتىپ كۆرەيلى، ـــ دېدى.

شىشىيەن «جىن تامىقى» يېگەچ، دۇكاندارلاردىن قىزىقىپ سورىدى:

ـــ خوجايىن «جىن تامىقى» دا قانداق سىر بار، سۆزلەپ بەرسىلە ! ـــ دېدى.

خوجايىن شىشىيەننىڭ ئەستايىدىل ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ ئوقۇغۇچى بالا، سەن ئاۋۇال دەپ باق، بۇ نومى تامىقى مەززىلىكمىكەن؟

ــ مەززىلىكلىكى مەززىلىككەن، بەك كىچىك ئىكەن، چىشنىڭ كاۋىكىغا كىرىپ كېتىپ، يېگەندەك بولمايدىكەن، ــ دېدى شىشيەن قانائەتلەنمىگەن ھالدا.

ــ قارىسام سەن كۆڭزى ھەزرەتلىرىگە ئوخشاش بىلمىگەن نەرسەڭنى خىجىل بولماي سورايدىكەنسەن. كېيىنكى كۈنلەردە جەزمەن كاتتا بىلىملىك ئادەم بولۇپ چىققۇدەكسەن. بولدى، پۇل ئالمايمەن، ساڭا بىر زىخ سوۋغا قىلاي!

دۇكاندار مۇلايىملىق بىلەن بىر زىخ «جىن تامىقى»نى شىشيەنگە ھەقسىز بەرگەچ چۈشەندۈرۈپ كەتتى:

ــ جىن ئادەتتە كەچتە پەيدا بولىدۇ. بىز بۇ يېمەكلىكنى ھەمىشە كەچتە ساتمىمىز، بۈنى يېرىم كېچىگىچە ئىشلەيدىغانلار، كەچتە قورسىقى ئېچىپ كەتكەن خېرىدارلار يەيدۇ. جىن دېگەن گەپ ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ. ئەمدى بىلدىڭمۇ؟

ــ بىلدىم، ــ دېدى شىشيەن رازىمەنلىك بىلەن، ــ رەھمەت سىلىگە خوجايىن، ماڭا بىر زىخ نومى تامىقىنى بىكارغا بەردىڭىز.

ــ ھېچقىسى يوق، ھېچقىسى يوق. ئۇ مېنىڭ ساڭا قىلغان سوۋغام! سەن كېلەر قېتىم يەنە كەلگەندە ساۋاقداشلىرىڭنىمۇ باشلاپ كەل!

ــ ماقۇل! ــ دېدى شىشيەن كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئاچىسىغا، ــ بۇ خوجايىننىڭ سودا قىلىشقا خېلى ئېپى بار ئىكەن. دادام ماڭا داۋاملىق مۇئامىلىسى سىلىق ئوقەتچى ئاسان بېيىپ كېتەلەيدۇ، دەيتتى.

ئاچا ـ ئىنى ئىككىسى كونا رەستىدە بىردەم چۆرگىلەپ

يۈردى، چۈشلۈك تاماق ۋاقتى بولاي دەپ قالغاندى. ئۇلار ئۆيگە قايتىدىغان چاغدا شىشيەن بىردىنلا قانداقتۇر بىر نەرسىنى يادىغا ئېلىپ ئاچسىدىن:

— ئاچا، يېنىڭدا يەنە يارماق بارمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— نېمە؟ سېنىڭ يەنە بىر نەرسە يېگۈڭ بارمۇ؟

— ياق، مېنىڭ بىر نەرسە يېگۈم يوق. مومام بىلەن ئاپام ھەركۈنى پىلە باقىدۇ، ئىش قىلىدۇ، كونا رەستىگە كەمدىن - كەم كېلىدۇ. بىر نەرسە ئېلىپ يېيىشكە كۆزى قىيمايدۇ! مومام بىلەن ئاپامغا ئازراق يەيدىغان نەرسە ئالغاچ كېتەيلىمكىن دەيمەن!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ خۇش بولغان ئاچسى:

— شيەنژا، سەن نېمىدېگەن ۋاپادار! مومام بىلەن ئاپام سېنىڭ مۇشۇنداق ۋاپادار ئىكەنلىكىڭنى بىلسە، سەندىن قانچىلىك سۆيۈنۈپ كېتەر. مەن ئەيىبلىك، ئۆز نەپسىم بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، سەن ئويلىغاندەك ئويلىماپتىمەن، — دېدى.

ئاچا - ئىنى ئىككىسى نەچچە يارماققا مومىسى، ئانىسى ۋە ئۇكا - سىڭىللىرىغا كونا رەستىدىن باھاسى ئەرزان، ئۇستىگە كۈنجۇت سېپىلگەن تاۋا نېنى ۋە تورت قاتارلىق يېڭىلا ئوچاقتىن چىققان يېمەكلىكلەردىن ئېلىپ، قەدەملىرىنى تېز - تېز ئېلىپ كەنتكە قاراپ ئالدىراش يۈرۈپ كېتىشتى...

دېڭ شياۋپىڭ يۈرتىدىن ئايرىلىپ ئاتمىش نەچچە يىلدىن كېيىنمۇ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىدىكى ئاشۇ قېتىملىق چوكانتال بايرىمىنى، يۈرتىدىكى «جىن تامغى»نى، ئۇستىگە كۈنجۇت سېپىلگەن تاۋا نېنى قاتارلىق سىجۈەن يېمەكلىكلىرىنى ئۇنتۇپ كېتەلمىدى.

چۈجياڭ دەريياسىغا كەلگەن باھار كەلكۈنى

20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرى ئېلىمىزنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆزگىرىش يۈز بېرىۋاتقان يىللار ئىدى. ئەنگلىيە، گېرمانىيە، ئىتالىيە، ياپونىيە، چارروسىيە، ئامېرىكا، ئاۋستىرىيە قاتارلىق كۈچلۈك جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ غالجىرانە تاجاۋۇزچىلىقى، ئۆكتەملىك بىلەن يەر ئايرىۋېلىش، تۆلەم تۆلىتىش ۋە ئاتالمىش سودا پورتلىرىنى ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت يولسىز تەلىپى ۋە مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ يامانغا يانتاياق بولىدىغان رەزىللىكى، چىرىك ۋە ئىقتىدارسىزلىقى ئالدىدا زور بىر تۈركۈم دېموكراتىك ئىدىيەگە ئىگە ۋەتەنپەرۋەرلەر كەينى ـ كەينىدىن قوزغالدى. ئۇلار كەڭ كۆلەمدە جامائەت پىكرى قوزغاپلا قالماي، ئەمەلىي ھەرىكەتكە ئۆتۈپ، مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش، جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا، زۇلمىغا قارشى تۇرۇش، مۇستەقىل، دېموكراتىك، گۈللەنگەن ۋە قۇدرەتلىك بۇرژۇئا جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ئىنقىلاب بايرىقىنى كۆتۈرۈپ مەيدانغا چىقتى.

ئىنقىلاب جەڭ دۇمبىقى چېلىنغاندىن كېيىن، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى يۈكسەك ئىرادىلىك ھەققانىي كىشىلەر ئۇنىڭغا ئارقا ـ ئارقىدىن ئاۋاز قوشتى.

ئىنقىلاب دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. ئىستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، 1909 - يىلى پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا بىر يۈز ئوتتۇز قېتىمدىن ئارتۇق ئاممىۋى كۆتۈرۈلۈش بولغان بولسا، 1910 - يىلى بۇ ئاممىۋى كۆتۈرۈلۈش شىددەت بىلەن كۆپىيىپ ئىككى يۈز توقسان قېتىمدىن ئاشقان.

دېموكراتىك ئىنقىلاب يالقۇنى لاۋۇلداپ يانغان، مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشتىن ئىبارەت ھەققانىي ھەرىكەت مىليونلىغان خەلقنىڭ قىزغىن ئاۋاز قوشۇشىغا ئېرىشكەن ۋەزىيەت ئاستىدا، سۇن جۇڭشەن باشچىلىقىدىكى ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتى ئېلىمىزنىڭ كەلگۈسىگە تولۇق تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ كەسكىن ئىنقىلاب تەييارلىقىنى قىلىۋاتاتتى.

1911 - يىلى 4 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتىنىڭ گۇاڭجۇدىكى يەنە بىر رەھبىرى خۇاڭ شىڭ بىلىكىگە ئاق بەلگە تاقىۋالغان يۈزدىن ئارتۇق پىدائىيىنى باشلاپ، مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ گۇاڭدۇڭ - گۇاڭشى باش ھەربىي ۋالىي مەھكىمىسىگە باتۇرلۇق بىلەن باستۇرۇپ كىرىپ ئوت قويۇۋەتتى. بۇ مەشھۇر گۇاڭجۇ قوزغىلىڭى ئىدى.

ئەينى چاغدا، سۇن جۇڭشەن ئەپەندى چەت ئەلدە ئېلىمىزنىڭ ئىنقىلاب ئىشلىرى ئۈچۈن مەبلەغ توپلاش بىلەن ئالدىراش ئىدى. ئۇ ئالدىنقىلارنىڭ ئىزىنى بېسىپ كېلىۋاتقان ئىنقىلابچىلارنىڭ غەلىبە قىلىشىغا ئۈمىدۋار ئىدى ھەم ئۇنىڭغا تولۇپ تاشقان ئىشەنچ بىلەن قارايتتى.

دەرۋەقە، نەچچە ئايدىن كېيىن، يەنى 1911 - يىلى 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ۋۇخەندىكى ئىنقىلابىي پارتىيە ئەزالىرى قوزغىغان قوزغىلاڭنىڭ توپ ئاۋازى يەر - زېمىننى لەرزىگە سالغان غايەت كۈچلۈك گۇلدۇرماما مەنچىڭ

ھاكىمىيىتىنىڭ ئاساسىنى تىرىتىۋەتتى. نۇرلۇق ئوت يالقۇنى زۇلمەتلىك قاراڭغۇ كېچە باغرىنى يېرىپ، ئېلىمىز خەلقىگە تاڭ نۇرىدىن ئۈمىد ئېلىپ كەلدى.

مەنچىڭ خانىدانلىقىنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقى ئاخىرى گۈمران بولدى...

ۋۇچاڭ قوزغىلىڭىنىڭ خەۋىرى پۈتۈن مەملىكەتكە تارقالدى. ئىنقىلاب ئوتى شۇئان پۈتكۈل جۇڭخۇا زېمىنىنى قاپلىدى.

شۇ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى سۇن جۇڭشەن چەت ئەلدىن شاڭخەيگە قايتىپ كەلدى. سۇن جۇڭشەننىڭ شۇ قېتىملىق ئىنقىلابتا قىلچە بوشاشماستىن ئاممىغا باشلامچىلىق قىلغانلىقىدەك يۈكسەك ئىناۋىتى ئېتىبارغا ئېلىنىپ، 12 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى مۇستەقىللىق ئېلان قىلغان ئون يەتتە ئۆلكىنىڭ ۋەكىللىرى نەنجىڭدا بېلەت تاشلاپ سايلام ئۆتكۈزگەندە، سۇن جۇڭشەن بىر ئېغىزدىن مۇۋاپىقەت بۇيۇك زۇڭتۇڭلۇقىغا سايلىنىپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىندى.

شۇ يىلى جۇڭگونىڭ دېھقانلار كالېندارى بويىچە شىنخەي يىلى دەپ ئاتىلاتتى. شۇڭا، ۋۇچاڭ قوزغىلىڭى ۋە مۇشۇ قوزغىلاڭ ئارقىلىق ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن مەنچىڭ خانىدانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش، ئېلىمىزدە ئىككى مىڭ يىلدىن ئارتۇق داۋام قىلغان فېئودال مۇستەبىت ھاكىمىيەتنى دەپنە قىلىشتەك بۇ بۇيۇك ئىنقىلابنى كېيىن كىشىلەر «شىنخەي ئىنقىلابى» دەپ ئاتاشتى.

1912 ـ يىلى يېڭى يىلدا سۇن جۇڭشەن نەنجىڭدا قەسەم بېرىپ ۋەزىپىگە ئولتۇردى. «جۇڭخۇا مىنگو» قۇرۇلدى. سۇن جۇڭشەن جۇڭخۇا مىنگونىڭ مۇۋاپىقەت بۇيۇك زۇڭتۇڭى بولۇش

سۈپىتى بىلەن «ۋاقىتلىق قانۇن»نى جاكارلىدى. شۇ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاخىرقى پادىشاھى — پادىشاھ شۈەنتۇڭ ئەيشىنجۆلۈ فويى نائىلاج تەختىنى بىكار قىلدى. بۇ ئېلىمىز بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ ھەل قىلغۇچ غەلىبىگە ئېرىشكەنلىكىدىن دېرەك بەردى!

بۇ قېتىملىق ئىنقىلابتا سېچۈەننىڭ شەرقىگە جايلاشقان گۇاڭئەن گەرچە خىلۋەت ھەم بېكىنمە ھالەتتە تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئىنقىلاب دولقۇنى گۇاڭئەننى بويلاپ ئاقىدىغان دولقۇنلۇق ئەزىم دەريا — چۈجياڭ دەرياسى بىلەن بىللە گۇاڭئەنگە يېتىپ بېرىپ، پۇقرالارنىڭ قاغجىراپ كەتكەن قەلبىنى لەرزىگە سالدى، چۈجياڭ دەرياسىنىڭ ئىككى قاسىنىقىدىكى نۇرغۇن ئىرادىلىك، ھەققانىي كىشىلەرنىڭ ئىنقىلابىي كۈرەش ئىرادىسىنى ئۇرغۇتتى.

1910 ـ يىلىدىكى گۇاڭجۇ قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ سېپىدە چىن بىڭ گۇاڭئەنلىك ئىدى. شۇ كۈنى ئۇ باشقا سەپداشلىرى بىلەن بىللە باش ھەربىي ۋالىي مەھكىمىسىگە كەينى ئىشىكتىن باستۇرۇپ كىرىپ چىڭ قوشۇنلىرى بىلەن شىددەتلىك جەڭ قىلغان، ئاخىرى دۈشمەن قوشۇننىڭ ئوقىدا سول كۆزى يارىلىنىپ نەق مەيدانda قۇربان بولغان. ئۇ شۇ يىلى ئاران يىگىرمە توقۇز ياشتا ئىدى. ئۇنىڭ جەسىتى گۇاڭجۇ خۇاڭخۇاگاڭدىكى «خۇاڭخۇاگاڭ يەتمىش ئىككى ئىنقىلابىي قۇربان قەبرىستانلىقى»غا قويۇلغانىدى.

1911 ـ يىلى ۋۇچاڭ قوزغىلىڭى ھارپىسىدا، قېرىنداشلار جەمئىيىتى ئەزاسى ۋۇ يۈجاڭ قاتارلىق كىشىلەر سېچۈەننىڭ رۇڭشىيەن ناھىيىسىدە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ مۇستەقىللىق ئېلان قىلدى؛ 11 ـ ئايدا قېرىنداشلار جەمئىيىتى

يەنە چۈشچىك رايونىغا قاراشلىق چاشۇ، فۇلىڭدا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەنلىكىنى جاكارلىدى. 1 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى گۇاڭئەندىكى قېرىنداشلار جەمئىيىتى ئەزالىرى گۇاڭئەننى قوراللىق هۇجۇم بىلەن ئىگىلەپ، «شىمالىي سىچۈەن هەربىي هۆكۈمىتى»نى قۇردى؛ ئەتىسى قېرىنداشلار جەمئىيىتىنىڭ چۈشچىڭدىكى هەربىي هۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى...

بۇ دېڭ شاۇچاڭنىڭ يىگىرمە بەش ـ يىگىرمە ئالتە ياشلارغا كىرگەن چاغلىرى ئىدى.

بۇ بىر نەچچە يىل ئىچىدە دېڭ شاۇچاڭ پات ـ پاتلا شەھەرگە كىرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. بەزىدە يېرىم كېچىدە شەھەردىن شىپىشىڭ بازىرىغا ئادەم چىقىپ ئۇنىڭ بىلەن قانداقتۇر بىر ئىشلار توغرۇلۇق كېڭىشەتتى. بۇ ئىشلاردىن خوتۇنىنىڭ خەۋىرى بار ئىدى. ئۇلار زادى نېمە ئىشلار توغرۇلۇق كېڭىشىدۇ، بۇنى هېچكىم بىلمەيتتى.

ـــ دادىسى، سەن زادى نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرىسەن؟ ماڭا دېگۈڭ كەلمىسە، ماڭا دېسەڭ بولمايدىغان بىرەر ئاساسىڭ باردۇر، لېكىن هازىر جاهان بەك مالمان، شىيەنلىي، شىيەنۇالار تېخى كىچىك، قۇرامىغا يەتمىدى، سەندىن هەقىقەتەن ئەنسىرەيمەن ! ـــ خوتۇنى بەزىدە دېڭ شاۇچاڭغا شىيەنۇا ۋە ئۇنىڭ مومىسى ئۇخلاپ قالغاندا پەس ئاۋازدا ئۆز تەشۋىشىنى دەيتتى.

ـــ ئەنسىرىمە، مېنىڭ ئۆز ئالدىمغا تەشەببۇسۇم بار، ـــ دەيتتى دېڭ شاۇچاڭ خوتۇنىنىڭ كۆڭلىنى تىندۇرۇپ، ـــ شىپىشىڭ بازىرىدا «باۋ گېخۇي» قۇرۇلدى. كۆپچىلىك مېنى ئاساسىي ئىشلارنى باشقۇرۇشقا، ئەمەلدار بولۇپ بېرىشكە دەۋەت

قىلدى، ئامال يوق، نامرات پۇقرالارنىڭ ئىشلىرىغا باش بولىدىغان، كۈندىلىك ئىشلارنى باشقۇرىدىغان گەپ... سەن خاتىرجەم بول، مېنىڭ قىلمۇاتقان بۇ ئىشىم ھەققانىيەتنى ياقلايدىغان، ئادالەتنى جارى قىلدۇرىدىغان ئىش، يۈز كېتىدىغان ئىش ئەمەس.

— بىلمەن، — دېدى خوتۇنى، — ئۇلۇشكۇن شىەنۇا كوچىدىن بىر ۋاراقچىنى تېپىۋېلىپ كەپتۇ، مەن ئۇنىڭغا ئوقۇپ باق دېۋىدىم، ئوقۇدى. ۋاراقچىغا «ئەتىمىز خاراب، ئەتىمىز خاراب، بۈگۈننى قويۇپ، ئەتىنى ئويلا» دېگەن گەپلەر يېزىلغانكەن. نېمە گەپ ئىكەنلىكىنى مەنمۇ بىلمەن. شۇنداقتىمۇ سەندىن پەقەتلا خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن...

— خاتىرجەم بولغىن، ھېچقانداق ئىش بولمايدۇ. «باۋگېخۇي»دىكىلەر ئادەم ئۆلتۈرىدىغان، ئوت قويۇپ، بۇلاڭچىلىق قىلىدىغانلار ئەمەس. ئۇخلا، تالانىڭ ۋە ئۆينىڭ ئىشلىرى ساڭا قاراشلىق. ئەتىگەن تۇرسەن، كەچ ياتسەن، بالىلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالسەن، چوڭلارنىڭ غېمىنى يەيسەن... سېنى جاپادا قويدۇم.

دېڭ شاۋچاڭ كۆڭلىدە خوتۇندىن تولىمۇ مىننەتدار ئىدى. ئۇ خوتۇنىغا ھەممە ئىشلارنى ئۇجۇر - بۇجۇرىگىچە دەپ، ئۇنى يۇرەكئالدى قىلىۋېتىشكە چىدىمايتتى.

ئەمەلىيەتتە، ئۇ شېپىڭ بازىرىدىكى «باۋگېخۇي» («گېلاۋخۇي»مۇ دېيىلىدۇ)نىڭ «ئۇچىنچى بېگى»لىك ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغانىدى. تەشكىلاتنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلاتتى، ئەمدى بولسا «ئەمەلدارلىق» قا كۆتۈرۈلدى. ئۇ بىر ھېسابتا «باۋگېخۇي»نىڭ بىرىنچى قول باشلىقى ئىدى.

«باۋگېخۇي» سىچۈەننىڭ ئەل ئارىسىدا ئىستىخىيەلىك ھالدا قۇرۇلغان باڭخۇي تەشكىلاتى ئىدى. «باۋگېخۇي»غا كىرگەنلىكى كىشى قان قوشۇلغان ھاراقنى ئىچىپ قەسەم قىلاتتى. دوستانىلىق، باراۋەرلىك، ھەمكارلىق، جاپا ـ مۇشەققەتتە بىللە بولۇش، راھەت ـ پاراغەتنى تەڭ كۆرۈش قاتارلىق «تەشكىلىي يوسۇن»غا رىئايە قىلاتتى. «باۋگېخۇي»دىكىلەرنىڭ پارولى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەرقانداق جايدا ئۆزئارا تونۇشۇشىغا، بىرەر ئىشقا دۇچ كەلگەندە ھەمدەمدە بولۇشىغا قولايلىق تۇغۇلاتتى. «باۋگېخۇي»دىكىلەر ئادەتتە پۇقرالارنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشاتتى، ئادالەتنى ياقلايتتى، سەھرادىكى جېدەل ـ ماجىرالارنى بىر تەرەپ قىلاتتى.

ئەمما، ھازىر دېڭ شاۋچاڭ رەھبەرلىكىدىكى «باۋگېخۇي» ئەزالىرى ناھىيەدىكى تۆمۈرىيول قوغداش جەمئىيىتىنى قوللاۋا-تاتتى ۋە ئۇلارغا ياردەم بېرىۋاتاتتى. ئۇ مۇشۇ سەۋەبتىن شە-ھەرگە دائىم دېگۈدەك بارىدىغان بولۇپ قالغانىدى...

شۇ چاغلاردا ئېلىمىز زېمىنىدىكى توسۇۋالغۇسىز ئىنقىلاب دولقۇنى شىددەتلىك ئاققان باھار كەلكۈنىدەك گۈلدۈرلىگەن پۇقرالىرىنىڭ ئانا دەرياسى ـــ چۈجياڭ دەرياسىغا كىرگەنىدى. چۈجياڭ دەرياسىنىڭ پەرزەنتى بولغان دېڭ شاۋچاڭ ۋە ئۇ تۇرۇۋاتقان بازاردىكى ئوت يۈرەك ئەزىمەتلەرنىڭ ھېچقايسىسى بىر چەتتە قاراپ تۇرالمايتتى.

تۆمۈرىيول قوغداش بورىنى ئەگرى ـ توقاي ئاقىدىغان چۈجياڭ دەرياسىدا 1911 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە يۈز بەرگەن ئىنقىلاب دولقۇنىدا كۆتۈرۈلگەن باھار كەلكۈنىنىڭ ئۆرکىشى ئىدى. بۇنىڭدىن ئۆسمۇر دېڭ شياۋپىڭنىڭ خاتىرىسىدە چوڭقۇر ئىزنالار قالدى...

تۆمۈريول قوغداش ھەربىكتى داۋامدا چېنىقىش

بۇنىڭدىن خېلى يىللار بۇرۇن، 1905 ـ يىلى دېڭ شىشيەن ئەمدىلا بىر ياشقا كىرگەن يىلى ئىدى. سىچۈەن خەلقى تۇرمۇشنى ئىقتىسادچانلىق بىلەن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى. ئاچ ـ يالىڭاچ ھالەتتە تۇرۇپمۇ ئىقتىساد قىلغان ھەربىر يارماقنى يىلمۇيىل ھۆكۈمەتكە تاپشۇردى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى مەبلەغ يىغىپ، سىچۈەننى تاشقى دۇنيا بىلەن تۇتاشتۇرىدىغان يول ـــ سىچۈەن ـ خەنكۇ تۆمۈر يولىنى ياساش ئىدى. مانا يىلدىن بېرى سىچۈەننى تاشقى دۇنيا بىلەن تۇتاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان يول ـــ چاڭجياڭ سۇ يولى ئىدى. چاڭجياڭ سۇ يولىنى بويلاپ سىچۈەندىن چىقىدىغان يولنى كىشىلەر ئادەت بويىچە «سىچۈەندىن چىقىش» دەپ ئاتايتتى. ئۇ چاغلاردا «سىچۈەندىن چىقىش» ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى.

20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە، سىچۈەن خەلقى چاڭجياڭ سۇ يولىدىن ئىبارەت مۇشۇ قاتناش يولىغا تايىنىپ سىچۈەندە سودا ۋە مال ئالماشتۇرۇشنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىقىپ كەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى روشەن ھېس قىلدى. ئۇلار سىچۈەننىڭ سودىسى ۋە ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئاددىيغىنا بىر تۆمۈر يول ياساشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تونۇپ يېتىپ، مۇشۇ يولنى ياساش ئارقىلىق سىچۈەننىڭ سىرت بىلەن ئالاقىسىنى ياخشىلىماقچى بولۇشتى.

پۇقرالار بۇ تۆمۈر يول قۇرۇلۇش پىلانىنى ناھايىتى ھىمايە

قىلدى ھەم قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىدى. شۇنىڭ بىلەن قىسقىغىنا بىرقانچە يىل ئىچىدە، ھۆكۈمەت سىجۇەن ئۆلكىسىدىكى پۇقرالاردىن ئون بەش مىليون سەر كۈمۈش توپلىدى.

بۇ ھەرگىزمۇ ئاز سان ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ پۇل كۇنلىرىنى غورىگىل ئۆتكۈزۈۋاتقان سىجۇەن پۇقرالىرىنىڭ قان ـ تەرى بەدىلىگە كەلگەن بولۇپ، سىجۇەن ـ خەنكۇ تۆمۇر يول قۇرۇلۇشىغا كېتىدىغان مەبلەغنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلاتتى. شۇ چاغدا سىچۇەن پۇقرالىرى بۇ تۆمۇر يولىنى تاشقى قەرزگە تايانماي ئۆزلىرى مەبلەغ چىقىرىپ ياسىغانلىقى ئۈچۈن، چىڭ ھۆكۈمىتى تۆمۇر يولىنى سىچۇەن خەلقى ئۆزى باشقۇرىدىغانلىقى ۋە ئىشلىتىدىغانلىقى توغرىسىدا پۇقرالارغا ۋەدە بەرگەنىدى.

لېكىن، 1911 ـ يىلى ياز ئاخىرلىشىپ كۈز پەسلى كىرگەندە مۇنداق بىر خەۋەر تارقالدى: چىرىكلەشكەن، ئىقتىدارسىز، ۋەتەن سېتىشنى شەرەپ دەپ بىلىدىغان ھۆكۈمەت چەت ئەللەرگە ياخشىچاق بولۇش، شۇنداقلا ئوتتۇرىدىن پايدا ئېلىش، ئىلگىرىكى تاشقى قەرزىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن، سىچۇەن پۇقرالىرىغا ۋاپاسىزلىق قىلىپ سىچۇەن ـ خەنكۇ تۆمۇر يولىنى دۆلەت ئىختىيارلىقىغا ئۆتكۈزۈۋالغانلىقىنى جاكارلىدى ھەمدە سىچۇەن ـ خەنكۇ تۆمۇر يولىنى ياساش ۋە باشقۇرۇش چوڭ ھوقۇقىنى چەت ئەللىكلەرگە سېتىۋەتتى. بۇنىڭ بىلەنلا قالماي، چىڭ ھۆكۈمىتى يۇزىنى داپتەك قىلىپ، سىچۇەن پۇقرالىرى تۆمۇر يول قۇرۇلۇشى ئۈچۈن مىڭبىر جاپا ـ مۇشەققەتتە يىغقان ھېلىقى ئون بەش مىليون سەر كۈمۈشنى يوتۇۋالدى.

دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى ۋە پۇقرالار مەنپەئەتىنىڭ

چىرىك، ۋەتەن ساتقۇچ ئوردا تەرىپىدىن ئاياغ ئاستى قىلىنغانلىقىنى كۆرگەن سىچۈەن خەلقى غەزىپىنى باسالماي قالدى، ئۇلار قارشىلىق كۆرسەتتى. بۇ قارشىلىق ئاستا ـ ئاستا پۈتكۈل ئۆلكىدە ۋە جەنۇبتىكى ھەر قايسى ئۆلكىلەردە قوزغالغان تۆمۈريول قوغداش ۋەتەنپەرۋەلىك ھەرىكىتىگە ئايلىنىپ كەتتى.

ھەيۋەتلىك تۆمۈريول قوغداش ھەرىكىتى شەھەرلەردىن ناھىيەلەرگە، ناھىيەلەردىن يېزىلارغا كېڭىيىپ، شىددەتلىك كۈز بورىنىغا ئوخشاش ھەربىر بۇلۇڭ ـ پۈچقاقلارنى قاپلاپ، كىشىلەرنىڭ قەلبىدە يانغان غەزەپ ئوتلىرىنى يالقۇنلاتتى.

شۇ كۈنلەردە شىپىشىڭ بازىرىنىڭ كوچىلىرىغا ئالا ـ يېشىل پىلاكاتلار چاپلانغاندى.

پىلاكاتلارغا يېزىلغان سۆزلەر ناھايىتى ئېنىق بولۇپ، ئۇنىڭدا سىچۈەن خەلقى بىرلىشىپ، بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ، چىڭ ئوردىسىنىڭ ۋەتەن ساتقۇچ توختامىغا قارشى چىقىشقا، چىڭ ھۆكۈمىتىگە يەنە ئېغىر ئالۋان ـ ياساق تاپشۇرۇشنى رەت قىلىشقا چاقىرىق قىلىنغانىدى.

پىلاكاتلارغا يېزىلغان «يولداشلار ئۇيۇشمىسى» تۆمۈريول قوغداش ھەرىكىتى دولقۇنىغا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان يەرلىك تەشكىلات ئىدى. شۇ كۈنلەردە شىشيەننىڭ دادىسى پات ـ پاتلا ناھىيەگە بېرىپ ئۇلار بىلەن ئالاقىلەشتى. شىپىشىڭ بازىرىدىكى «باۋگېخۇي»چىلارنىڭ شىپىشىڭ بازىرىدا ئىناۋەتى يۇقىرى ئىدى. كونا رەستىدىكىلەر بىر ـ بىرىگە:

ـــ قالتىس ئىكەن ئۇلار! شىپىشىڭ بازىرىدىكى «باۋگېخۇي»چىلار بۇ نۆۋەت گۇاڭئەندىكى «تۆمۈريول قوغداش

يولداشلار ئۈيۇشمىسى» دىكىلەرنىڭ بېلىنى رۇسلىدى، بىرەرىمۇ قورقۇنچاقلىق قىلمىدى ! ــ دېيىشەتتى.

تۆمۈريول قوغداش دولقۇنى بېيىشەن باشلانغۇچ مەكتىپىدىمۇ قاتلامۇقاتلام تەسىر قوزغىدى.

ئەدەبىيات دەرسى بېرىدىغان دېڭ جۇندې مۇئەللىم ئەينى يىللاردا قانۇن ئۆزگەرتىش ئىسلاھاتى پائالىيىتىگە قاتناشقان دېموكراتىك ئىدىيەگە ئىگە زىيالىي ئىدى. ئۇ مۇشۇ كۈنلەردە شىشيەننىڭ دادىسىغا ئوخشاش ئالدىراش ئىدى. ئۇلار خۇددى خىزمەت تەقسىم قىلىشۇۋالغاندەك، دېڭ شاۋچاڭ «باۋگېخۇي»چىلارنىڭ ئىشلىرىغا، دېڭ جۇندې بېيىشەن باشلانغۇچ مەكتىپىدىكى ئىشلارغا مەسئۇل ئىدى.

بىر كۈنى چۈشتىن بۇرۇن دېڭ مۇئەللىم سىنىپقا سۇرلۇك قىياپەتتە كىرىپ:

ــ قايسىڭلار بىلىسىلەر، ھازىر يۇرتىمىز سىچۈەندە نېمە ئىش يۈز بەردى؟ ــ دەپ سورىدى ئوقۇغۇچىلاردىن.

دېڭ مۇئەللىمنىڭ گېپىنى ئەمدىلا تۈگىشىگە دېڭ شىشيەن قول كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى ۋە:

ــ مۇئەللىم، مەن بىلىمەن، تۆمۈريول قوغداش ھەربىكتى قوزغالدى، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ــ توغرا، ــ دېدى دېڭ مۇئەللىم شىشيەننىڭ ئولتۇرۇشىغا ئىجازەت بېرىپ، ئاندىن روشەن ۋە ئېنىق قىلىپ، ــ سىچۈەن ـ خەنكۇ تۆمۈر يولىنى قوغداش دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى، شۇنداقلا پۇقرالارنىڭ مەنپەئەتىنى قوغداش دېگەنلىكتۇر. دۆلەت بولمىسا ئائىلە بولمايدۇ ! چىڭ ھۆكۈمىتى چىرىكلەشكەن، يارامسىز ھۆكۈمەت، سىچۈەن ـ خەنكۇ تۆمۈر يولىنى ئەجنەبىيلەرگە بېرىۋەتتى، بۇ ۋەتەن ساتقۇچ قىلمىش. شۇڭا،

پۈتكۈل ئۆلكە ۋە پۈتكۈل مەملىكەت خەلقى قارشىلىق بىلدۈردى. «ئەلنىڭ گۈللىنىشى ۋە خاراب بولۇشىدا ھەممە ئادەمنىڭ مەسئۇلىيىتى بار.» سىلەر ھازىر گەرچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بولساڭلارمۇ، لېكىن كېلەچەكتە دۆلەتنىڭ ئىگىسى بولىسىلەر ! ئېيتىڭلارچۇ، بىز شۇ تاپتا قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟

— ۋەتەن ساتقۇچلارنى يوقىتايلى !

— سېچۈەن ـ خەنكۇ تۆمۈر يولىنى سېتىۋېتىشكە قەتئىي قارشى تۇرىمىز !

— سىلەرگە دەپ قويىدىغان يەنە بىر گەپ، — دەپ گېپىنى باشلىدى دېڭ مۇئەللىم يەنە، — بۇ قېتىمقى تۆمۈريول قوغداش ھەرىكىتى يولباشچىلىرىنىڭ ئارىسىدا جاڭ لەن، لو لۈن، پۇ دېيەنجۈن قاتارلىقلار بار. لو لۈن، پۇ دېيەنجۈنلەر بىزنىڭ گۇاڭئېنلىك، جاڭ لەن ئەپەندى گۇاڭئېنلىك ئەمەس، ئۇ نەنچۇڭلۇق. ئۇ بىزنىڭ گۇاڭئېن ناھىيەمىزدىكى زىجىن جېڭشې بىلىم يۈرتىدا مۇئەللىم بولغان. بۇ قېتىمقى تۆمۈريول قوغداش ھەرىكىتىگە گۇاڭئېنلىكلەرنىڭ ئىپتىخارلىرى ئۈيۈشقان. ئېيتىڭلارچۇ، بىز كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، كوچا ـ كويلاردا شىپشىڭ بازىرىدىكى يۈرتداشلارغا تۆمۈريول قوغداش ھەرىكىتىنىڭ ئاساسلىرىنى تەشۋىق قىلىشىمىز كېرەكمۇ ـ يوق؟

— كېرەك ! كېرەك !

دېڭ مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرى ئوقۇغۇچىلارنىڭ قەلبىنى ھاياجانغا سالدى. مۇئەللىمنىڭ تەكلىپىگە ئوقۇغۇچىلار بىردەك ئاۋاز قوشتى.

— ياخشى. سىلەر ھەممىڭلار ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلار،

ھەممىڭلار كېلەچەكتە دۆلەتنىڭ تايانچلىرىدىن بولىسىلەر. سىلەر ھازىر گەرچە كىچىك بولساڭلارمۇ، مەن سىلەرنىڭ ۋۇجۇدۇڭلاردىن شۇنى كۆردۈمكى، سىلەر ۋەتەننى قىزغىن سۆيىدىكەنسىلەر، دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداش ئىرادەڭلار كۈچلۈك ئىكەن! مەن يەنە سىلەرنىڭ ۋۇجۇدۇڭلاردىن يۇرتىمىزنىڭ، دۆلىتىمىزنىڭ ۋە مىللىتىمىزنىڭ كەلگۈسى ئۈمىدىنى كۆردۈم!

دېڭ مۇئەللىمنىڭ گېپى ياڭراق چاۋاك سادالىرىغا كۆمۈلۈپ كەتتى.

دېڭ شىشېن كۆڭلىدە: دېڭ مۇئەللىم بۈگۈن ئاجايىپ ياخشى سۆزلىدى. نېمىشقا ئادەتتىكى چاغلاردا دېڭ مۇئەللىمنىڭ ھاياجانغا تولغان مەردانە قىياپىتىنى كۆرمىدۇق؟ چۈنكى، شىبشىڭ بازىرى ئەزەلدىن بېكىنمە ۋە بۇرۇقتۇرما ھالەتتە تۇرۇپ كەلگەن، كۆپچىلىكنىڭ تىنچ تۇرمۇشقا ئادەتلىنىپ كەتكەنلىكىدىن بولسا كېرەك. ئەمدى ياخشى بولدى، بوران - چاپقۇن يېتىپ كەلدى، كىچىككىنە شىبشىڭ بازىرى بۇ قېتىمقى بوران - چاپقۇنىدا تاۋلىنىپ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىدىغان بولدى، دەپ ئويلىدى.

شىشېن مۇشۇلارنى ئويلاپ ئىختىيارسىز بار كۈچى بىلەن چاۋاك چالدى.

چاۋاك تىنچىدى، دېڭ مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا ۋەزىپە ئورۇنلاشتۇردى:

— بۈگۈن چۈشتىن كېيىن، ئالدى بىلەن شىبشىڭ بازىرىدىكى ھەربىر كوچىغا بىرىپ شوئار چاپلايمىز. قەغەز بىلەن موي قەلەمنى مەن تەييار قىلىپ قويدۇم. دېڭ شىشېن، سەن موي قەلەمدە ياخشى يازىسەن. قىزىل قەغەزگە شوئارنى

سەن ياز، بولامدۇ؟

— بولىدۇ ! بولىدۇ ! — دېيىشتى ئوقۇغۇچىلار بىر ئېغىزدىن قوللاپ، — دېڭ شىشيەن، قەھرىمانغا ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرىدىغان مەيدان چىقتى !

— يېشىل قەغەزگە شوئار يېزىشقا مەن مەسئۇل، — دېدى دېڭ مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا داۋاملىق ۋەزىپە ئورۇنلاشتۇرۇپ، — چىن جېڭمىڭ، ۋاڭ جياجۇڭ ئىككىڭلار قەغەز كېسىشكە مەسئۇل، ئېھتىيات قىلىڭلار، قولۇڭلارنى كېسىۋېلىپ يۈرمەڭلار؛ جۇ ئېرۇا، لى جىدې سىلەر بىرىنچى، ئىككىنچى گۇرۇپپىدىكى ساۋاقداشلارغا مەسئۇل بولۇپ شوئار چاپلايسىلەر. كونا رەستىنىڭ بۇلۇڭ ـ پۈچاقلىرىمۇ قالمىسۇن... ئىشىنىمەنكى، سىلەر كىچىك بولساڭلارمۇ بۇ قېتىمقى تۆمۈرىول قوغداش ھەرىكىتىدە چېنىقىسىلەر...

ئوقۇغۇچىلار ۋەزىپىنى تاپشۇرۇۋېلىپ ئۆزلىرىنى باسالماي قېلىشتى، ئالقانلىرىنى بىر ـ بىرىگە سۈركەپ، يولغا چىقىشقا ئالدىراشتى.

بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ دېڭ مۇئەللىمنىڭ كۆڭلى شادلىققا چۆمدى. ئۇ:

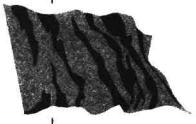
— ئالدىرىماڭلار، جىددىيلەشمەڭلار. يەنە بىر ۋەزىپە بار. «ئەتىكى ئازاب ناخشىسى»نى ئۆگىنىمىز، ئۆگىنىپ بولۇپ، بازاردىكى پۇقرالارغا ئېيتىپ بېرىمىز. ئېيتىڭلارچۇ، شۇنداق قىلساق بولامدۇ؟ — دېدى.

— بولىدۇ، — شۇنىڭ بىلەن ياڭراق ھەم تەكشى ئاۋازدا دەمۇدەم ئېيتىلىغان ئومۇمىي خور كاتەكىتىڭ سىنىپتىن، ئالقانچىلىك دۆڭدىن ھالقىپ قەدىمىي يېزا بازىرىغا تارقالدى:

ئەتمەز خاراب، خاراب ئەتمەز،
بۇگۈننى قويۇپ ئەتنى ئويلا،
ئازابلىق كۈنلەر ئالدىمىزدىلا.
.....

سىچۈەن قوزغالغان، بۇ قوزغىلىش پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا كېڭەيگەنىدى. ئېلىمىز ۋە چەت ئەللەرنى لەرزىگە سالغان شۇ قېتىملىق يول قوغداش ھەرىكىتى داۋامىدا، ئۆسمۈر دېڭ شياۋپىڭ بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىدىكى ساۋاقداشلىرى بىلەن بىرلىكتە قاناتلىرىنى كېرىپ ئۈچۈشنى مەشىق قىلىۋاتقان بۇركۇت چۈجىسىدەك جۈدۈن - چاپقۇنلۇق كۈرەشنىڭ تاۋلىشىنى تۇنجى قېتىم بېشىدىن ئۆتكۈزدى.

ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئەتىكى سەپەرگە قەدەم قويۇپ، جەسۇر ئىنقىلابچىغا، سىياسىيونغا ۋە تۆھپىكار خەلق داھىيىسىغا ئايلانغان دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان ھايات مۇساپىسىدە، بۇ بەلكىم ئۇنىڭ ئۆز يۈرتىدا ئەڭ بالدۇر قالدۇرغان ئىزى بولۇشى مۇمكىن.

گۇاڭئەن يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتىپىدە

مىلادىيە 1915 ـ يىلى دېڭ شىشيەن ئون بىر ياشقا كىردى.

بۇ چاغدا چىڭ ھۆكۈمىتى ئۇزۇل ـ كېسىل ئاغدۇرۇلۇپ، جۇڭخۇا مىنگو قۇرۇلغان، پۇقرالارنىڭ بېشىدا تالاي يىللاردىن بېرى ساڭگىلاپ تۇرغان ئۇزۇن ئۆرۈمە چاچ كېسىپ تاشلانغانىدى.

پۇقرالار شۇنىڭدىن تارتىپ تىنچ تىرىكچىلىك قىلىدۇ دېيىلگەنىدى. لېكىن، تارىخنىڭ چاقى كىشىلەر ئارزۇ قىلغان نىشانغا قاراپ ئىلگىرىلىمىدى.

چىڭ خانىدانلىقى ئاغدۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن جايلاردىكى مىلىتارىستلار ھېلىھەم مەۋجۇت ئىدى. ئۇلار ھەرقايسىسى ئۆز ئالدىغا يەر ئىگىلەپ، يەرلىكنىڭ مەمۇرىي ھوقۇقىنى مەھكەم تۇتۇپ تۇردى ۋە مىنگو مەركىزىي ھۆكۈمىتىگە ئىتائەت قىلمايدىغان «مۇستەقىل پادىشاھلىق» قۇرۇپ ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزدى. ئۇلار يەر ۋە مەنپەئەت تالىشىپ يىلمۇيىل ئۆزئارا ئۇرۇش قىلدى، پۇقرالار يەنىلا چېكى يوق جاپا ـ مۇشەققەت ۋە ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدە قالدى.

دېڭ شىشيەن: جۇڭگو پۇقرالىرى نېمىشقا بۇنداق بەختسىز، نېمىشقا بىرەر كۈنمۇ ئارامخۇدا ياشىيالمايدۇ؟ مەنچىڭ ھۆكۈمىتى تەختتىن غۇلاپ چۈشتى، لېكىن نېمىشقا چوڭ ـ كىچىك ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى يەنىلا خەلقنىڭ

شىللىسىغا مىنىۋېلىپ زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىدىغاندۇ؟ دەپ ئويلىدى.

تۆمۈرىيول قوغداش ھەربىكىتى ئۆتۈپ كەتتى، شىيېشىڭ بازىرىدا بۇرۇنقىدەك بۇرۇقتۇرمىلىق ۋە تىنچلىق ئەسلىگە كەلدى، ھەممە نەرسە ئاۋۋالقىدەك، ھېچقانداق ئۆزگىرىش يوقتەك قىلاتتى. بۇ زادى قانداق گەپ؟

دېڭ شىشىيەن مۇشۇنداق بىر قاتار سوئاللارغا جاۋاب ئىزدىگەچ بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىنى پۈتكۈزدى، مىلادىيە 1915 - يىلى ئەلا نەتىجە بىلەن گۇاڭئەن ناھىيەلىك يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپكە كىردى.

بۇ چاغدا گۇاڭئەن ئايمىقى گۇاڭئەن ناھىيەسىگە ئۆزگەرتىلگەنىدى. شىيېشىڭ بازىرىنىڭ نامىمۇ جۇڭخۇا مىنگونىڭ يېڭى مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش پىرىنسىپى بويىچە شىيېشىڭ يېزىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، گۇاڭئەن ناھىيەسىگە بېۋاستە قارايدىغان ئوتتۇز نەچچە بازارنىڭ بىرىگە ئايلانغانىدى.

گۇاڭئەن ناھىيەلىك يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمال بۇرجىكىدىكى دۆڭگە جايلاشقانىدى. بۇ مەكتەپنىڭ تەكتى چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىمتىھان ئارقىلىق ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۇرىدىغان بىلىم يۇرتى ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە كېجۇي تۇزۇمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، گۇاڭئەنلىك پۇ دېيەنجۇن (بىز باشتا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن سىچۈەندە قوزغالغان تۆمۈرىيول قوغداش ھەربىكىتىنىڭ مەسئۇللىرىنىڭ بىرى) زىجىن جېڭشې بىلىم يۇرتىنى ئاساس قىلىپ، گۇاڭئەندىكى پېيۋېن، چۈجياڭ، گەنتاڭ قاتارلىق بىلىم يۇرتلىرىنى مەركۇر بىلىم يۇرتىغا قوشۇپ، ناھىيەلىك يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپنى قۇرۇپ

چىققانىدى.

بۇ ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپ بولۇپ، سىچۈەنده قوزغالغان تۆمۈرىيول قوغداش ھەربىكىتىگە قاتناشقان ھەم ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلغان مەشھۇر زاتلاردىن جاڭ لەن ئەپەندى، لولۇن ئەپەندى قاتارلىقلار مۇشۇ مەكتەپتە دەرس ئۆتكەنىدى. شۇڭا، بۇ مەكتەپ ئىلغار ھەم يېڭىچە ئوقۇتۇش تۈسىنى ئالغان يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپ ئىدى.

1989 ـ يىلى دېڭ شياۋپىڭنىڭ قىزى ماۋماۋ بۇ مەكتەپنىڭ كونا ئورنىغا كېلىپ، «تاملىرى كۆك خىشتىن قويۇرۇلغان، ئىشىك ـ دېرىزىلىرى ياغاچتىن ياسالغان، ئۆگزىلىرىگە كۆك كاھىش ياتقۇزۇلغان» باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ قىياپىتىنى كۆرۈپ خۇرسىنغان ھالدا: «دادام يەتمىش يىلنىڭ ئالدىدا مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇغان. شۇ چاغلاردا بۇ مەكتەپ ھازىرقىدەك بۇنداق كونىراپ كەتكەن ھالەتتە ئەمەس بولغىيدى، لېكىن بەك كۆركەمۇ ئەمەس بولغىيدى. ئۇچىسىغا پاختىلىق چاپان، بېشىغا شاپاق دوپپا كىيگەن بالىلار قولتۇقىغا كىتابلارنى قىستۇرۇپ، پەلەمپەيلەردىن يۇگۇرۇشۇپ چىقىپ ـ چۈشكەن بولغىيدى...» دېگەنىدى.

ئون بىر ياشقا كىرگەن دېڭ شىشيەن شۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى ئىدى.

دېڭ شىشيەن 12 ـ سىنىپقا بۆلۈنىدى. ئۇ بۇ مەكتەپكە كەلگەن چاغدا پۈ دېنجۇن، جاڭ لەن، لو لۈن قاتارلىقلار ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ بۇ مەكتەپتىن كەتكەنىدى. ئەينى چاغدا بۇ مەكتەپكە جۇ جىچاڭ مەكتەپ مۇدىرى ئىدى، ئۇمۇ گۇاڭئەن ناھىيەسىدە تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىناتتى، جۇ كېشىيەن نازارەتچى ئىدى. دېڭ شىشيەن قوبۇل قىلىنغان 12 ـ سىنىپنىڭ سىنىپ مەسئۇلى لى يۈگاۋ

بولۇپ، ئۇ چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى بىلىملىك زاتلارنىڭ بىرى ئىدى.

مەكتەپتە ئەدەبىيات، ھېساب، تەبىئىي پەن، تارىخ، جۇغراپىيە، تەنتەربىيە ۋە تەلىم ـ تەربىيە پەنلىرى تەسىس قىلىنغانىدى. شۇ چاغدا يەنىلا بىرلىككە كەلگەن دەرسلىك يوق، ئوقۇتقۇچىلاردىمۇ ئوقۇتۇش پىروگراممىسى يوق بولۇپ، ئەدەبىيات يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ «ئاساسلىق دەرسلىكى» ئىدى. كۆڭزى، مېڭزىلارنىڭ «تۆت كىتاب»، «بەش دەستۇر»دىن باشقا يەنە «قەدىمكى ئەسەرلەردىن ئۆرنەكلەر»، «جاڭ مىڭ ئەسەرلىرىدىن تاللانما» نامىلىق ئەسەرلەردىن تاللانغان بىر قىسىم ماقالىلەر، «جيې زىنىڭ ياخشى گەپىنى رەت قىلالمىغانلىقى»، «بو يىنىڭ تەرجىمھالى»، «قەدىمىي جەڭگاھقا مەرسىيە»، «ئەسلىي يول»، «ئۇستاز تەلىماتلىرى»، «تەزىيە بىلدۇرگۈچى ئون ئىككى نۆكەر ھەققىدە قەسىدە» قاتارلىق ئوقۇشلۇقلار ئۆتۈلەتتى، ئوقۇتۇش ئۇسۇلى بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇتۇش ئۇسۇلىدىن كۆپ پەرقلەنمەيتتى، يادلاش، ئۇنلۇك ئوقۇش ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى.

شۇ چاغدا گۇاڭئەن ناھىيەسىدە بىر يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە بىر ئىپتىدائىي باشلانغۇچ مەكتەپ بار بولۇپ، بۇ ئىككى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياش پەرقى ناھايىتى چوڭ ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا دېڭ شىشيەنگە ئوخشاش ئون ـ ئون بىر ياشلىق بالىلارمۇ، ئون يەتتە ـ ئون سەككىز، ھەتتا يىگىرمە نەچچە ياشلىق بالىلارمۇ بار ئىدى.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆيى ناھىيە بازىرىدا بولمىسا مەكتەپتە يېتىپ ئوقۇيتتى. ئۇلار «ياتاقتا يېتىپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلار» دەپ ئاتىلاتتى، ھەر شەنبە كۈنى ئۆيلىرىگە قايتىپ كېتەتتى. شۇ چاغدا گۇاڭئەن ناھىيەسىدىن شىيېشىڭ

ناھىيە بازىرىنىڭ پەيغاڭ كەنتىگە باردىغان تۇزۇكرەك يولمۇ يوق ئىدى. دېڭ شىشيەن ھەر قېتىم ئۆيگە قايتقاندا دۆڭلەردىن ھالقىپ ئۆتەتتى، تاش يېيىتىلغان يولدا ماڭاتتى، بەزىدە كېمىگە چۈشۈپ دەريادىن ئۆتەتتى.

دېڭ شىشيەننىڭ بىر باسقۇچلۇق بىلىم ئېلىش مەزگىلى ئەگرى - توقاي ھەم جۇدۇن - چاپقۇنلۇق چىغىر يولدا باشلانغانىدى.

مەكتەپ زالىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تۇڭرۇكتە قەدىمىي جۇەنشۇ شەكىلدە سالماق يېزىلغان مەسنەۋى يىل بويى چاپلاقلىق تۇراتتى. مەسنەۋىگە: «بىر ئىزدا توختاپ قالماسلىق، ئۆز - ئۆزىنى ئالدىماسلىق، قەدىمىي بىلىملەرنى تەرتىپى بويىچە ئۆگىنىش، نەتىجە قازىنىش» دېگەن، ئاستىغا: «ئېلىشقا تېگىشلىك بولمىغان نەرسىنى ئالماسلىق، مۇڭپىپەقىيەت قازىنىشقا ئالدىراپ كەتمەسلىك، غايىسىدە چىڭ تۇرۇش دانا بولۇشنىڭ ئاساسى» دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدى.

بۇ مەسنەۋى دېڭ شىشيەنگە بەك ياقاتتى. سالماق ھەم كۆركەم يېزىلغان بۇ مەسنەۋى كىشىگە زوق ھەم سۆيۈنۈش ئاتا قىلىپلا قالماي، تىرىشىپ ئۆگىنىشكە، ئىرادە تىكلەشكە ئۈندەش خاراكتېرىنى ئالغان مەزمۇنغىمۇ ئىگە ئىدى. ئۇ بۇ مەسنەۋىنى كۆڭلىگە چىڭ پۈكتى، ئۇنى بىلىم ئېلىشتا ئۆزىگە دەستۇر قىلدى.

دېڭ شىشيەن بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپىدىكىگە ئوخشاش گۇاڭئەن يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتىپىدىمۇ ئۆگىنىشتە تىرىشچان، كالىلا ئىشلىتىشكە ماھىر ۋە ئۆگىنىش نەتىجىسىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن ساۋاقداشلىرى ئارىسىدا يۇز تاپتى ۋە ھەرقايسى پەن ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ياخشى كۆرۈشى ھەم ئىززەتلىشىگە نائىل بولدى. بولۇپمۇ تەبىئىي پەنلەر

جەھەتتە دېڭ شىشيەن ئۆزىنىڭ ئالاھىدە قىزىقىشىنى ئىپادىلىدى.

تەبىئىي پەن (ھازىرقى «ئومۇمىي ساۋات» دەرسىگە باراۋەر كېلىدىغان دەرسلىك) دەرسى بېرىدىغان ئوقۇتقۇچىنىڭ ئىسمى زېڭ شۇسېن ئىدى. ئۇ ئەجنەبىيلەر ئاچقان مەكتەپتە ئوقۇغان يېڭىچە مۇئەللىم بولسىمۇ، لېكىن شۇ چاغلاردا كىشىلەرنىڭ پەننىي بىلىملەرگە بولغان چۈشەنچىسى ئومۇمىيۈزلۈك مۇجمەل، قارىماقتا توغرىدەك بىلىنگىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە خاتا چۈشەنچە باسقۇچىدا ئىدى. زېڭ مۇئەللىم ئۆتىدىغان تەبىئىي پەن دەرسى ۋە تەبىئەت بىلىملىرى چەت ئەل تىلىدىن تەرجىمە قىلىنغان، تەرجىمىسىگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدىغان ئىلىم ـ پەنگە دائىر كىتابچىلاردىن ئېلىنغانىدى. شۇڭا، ئوقۇغۇچىلار ھەمىشە بىر تۈرۈپ چۈشەنگەندەك، بىر تۈرۈپ چۈشەنمىگەندەك قىلاتتى. بەزىدە ئۆزلىرىنى تۇمان ئىچىدە قالغاندەك ھېس قىلىشاتتى. زېڭ مۇئەللىم بەزىدە ئوقۇغۇچىلاردىن چۈشىنىكسىز، غەلىتە سوئاللارنى سوراشقا ئامراق ئىدى. نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار بۇ دەرسنى ئاڭلاشنى خالىمايتتى، لېكىن يەنە مۇئەللىمدىن قورقاتتى.

دېڭ شىشيەن بۇ دەرسكە بەك ئامراق ئىدى.

بىر قېتىم مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلاردىن مۇنداق بىر سوئالنى سورىدى: ئاق نەرسە نۇر قايتۇرىدۇ، لېكىن ئىسسىقلىق سۇمۇرمەيدۇ، قارا نەرسە ئىسسىقلىق سۇمۇرىدۇ، لېكىن نۇر قايتۇرمايدۇ، كىشىلەر كۈچلۈك قۇياش نۇرىدىن ئاق كۈنلۈك بىلەن ئەمەس، بەلكى قارا كۈنلۈك بىلەن دالدىلىنىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟

ئوقۇغۇچىلار بۇ غەلىتە سوئالنى بىر پەس غۇلغۇلا قىلىشتى ـ يۇ، ئېنىق جاۋاب بېرىدىغان بىرەرى چىقمىدى.

زېڭ مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر ـ بىرلەپ ئىسمىنى ئاتىدى، ئىسمى ئاتالغان ئوقۇغۇچىلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ، تىلى تۇتۇلۇپ قالغاندەك بىر نېمە دەپ بېرەلمىدى.

زېڭ مۇئەللىم ئاخىرى يېشى ئەڭ كىچىك، بويى پاكار دېڭ شىشيەننىڭ ئىسمىنى ئاتىدى. شىشيەن ئورنىدىن تۇرۇپ، كۆڭلىدە ئېنىق سان بارەدەك:

ــ چۇنكى، يازدا قۇياش بەك چوڭ، نۇر كۈچلۈك، ھاۋا تېمپېراتۇرىسىمۇ ئالاھىدە يۇقىرى بولىدۇ، بۇنداق بولغاندا قارا كۈنلۈكنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۆرلەيدۇ، كۈنلۈكنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۆرلىگەندە، كۈنلۈك ئەتراپىدىكى تېمپېراتۇرا مۇناسىپ ھالدا سەل تۆۋەنلەيدۇ. يۇقىرى ھەم تۆۋەن تېمپېراتۇرا پەرقى بولغاندا، ھاۋادا كونۋېكسىيە يۈز بېرىپ، شامال پەيدا بولىدۇ. شامالنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن كۈنلۈك تۇتۇپ تۇرغان ئادەم سالقىنلىق ھېس قىلىدۇ، ناۋادا كۈنلۈك ئاق بولسا بۇنداق ئۇنۇم بەرمەيدۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

شىشيەننىڭ قىلچە ھودۇقماي بەرگەن جاۋابى ساۋاقداشلىرىنىڭ كۆزلىرىنى چەكچەيتىۋەتتى. ساۋاقداشلىرى قايىل بولۇشتى.

ــ قالتىس! قالتىس جاۋاب بەردىڭ! ئولتۇر.

زېڭ مۇئەللىم بۇ سوئالغا دېڭ شىشيەننىڭ بۇنداق توغرا جاۋاب بېرىشىنى ئويلىمىغانىدى. ئۇ:

ــ قەدىمكىلەر ئېيتىدۇرلەركى، باشقىلاردىن ئاڭلىغان بىلىم بىلەن بىلىملىك بولغىلى بولمايدۇ؛ تەپەككۇر قىلىش، تولۇق چۈشىنىپ ئۆزلەشتۈرۈش ئارقىلىق بىلىملىك بولغىلى بولىدۇ. بۇ دېگەنلىك جىم ئولتۇرۇپ ئويلاش، تەپەككۇر قىلىش، كاللا ئىشلىتىش، ئۆزلەشتۈرۈش، ھەر تەرەپتىكى بىلىملەرنى ئۆزئارا يۇغۇرۇپ تولۇق چۈشەنچىگە ئىگە بولماق

دېگەنلىكتۇر. دېڭ شىشيەنگە ئوخشاش كۆپ تەپەككۇر قىلغاندىلا ئۆگىنىشتە نەتىجە قازانغىلى بولىدۇ، ــ دېدى.

زېڭ مۇئەللىمنىڭ گېپىدىن خىجىل بولغان شىشيەننىڭ يۈزىگە سۇس قىزىللىق يۈگۈردى. ئۇ ئىچىدە: نېمە گەپ بۇ! مېنىڭ بەرگەن جاۋابىم ئىلمىيمۇ ـ ئىلمىي ئەمەسمۇ، بۇنى جەزملەشتۈرۈشكە ئۆزۈمۇ پېتىنالمىسام! دەپ ئويلىدى.

شۇ ئىشتىن كېيىن، زېڭ مۇئەللىمنىڭ تەبىئىي پەن دەرسى كۆپ هاللاردا ئۆزى بىلەن دېڭ شىشيەن ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان دىيالوگ دەرسىگە ئايلىنىپ قالدى.

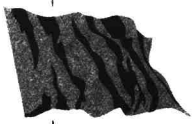
شىشيەننىڭ بويى پاكار ئىدى، سىنىپتا ئەڭ ئالدىدىكى پارتىدا ئولتۇراتتى. زېڭ مۇئەللىم دەرس سۆزلەۋېتىپ، شاپىدە توختاپ شىشيەنگە تىكىلىپ قاراپ:

ــ دېڭ شىشيەن، سەن دەپ باقە، مېنىڭ سۆزلىرىم ئورۇنلۇقمۇ؟ ــ دەپ سوراپ قويياتتى ياكى بولمىسا، ــ دېڭ شىشيەن، سەن بىر نېمە دەپ باقە، بۇ داۋلىنى ساۋاقداشلارغا سەن چۈشەندۈرۈپ قويالامسەن! ــ دەيتتى.

بۇنداق چاغلاردا شىشيەنمۇ بوش كەلمەيتتى، جاۋاب بېرەلەيدىغان سوئاللارغا قىلچە هودۇقماستىن ئىككى ـ ئۈچ ئېغىز گەپ بىلەن ئېنىق جاۋاب بېرەتتى. زېڭ مۇئەللىم مەمنۇن بولغان هالدا ماختاپ قويۇشنى ئۇنتۇپ قالمايتتى. ئۇ:

ــ «بەزىدە شاگىرت ئۇستازىنى بېسىپ چۈشىدۇ، بەزىدە ئۇستاز شاگىرتچىلىكىمۇ بولالماي قالىدۇ» دېگەن گەپ بار كونىلاردا. شىشيەن ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق ئوقۇغۇچى، ــ دەپ قويياتتى.

بۇ چاغدا پۈتۈن سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلار خۇددى «ساماۋى كىتاب» ئاڭلاۋاتقاندەك بولاتتى، ئوقۇتقۇچىنىڭ دېگەنلىرى ئۇلارغا قىزىق تۇيۇلاتتى، شىشيەنگە ئالاهىدە مەستلىكى كېلەتتى.

«جىگىرىنى ئېلىپ ئانىسىنى قۇتقۇزۇش» تىراگېدىيەسىنى توسۇش

چۈجياڭ دەريانىڭ يىلاندەك تولغىنىپ كېچە ـ كۈندۈز توختىماي ئاقاتتى، سۈپسۈزۈك سۇدا گۈڭگۈەن بازىرىدىكى ئېگىز ئاق مۇنار ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. دەريا سۈيى يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپتىن ياڭرىغان دېكلاماتسىيە ئاۋازى بىلەن فىسگارمون ئاۋازىنى يىراق ـ يىراقلارغا ئەكېتەتتى.

مەكتەپ قورۇسىدا ناخشا ئاۋازى ياڭرايتتى، كەچكى سالقىن شامال مەجنۇنتاللارنى سىلاپ ئۆتۈپ كېتەتتى. كەڭ ھەم ئىللىق دەريا ساھىلىغا دېڭ شىشېەننىڭ ئۆسمۈرلۈك ۋە بالىلىق دەۋرىدىكى چۈشلىرى چوڭقۇر كۆمۈلگەنىدى. بۇ ئۇچۇرما بولغان بۇركۇت چۈجىسىنىڭ كۆك قەرىگە ئۇرلەش، چۈجياڭ دەريانىڭ بويلاپ چاڭجياڭ دەريانىڭ قۇيۇلۇش، سىچۈەندىن چىقىش، پاراخوتقا ئولتۇرۇپ سەپەر قىلىش، يىراقلارغا سەيلى ـ ساياھەت قىلىش چۈشى ئىدى.

گۈڭگۈەن كونا رەستىسىدىكى ئاق مۇنار دېڭ شىشېەن ساۋاقداشلىرى بىلەن دائىم بىرىپ ئويناپىدىغان جاي ئىدى. ئېگىز ئاق مۇنارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ تولغىنىپ ئېقىۋاتقان چۈجياڭ دەريانىڭ ئەمەس، بەلكى يەلكەنلەرنىڭ دەريا يۈزىدە ئەلەڭلەپ تۇرغان سايىسىنىمۇ كۆرگىلى بولاتتى؛ يىراقلارغا نەزەر سالغاندا، قارىيىپ ياتقان سۈپىگۈشەن تاغلىرى، قەدىمىي

كۆيىشىڭ راۋنقى، ھەتتا پۈتكۈل گۈاڭئەن بازىرى ئالقاندا تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى.

شىشيەن ئېگىز ئاق مۇنارنىڭ تۈرۈپ يىراق - يىراقلارغا نەزەر سېلىشقا ھېرىسمەن ئىدى. ئۇ بويىنىڭ پاكارلىقىدىن ئاغرىنىدىغان بولسا كېرەك، شۇڭا ھەر قېتىم ئاق مۇنارنىڭ تۈرۈپ يىراقلارغا قاراپ زېمىنغا نەزەر سالغاندا، ئاجايىپ قانائەتلىنىش تۇيغۇسىغا چۆمۈلەتتى، ھەتتا ۋۇجۇدىدا بىرخىل كۆچ - قۇۋۋەت، ئىشەنچ مەۋج ئۇرۇۋاتقاندەك، يۇقىرى ئۆرلەۋاتقاندەك ھېسسىياتتا بولاتتى.

شۇنداق، دېڭ شىشيەن بۇ يىل ئون ئۈچ ياشقا كىرگەنىدى، ئۇ ھازىر ئۆزىنى كىچىك بالا سانىمايتتى، ئۆزىنىڭ تېز يېتىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنىلا ئەمەس، بەلكى كاللىسىدا داۋاملىق بىر قىسىم غەلىتە خىياللار ۋە ئويلارنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇنىڭ قەلبى بەزىبىر ئارزۇ - تىلەك ۋە غايە - ئىستەكلەر بىلەن تولۇشقا باشلىغانىدى. بۇ ئارزۇ - تىلەك ۋە غايە - ئىستەكلەر ئۇنى ھاياتنى قىزغىن سۆيۈشكە، ھاياتىغا ئېتىبار بىلەن قاراشقا ئۇندەيتتى.

بىر كۈنى چۈشتە دېڭ شىشيەن ياخشى ئۆتىدىغان پارتىدىشى لى زەيبياۋ بىلەن بىللە چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ چۈجياڭ دەرياسى بويىدىكى ئاق مۇنارغا يەنە كەلدى.

ـــ ... ئىشلار شۇنداق ئۆتۈپ كېتىدۇ، كۈندۈز ياكى كېچىگە باقماي ! ـــ شىشيەن دولقۇنلىنىپ شەرققە قاراپ ئاققان دەريانغا قاراپ، يېقىندا ئۆگەنگەن قەدىمىي شېئىرنى دېكلاماتسىيە قىلدى.

ـــ هوي، دېڭ شىشيەن، مەكتەپنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن نېمە ئىش قىلىش توغرۇلۇق ئويلاندىڭمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى زەيبىياۋ.

ـــ ئويلانمايدىغانمۇ ئىش بولامدۇ؟ ـــ دېدى دېڭ شىشيەن يىراقلارغا قاراپ، ـــ مەن زېڭ مۇئەللىمدىن ئاڭلىدىم، ياۋروپادا ئىلىم ـ پەن دۇنياسى ئۆزگەرتىدۇ دەيدىغان گەپ بار ئىكەن. زېڭ مۇئەللىم ئېيتقانىدەك «سەي ئەپەندى»، «دې ئەپەندى» دەپ يەنە بىرى بار تېخى، ئۇ دېگەن دېموكراتىيە. ئېلىمىز ھەقىقەتەن تولىمۇ قالاق، بەك بېكىنمە ھالەتتە ! ئاۋۇ تەرەپتىكى ئېتىزلىقتا قارىغىنا، قېرى ئۆكۈز ساپان سۆرەۋاتىدۇ، ئۇنىڭ مۇشۇنداق ئەزمىلىك بىلەن ساپان سۆرەۋاتقىنىغا نەچچە مىڭ يىللار بولدى، ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندىمۇ قىلچە ئۆزگىرىش بولمىدى. ئارقىدا قالغانلار ھامان دۇمبالىنىدۇ ! ئېلىمىز خەلقى تەقدىرگە، سەككىز خەتكە ئىشىنىشكە رازى ئىدىكى، ئازراق بولسىمۇ ئىلىم ـ پەننى چۈشىنىشنى خالىمايدۇ. بۇ تولىمۇ قاملاشمىغان ئىش ! تالاش توغرا كەلسە، مەن ئىلىم ـ پەننى تاللايمەن، ئىلىم ـ پەن بىلەن ۋەتەننى قۇتۇلدۇرۇش يولىنى تاللايمەن. ھوي، لى زەيبىياۋ، مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاۋاتامسەن؟ كەلگۈسىدە نېمە ئىشلارنى قىلىسەن، سەنمۇ دەپ باقمامسەن؟

لى زەيبىياۋ چۆپلۈكتە چۆپنىڭ ئۇچىنى چاينىاپ ياتاتتى. ئۇ:

ـــ ھەي ! ئائىلەم نامرات، ئاپام ئاغرىقچان، مەن داۋاملىق ئوقۇيالمايمەن. شۇڭا، ھازىر مېنىڭ ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇم مەكتەپنى تېزرەك پۈتكۈزۈپ، ئۆيگە قايتىپ ئاپامنىڭ ھالىدىن

خەۋەر ئېلىش، ــ دېدى.

ــ بۇمۇ بولمىدىغان گەپقۇ ! ۋاپادار ئوغۇل بولغۇدەكسەن. «يىگىرمە تۆت ۋاپادار بالا» دېگەن ھېكايىگە «زەيىبياۋنىڭ ئاپىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشى» دېگەن ھېكايە قوشۇلغۇدەك.

دېگۈچە شۇشيەن لى زەيىبياۋنىڭ ئاپىسىنى تىلغا ئالغىنىنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز ئاپىسى كۆز ئالدىغا كەلدى ـ دە:

ــ مېنىڭمۇ ئاپامغا بەك جاۋاب قايتۇرغۇم بار. دادام ئەتىدىن ـ كەچكىچە سىرتنىڭ ئىشى بىلەن ئالدىراش. ئېتىز ـ ئېرىقنىڭ ئىشى، ئۇجمە يوپۇرمىقى ئۈزۈش، پىلە بېقىش، رەخت توقۇش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاپامغا قاراشلىق. ئاپام بەك جاپاكەش ! مەن بەزىدە ئاپامنىڭ مېنى باققان ئەجرىنى بىر ئۆمۈر تۆلەپ بولالمايدىغاندەك ھېس قىلىمەن ! ــ دېدى.

ئىككى ئۆسمۈر ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا بىر ـ بىرىگە يۈرەك سىرلىرىنى ئېيتىشاتقان چاغدا، بىر بېلىقچى بوۋاي بېلىقچىلىق سايمانلىرىنى كۆتۈرگىنىچە ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، قىرغاقتا توختىتىپ قويۇلغان قېيىقتا قاراپ كېتىۋاتاتتى. بېلىقچى بوۋاي شۇشيەن بىلەن زەيىبياۋنىڭ دەريا بويىدا پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ:

ــ ھوي، ئوقۇغۇچى بالىلار، سىلەر نېمىدېگەن ئەركىن ! ــ دېدى.

ــ تاغا، جاپا چەكتىلە ! ــ دېدى شۇشيەن بىلەن زەيىياۋ تەڭلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ــ بېلىق تۇتقىلى ماڭدىلىمۇ؟

ــ ھەئە. سىلەر قايسى مەكتەپتە ئوقۇيسىلەر؟ مەكتەپتىن قېچىپ چىقتىڭلارمۇيا؟ ئوقۇشتىن قېچىش ياخشى ئەمەس

جۇمۇ ! ئاتا ـ ئاناڭلار، مۇئەللىمىڭلار بىلىپ قالسا، پالاق يەيسىلەر ! ـــ دېدى بوۋاي.

ـــ ئۇنداق ئەمەس، تاغا، ـــ دېدى شىشيەن چۈشەندۈرۈپ، ـــ ئىككىمىز يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇيمىز. ھازىر چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتى، بىز ئاق مۇنارنى كۆرگەچ دەريا بويىغا ئوينىغىلى كەلدۇق.

ـــ ھوي، ئەمىسە مەن سىلەرگە ئۇۋال قىلىپتىمەن ! كەچۈرۈڭلار...

ـــ ھوي تاغا سىلىدىن بىر ئىشنى سورىماقچىدىم. بۇ ئاق مۇنارنىڭ نېمىشقا چوققىسى يوق، نېمە سەۋەبتىن شۇنداق؟ سىلى بىلەملا؟

بۇ گۈمانلىق مەسىلە شىشيەننى چوڭقۇر ئويغا سېلىپ كېلىۋاتقانىدى.

ـــ سەن بۇ سوئالنى بىلىدىغان ئادەمنىڭ ئۆزىدىن سورىدىڭ ! ـــ دېدى بېلىقچى بوۋاي تورنى رەتلىگەچ، ـــ سەن مۇشۇ ئاق مۇنارنىڭ يېنىدا چوڭ بولغان. ئاق مۇنارنىڭ چوققىسى توغرۇلۇق گەپنى لۇڭمېنجېندىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ !

ـــ ئەمىسە بىزگە ئېيتىپ بەرگەن بولسىلا !

ـــ ماقۇل، ئېيتىپ بېرەي، ـــ دېدى بېلىقچى بوۋاي بېلىدىن سېرىق تاماكا قاچىلانغان خالتىنى يېشىپ. ئۇ خالتىسىدىن تاماكا ئېلىپ غاڭزىسىنىڭ سەيخانىسىغا باستى، چاقماق بىلەن تاماكىنى تۇتاشتۇرۇپ، ئاندىن ئاق مۇنارنىڭ تارىخىنى سۆزلەشكە باشلىدى:

ـــ ئېيتىشلارغا قارىغاندا بۇ مۇنارنى سۇڭ سۇلالىسى ۋاقتىدا لۇ بەن ئۇستام ياسىغان ئىكەنمىش. بىر قېتىم لۇ بەن

شاگىرتىنى ئېلىپ گۇاڭئەنگە كەلگەنمىش. لۇ بەن چۇجياڭ دەرياسىدا سايازلىقنىڭ كۆپلۈكىنى، ئېقىننىڭ تېزلىكىنى، ئۆتۈشۈپ تۇرغان كېمىلەرنى دولقۇن پاچاقلىۋېتىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، بىر ئېگىز مۇنار ياساپ، دەريا ئالۋاستىسىغا هاي بېرىش خىيالىغا كەپتۇ. لۇ بەن ئۇستام بىلەن بىللە كەلگەن شاگىرتىنىڭ ئىسمى جاۋ چياۋ ئىكەن. ئۇ هۇرۇن، پۇرسەتپەرەس، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان يارامسىز نېمىكەن. لۇ بەن كۆڭلىدە: جاۋ چياۋ شۇنچە يىلدىن بېرى ماڭا شاگىرت بولۇپ كېلىۋاتىدۇ، هۇنەردە قانچىلىك ئىلگىرىلىدى، قاراپ باقىدىغان چاغ كەلدى، دەپ ئويلاپتۇ. ئۇ شاگىرتىغا: جاۋ چياۋ، بۈگۈن ئاخشام مەن دەريانىڭ بۇ قېتىغا، سەن ئۇ قېتىغا مۇنار ياسايمىز، قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن ئىش باشلايمىز، ئىشنى باش توخۇدا تۈگىتىمىز، دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇستاز بىلەن شاگىرت قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن مۇنار ياساشقا كىرىشىپتۇ. بىردەم ياساپ بېقىپ جاۋ چياۋغا ئىش خۇشياقماپتۇ. ئۇ: ــ هەي، بۇ مۇنارنى ياساشقا جىق كۈچ كېتىدىكەن، دەپ ئويلاپتۇ ــ دە، كاللىسىغا بىر بولمىغۇر خىيال كەپتۇ. هى، بولدىلا، كىچىك مۇنارىدىن بىرنى ياساي دەپ ئويلاپتۇ ئۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ دەريا ياقىسىدىكى تاشلاردىن بىر كىچىك مۇنار قوپۇرۇپ، بىر چەتكە بېرىپ ئۇخلاپتۇ. دەريانىڭ ئۇ قېتىدا لۇ بەن هەربىر تال خىش ۋە هەربىر تال تاشنى ئىنچىكىلىك بىلەن قوپۇرۇپ، بىر خىلدا مۇنارنى ياساۋېرىپتۇ. جاۋ چياۋ ئويغىنىپ ئاسمانغا قارىسا، تېخى باش توخۇ ۋاقتى بولمىغان. دەريانىڭ ئۇ قېتىدا ئۇستازى هە دەپ ئىشلەۋاتقان. ئۇ: مەن خورازنى دوراپ چىللاي، شۇنداق قىلسام ئۇستازىم ماڭا يېتىشەلمەيدۇ، دەپ

ئويلاپتۇ. ئۇ خورازنى دوراپ چىللىغانىكەن، ئەتراپتىكى باشقا خورازلارمۇ چىللىشىپ كېتىپتۇ. ئىككىيلەن كېلىشكىنى بويىچە، مۇنارنى باش توخۇ ۋاقتىدا پۈتكۈزۈپ بولۇشى كېرەك ئىكەن. مۇنارنىڭ ئۈستىنى يېپىۋاتقان لۇ بەن خوراز چىللىغىنىنى ئاڭلاپ ئىشنى توختىتىپتۇ. ئۇ قارىسا، باش توخۇ ۋاقتىغا خېلى ۋاقىت بار ئىكەن. لۇ بەن جاۋ چياۋنىڭ ھېيلە ئىشلەتكەنلىكىنى بىلىپ، ئاچچىقىدا مۇنارغا ئورنىتىش ئالدىدا تۇرغان مۇنار چوققىسىنى دەريانىڭ ئۇ قېتىمدىكى جاۋ چياۋغا قارىتىپ ئاتقانىكەن، ئۇ ئۇچۇپ بېرىپ دەريانىڭ بويىغا چۈشۈپتۇ. يىللارنىڭ ئۆتۈشى، دەريا سۈيىنىڭ يالىشى بىلەن مۇنارنىڭ چوققىسى يۇمىلاق تاشقا ئايلىنىپ قاپتۇ. كىشىلەر بۇ تاشنى ئوقتاش دەپ ئاتايدىغان بوپتۇ. قاراڭلار، جاۋ چياۋ ياسىغان مۇنار ئاۋۇ دۆڭنىڭ ئۈستىدە، ئاۋۇ قىرغاقتا تۇرغان قورام تاش ئوقتاش شۇ. شۇڭا، ئاق مۇنارنىڭ ھازىرغىچە چوققىسى يوق...

ـــ ئەسلىدە مۇنداق گەپ ئىكەن ـ دە !

ئۇ ئىككىسى بىلىقچى بوۋايغا رەھمەت ئېيتىپ، مەكتىپىگە قاراپ ماڭدى. قانداقتۇر بىر نەرسە ئۈستىدە ئويلىنىپ كېتىۋاتقان شىشيەن زەيبياۋنى نوقۇپ:

ـــ لى زەيبياۋ، ھېلىقى تاغام بىزگە ئېيتىپ بەرگەن لۇڭمېنجېن توغرىسىدىكى ھېكايىگە ئىشىنەمسەن؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ نېمىشقا ئىشەنمەيمەن؟ شۇنداق جانلىق ئېيتىپ بەرگەن تۇرسا.

ـــ لۇڭمېنجېن توغرىسىدىكى ھېكايىنى ياخشى ئېيتتى.

لېكىن، ئاق مۇنارنىڭ چوققىسى توغرىسىدىكى پاراڭنىڭ شۇنداق بولۇشى ناتايىن. لۇڭمېنجېن ھېكايىسىنى توقۇغان كىشىلەر كېيىنكىلەرنى سەممىي بولۇشقا، كۆز بويامچىلىق قىلماسلىققا ئۇندىگەن. بولمىسا ئۇنداقلار كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ، ئۇنداقلارنى ھېچكىم ياخشى كۆرمەيدۇ!

— دۇرۇس، دۇرۇس! ھەي، دېڭ شىشېەن، سېنىڭ مۇشۇ كاللاڭ باشقىلارنىڭ كاللىسىدىن بەك ئىشلەيدۇ، جۇمۇ! — دېدى لى زەيبياۋ ئىچ - ئىچىدىن قايىل بولۇپ.

— نەدىكىنى! مەن كۆڭزى ھەزرەتلىرىنىڭ ھېلىقى ئۆگەنگەن نەرسىلەر ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزمەسلىك نادانلىقتۇر دېگەن گېپىنى كۆپ ئاڭلىغانمەن، — دېدى دېڭ شىشېەن، — كېلە، يۈگۈرەيلى، بولمىسا كېچىكىپ قالىمىز.

ئىككىسى بىر - بىرىنى قوغلىشىپ دېگۈدەك مەكتەپكە قاراپ يۈگۈرۈشتى.

ئەمما، ئۇزۇن ئۆتمەي بىر ئىش يۈز بېرىپ، شىشېەن بۇ پارتىدىشىدىن ئايرىلىپ قالغىلى تاس قالدى. ھېلىمۇ ياخشى شىشېەن بالدۇر خەۋەر تېپىپ، نادانلىقتىن يۈز بېرىش ئالدىدا تۇرغان بۇ تىراگېدىيەنى دەل ۋاقتىدا توسۇۋالدى.

دۇشەنبە كۈنى. دېڭ شىشېەن ئۆيىدىن مەكتىپىگە قايتىپ كېلىپ، پارتىدىشى لى زەيبياۋنىڭ مەكتەپكە كەلمىگەنلىكىنى بايقىدى. شىشېەن ئادەتتە زەيبياۋغا بەك كۆيۈنەتتى. بولۇپمۇ ئائىلە تۇرمۇشىنىڭ تازا بايىاشات ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاپىسىنىڭ كېسەل ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئىقتىساد قىلغان پۇللىرىنىڭ بىر قىسمىنى زەيبياۋغا بېرەتتى ۋە بەخت -

سائادەتكە ئېرىشكەندە جاپالىق كۈنلەرنى، جاپالىق كۈنلەردە بىللە بولغان بۇرادەرلەرنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك. «ھالاۋەتنى تەك كۆرۈش» دېگەن مانا مۇشۇ، ــ دەيتتى.

لى زەيبياۋ شىشيەندىن مىننەتدار بولاتتى، ئەمما ياخشىلىقنىغا جاۋاب قايتۇرۇشقا ئامالسىز ئىدى. ئۇ پەقەت تولۇپ تاشقان مىننەتدارلىق ھېسسىياتى بىلەن:

ــ ئاپامنىڭ كېسىلى ساقىيىپ كەتسە، ئاپامغا دەپ ساڭا گۈيخۇاگۈلى تورتى ئەكۇزۇپ بېرىمەن. ئاپام ئەتكەن گۈيخۇاگۈلى تورتى بەك مەززىلىك!

ــ بولىدۇ، ئاپاڭنىڭ سالامەتلىكىنىڭ بالدۇر ئەسلىگە كېلىشىنى تىلەيلى. مەززىلىك گۈيخۇاگۈلى تورتىنى قانچە بالدۇر يېسەك شۇنچە ياخشى.

لېكىن، زەيبياۋ بۇگۈن مەكتەپكە كەلمىگەنىدى. ئۆيىدە بىرەر ئىش چىقتىمۇيا؟

دەرۋەقە، بىرىنچى سائەتلىك دەرستىن كېيىن، مەكتەپ دەرۋازىسىغا قارايدىغان ھەم لى زەيبياۋ بىلەن بىر كەنتلىك ئىشچى لى بوۋاي لى زەيبياۋدىن ئايرىلماي يۈرىدىغان دېڭ شىشيەننى تېپىپ ئۇنىڭغا:

ــ ئاڭلىدىڭمۇ، زەيبياۋنىڭ ئۆيىدە چوڭ ئىش چىقتى، ــ دېدى.

ــ قانداق چوڭ ئىش ئۇ؟ ئانىسىنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قاپتىمۇ؟

ــ ھەئە، بۇ ئانىسىنىڭ كېسىلىدىنمۇ ئېغىر ئىش. زەيبياۋ ئايال باخشى بىلەن دۇەن گۇڭنىڭ بىر رېتسېپىغا ئىشەنگەن. رېتسېپتا ئادەم جىگىرى يېسە ئاناڭنىڭ كېسىلى ساقىيىدۇ، دېيىلگەن. زەيبياۋ ئانىسىغا ۋاپادار بالا بولغاچقا، بۇ

رېتسىپقا ئىشىنىپ، ئانىسىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، باغرىنى يېرىپ جىگىرىنى سۇغۇرۇپ ئالماقچى بولۇۋاتىدۇ...

ـــ نېمە ئىش بۇ؟ تازا نادانلىق ـ دە بۇ ! زەيىبياۋ نېمىدېگەن ئەخمەق ! ـــ دېدى دېڭىز شىشىەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ تىت ـ تىت بولغان ھالدا تىرىكىپ، ـــ ئوقۇغۇچى بولۇپ قالغىنى ئۇنىڭ. ئايال باخشى، دۇمن گۈڭلارنىڭ ئادەم ئالدايدىغان گەپلىرىگە ئىشىنىپ يۈرگىنىنى قارىمامدىغان !

ئىشنى كېچىكتۈرۈشكە بولمايتتى. شىشىەن دەرھال رۇخسەت سورىدى. ئۇ ئىشچى لى بوۋاينىڭ يول باشلىشى بىلەن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك مېڭىپ لى زەيىبياۋنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

بۇ چاغدا زەيىبياۋ ئۆتكۈر بىر چەيدونى تەييارلاپ قويۇپ، ھويلىسىدا ھەسرەت چېكىپ ئولتۇراتتى. ئۇ نېمىلا دېگەنبىلەن ئون نەچچە ياشلىق ئوقۇغۇچى بولغاچقا، ئۆزى قارار قىلغان ئىشقا ئارىسالدى بولۇپ تۇراتتى.

زەيىبياۋ شىشىەنىنىڭ توساتتىن ئۆيىگە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ تاسادىپىيلىق ھېس قىلدى بولغاي، يىغلاپ تاشلىدى. ئۇ ئېسەدەپ تۇرۇپ:

ـــ دېڭىز شىشىەن، ئاپامنى... قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ماڭا بۇنىڭدىن باشقا ئامال يوق، ئاپامنى قۇتقۇزالسام، جېنىمدىن كېچىشكە توغرا كەلسە جېنىمدىن كېچىمەن، ـــ دېدى.

ـــ سەن... بۇ سېنىڭ نادانلارچە ۋاپادارلىقىڭ !

ھاسىراپ كەتكەن شىشىەن گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي قالدى.

ـــ سەن نېمانداق دۆت؟ ئادەمنىڭ جىگىرى يا دورا بولمىسا، قانداق قىلىپ كېسەل ساقايتالايدۇ ! سەن تەبىئىي پەن ۋە تەتقىقاتچىسە بىلىملىرىنى ئۆگەنگەن تۇرۇقلۇق، نېمە دەپ دۇمن

گـۇڭ، ئايال بـاخـشـلارنـىڭ ئادەم ئالـدايـدىغـان گـەپـلـىـرىـگـە ئىشىنىسەن!

ـــ ئۇنداق ئەمەس، ئادەم ئالدايدىغان گەپ ئەمەس، ـــ دېدى زەيبىياۋ ئۆزىنى ئاقلىماقچى بولغاندەك تەرزدە، ـــ باشقىلارنىڭ دېيىشچە، مۇشۇنداق ئۆسۈل بىلەن ساقايغانلار بار ئىكەن.

ـــ ماقۇل، ماقۇل، بۇنى ئادەم ئالدايدىغان گەپ ئەمەس دەپمۇ تۇرايلى، ئاپاڭنى قۇتقۇزغىلىمۇ بولسۇن. لېكىن، سەن ئويلاپ باقتىڭمۇ، بىر ئادەم ساقىيىپ يەنە بىر ئادەم ئۆلۈپ كەتسە، بۇ نېمىگە ھېساب بولىدۇ؟

ـــ ئاپام قۇتقۇزۇپ قېلىنىدىغانلا بولسا مەن ئۆلۈشكە رازى، ۋاپادارلىقىمنى تولۇق ئادا قىلسام مەيلى.

ـــ مەسىلە مانا مۇشۇ يەردە! لى زەيبىياۋ، سەن ئاخىرى راست گېپىڭنى قىلدىڭ، ـــ دېدى دېڭ شىشيەن گېپىنى داۋام قىلىپ، ـــ سەن بۇ ئىشنى ئاناڭنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆزۈڭنىڭ ساداقەتمەنلىكىڭگە ئابىدە تىكلەش ئۈچۈن قىلىۋاتىسەن! سەن ۋاپادار ئوغۇل بولۇپ، «يىگىرمە تۆت ۋاپادار بالا» قاتارىغا كىرمەكچى بولۇۋاتىسەن! ئويلاپ باقمامسەن، بىر ھېسابتا سەن ئاناڭنى قۇتۇلدۇرۇۋالمسەن، لېكىن ئاناڭ بالىسىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ، قېرىغان چېغىدا ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان، ۋاپادارلىق يەتكۈزىدىغان ئادەم بولمىسا، ئاناڭنىڭ كۆنلىرى غېرىبلىق ئىچىدە ئۆتىدۇ، سەن ئاناڭنىڭ مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قېلىشىغا چىداپ تۇرالامسەن؟ مۇشۇنى ۋاپادارلىق يولى دېگىلى بولامدۇ؟ سەن تۇيۇق يولغا كىرىپ قاپسەن...

ـــ مەن... ئاپامنىڭ كېسىلىنىڭ بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ كېتىشىگە قاراپ تۇرالمايمەن... ـــ دېدى ئۇ بىچارىلەرچە تىلىنى چاينىپ.

ـــ كېسەلنى بىر ئامال قىلىپ ساقايتىش كېرەك، لېكىن دۇرۇس تېۋىپقا كۆرسىتىش ۋە يېزىپ بەرگەن رېتسېپى بويىچە دورا ئېلىش لازىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ئىشەنمەيمەن، ئاناڭ سېنىڭ جىگىرىڭ ئىكەنلىكىنى بىلسە، ئۇنى ھەرگىز دورا ئورنىدا يېمەيدۇ. بۇ سېنىڭ ئاناڭنى قۇتقۇزغىنىڭ ئەمەس، بەلكى ئاناڭنىڭ يۈرىكىنى پىچاق بىلەن تىلغىنىڭ، ـــ دېڭ شىشيەن سۆزلىگەنسېرى قاينىاپ كېتىۋاتاتتى، ـــ سېنىڭ كاللاڭ «يىگىرمە تۆت ۋاپادار بالا» رىۋايىتى بىلەن ئۇماچ بولۇپ كېتىپتۇ، شۇنچە يىل ئوقۇغىنىڭ قېنى؟

دېڭ شىشيەن خاپا بولغان ھەم تىت ـ تىت بولغان ھالدا زەيبىياۋغا تەنبىھ بېرىۋاتقان چاغدا، زەيبىياۋنىڭ ئاپىسى سەنتۈرۈلگىنىچە ئۆيدىن چىقتى.

ئوغلى بىلەن ئوغلىنىڭ ساۋاقدىشى ئوتتۇرىسىدا بولۇنۇۋاتقان پاراڭلارنى ئانا ئۆيدە تۇرۇپ ئاڭلىغاندى. ئۇ ئۆز ئوغلىنىڭ بۇنداق بولمىغۇر خىيالغا كېلىدىغانلىقىنى ئويلىمىغاندى. ئۇ كۈچىنىپ تۇرۇپ:

ـــ بياۋۋا، مەن گېپىڭنى ئاڭلىدىم. ماۋۇ ساۋاقدىشىڭ توغرا ئېيتىدۇ، سېنىڭ بۇنداق قىلىشىڭ ماڭا قىلغان ۋاپادارلىقىڭ ئەمەس، يۈرىكىمنى پىچاق بىلەن تىلغىنىڭ بولىدۇ ! ھەي، ھەممىگە مېنىڭ مۇشۇ كېسىلىم سەۋەبچى. سەن دۇمن گۇڭ بىلەن باخشى ئايالنىڭ گېپىگە ئىشىنىدىغان بولۇپ كەتتىڭ... ـــ دېدى.

ـــ ھاما، بولدى گەپ قىلمىسىلا، ـــ دېدى شىشيەن ئالدىراپ زەيبىياۋنىڭ ئانىسىنى قولتۇقىدىن يۆلەپ ئولتۇرغۇزدى، ـــ ئالدىرىمىسىلا، زەيبىياۋ ئەقلىدىن ئېزىپ سالدى ھەم بولمىغۇر گەپلەرگە ئىشىنىپ، ئەخمىقانە ئىش

قىلىپ قويغىلى تاس قالدى. ئەمدى بولدى، سىلى خاتىرجەم بولسىلا، زەيبىياۋ ئاخىرى چۈشەندى، ئوبدان داۋالانسىلا، مەن ئۆيگە بېرىپ دادامغا دەيمەن، دادام بىر ئامال قىلىپ، بىرەر ئۈستىراق تېۋىپقا كېسەللىرىنى كۆرسىتىدۇ، ئۇنۇملۇك دورا يازدۇرۇپ بېرىدۇ...

شىشيەننىڭ دەل ۋاقتىدا بېرىپ سەۋرچانلىق بىلەن نەسىھەت قىلىشى ئارقىسىدا، لى زەيبىياۋنىڭ باغرىنى يېرىپ جىگىرىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئانىسىنى قۇتقۇزۇش ھەرىكىتى توسۇپ قېلىندى، نادانلىق تۈپەيلىدىن يۈز بېرىش ئالدىدا تۇرغان تىراگېدىيەنىڭ ئالدى ئېلىندى. زەيبىياۋ مۇشۇ ئىش ئارقىلىق ياخشى ساۋاقدىشى دېڭ شىشيەننىڭ سەممىي دوستانىلىقىنى، باشقىلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدىغان، غېمىنى يەيدىغان ئاق كۆڭۈل مىجەزىنى چۈشەندى. ئەلۋەتتە، ئۇ شۇ تاپتا شىشيەن ئېيتقان ئىلىم ـ پەن بىلەن نادانلىقنىڭ، فېئودال قائىدە ـ يوسۇندىكى «24 ۋاپادار بالا» بىلەن ھەقىقىي ئىنسان ئەخلاقىنىڭ بىر ـ بىرىگە زىت ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمەي يەتتى.

دېڭ شىشيەننىڭ كىچىك تۇرۇپ ساۋاقداشلىرىنىڭ فېئودال جۇراپاتلىقنى تۇغىتىشىگە يارىدەم قىلغان، پارتىدىشى زەيبىياۋنى «باغرىنى يېرىپ جىگىرىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئانىسىنى قۇتقۇزۇش»تىن ۋاقتىدا توسۇغانلىقىغا ئائىت ھېكايە قىزىق پاراڭغا ئايلىنىپ، مۇشۇ كۈنگە قەدەر يېتىپ كەلدى. ئارىدىن توقسان نەچچە يىل ئۆتكەن بولسىمۇ، بۇ كىچىككىنە ھېكايە گۇۋاڭئەن ناھىيەسىدىكى نەچچە ئەۋلاد باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدا ھېلىھەم تارقىلىپ يۈرمەكتە.

چىڭقىچۇشتە شال ئوتاش

شەرقىي سىچۇەن تەرەپلەر ياز كۈنلىرى تونۇردەك ئىسسىپ كېتەتتى، لېكىن تەتىلگە چىقىقان دېڭ شىشيەن ئۇچۇن ئېيتقاندا، ھاۋا ھەرقانچە ئىسسىپ كەتسىمۇ ئۇنىڭ تاقابىل تۇرىدىغان ئامالى بار ئىدى. چۇنكى، ئۇ ئۆيىدىن ئانچە يىراق بولمىغان سۇزۇك سۇلۇق كۆلچەكتە قانغۇچە سۇغا چۆمۈلەتتى ياكى سۇ ئاستىغا چۆكۈۋالاتتى.

سۇزۇك سۇلۇق كۆلچەك ئەسلىدە كەڭمۇ ئەمەس، چوڭقۇرمۇ ئەمەس دەريا شاخابچىسى ئىدى. سۇپسۇزۇك ئېقىن نۇڭشى دەرياسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، پەيغاڭ كەنتى ئەتراپىدا ئەگرى ـ بۇگرى ئېقىپ ئاندىن يەنە چۇجياڭ دەرياسىغا قۇيۇلاتتى. دېڭ جەمەتى ھويلىسىدىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدا بۇ دەريا شاخابچىسىنىڭ ئۇزۇن يىل يالىشىدىن ھاسىل بولغان ئازگال بارغانسېرى چوڭقۇرلاپ كەتكەنىدى. كىشىلەر ئۇنى «سۇزۇك سۇلۇق كۆلچەك» دەپ ئاتىشاتتى.

سۇزۇك سۇلۇق كۆلچەك پەيغاڭ كەنتىدىكى ئاياللارنىڭ كىر ـ قات يۇيىدىغان، گۈرۈچ ۋە ئوتياش ئادالايدىغان جايى بولۇپلا قالماي، يەنە بۇ كەنتتىكى بالىلارنىڭ جەننىتى ئىدى. بۇ كۆلچەككە شىشيەنمۇ بەك ئامراق ئىدى. ئۇ ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا سەھەر تۇرۇپ كۆلچەك بويىدا دەرس تەكرارلايتتى، مەكتەپتىن قايتقاندا كۆلچەكنىڭ بويىدا ئولتۇرۇپ، سۇنىڭ

ئوتتۇرىسىدا پەيلىرىنى تاراۋاتقان ئۆردەكلەرگە قاراپ تۇرۇشقا خۇشتار ئىدى، ھەتتا ئۆمۈچۈكلەرنىڭ سۇ يۈزىدە يەڭگىل تەۋرىنىپ، يۇمىلاق سۇ دولقۇنلىرى پەيدا قىلغانلىقىنى كۆزىتەتتى...

شىشيەن شيېشىڭ بازىرىدىكى بيېشەن باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا، بىر قېتىملىق تەتىل ۋاقتىدا ئۆزىدىن چوڭراق بالىلاردىن كۆلچەكتە سۇ ئۇزۇشنى ئۆگىنىۋالغانىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئوڭدىسىغا يېتىپ سۇ ئۈزۈش، سۇغا چۆكۈش ماھارىتىنى تېزلا ئۆگىنىۋالغانىدى، سۇغا چۆكۈپ بېلىق سىلاش ئۆسمۈر دېڭ شىشيەننىڭ يەنە بىر «ئارتۇقچىلىقى» ئىدى.

ھازىر ئۇ گۇاڭئەن يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتىپىنى پۈتكۈزۈش ئالدىدا تۇراتتى. مۇشۇ تەتىلدىن كېيىن، ئۇ گۇاڭئەن ناھىيەلىك ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرەتتى. چۈنكى، ئۇ گۇاڭئەن ناھىيەلىك ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆتۈش ئىمتىھانىغا قاتناشقانىدى، ئىمتىھاننى يامان ئەمەس بەرگەندەك قىلاتتى، شۇڭا مەكتەپنىڭ ئېلان چىقىرىشىنى كۈتۈپ تۇرغانىدى.

شىشيەن مەكتەپتىن ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن بۇيان ئەتىگەندىن - كەچكىچە بىكار يۈرمىدى، مومىسى بىلەن ئاپىسىغا يارەملىشىپ ئاز - تولا ئىش قىلدى. ھويلىنى سۈپۈردى، سۇ توشۇدى، چىتلاقنى ئوڭشىدى، پىلە بېقىش ئۆيلىرىدىكى پىلە شازىلىرىنى ئادالىدى، ئىشلارنى تالىشىپ يۈرۈپ قىلدى.

ئاپىسى ئوغلىغا ئىچى ئاغرىپ، ئۇنى ھەمىشە ئىش

قىلىشتىن توسۇپ:

— شىيەنۇا، ئاچاڭ بىلەن ئىككىمىز يېتىشمىمىز. ئوقۇغۇچى دېگەننىڭ تېرىسى نېپىز، ئېتى يۈمران بولىدۇ، قاتتىق - قۇرۇق ئىشلارنى قىلسا بولمايدۇ، چارچاپ ئۆزۈلۈپ قالما يەنە... — دەيتتى.

— ئاپا، — دەيتتى شىشيەن، — سەن مېنى «قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، زىرائەت بىلەن ئوت - چۆپىنى ئايرىيالمايدىغان ئاقنانچى» قىلىپ تەربىيەلىمەكچىمۇ؟ مەن ئەمدى چوڭ بولدۇم، ھەرقانداق ئىشنى قىلالايمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بەدىنىمنى چېنىقتۇرۇپ بەرسەم تېخىمۇ قاۋۇل چوڭ بولىمەن!

— گەپكە كەلگەندە مەن ساڭا تەڭ كېلەلمەيمەن. ئوقۇغانلار نېمىلا دېسە گېپى يوللۇق بولىدۇ، — دەيتتى ئاپىسى.

شىشيەن ئائىلە ئىشلىرىنى قىلىپلا قالماستىن يەنە ئۆيدىكى تاغىسى دېمەتلىك يىللىقچىغا ئۆزىنى شال ئېتىزىغا ئىشقا ئاپىرىشنى ئېيتىپ يالۋۇراتتى!

يىللىقچى بۇ گەپنى ئاڭلاپ تەشۋىشلەنگەن ھالدا:

— بەگزادەم، سىزنى ئاپىرىشقا بولمايدۇ! تۇپا - چاڭغا كۆمۈلۈپ، ئاپتاپتا كۆيۈپ كېتىسىز. ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرى سىلەردەك ئوقۇغان ئادەملەر قىلىدىغان ئىش ئەمەس، ئوقۇغان ئادەملەر ئاشلىق تېرىشقا ئەمەس، ئاشلىق يېيىشكە يارىتىلغان ... — دەيتتى.

— دېگەن گەپلىرى توغرا بولمىدى، تاغا! «باشقا ئىشلار بىر تېيىن، ئوقۇش ئەلا ھەممىدىن» دېگەن گەپنىڭ ئاللىقاچان ۋاقتى ئۆتتى! بۈگۈنكى كۈندە باراۋەرلىك، دېموكراتىيە،

ئەمگەك ھەممىدىن ئەلا دېگەن قاراش تەشەببۇس قىلىنىۋاتىدۇ ! دۇنيانى ئەمگەك ياراتقان، ئوقۇغان ئادەمۇ ئەمگەكچىگە ئايلىنىدۇ، بولمىسا ھېچ نەرسىدىن بەھرىمەن بولالمايدۇ ! — دەيتتى شىشيەن.

شىشيەننىڭ تەرسالىقىغا تەڭ كېلەلمىگەن يىللىقچى تاغا نائىلاج ئۇنى بىر نەچچە قېتىم شال ئېتىزىغا ئاپاردى. شىشيەن شۇ قېتىملىق تەتىلده مايسا كۆچۈرۈش، ئوت ئوتاش، ساپان تۇتۇش قاتارلىق ئىشلارنى ئۆگىنىۋالدى.

«چىڭقىچۇشتە ئوت ئوتايدۇ ئوتاقچى، چىپ - چىپ تەرگە چۆمۈپتۇ باش - كۆزى، ئالدىدىكى تائام قانچە جاپادا تەييار بولغان، بۇنى بىلەر قايسى كىشى.» شىشيەن ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىنى يېغىشتۇرۇپ قايتاشىدا كىچىك ۋاقتىدا يادلىۋالغان بۇ تاڭ شېئىرىنى يىللىقچىغا ئېيتىپ بېرەتتى. ئۇنىڭ پۇتلىرى لاي ئىدى. ئۇ:

— تاغا، سىلى بىلەملا، مېنى ئېتىزغا ئاپارمىغان بولسىلا، مەن ھازىرقىدەك قەدىمكىلەر يازغان بۇ شېئىرنىڭ مەنىسىنى ئېنىق چۈشەنمىگەن بولار ئىدىم. «مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا، كۆرگەندىن باشتىن ئۆتكۈزگەن ئەلا» دېگەن مانا شۇ. ئىككىمىز كېلىشۋالايلى، مەن سىلىگە مەكتەپتىكى ئىشلارنى سۆزلەپ بېرەي، سىلى ماڭا مايسا تىكىشنى ئۆگىتىپ قويسىلا، بولامدۇ؟ — دېدى.

— ئوبدان بەگزادەم، — دېدى يىللىقچى تاغا، — سىلەرنىڭ دېڭ جەمەتى ئەجدادلىرىنىڭ ھەممىسى ئۆلىما. سىلىگە ئوخشاش ئېتىزغا بېرىپ مايسا تىكىش، ئوت ئوتاشنى ئۆگىنىمەن دېگەن بالىنى مۇشۇ ياشقا كىرگۈچە تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم !

ـــ تاغا، ئەمدى توغرا گەپ قىلدىلا، دەۋر ئوخشمايدۇ ! ـــ دېدى شىشيەن قىزىقچىلىق قىلىپ، ـــ كونا يوسۇن، كونىچە قاراشلارغا مەھكەم ئېسىلۋالىدىغان سىلىدەك ئادەملەرنمۇ ئۆزگەرتىش كېرەك ! ئۇنتۇپ قالدىلمۇ، ئىككى يىلنىڭ ئالدىدىكى ئۇزۇن ئۆرۈمە چاچلىرىنى مانا كېسىپ تاشلۇەتتىلىغۇ !

ـــ بۇ... ـــ يىللىقچى تاغا شىشيەننىڭ قىزىقچىلىق ئىپادىلىنىپ تۇرغان چىرايىغا قاراپ، بۇگۈنكى زامانىڭ ئىلگىرىكى زامانغا سەل ئوخشمايي قالغانلىقىنى سەزگەندەك بولدى. ئۇنداقتا، زادى قەيېرى ئوخشمايي قالدى؟ ئۇ بۇنىڭغا ئەلۋەتتە جاۋاب بېرەلمەيتتى !

شۇ كۈنى گۈگۈم چۈشكەن چاغدا شىشيەننىڭ دادىسى گۈڭئەن بازىرىدىن قايتىپ كەلدى.

شىشيەننىڭ دادىسىنى كۆرمىگىنىگە خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغانىدى. ئاپىسىدىن دادىسىنىڭ ھازىر شېيېشىڭ بازىرىدا ئاۋامنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشكەنلىكىنى، يۇرتداشلارنىڭ قانداقلىكى ئىش بولسۇن دادىسىدىن مەسلىھەت سوراپ، يېنىغا كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىغانلىقىنى ئاڭلايتتى.

شىشيەن «باۋگېخۇي»نىڭ «ئەمەلدارى» بولغان دادىسىنىڭ ۋەزىپىسى ۋە مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلىۋاتقانلىقىنى، ئومۇم ئۈچۈن ئۆزىنى تامامەن ئۇنتۇپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، شۇڭا كىشىلەر دادامنى «ئەمەلدار» قىلغان ئىكەن ـ دە ! دەپ ئويلىدى.

دېڭ شاۋچاڭنىڭ چىرايى گويا بىرەر خۇشاللىق ئىشقا يولۇققاندەك ئېچىلىپ كەتكەندى. شىشيەن بۇ ھالنى كۆرۈپ دادىسىدىن ئالدىراش ھالدا:

ـــ دادا، سەن نېمىگە بۇنچىۋالا خورسەن؟ «باۋ گېخۇي» مەرتىۋەڭنى ئۆستۈرۈپ، ساڭا يەنە قانداق ئەمەل بەردى؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ چېچەن بالام! دادامنى مازاق قىلىشنى نەدىن ئۆگەندىڭ؟ ساڭا دەي، مەن ئۆزۈمنىڭ ئۆسۈپ يېرەر ئەمەل تۇتقانلىقىم ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى سېنىڭ ئوقۇشتا يۇقىرى ئۆرلىگىنىڭ ئۈچۈن خورسەنمەن.

ـــ مەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆتۈپتىمەنمۇ؟ باڭ چىقىپتىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى دادىسىدىن شىشيەن خۇشاللىقىدا.

ـــ باڭ چىقىپتۇ! قىزىل باڭ. «دېڭ شىشيەن» دېگەن ئۈچ خەتنىڭ باشىنىڭ ئەڭ ئۈستىگە يېزىلغانلىقىنى بىر قاراپلا كۆردۈم! شيەنۇا، مەن بۇرۇنلا بىلەتتىم، سەن يارىملىق بالا! بۇ دېڭ جەمەتى ئۈچۈن خۇشاللىنارلىق ئىش! مەن بۇۋام، ئۇلۇغ بۇۋام قاتارلىق ئەجدادلىرىمغا شام كۆيدۈرۈپ ئىسرىق سالسام بولغۇدەك...

ـــ دادا، سىلەر «باۋگېخۇي» دىكىلەرمۇ مۇشۇنىڭغا ئىشىنەمسىلەر! بۇ دېگەن خۇراپاتلىق، بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ!

ئاپىسى بىلەن مومىسى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، خۇشال بولۇپ شىشيەننىڭ دادىسىنى ۋەسۋەسىگە سېلىپ:

ـــ شام كۆيدۈرەيلى، شام كۆيدۈرەيلى، ئەجدادلىرىمىزدىن تىلەيلى، شيەنۇا قەدەممۇقەدەم يۇقىرى ئۆرلىسۇن، ئىمتىهان بېرىپ بىلىملىك زات بولسۇن، ئۆلىمالىققا كۆتۈرۈلسۇن! ـــ دەپ چۇۋۇرلىشىپ كېتىشتى.

ـــ سىلەر بەك قىزىق جۇمۇ، «خەن سۆلالىسىنى بىلمەي تۇرۇپ، ۋېي، جىن سۆلالىلىرىنى تېخىمۇ بىلگىلى بولمايدۇ»،

هازىر قايسى زامان؟ «بىلىملىك زات»، «ئۆلىما» دېگەن گەپلەرنى ئاغزىڭلاردىن چۈشۈرمەيدىكەنسىلەر ! ـــ دېدى شىشيەن كۈلۈپ.

.....

بۇ مىلادىيە 1918 ـ يىلى ياز پەسلى ئىدى. ئون تۆت ياشقا كىرگەن دېڭ شىشيەن گۈڭئىەن ناھىيەلىك ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە تۆت يىللىق ئوقۇش ھاياتىنى تاماملاپ، ئەلا نەتىجە بىلەن گۈڭئىەن ناھىيەسىدىكى بىردىنبىر تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ـــ گۈڭئىەن ناھىيەلىك ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە كىردى.

بۇ ۋاقىت دەل ئېلىمىز يېقىنقى زامان تارىخىدىكى ئۇلۇغ ھەربىكەت ـــ «4 ـ ماي» ھەربىكتىنىڭ ھارپىسى ئىدى. يەرلىك مىللىتارىستلارنىڭ ئۇزۇلمەي داۋام قىلىۋاتقان ئۆزئارا ئۇرۇشلىرى دەستىدىن سىچۈەن ۋە پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى ئۆلكىلىرىدىكى پۇقرالار ئېغىر ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدە قالغانىدى. ئۇلارنىڭ دەرد ـ ئەلەملىرىنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بولغىلى بولمايتتى.

دېڭ شىشيەن گۈڭئىەن يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا، مىلادىيە 1915 ـ يىلى شىمالىي مىللىتارىستلار باشلىقى، ۋەتەن ساتقۇچ يۈەن شىكەي ئېلىمىز خەلقىنىڭ قاتتىق قارشىلىقىغا قارىماي، ياپونىيە بىلەن ئىگىلىك ھوقۇقىنى يوقىتىپ دۆلەتكە ئاھانەت كەلتۈرىدىغان «يىگىرمە بىر ماددىلىق شەرتنامە»نى ئىمزالاپ، دۆلىتىمىزنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى ۋە گېرمانىيە تارتىۋالغان شەندۇڭدىكى «ھوقۇقى»نى ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ياپونىيەگە سېتىۋەتتى. ھاقارەت خاراكتېرىنى ئالغان بۇ شەرتنامە ئويغىنىۋاتقان

ئېلىمىز خەلقىنىڭ قاتتىق غەزىپىنى قوزغىدى. ئوت يۈرەك ۋەتەنپەرۋەر ياشلار، زىيالىيلار ۋە ھەر ساھەدىكى زاتلار دەرغەزەپكە كەلدى، پۈتكۈل مەملىكەت مىقياسىدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش، يۈەن شىكەينى جازالاش ھەرىكىتى تېزلا كۆتۈرۈلدى. كۆپ ئۆتمەي، يۈەن شىكەي مىليونلىغان خەلقىنىڭ لەنەت ـ نەپرىتى ئاستىدا ئۆزىنىڭ يىرگىنىچلىك ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇردى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، ۋەتەن سۆيۈش خاراكتېرىنى ئالغان كۈچ كۆرسىتىش نامايىشلىرى ھەر يىلى ئۈزۈلمەي داۋام قىلدى. ۋەتەنپەرۋەر ئاممىنىڭ «يىگىرمە بىر ماددا»نى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئىگىلىك ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش، ۋەتەن ساتقۇچ قىلمىشلارغا قارشى تۇرۇش ساداسى بارغانسېرى ئەۋجگە كۆتۈرۈلدى. ئۆزۈنغا سوزۇلغان زۇلمەتلىك كېچىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان ئېلىمىز زېمىنى گويا ئۆزۈندىن بۇيان بېسىلىپ ياتقان ھەرىكەتتىكى يانار تاغدەك پارتلاش ئالدىدا تۇراتتى...

دېڭ شىشيەننى قانداق قىسمەت كۈتۈپ تۇرىدۇ، شۇ تاپتا ئۇ بۇنى تېخى بىلمەيتتى.

سۈپىگىشەن تېغىدا ياڭرىغان ناخشا ساداسى

مىلادىيە 1918 ـ يىلى يازدا، ئون تۆت ياشقا كىرگەن دېڭ شىشيەن شىبىشىڭ بازىرى پەيغاڭ كەنتىدە يازلىق تەتىلىنى ئاياغلاشتۇرۇپ، گۇاڭئەن ناھىيە بازىرىغا قايتتى. ئۇ بۇ چاغدا گۇاڭئەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ قالغانىدى.

گۇاڭئەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مىلادىيە 1912 ـ يىلى قۇرۇلغانىدى. مەزكۇر مەكتەپنى قۇرغۇچىنىڭ ئىسمى ـ شەرىپى ۋاڭ يىيى بولۇپ، ياپونىيەنىڭ خۇڭژۇبن پېداگوگىكا مەكتىپىنى پۈتكۈزگەنىدى. ۋاڭ ئەپەندى ماۋارىپ ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ئارزۇسىدا ياپونىيەگە بارغان، ۋەتەن ـ ئەلنى قۇتقۇزۇش، مىللىي روھنى ئۇرغىتىش يولىدا ئىزدەنگەن ئوت يۈرەك ياشلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ زات ياپونىيەدە سۇن جۇڭشەن رەھبەرلىكىدىكى تۇڭمىڭخۇيغا قاتنىشىپ، خىيالىي سوتسىيالىزم ئىدىيەسىنى قوبۇل قىلغان، ئاۋام خەلقىگە بەخت يارىتىش يولىدا يۈرتى گۇاڭئەنگە قايتىپ كەلگەنىدى.

شۇ چاغدا گۇاڭئەنده زېڭ جېڭيۇەن ئىسىملىك يەنە بىر بىلىملىك زات بار ئىدى. زېڭ جېڭيۇەن چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا خەلپەت بولغان، 1095 ـ يىلى ئىجازەت بىلەن چىڭدۇ ئالىي دارىلفۇنۇنغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن،

ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن سىچۈەن كېڭەش پالاتاسىنىڭ ئەزاسى بولغان. لېكىن، شۇ چاغلاردا سىچۈەننىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىدا ئاشكارا - يوشۇرۇن كۈرەش، چېرىكلىك ھادىسىلىرى شەكىللەنگەنىدى. زېڭ جېڭيۈەن بۇنىڭدىن قاتتىق ئۈمىدسىزلەنىدى. ئۇ شۇلار بىلەن بىللە بۇلغىنىپ كېتىشنى خالىماي، ئۆگەنگەننى ئەملىيەتتە ئىشلىتىش، مائارىپقا تايىنىپ پۇقرالارغا ئاز - تولا ئەملي ئىش قىلىپ بېرىش ئۈمىدىده ئەملىنى تاشلاپ يۇرتىغا قايتقانىدى. شۇنداق قىلىپ، زېڭ جېڭيۈەن بىلەن ۋاڭ يىيى ئىككىيلەننىڭ گېپى ۋە تۇتقان يولى بىر يەردىن چىقىپ قالدى. ئىككىيلەن «خەلق مائارىپىنى تەرەققي قىلدۇرۇش»، «يېڭىچە مائارىپنى تەشەببۇس قىلىش» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، گۇاڭئەندىكى سودا ساھەسىدىكىلەر ۋە پۇقرالارغا تايىنىپ، تەرەپ - تەرەپكە قاتراپ يۇرۇپ مەبلەغ توپلاپ، ئاخىرى گۇاڭئەن تارىخىدا ئەڭ بالدۇرقى مۇنتىزىم تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى قۇرۇپ چىقتى.

تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ باشتا ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى زىجىنشەن يۇخۇاڭ راۋۇقىنىڭ يېنىدىكى زىجىن جىڭشې بىلىم يۇرتىدا قۇرۇلدى. بۇ بىلىم يۇرتىغا ۋاڭ ئەپەندى مۇدىر، زېڭ ئەپەندى ئىلمىي مۇدىر بولدى. كېيىنكى يىلى گۇاڭئەن ئايمىقى گۇاڭئەن ناھىيەسىگە ئۆزگەرتىلدى. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپمۇ زىجىن جىڭشې بىلىم يۇرتىدىن گۇاڭئەن ناھىيەسىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى سۇپىڭشەن تېغى باغرىدىكى كاۋپېڭ كوچىسىغا يۆتكەلدى.

كاۋپېڭ كوچىسىدىكى مەكتەپ بىناسى گەرچە كونىراپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ مەكتەپ ناھىيە بويىچە بىرىنچى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى. كونا كوچىدا ناخشا ئاۋازى

ياڭراپ تۇراتتى. ئىككى ئوت يۇرەك، ۋەتەنپەرۋەر ياشىنىڭ گۈزەل غايىسى بىر ھېسابتا ئەمەلگە ئاشقانىدى. ئۇلارنىڭ «ئاۋام خەلق مائارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش»، «يېڭىچە مائارىپنى تەشەببۇس قىلىش» چاقىرىقى ئەينى چاغدا شىمالىي سىچۈەندە ھۆدەيچى ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقان جاڭ لەن ئەپەندىنىڭ ماختىشىغا ۋە ئېتىبار بېرىشىگە ئېرىشكەنىدى.

جاڭ لەن ئەپەندى بىز باشتا تىلغا ئالغان سىچۈەندە قوزغالغان مەشھۇر يول قوغداش ھەرىكىتىنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ سىچۈەن نەنچۇڭلۇق، گۇاڭئەن زىجىن جېڭشي بىلىم يۇرتىدا دەرس بەرگەن، كېيىن دېموكراتىيە ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولغان. بۇ مەشھۇر دېموكراتنىڭ زات يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى 1 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن. تېخنىكىمىن راۋىقىغا چىقىپ دۆلەت قۇرۇلۇش مۇراسىمىغا قاتناشقان. ئەلۋەتتە، بۇ كېيىنكى ئىشلار.

جاڭ لەن ئەپەندى شىمالىي سىچۈەندە ھۆدەيچى بولۇپ تۇرغاندا گۇاڭئەننى كۆزدىن كەچۈرگەن. ۋاڭ ئەپەندى بىلەن زېڭ ئەپەندى قۇرغان گۇاڭئەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ تولىمۇ كونىراپ كەتكەن مەكتەپ بىناسىنى كۆرۈپ ھەسرەتلەنگەن. چۈنكى، ئۇ گۇاڭئەننىڭ شۇ چاغدىكى مائارىپ ئەھۋالىنى بىلەتتى. گۇاڭئەندە ئىككى ـ ئۈچ يۈز مىڭ نوپۇس بار ئىدى. كونىراپ كەتكەن بۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ پۈتكۈل ناھىيەدىكى نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش ئارزۇسىنى قانائەتلەندۈرەلمەيتتى. جاڭ لەن ئەپەندى دەرھال ھۆكۈمەت خەزىنىسىدىن يىگىرمە مىڭ سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ

بەردى. سۇپىڭشەن تېغىغا جايلاشقان بۇرۇنقى ئايماق يامۇلىغا قاراشلىق ئۆيلەرنىڭ بىر قىسمى يېڭى مەكتەپ بىناسى قىلىندى. 1914 ـ يىلى گۇاڭئەن ناھىيەلىك ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ قەدىمىي تار كوچىدىن سۇپىڭشەن تېغى باغرىغا كۆچتى.

دېڭ شىشيەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندا، مەكتەپ سۇپىڭشەن تېغى باغرىغا كۆچۈپ بولغانىدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، قۇياش نۇرىغا چۆمۈلگەن تاغ باغرىدىكى مەكتەپ ھويلىسىدا بويى ئانچە ئېگىز ئەمەس، ھەركۈنى ئەتىگەندە زېرىكمەستىن كىتاب ئوقۇيدىغان بىر بالىنىڭ سىيماسى كۆپەيدى.

مىلادىيە 1918 ـ يىلى كۈزدە بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلىشىش ئالدىدا، گېرمانىيەلىك فىزىكا ئالىمى ماكس بورانك مەشھۇر «كۋانت نەزەريىسى» تەلىماتىنى ئوتتۇرىغا قويدى. رۇسىيە «ئۆكتەبىر ئىنقىلابى»نىڭ توپ ئاۋازى بىلەن ئېلىمىزگە ماركسىزم ـ لېنىنىزم ئىنقىلابىي نەزەريىسىنى تارقاتتى.

«ئۆكتەبىر ئىنقىلابى»نىڭ غەلىبىسى ئېلىمىز ئىنقىلابچىلىرىغا ۋە ئىلغار زىيالىيلارغا ناھايىتى چوڭ مەنىۋى مەدەت بولدى. ماركسىزم ئىدىيەسى ئۇچقۇنى ئېلىمىز زېمىنىدا تېز ھەم كەڭ تارقىلىپلا قالماي، يەنە ئىلمىي دېموكراتىيە يېڭى ئېقىمى ۋە چېن دۇشيۇ تەسىس قىلغان «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىنى بەلگە قىلغان يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى ھەم تېز كېڭەيدى.

مىلادىيە 1918 ـ يىلى كۈزدە گۇاڭئەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار «يېڭى ياشلار»

ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان بىر قىسىم ماقالىلەر ئۈستىدە مۇزاكىرە قىلىشتى. ھەر قېتىملىق مۇزاكىرىگە دېڭ شياۋپىڭ ئاكتىپ قاتنىشاتتى ۋە قىزغىن پىكىر قاتناشتۇراتتى.

بىر كۈنى تاڭ سەھەردە دېڭ شىشيەن ئېگىز سېرىق دۈپ دەرىخى تۈۋىدە يۇقىرى يىللىق سىنىپتىكى ساۋاقدىشىدىن ئاريىەتكە ئالغان بىر پارچە ماقالىنى بېرىلىپ ئوقۇۋاتاتتى. ئۇ چېن دۈشيۈنىڭ «مېنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكىم» دېگەن ماقالىسى ئىدى.

شۇ چاغدا يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپتىكى پارتىدىشى، ھازىر گۈاڭئەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان لى زەيبياۋ تاماق قاچىسىنى كۆتۈرگەن پېتى يۇگۈرۈپ كەلدى ۋە:

ــ شىشيەن، سېنىڭ مۇشۇ يەرگە بېكىنىۋېلىپ بىر نەرسە ئوقۇيدىغانلىقىڭنى بىلەتتىم ـ ھە! ئاپام بىرىدىن گۈيخۈاگۈلى تورتى ئەۋەتىپتۇ ھەم سېنىڭ تېتىپ بېقىشىڭنى جېكىلەپتۇ! ــ دېدى.

ــ بولماپتۇ، بولماپتۇ، ئاناڭنى جاپاغا قويۇپتۇق! ــ دېدى شىشيەن رەھمەت ئېيتقاچ تاماق قاچىسىنى ئېچىپ، ــ پاھ، نېمىدېگەن مەززىلىك! رەھمىدىل ئاناڭنىڭ كېسىلى سەللىمازا ساقىيىپ كەتتىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئىشقىلىپ چوڭ چاتاق يوق، غەربچە داۋالاشنى ئۆگەنگەن بىر دوختۇر كېسىلىنى كۆردى، ھازىر خېلى ياخشى بولۇپ قالدى. شىشيەن، سەن بولۇپ قالدىڭ، بولمىسا مەن... ــ دېدى زەيبياۋ كۆڭلى بۇزۇلغان ھالدا.

ــ ئەمدى بۇ گەپلەرنى تىلغا ئالما! ــ دېدى شىشيەن، ــ زەيبياۋ، ماۋۇ ماقالىگە قارىغىنا: «... ئېلىمىز تاشقى جەھەتتە كۇچلۇك دۈشمەنگە، ئىچكى جەھەتتە مۇستەبىت ھاكىمىيەتكە

دۇچ كەلمەكتە... مۇستەبىت ھاكىمىيەت بىلەن كۇچلۇك دۇشمەن مىللەتنىڭ ئومۇمىي ئەخلاقى ۋە شەخسىي ئەخلاقنى بۇزۇپ بىر تىمىنگە ئالغۇسىز قىلىۋەتتى. ھازىرقى جۇڭگونىڭ ئەھۋالىغا قاراپ باقايلى. قورالىق كۇچلەر ئۆزئارا ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ، ھۆكۈمەت خەزىنىسى قۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ، سانائەت خارابلاشتى، جەمئىيەت چىرىكلەشتى، كىشىلىك غۇرۇر چۈشكۈنلەشتى، ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى خىيانەتچى، سەرگەردانلار ئارىسىدا ئوغرى ـ قاراقچىلار ئاۋۇپ كەتتى، سۇ ئاپىتى ۋە جىددىي تارقىلىشچان كېسەللىكلەر يامراپ كەتتى. بۇ ئەھۋالنىڭ قايسىبىرى بولسۇن، دۆلەتنى ھالاكەتكە، مىللەتنى يوقىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ.» قارىغىنا، چىن دۇشيۇ ئەپەندى نېمىدېگەن چوڭقۇر تەھلىل قىلغان!

زەيبياۋ ماقالىنى قولىغا ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى.

شىشيەن گۈيخۇاگولى تورتى يېگەچ خىيال سۈرۈپ، كۆڭلىدە: «تىرىشچان، ئىقتىسادچىل بولۇش، پاك بولۇش، پاكىز بولۇش، سەممىي بولۇش، ئىشەنچلىك بولۇش» دېگەن مۇشۇ بىرقانچە سۆز «ۋەتەن قۇتقۇزۇش يولى» جۇملىسىگە كىرىدىكەن. نېمىدېگەن مۇكەممەل! دەپ ئويلىدى.

شۇ كۈنى ئەتىگەندە شىشيەن چىن دۇشيۇ ئەپەندىنىڭ مەردانە ھەم كەسكىن پېزىلىغان ماقالىسى ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ ۋۇجۇدىدا ئوتلۇق بىر ئېقىمنىڭ مەۋج ئۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى.

تىرىشقىن، ۋاقىت سېنى كۈتۈپ تۇرمايدۇ

مىلادىيە 1919 ـ يىلى بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى يېڭىلا ئاياغلىشىپ، غەلىبە قىلغان دۆلەتلەر پارىژنىڭ ۋېرسال سارىيىدا سۈلھى كېڭىشى ئۆتكۈزۈپ، ئۇرۇشتىن كېيىنكى سۈلھى شەرتنامىسىنى سۆھبەتلىشىپ بېكىتتى. دۆلىتىمىز ئۇرۇشتا غەلىبە قىلغۇچى دۆلەت سۈپىتىدە شۇ قېتىملىق سۈلھى كېڭىشىگە قاتناشتى ۋە توققۇز تۈرلۈك لايىھەنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ لايىھە 1915 ـ يىلى شىمالىي مىلىتارىستلارنىڭ كاتتىبېشى يۈەن شىكەي ياپونىيە بىلەن تۈزگەن ئىگىلىك ھوقۇقىنى يوقىتىپ دۆلەتكە ھاقارەت كەلتۈرىدىغان «يىگىرمە بىر ماددا»نى، يەنى ئېلىمىزنىڭ گېرمانىيە تارتىۋالغان شەندۇڭدىكى «ھوقۇقى»نىڭ ياپونىيەگە سېتىپ بېرىلگەنلىكى توغرىسىدىكى ھاقارەتلىك شەرتنامىنى بىكار قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالغانىدى.

لېكىن، غەربتىكى كۈچلۈك دۆلەتلەر نامرات ۋە ئاجىز ھالەتتە تۇرۇۋاتقان ئېلىمىزنى نەزىرىگە ئىلىپمۇ قويمىدى، ئېلىمىز ۋەكىلى يوللىغان لايىھە تېگىشلىك ھۆرمەتكە ۋە قوبۇل قىلىشقا ئېرىشمەك بۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە سۈلھى كېڭىشىدە ياپونىيەنىڭ شەندۇڭدىكى ئىشغالىيىتى ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ئېتىراپ قىلىندى. كىشىنى تېخىمۇ غەزەپلەندۈرىدىغان ئىش شۇ بولدىكى، شۇ چاغدىكى شىمالىي مىلىتارىستلار

كاتتىبېشى دۆەن چىرۇي كونترولللۇقىدىكى بېيجىڭ ھۆكۈمىتى سۈلھى كېلىشىمىگە قول قويۇپ، ئۇتتۇرۇپ قويغانلىقىنى تەن ئالماقچى بولۇشتى...

بۇ خەۋەر تېزلىكتە پۈتۈن مەملىكەتكە تارقالدى. ئېلىمىز خەلقىنىڭ ئۆزۈندىن بۇيان بېسىلىپ ياتقان جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، ۋەتەننى سۆيۈش كەيپىياتى كۆچلۈك ھەققانىي غەزەپ تۈپەيلىدىن ئوت ئېلىپ كەتتى. ئېلىمىزدىكى بىلىملىك زاتلار، ۋەتەنپەرۋەر زاتلار ۋە ئوت يۈرەك زىيالىيلار ئارقا ـ ئارقىدىن يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ ۋە نۇتۇق سۆزلەپ، بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ سۈلھى كېلىشىمىگە قول قويۇشنى، ۋەتەن ساتقۇچ «يىگىرمە بىر ماددا»غا كۆچلۈك قارشى تۇردى.

شۇ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى يېرىم كېچىدە، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قەدىمىي قىزىل بىناسىغا بېيجىڭدىكى ھەرقايسى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋەكىللىرى يىغىلدى.

يوپيورۇق چىراغ نۇرى ئاستىدا شاۋ پياۋېڭ ئىسىملىك بىر مۇخبىر ئۇنلۇك ئاۋازدا:

ــ نۆۋەتتە، مىللىتىمىزنىڭ تەقدىرى قىل ئۈستىدە تۇرماقتا ! ناۋادا بىز داۋاملىق سۈكۈت قىلىپ تۇرساق جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ نىجاتلىق يولى ئۈزۈلىدۇ، دۆلىتىمىز قاراپ تۇرۇپ مۇنقەرز بولۇپ كېتىدۇ ! بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى مەملىكىتىمىزدىكى ئەڭ ئالىي بىلىم يۇرتى. بىز كۆكرەك كېرىپ مەيدانغا چىقىپ، ھەرقايسى مەكتەپلەردىكى ۋەتەنپەرۋەر ياشلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، ۋەتەننى مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلدۇرۇشىمىز، قوزغىلىپ قارشىلىق بىلدۇرۇشىمىز، ئېلىمىزنىڭ زېمىن پۈتۈنلۈكىنى قوغدىشىمىز كېرەك... ــ دېدى.

شاۋ پياۋېڭنىڭ نۇتقىدىن كېيىن پۈتۈن مەيدانىدىكى

ئوقۇغۇچىلارنىڭ كەيپىياتى ئەۋجگە چىقتى. شۇ چاغدا بىر ئوقۇغۇچى سەكرەپ سەھنىگە چىقىپ، چاپىنىنىڭ پېشىنى «جارتتىدە» يىرتىپ، ئوتتۇرا بارمىقىنى بىرلا چىشلىدى ـ دە، قان تېمىپ تۇرغان بارمىقى بىلەن چاپىنىنىڭ يىرتۇۋىلىنغان پېشىغا: «چىڭداۋنى قايتۇرۇۋالايلى !» دېگەن تۆت خەتنى يازدى. ئەتىسى، ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلار تۇشمۇتۇشتىن قوزغىلىپ، ئارقا ـ ئارقىدىن كوچىلارغا چىقتى. ھەيۋەتلىك نامايىشچىلار قوشۇنى ھاسىل بولدى. ئۇلىمىز ۋە چەت ئەللەرنى زىلزىلىگە سالغان «4 ـ ماي ھەرىكىتى» مانا مۇشۇنداق پارتلىدى.

بېيجىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتى ياڭراق باھار گۈلدۈرمامىسىدەك پۈتۈن مەملىكەتنى لەرزىگە سالدى. ئارقىدىنلا شاڭخەي، تيەنجىن، جىنەن، چاڭشا، نەنجىڭ، ۋۇخەن قاتارلىق شەھەرلەردىكى ئوقۇغۇچىلار، زىيالىيلار كەينى ـ كەينىدىن يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ ۋە نامايىش قىلىپ بېيجىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا مەدەت بەردى. ۋەتەنپەرۋەر ياشلار ئۇنلۇك ئاۋازدا «ۋەتەن ساتقۇچىلارنى يوقىتايلى !»، «ۋەتەن ساتقۇچ ھۆكۈمەتنى يوقىتايلى !»، «شەندۇڭنى قايتۇرۇۋالايلى ! چىڭداۋنى قايتۇرۇۋالايلى !» دېگەندەك ھەققانىي، ياڭراق شوئارلارنى توۋلىدى.

توكيو، پارىژ قاتارلىق جايلاردىكى جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار، ۋەتەنپەرۋەر مۇھاجىرلارمۇ داغدۇغىلىق نامايىش ئۆيۈشتۇرۇپ، شەندۇڭنىڭ دۆلىتىمىزگە قايتۇرۇپ بېرىلىشىنى تەلەپ قىلىشتى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە شاڭخەيدىكى ئىشچىلار ئىش تاشلاپ، ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلارغا مەدەت بەردى ھەمدە ۋەتەن ساتقۇچىلارنى جازالاشنى تەلەپ قىلىشتى. ئىش تاشلاش دولقۇنى پۈتۈن مەملىكەتكە كېڭەيدى. ئىشچىلار،

ئوقۇغۇچىلار، سودىگەرلەر ۋە شەھەر ئاھالىلىرى كەينى - كەينىدىن كۆرەش سېپىگە قېتىلىپ، فېئودالىزمغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەن سۆيۈشتىن ئىبارەت غايەت زور يالقۇن پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تۇتىشىپ، بۇنىڭدىن پۈتكۈل ئېلىمىز زېمىنىنى قاپلىغان مىسلىسىز ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتى شەكىللەندى.

گۇاڭئەن گەرچە چەت - ياقىغا جايلاشقان كىچىك ناھىيە بازىرى بولسىمۇ، لېكىن سۇ يولى راۋان ئىدى، پاراخوت ۋە كېمىلەر كېلىپ - كېتىپ تۇرغاچقا، «4 - ماي ھەرىكىتى» پارتلاپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ۋەتەنپەرۋەرلىك ساداسى چۆچىكىدىن گۇاڭئەنگە تېزلا يېتىپ كەلدى. بۇنىڭدىن گۇاڭئەن ناھىيەسىلا قاينام - تاشقىنلىققا چۆمۈلۈپ قالماي، سۈپىگىشەن تېغى باغرىغا جايلاشقان گۇاڭئەن ناھىيەلىك ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپمۇ لەرزىگە كەلدى. مەكتەپ قورۇسىدا ناخشا ئاۋازى ياڭراپ تۇرىدىغان بۇرۇنقى ھالەت غايىب بولغانىدى، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار دەرسخانىدا ئولتۇرالماي قېلىشتى. كۆچىلىك ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا يىغىلىشتى، ھەربىر ئادەمنىڭ قەلبىدە غەزەپ ئوتى يالقۇنلايتتى.

ــ ساۋاقداشلار ! ۋەتەنپەرۋەر قېرىنداشلار ! بۇگۈن بىز ھەققانىي غەزەپلىك ھېسسىياتىمىز بىلەن بىر يەرگە يىغىلدۇق، گۇاڭئەن گەرچە كىچىك بولسىمۇ، لېكىن گۇاڭئەن ياشلىرىنىڭ، شۇنداقلا بارلىق پۇقرالارنىڭ ۋەتەن سۆيەر قەلبى پۈتكۈل مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ۋەتەن سۆيەر خەلقنىڭ قەلبى بىلەن تۇتاش... ــ ئۇستىگە «زېمىنىنىڭ روھى غايىلىك ۋە ئىرادىلىك مۇشۇ بىر ئەۋلاد كىشىلەرگە يار - يۆلەك بولىدۇ، قابىلىيەتلىك ۋە جاسارەتلىك ئادەملەر بولمىسا

دۆلەت قۇدرەت تاپالمايدۇ» دېگەن مەسنەۋى يېزىلغان زالنىڭ ئىشىكى ئالدىدا ياش بىر ئوقۇتقۇچى پەلەمپەيگە چىقىپ مەيداندىكى ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلارغا ئۇنلۇك ئاۋازدا تەشۋىق قىلماقتا ئىدى، ـــ براق، ئەسەبىيلەشكەن شىمالىي مىللىتارىستلار ئوقۇغۇچىلارنى قولغا ئېلىپ ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەققانىي ھەرىكىتىنى ۋەھشىيانە باستۇردى، پارتۇ سۇلھى كېلىشىمگە قول قويۇش قەستىدە بولدى. ئەكسىيەتچى ۋەتەن ساتقۇچىلارنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسى تولۇق ئاشكارىلاندى ! بۇنىڭغا قانداقمۇ چىداپ تۇرغىلى بولسۇن ! ساۋاقداشلار، ئوقۇتقۇچىلار، ھازىر چۈچىكدىكى ھەرقايسى مەكتەپلەردە «شەرقىي سىچۇەن ئوقۇغۇچىلىرى ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئۆمىكى» قۇرۇلدى، ئۇلار كوچىلارغا چىقتى، ناھىيەدە دەرس تاشلاش، ئىش تاشلاش ۋە بازار تاشلاش ھالىتى شەكىللەندى. بىز قول قوۋۇشتۇرۇپ بىر چەتتە بېپەرۋا قاراپ تۇرامدۇق؟ ياق ! بىز دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ، بۇ قېتىمقى ۋەتەنپەرۋەرلىك دولقۇنىغا قوشۇلۇشىمىز كېرەك ! يوقالسۇن مىللىتارىستلار ! يوقالسۇن كۇچلۇك جاھانگىرلار ! شەندۇڭنى قايتۇرۇۋالايلى !

بۇ ياش ئوقۇتقۇچىنىڭ نۇتقى بىلەن تەڭلا مەيداندا كۆتۇرۇلگەن شوئارلار يەر ـ جاھاننى لەرزىگە سالدى:

ـــ يوقالسۇن مىللىتارىستلار ! يوقالسۇن ۋەتەن ساتقۇچىلار !

ـــ يوقالسۇن كۇچلۇك جاھانگىرلار !

ـــ چىڭداۋنى قايتۇرۇۋالايلى ! شەندۇڭنى قايتۇرۇۋالايلى !

ـــ «يىگىرمە بىر ماددا» بىكار قىلىنسۇن !

.....

كۆپ ئۆتمەي گۇاڭئەن ئوقۇغۇچىلار ۋەتەن سۆيۈش جەمئىيىتى قۇرۇلدى. «گۇاڭئەن ئوقۇغۇچىلار ۋەتەن سۆيۈش جەمئىيىتى» دېگەن خەت يېزىلغان پىلاكاتنى كۆتۈرگەن

گۇاڭئەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپى ئوقۇغۇچىلىرى سۈپىگىشەن تېغى باغرىنى بويلاپ، ناھىيە بازىرىغا قاراپ ئاقتى...

دېڭ شىشيەن مۇشۇ قاينىاق سەپنىڭ ئىچىدە كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ كىچىككىنە جىسمىنىڭ ئۆز ئېلى، ئۆز مىللىتى ۋە بارلىق يۇقرالار بىلەن مۇشۇنداق جىپسىلىشىپ كەتكەنلىكىنى، مۇشۇنداق قەلبىداش، ھەمنەپەس ۋە تەقدىرداش ئىكەنلىكىنى تۇنجى قېتىم ھېس قىلاتتى.

نامايىشچىلار قوشۇنى ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېتىۋاتقانلارنىڭ ئارىسىدا ساۋاقدىشى لى زەيبيياۋدىن باشقا، شيېشىڭ بازىرىدىن كەلگەن يۇرتدىشى فۇ مىڭدې، دېڭ شاۋشېڭ قاتارلىقلار بار ئىدى. بۇ ئىككىيلەن كېيىن دېڭ شىشيەن بىلەن بىللە فىرانسىيەگە بېرىپ ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇدى. فۇ مىڭدې كېيىن ئىسمىنى فۇ لۇنگە ئۆزگەرتىپ، فىرانسىيەدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە كىردى ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ دەسلەپكى ئەزالىرىدىن بولۇپ قالدى. ئۇ ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ كومپارتىيەنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرى بولدى. دېڭ شاۋشېڭ دېڭ شىشيەندىن ئۇچ ياش چوڭ بولۇپ، دېڭ جەمەتىنىڭ بوغۇن تەرتىبى بويىچە دېڭ شىشيەننىڭ تاغىسى بولاتتى. ئۇ كېيىن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا قۇربان بولدى. ئەينى چاغدا ئۇلار گۇاڭئەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ 10 ـ سىنىپىدىكى ساۋاقداشلار ئىدى.

ئۇلار نامايىشچىلار قوشۇنى ئىچىدە بىلەكلىرىنىڭ گىرەلىشىپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي قېلىشتى. ھەرقايسىسى ئۆزلىرىدە ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان كۈچلۈك قۇدرەتنى ھېس قىلىشتى.

ــ دۆلەتنىڭ گۈللىنىشى ۋە خاراب بولۇشىدا ھەممە

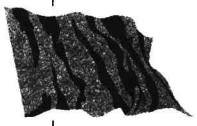
ئادەمنىڭ مەسئۇلىيىتى بار !

ـــ ئەجنەبىيلەرنىڭ بىر تال يىپى، بىر پارچە رەختىنىمۇ ئىشلەتمەيمىز !

ـــ ياپونىيە مالىلىرىنى بايقۇت قىلىمىز ! دۆلەتنىڭ ئار ـ نومۇسىنى يۇيىمىز !

كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان ئاشۇ كۈنلەردە مەيلى كۈندۈزى ياكى كېچىسى بولسۇن، شىشىيەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ۋەتەنپەرۋەرلىك مەزمۇنىدا يېزىلغان شوئارلارنى گۇاڭئەن ناھىيە بازىرىنىڭ ھەربىر كوچىسىغا، ھەربىر دۇكانىنىڭ ئىشىكىگە ۋە ئېگىز تاملارغا چاپلىدى.

پۈتۈن مەملىكەتتىكى ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋە ئاۋامنىڭ قەتئىي مۇرەسسە قىلماسلىقى، ئالدىنقىلارنىڭ ئىزىنى كېيىنكىلەر بېسىپ كۆرەش قىلىشى نەتىجىسىدە، پارىژدىكى ئېلىمىز ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى مەملىكەت ئىچىدىكى خەلقنىڭ كۈچلۈك بېسىمى ئاستىدا، پارىژ سۇلھى كېلىشىمىگە قول قويۇشتىن ئاخىرى باش تارتتى. جۇڭگو خەلقى دىپلوماتىيە تارىخىدا تۇنجى قېتىم زور غەلىبىگە ئېرىشتى. ئۇلۇغ «4 ـ ماي» ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتى شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئېلىمىز تارىخىدا يېڭى بىر سەھىپە ئاچتى.

«دې ئەپەندى» ۋە «سەي ئەپەندى»

ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلار ۋە ئاۋام خەلق شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمىتىنىڭ پارىژ سۇلھى كېلىشىمىگە ئىمزا قويۇش قەستىنى بىتچەت قىلدى. ئەمما، ئۇلۇغ «4 ـ ماي» ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتى شۇنىڭ بىلەن ئاياغلاشمىدى، ئۇ چوڭقۇرلۇقتا قاراپ تەرەققىي قىلدى. «4 ـ ماي» ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتى 1919 ـ يىلى ئەتىياز ۋە ياز ئارىلىقىدا يۈز بەرگەن بىر قېتىملىق ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە قارشىلىق بىلدۈرۈش دولقۇنى بولۇپلا قالماي، بەلكى قەدىمىي جۇڭگو مەدەنىيىتى ۋە جۇڭگو ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى بىلەن قائىدە ـ يوسۇن ئەخلاقى ئوتتۇرىسىدىكى بىر قېتىملىق ئۆزگىرىش ياساش ۋە يېڭىلىنىش ئىدى...

شۇ چاغدا گۇاڭئەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپى گەرچە «4 ـ ماي» ھەرىكىتى يېڭى ئىدىيە ئېقىمىنىڭ ۋە يېڭى مەدەنىيەتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئەمما كونا فېئودالىق ئىدىيە پۈتۈنلەي سۇپۇرۇپ تاشلانمىغان، كونا مەدەنىيەت بىلەن يېڭى ئىدىيە ئېقىمى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت توقۇنۇشى كەسكىن داۋام قىلىۋاتقانىدى. كۆپىنچە ئوقۇتقۇچىلار يەنىلا شۇ چاغلاردا ئەۋج ئالغان كۆڭزىنى ھۆرمەتلەش، دەستۇر ئوقۇتۇش، كۆڭزى مائارىپىنى «دۆلەت مائارىپى» قىلىپ بېكىتىش، شۇنىڭدەك ئاساسىي قانۇنغا كىرگۈزۈلگەن «قەدىمكىنى ئەسلىگە

كەلتۈرۈش» ئېقىمى نەزەريەسىگە ئەگىشىپ، كونا مەدەنىيەتتىن مېھرىنى ئۈزەلمەي، كونىلىققا چىڭ ئېسىلۋېلىپ، قەدىمكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەرغىب قىلىپ، بارلىق ئاماللارنى ئىشقا سېلىپ يېڭى ئىدىيەلەرنى چەكلىدى. بەزى ئوقۇتقۇچىلار ھەتتا ئوچۇقتىن - ئوچۇق «ۋاپادارلىق دەستۈرى» قاتارلىق كونا دەستۈرلارنى سىنىپقا ئەكىرىپ دەرس قىلىپ ئۆتتى، يېڭىدىن تۈزۈلگەن تىل - ئەدەبىيات دەرسلىكىگە ۋە خەنزۇ ئېغىز تىلىغا نەزەر كۆزىنى سېلىپمۇ قويمىدى.

بۇ ئىش ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆچلۈك نارازلىقىنى قوزغىدى. كۆپىنچە ئوقۇغۇچىلار سىنىپقا كىرىپ دەرس ئاڭلاشنى خالىمىدى، بەزى ئوقۇغۇچىلار دەرستە خورەك تارتىپ ئۇخلىدى، ئۇلار مۇشۇ خىل ئۇسۇل ئارقىلىق كونا مۇقامغا بولغان نارازلىقىنى ئىپادىلىدى. دېڭ شىشېيەنمۇ بىر دەملىك قىزغىنلىق ھەم تېڭىرقاشتىن كېيىن كونا مەدەنىيەت بىلەن يېڭى ئىدىيە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت توقۇنۇشى توغرىسىدا ئويلىنىشقا ئۆتتى.

ئۇ باشقا ساۋاقداشلارغا ئوخشاش يېڭى مەدەنىيەت تېڭى ئالدىدىكى بىر مەزگىللىك زۇلمەتلىك دەقىقىلەرگە پاسسىپ مۇئامىلە قىلمىدى.

دېڭ شىشېيەن تۈرلۈك ۋاستىلەر ئارقىلىق، شۇ چاغدا نەشر قىلىنغان «يېڭى ياشلار»، «سىچۈەن ئىلمىي ژۇرنىلى» قاتارلىق ژۇرناللارنى تېپىپ ئوقۇپ، كاللىسىدىكى چىگىش سوئاللارغا شۇلاردىن جاۋاب تېپىش ئۈمىدىدە بولدى.

دېڭ شىشېيەن چىن دۇشيۇنىڭ «كونا ئىدىيە ۋە دۆلەت

تۇزۇلمىسى مەسىلىسى» ناملىق ئەسىرىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭدىن مۇنداق جۇملىلەرنى ئۆزلەشتۇرۇۋالدى: «... چىرىك ئىدىيە پۈتكۈل مەملىكەتنى قاپلاپ كەتتى، جۇمھۇرىيەت تۇزۇلمىسىنى مۇستەھكەملەش ئارزۇسىدا بولىدىكەنمىز، جۇمھۇرىيەتكە قارشى بۇنداق قائىدە ـ يوسۇن ئەدەبىياتى قاتارلىق كونا ئىدىيەلەرنى تازىلاپ پاك ـ پاكىز يوقاتمىساق بولمايدۇ، بولمىسا جۇمھۇرىيەت سىياسىتىنى يۈرگۈزۈش تۈگۈل، جۇمھۇرىيەت ۋەزىپىسىنى ئېسىشتىنمۇ سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ...»

سىچۈەندە شۇ چاغدا ۋۇ يۈ (1871 ــ 1949) ئىسىملىك داڭدار بىر يېڭى مەدەنىيەت ئەربابى بار ئىدى. زېڭ ئەپەندى شىشيەنگە ۋۇ يۈ ئەپەندىنىڭ سىچۈەن شىنخەنلىك ئىكەنلىكى، ياپونىيەدە ئوقۇغانلىقى، ۋەتەنگە قايتىپ چىڭدۇدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقانلىقى توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرگەندى. «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلى ئەڭ بالدۇر سىچۈەنگە تارقىتىلغاندا ئۇنىڭ ئارانلا بەش مۇشتەرىسى بار ئىدى، ۋۇ ئەپەندى ۋە ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بىردىن مۇشتەرى بولغانىدى. ۋۇ ئەپەندى «يېڭى ياشلار»نىڭ ئەگەشكۈچىسى ئىدى، ئۇ سىچۈەندە كۆڭزى مائارىپىنى تەنقىد قىلىپ، يېڭى مەدەنىيەت تەرغىباتچىلىرىنىڭ ئاۋانگارتىغا ئايلانغانىدى. زېڭ ئەپەندى شىشيەنگە ئوقۇپ چىقىشقا تەۋسىيە قىلغان «ئادەمخورلۇق ۋە قائىدە ـ يوسۇن» ناملىق ماقالىنى مۇشۇ ۋۇ ئەپەندى يازغانىدى.

شىشيەن بۇ ماقالىنى ئوقۇپ ئىختىيارسىز چاۋاك چېلىپ يايراپ كەتتى. ماقالىدىكى نۇرغۇن بايانلارنىڭ ئاستىغا قىزىل قەلەمدە سىزىپ قويىدى. مەسىلەن: «يىگىرمە تۆت تارىخ» پادىشاھلار جەمەتى شەجەرىسى، ئۇنىڭدا ئەمەلدارلارنىڭ ئىش

ئىزلىرى بايان قىلىنغان... ۋادەرىخا ! كۆڭزى، مېڭزى تەلىماتى ئالتە دەستۇردىن تەركىب تاپقان. ئالتە دەستۇرنىڭ جەۋھىرى مەنچىڭنىڭ قانۇن شەرھىسى، ياۋروپالىقلار مەنچىڭنىڭ قانۇن شەرھىسىنى پەسكەشلەرنى ھۆرمەتلەش، ئېسىلزادىلەرنى پەس كۆرۈشتەك سىنىپىي تۇزۇمگە ۋەكىللىك قىلىدۇ، بۇ تۇزۇم ياۋايىلىقتىن دېرەك بېرىدۇ، دەپ قارايدۇ».

شىشىەن چېن دۇشيۇ، ۋۇ يۇ قاتارلىق يېڭى مەدەنىيەت ئەربابلىرىنىڭ تەھلىل بايانلىرىنى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن، كىشىنى قايىل قىلىدۇ، دەپ ئويلىدى. «يېڭى ياشلار»، «سىچۇەن ئىلمىي ژۇرنىلى» قاتارلىق ژۇرناللاردىن سەي يۈەنپېي، لى داجاۋ، خۇ شى، لۇ شۈن، جۇ زورېن، چيەن شۇەنتۇڭ قاتارلىق زاتلارنىڭ ئىسمى ـ شەرىپى بىلەن تونۇشتى. شىشىەن مۇشۇنداق ماقالىلەردىن «4 ـ مايي ھەرىكىتى» تەشەببۇس قىلغان يېڭى ئىدىيەۋى ئېقىم ۋە يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ جۇڭگودا نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان ھۆكۈم سۈرگەن كونا ئىدىيە ۋە كونا ئەخلاقنى شىددەت بىلەن تەنقىدلەش ۋە سۈپۈرۈپ تاشلاش بىلەن بىللە كۆزنى چاقنىتىدىغان ئىككى چوڭ بايراقنى ئېگىز كۆتۈرگەنلىكىنى چۈشەندى. بۇ ئىككى بايراقنىڭ بىرى «دېموكراتىيە»، يەنە بىرى «ئىلىم ـ پەن» ئىدى.

ئەينى چاغدىكى ئاھالىڭ تەرجىمىسىگە ئاساسەن، دېموكراتىيە Democracy، يەنى «دې ئەپەندى» دەپ، ئىلىم ـ پەن Science، يەنى «سەي ئەپەندى» دەپ ئاتىلاتتى.

شىشىەن شۇنى چۈشەندىكى، قەدىمىي جۇڭگودا قالاقلىقنى، نامراتلىقنى، مۇستەبىتلىكنى، فېئودال قائىدە ـ يوسۇن

ئەخلاقىنىڭ كۆپ تەرەپلىمە زۇلمى ۋە ئاسارىتىنى ئۆزۈل ـ كېسىل ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، مۇشۇ ئىككى «ئەپەندى»نىڭ يېڭى قېنىنى ئىمكانقەدەر تېزرەك قوبۇل قىلىش كېرەك ئىدى. شۇنداق قىلغاندىلا جۇڭخۇا مىللىتى «شەرقىي ئاسىيا كېسەلمەنلىرى» دېگەن قالپاقنى چۆرۈپ تاشلاپ، دۇنيانىڭ شەرقىدە قايتىدىن ئورنىدىن دەس تۇرالايتتى، بولمىسا جۇڭگونىڭ تەقدىرىگە يەنىلا كۆز يەتمەيتتى.

مىلادىيە 1919 ـ يىلى ئەتىياز ۋە ياز پەسىللىرىدىكى ئاشۇ كۈنلەردە «دې ئەپەندى» بىلەن «سەي ئەپەندى» دېگەن شىشىەننىڭ كاللىسىدىن پەقەتلا چىقمىدى.

ناۋادا ئۇ مەكتەپ قورۇسىدا ئىلغار كىتاب ـ ژۇرناللاردىن «جاۋاب» ئىزدىمەكچى بولسا، جاۋابىنى ئۇنىڭغا «دې ئەپەندى» بىلەن «سەي ئەپەندى» بېرەتتى. قەدىمىي جۇڭگو گەرچە «دې ئەپەندى» بىلەن «سەي ئەپەندى»نى تاپقان بولسىمۇ، بىراق ئۇلارغا يېقىنلىشىش، ئىگە بولۇش ئۈچۈن نۆۋەتتە ئۇزۇنغا سوزۇلغان جاپالىق مۇساپە بارلىقى دېگەن شىشىەنگە ئايان ئىدى.

شۇ يىلى گۇاڭئەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپىدە دېگەن شىشىەن «يېڭى ياشلار» قاتارلىق كىتاب ـ ژۇرناللارنىڭ تەسىرىدىن باشقا يەنە قارشىلىق ۋە كۈرەشنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلغانىدى.

شۇ چاغدا گۇاڭئەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپىنىڭ مۇدىرى، قوشۇمچە مائارىپ مۇپەتتىشى جىڭ يۈڭجۇ ۋە نازارەتچى لۇ شاۋدۇڭ قاتارلىق كىشىلەر يامۇلغا خاس مۇستەبتىلىك ۋە زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلىشتەك بىر قىسىم ئىللەتلەرنى مەكتەپكە ئەكىرگەنىدى. ئۇلار ئوقۇغۇچىلارنىڭ

باراۋەرلىك، دېموكراتىيە توغرىسىدىكى سادالىرىنى خالىغىنىچە دەپسەندە قىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاماق راسخوتىنى ئۆز مەيلىچە تۈتۈپ قېلىشتى. بۇ ھال ئوقۇغۇچىلارنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىدى. بىراق، مەكتەپ مۇدىرى بىلەن نازارەتچى ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، باشلامچى ئوقۇغۇچىلارنى «مەكتەپ ئىستىلى ۋە مەكتەپ ئىنتىزامىنى تەرتىپكە سالمىز» دېگەن چىرايلىق نام بىلەن باستى ھەمدە ئۇلارغا چارە كۆردى. نەتىجىدە، ئوقۇغۇچىلار قارشىلىق كۆرسەتتى، مەكتەپ دائىرىلىرى ئاسقان ئېلان تاختىسىنى چاقتى، بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت كوللېكتىپ دەرس تاشلىدى، مەكتەپ مۇدىرى بىلەن نازارەتچىنى مەكتەپتىن ھەيدەش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى...

شۇ قېتىملىق ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى شۇ چاغدا گۇاڭئەن ناھىيەسىدە پۈتكۈل جەمئىيەتنى زىلزىلىگە سالدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ كوللېكتىپ قارشىلىق بىلدۈرۈش ھەرىكىتى ئۇلارنىڭ ئەركىنلىك ۋە دېموكراتىيەنى قولغا كەلتۈرۈش، مۇستەبىتلىك، خەلقنى نادانلىقتا قالدۇرۇش سىياسىتىگە قارشى تۇرۇش يولىدىكى كۈچ ـ قۇدرىتى ۋە جاسارىتىنى نامايان قىلدى. بۇنى شۇ قېتىملىق ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىنىڭ «4 ـ ماي» يېڭى مەدەنىيەت ئىدىيەسى ۋە دېموكراتىيە، ئەركىنلىك ئىدېئولوگىيەسىنىڭ گۇاڭئەندە پەيدا قىلغان تەسىرىنىڭ بىر قېتىملىق مېۋىسى دېيىشكە بولاتتى.

ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى نەتىجىسىدە مەكتەپ مۇدىرى تەختىتىن چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى، نازارەتچى شەپىنى ئالماپىلا تىكشۈەتتى. ئوقۇغۇچىلار غەلىبە قىلدى. شىشىەن پۈتكۈل ھەرىكەت جەريانىدا «ئىش ئۆملۈكتە، كۈچ بىرلىكتە» دېگەن

ھەقىقەتنى تونۇپ يەتتى، كۆرەش قىلىش ۋە قارشىلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق، دېموكراتىيە ۋە ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى كۈچ ـ قۇدرەت ۋە ئىشەنچنى ھېس قىلدى.

دېڭ شىشيەن ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىدىن كېيىنكى يازلىق تەتىلدە «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ يېڭىدىن نەشرىدىن چىققان بىر نەچچە سانىنى، بەزىبىر پىكىر ۋە ھاسىلاتنى ــ «دې ئەپەندى» ۋە «سەي ئەپەندى» توغرىسىدىكى پىكىر، خىيال ۋە ھاسىلاتنى ئېلىپ، يۈك ـ تاقىلرىنى يىغىشتۇرۇپ يۈرتى پەيغاك كەنتىگە قايتىپ كەلدى.

لېكىن، دېڭ شىشيەن شۇ تاپتا ئۆزىنىڭ گۇاڭئەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىدىن شۇ قېتىملىق ئايرىلىشىنىڭ مەكتىپىدىن، گۇاڭئەن ناھىيەسىدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلىش بولۇپ قالىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. چۈنكى، 1919 ـ يىلىدىكى شۇ يازلىق تەتىلدە دېڭ شىشيەننىڭ دادىسى دېڭ شاۋچاڭنىڭ كەسكىن قارارى ئۇنىڭ ھايات يولىنى بىر كېچىدىلا ئۆزگەرتىۋەتتى. تەقدىر ئۇنى تېخىمۇ يىراق، تېخىمۇ كەڭرى زېمىنغا باشلاش ئالدىدا تۇراتتى.

فرانسیه چۈشی

دۇنیادىكى ھەرقانداق بىر دۆلەت ۋە ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ تارىخى قەدىمكى دەۋردىن ھازىرقى زامان دەۋرىگە، بىكىنمىلىكتىن ئېچىۋېتىشكە، قالاقلىقتىن ئىلغارلىققا قاراپ تەرەققىي قىلغان تارىخ، كۆپ ھاللاردا نەزەر دائىرە كېڭەيگەن، دۆلەت دەرۋازىسى سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن ۋە دۇنياغا يۈزلەنگەن تارىخ.

ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان قەدىمىي جۇڭگو سىرت بىلەن ئالاقە قىلمىغان، ئۆز ھاجىتىدىن ئۆزى چىقىپ كەلگەن ۋە شۇ- نىڭغا قانائەت قىلغان مۇستەبىت دۆلەت ئىدى. مىلادىيە 1840 - يىلى بىرىنچى قېتىملىق ئەپيۇن ئۇرۇشىدا غەرب دۆ- لەتلىرىنىڭ پاراخوتلىرىدىن ئېتىلغان توپ ئوقلىرى جۇڭگونىڭ ئېغىر ۋە قېلىن دۆلەت دەرۋازىسىنى ئېچىپ ئىلغار جۇڭگو- لۇقلارنى ئويغاتتى. ئۇلار ھەيران بولغان ھالدا دۇنيانىڭ تارد- يىپ كەتكەنلىكىنى، ھەرقانچە قېلىن تام ۋە مۇستەھكەم قور- غانىنىڭمۇ جۇڭگونى سىرتقى دۇنيادىن ئايرىۋېتەلمەيدىغانلىقىنى بايقاشتى.

ئەپيۇن ئۇرۇشى نەتىجىسىدە، قەدىمىي جۇڭگو — شەرقتىكى چوڭ ئىمپېرىيە ئاستا - ئاستا يېرىم فېئودالىق، يېرىم مۇستەملىكە دۆلەتكە ئايلاندى. خەلق تاشقى جەھەتتە قوللۇق، ئىچكى جەھەتتە چىرىكلەشكەن ھاكىمىيەتنىڭ زۇلمىدىن ئىبارەت قوش زۇلۇمغا ئۇچراپ، نامراتلىق دەستىدە

دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ يۈردى؛ بىر قىسىم ئىلغار جۇڭگولۇقلار، بالدۇر ئويغانغان بىر قىسىم ئىرادىلىك زاتلار بېكىنمە هالەتتىكى دۆلەت دەرۋازىسىدىن چىقىپ، مىڭبىر جاپا ـ مۇشەققەتلەر ئارقىلىق ياۋروپا ئەللىرىگە، ئامېرىكا ۋە ياپونىيەگە بېرىپ، دۆلەتنى، خەلقنى قۇتقۇزۇش هەقىقىتى ۋە يولى ئۈستىدە ئىزدەندى.

شۇ چاغدا ئۇلار مۇنداق بىر ئورتاق تونۇشقا ئىگە ئىدى: جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ نامراتلىق، قالاقلىق ۋە ئاجىز قىياپىتىنى ئۆزگەرتىشنىڭ بىردىنبىر چىقىش يولى غەربتىن ئۆگىنىش، ئۇلارنىڭ تىلىنى، سىياسىي ـ قانۇنىنى، هەربىي ئىشلىرىنى، ئىلىم ـ پەننىنى ئۆگىنىپلا قالماي، يەنە ئۇلارنىڭ كونا قاراشلارنىڭ ئاسارىتىنى باتۇرلارچە چۆرۈپ تاشلايدىغان، ئىسلاهات ۋە ئىنقىلاب قىلىشقا، ئەركىنلىككە، دېموكراتىيەگە ئىنتىلىشكە جۈرئەت قىلىدىغان ئىلغار ئىدىيەسىنى ئۆگىنىش.

شۇڭا، 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرى جۇڭگو زىيالىيلىرى غەربكە يۈزلەندى. جۇڭگو هۆكۈمىتى ياپونىيە، ئەنگلىيە، ئامېرىكا ۋە فرانسىيە قاتارلىق ئەللەرگە كۆپلەپ ئوقۇغۇچى چىقاردى. ئوقۇغۇچى چىقىرىش سۈرئىتى كىشىنى هەيران قالدۇراتتى. «فرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش» مۇ شۇ چاغدىكى يېڭى مەدەنىيەت هەرىكىتى بىلەن غەربكە ئوقۇغۇچى چىقىرىش دولقۇنىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى ئىدى.

چېن دۇشيۇ ئەينى زامانداً «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلغان ماقالىسىدە: «ياۋروپا مەدەنىيەتلىك جاي، ياۋروپادىكى هەرقايسى ئەل خەلقى تۆھپە ياراتقان، ئۇلارنى باش بولۇپ قوزغىغانلار فرانسىيەلىكلەردۇر» دېگەنىدى.

1912 ـ يىلى شىنخەي ئىنقىلابى بولۇپ، كېيىنكى يىلى سەي

يۈەنپېي، ژۇ يۈجاڭ، لى شىزېڭ قاتارلىق ئىلغار زىيالىيلار ۋە يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ تەشەببۇسچىلىرى بېيجىڭدا «فرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش جەمئىيىتى»نى قۇردى. بۇ جەمئىيەت خىراجەتنى تېجەش، ياۋروپا مەدەنىيىتىنى كېڭەيتىشنى مەقسەت قىلغان ئاساستا، دۆلەت ئىچىدىكى شارائىتى بار ئوقۇغۇچىلارنى ئۆز خىراجىتى بىلەن فرانسىيەدە ئوقۇشقا دەۋەت قىلدى، تەشكىللىدى ۋە يول كۆرسەتتى.

شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن، سەي يۈەنپېي، ژۇ يۈجاڭ قاتارلىقلار چەت ئەلدە سەرگەردان بولۇپ يۈردى. فرانسىيەدىكى جۇڭگولۇق ئىشچىلار ئۇلارنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە، فرانسىيەدە «ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش جەمئىيىتى»نى قۇردى. بۇ جەمئىيەت فرانسىيەگە كەلگەن جۇڭگولۇق ياشلارنىڭ بىر ياقتىن ئىشلەپ، بىر ياقتىن ئوقۇشىغا ياردەم قىلدى. بۇ «تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش» دەپ ئاتالدى.

بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن، فرانسىيە ھۆكۈمىتى جۇڭگودىن ئەرزان باھادا زور بىر تۇركۈم ئەمگەك كۈچى قوبۇل قىلدى. ئۇلارنىڭ بىلىم سەۋىيەسى ناھايىتى تۆۋەن بولۇپ، چەت ئەللىك كاپىتالىستلارنىڭ زۇلمىغا ۋە ئېكسپىلاتاتسىيەسىگە ئۇچرايتتى. سەي يۈەنپېي قاتارلىقلار «فرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتى»نى قۇرۇپ، فرانسىيەدىكى جۇڭگولۇق ئەمگەكچىلەرنىڭ بىلىم ئۆگىنىشىگە، مائارىپ تەربىيەسى ئېلىشىغا، ساپاسىنى ئۆستۈرۈشىگە ياردەم قىلدى.

كېيىن «ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش جەمئىيىتى»، «فرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتى» دۆلەت ئىچىگە يۆتكەلدى. دۆلەت ئىچىدىكى نۇرغۇن شەھەرلەردە

ھەرخىل شەكىلدىكى فىرانسىيەدە ئوقۇش تەييارلىق مەكتەپلىرى ۋە تەييارلىق سىنىپلىرى ئېچىلدى. فىرانسىيەدە ئوقۇيدىغان ياشلار ئۇچۇن مەكتەپ تونۇشتۇرۇش، بىلىم ئېلىش يوللىرى ئېچىلدى.

مىلادىيە 1919 ـ يىلىدىن 1920 ـ يىلىغىچە، «4 ـ ماي ھەرىكىتى»دىن كېيىنكى قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە تەخمىنەن 1600دىن كۆپ ئوقۇغۇچى فىرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇدى. بۇنىڭ بىلەن داغدۇغىلىق ھەم تەسىرى چوڭقۇر بولغان فىرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش دولقۇنى قوزغالدى.

شۇ چاغدا، فىرانسىيەدە ئوقۇغان ياش زىيالىيلارنىڭ ئاربىسىدىكى نۇرغۇن زىيالىي ياشلار جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەڭ بالدۇرقى رەھبەرلىرى ۋە تايانچ كۈچلىرىدىن بولۇپ قالدى، مەسىلەن، خۇنەنلىك سەي خېسىن، شاڭ جىڭيۇي، لى ۋېيخەن، لى فۇچۇن، جاڭ كۇندى، سەي چاڭ، گۈيجۇلۇق ۋاڭ روفېي قاتارلىقلار؛ ئەنخۇيدىن چېن دۇشيۇنىڭ ئىككىي ئوغلى ــ چېن يەننىيەن ۋە چېن چياۋنىيەن، لى ۋېينۇڭ؛ تيەنجىنلىك جۇ ئېنلەي، سىچۇەنلىك چېن يى، نيې رۇڭجىن، دېڭ شىشيەن قاتارلىقلار.

دېڭ شىشيەننىڭ فىرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش يولىنى تاللىشىدا يۈرەكلىك ھەم بىلىملىك دادىسى مۇھىم رول ئوينىدى.

شۇ كۈنى، يازلىق تەتىل قىلىپ ئۆيگە كەلگەن شىشيەن ھويلىدا مەكتەپتىن ئالغاچ كەلگەن كىتاب ـ ژۇرناللارنى ۋاراقلاپ ئولتۇراتتى. دادىسى چۇڭچىڭدىكى ئىشىنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلدى.

ــ دادا، سەن نېمانچە ئالدىراش ! ــ دېدى دادىسىنى كۆرگەن شىشيەن قولىدىكى كىتاب ـ ژۇرناللارنى قويۇپ

قويۇپ، ــ چۆچىكىدا قانداق يېڭى خەۋەرلەر بار، تېزرەك دېگىنە ! ئۆيدە ئولتۇرۇۋېرىپ ئىچىم بەك سىقىلىپ كەتتى !

ــ ئالدىرىما، هودۇقما ! ــ دېدى دادىسى يۈك ـ تاقلىرىنى قويۇپ، شىشىەنىنىڭ قولىدىكى لۆڭگىنى ئېلىپ تەرلىرىنى سۈرتۈپ بولۇپ كۈلگىنىچە، ــ نېمە كىتاب ئوقۇۋاتسەن؟

ــ «يېڭى ياشلار» ژۇرنىلى. چېن دۈشيۇ ئەپەندى ماقالىسىدە: «بۇگۈنكى دۇنيادا فرانسۇزلارلا دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ئۇستازى بولالايدۇ...» دەپتۇ.

ــ فرانسىيە، ــ دېدى دادىسى هەيران بولۇپ، ــ شىيەنۇا، مەن ساڭا فرانسىيەگە مۇناسىۋەتلىك بىر خۇش خەۋەرنى يەتكۈزمەكچى. هازىر سىچۇەندە تۇڭمىڭخۇيىنىڭ بىر كونا ئەزاسى، رۇڭشيەنلىك ۋۇ يۈجاڭ ئەپەندى «فرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش جەمئىيىتى» قۇردى، چىڭدۇ ۋە چۆچىكىدا فرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش تەييارلىق مەكتىپى تەسىس قىلىندى. شۇ تاپتا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىۋاتىدۇ ! شىيەنۇا، سەندىن سوراپ باقاي، چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشنى خالامسەن؟

ــ نېمە؟ چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇمىدىمەن؟ ــ دېدى دېڭ شىشيەن دادىسىنىڭ كەسكىن هەم ئەستايىدىل چىرايىغا قاراپ. دادىسىنىڭ گېپى مۇنداقلا دەپ قويغان گەپكە ئوخشىمايتتى، ــ دادا، راست دەۋاتامسەن؟

ــ ئەلۋەتتە راست، مەن بۇ ئىش توغرۇلۇق ئۇزۇن ئويلاندىم ! ــ دېدى دېڭ شاۋچاڭ ئۆز قارارى هەققىدە ئوغلى بىلەن ئوبدانراق پاراڭلىشىش نىيىتىدە ئولتۇردى.

مۇشۇ بىرنەچچە يىل ئىچىدە دېڭ شاۋچاڭدا ئۆزگىرىش ناهايىتى چوڭ ئىدى. شىيېشىڭ بازىرى ئەتراپىدا ئۇ خېلى

بىلمىگە ئىگە، كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرى بىرقەدەر كۆپ ھەم يۈرەكلىك يېزا مۆتىۋىرى ئىدى. مىلادىيە 1914 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە شيېشىڭدا قۇرۇلغان «باۋگېخۇي»نىڭ «ئەمەلدارى» بولغان بۇ زات گۇاڭئەن ھاكىمىنىڭ شەخسەن تەيىنلىشى بىلەن گۇاڭئەن مەشقىلەندۈرۈش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغانىدى. مەشقىلەندۈرۈش ئىدارىسى مۇھاپىزەتچىلەر باش ئىشخانىسى دەپمۇ ئاتىلاتتى. بىراق، كۆپ ئۆتمەي ھېلىقى گۇاڭئەن ھاكىمى چاتاق چىقىرىپ قويۇپ تەختتىن چۈشتى. دېڭ شاۋچاڭمۇ مەشقىلەندۈرۈش ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى داۋاملىق ئۆتىمىدى.

بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر سەۋەبمۇ بار ئىدى. دېڭ شاۋچاڭ مەشقىلەندۈرۈش ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ يۈرگەن چاغلاردا، بۈيرۇققا بىنائەن ئەسكەر باشلاپ خۇاينىڭشەن تېغىدىكى جېڭ فامىلىلىك باندىت ئۇستىگە جازا يۈرۈشى قىلغانىدى. كېيىن بۇ باندىت ھۆكۈمەتكە تەسلىم بولدى ـ دە، ئىشقا قويۇلۇپ، دۆنزىيە كوماندىرلىقىغا تەيىنلەندى. دېڭ شاۋچاڭ ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ چىرىكلەشكەن ۋە كەيپ ـ ساپاغا بېرىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئاچچىقىدا گۇاڭئەندىن چۆڭچىڭغا كەتكەنىدى.

دېڭ شاۋچاڭ چۆڭچىڭدا يېڭى ئېقىمغا مەنسۇپ بىر قىسىم زاتلار بىلەن باردى ـ كەلدى قىلىپ يۈرۈپ، كۆپلىگەن دوستلار بىلەن تونۇشتى. بولۇپمۇ دۆلەت ئىچىدە بولۇۋاتقان مىللىتارىستلار ئارا ئۇرۇش، يېڭى ـ كونا ئىدىيەلەرنىڭ زىددىيەت توقۇنۇشى، ئىلغار جۇڭگولۇقلار چىقىش يولى ئىزدەپ چەت ئەللەرگە چىقىپ كېتىۋاتقان ۋەزىيەتتىن دېڭ شاۋچاڭ سۇن جۇڭشەن ئەپەندىنىڭ: «دۇنيا ئېقىمى ھەيۋەتلىك! ماسلىشالمغانلار روناق تاپىدۇ، ماسلىشالمغانلار ھالاك

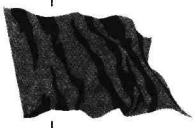
بولىدۇ» دېگەن سۆزنى چوڭقۇر چۈشەندى. شۇڭا، ئۇ يېقىنلىرىدىن ۋۇ يۈجاڭ قاتارلىقلارنىڭ سىچۈەندە فرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش جەمئىيىتى تەشكىللىگەنلىكىنى، چۈڭچىڭدا فرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش تەييارلىق مەكتىپى تەسىس قىلىنغانلىقىنى ئاڭلاپ، بىر پەس ئويلىنىپ «بۇ بىر ياخشى پۇرسەت، دېڭ شىشيەننى يولغا سالاي» دېگەن خىيال بىلەن كەسكىن قارارغا كەلگەنىدى.

شۇنىڭ بىلەن، شۇ قېتىملىق يازلىق تەتىلدە پەيغاك كەنتىدىكى دېڭ جەمەتى هويلىسىنىڭ دەھلىزىدە ئاتا ـ بالا ئىككىسى تولىمۇ ئۇلۇغ بىر قارار ئۇستىدە كېڭىشۋاتاتتى.

فرانسىيەگە بېرىش! ئۇ يەردە ئىلغار سانائەت تېخنىكىسى بار، ئىنسانلارنىڭ ئىلغار دېموكراتىك ئىدىيەسى بار. ھەقىقىي «دې ئەپەندى» بىلەن «سەي ئەپەندى»نى شۇ يەردىن تاپقىلى بولىدۇ...

خېلى يىللاردىن كېيىن، گۇاڭئەنلىكلەر ئۆتمۈشنى ئەسلەپ، دېڭ شىشيەننىڭ كىچىك تۇرۇپلا يۇرتىدىن ئايرىلىپ فرانسىيەگە ئوقۇشقا چىقىقان ئىشىنى ئويلىدى ۋە بىردەك مۇنداق قاراشقا كېلىشتى: ئۇزۇندىن بۇيان بېكىنمە ھالەتكە ۋە ئۆز ـ ئۆزىدىن قانائەتلىنىشتەك يەككە دېھقانچىلىق تۇرمۇشىغا كۆنۈپ كەتكەن، يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلەش ئېڭى كەمچىل سىچۈەنلىك دېھقان پەرزەنتى دېڭ شاۋچاڭ ۋە ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ كەسكىن ھالدا مۇشۇ بىر قەدەمنى بېسىشى ئۈچۈن ناھايىتى زور جاسارەت ۋە پاراسەت بولمىسا بولمايتتى. دېڭ شاۋچاڭنىڭ جاسارىتى ۋە ئىرادىسى دېڭ شىشيەننىڭ كېيىنكى ھايات مەنزىلى ئۈچۈن مۇھىم رول ئوينىدى.

فرانسىيە ھەققىدىكى چۈش كىچىككىنە پەيغاك كەنتىدە بارلىققا كەلدى...

يۇرتىدىن ئايرىلىش

مۇشۇ كۈنلەردە شىشيەننىڭ ئاپىسى بىلەن مومىسىنىڭ كۆڭلى بەك ئازابلاندى، ئۇلار ئۆمرىدە كىچىككىنە شىيېشىڭ بازىرىدىنمۇ ئايرىلىپ باقمىغانىدى. شۇڭا، فرانسىيەنىڭ قانداق يەر ئىكەنلىكى، پەيغاڭ كەنتى ۋە شىيېشىڭ بازىرىدىن قانچىلىك يىراقلىقتا ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى. شىشيەننىڭ ئاپىسى باشقىلاردىن: ئۇ يەردىكىلەر قىزىل چاچ، كۆك كۆز، قاڭشارلىق كېلىدۇ، قان تېمىپ تۇرغان كالا گۆشىنى خام پېتى يېيىشكە، مۇزدەك سۇ ئىچىشكە ئامراق، دەپ ئاڭلىغانىدى.

— شيەنژا بۇ يىل ئەمدىلا ئون بەش ياشقا كىردى، ئۆزى يالغۇز ياقا يۇرتتا يۇرسە، ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان ھېچكىم بولمىسا، قانچىلىك جاپا ـ مۇشەققەت چېكەر ئۇ ! — ئاپىسى شۇنداق دەپ تۇن بويى ئۇخلىمايتتى، يىغلايتتى، قېيىنئانىسى بىلەن بىللە شىشيەندىن ئەنسىرەيتتى.

— «ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى، پۇت ـ قولۇمنىڭ بوشلۇقى» دەپتىكەن كونىلار ! شاۋچاڭنىڭ بەك باغرى قاتتىق ئىكەن. شيەنژانى چەت ئەلگە چىقىرىۋەتمەكچى بولغىنىنى قارىمامدىغان ! — دەيتتى شاۋچاڭنىڭ ئانىسى ئوغلىنىڭ قارارىنى چۈشەنمەي، — مېنىڭچە، شاۋچاڭ مۇشۇ بىر نەچچە يىلدىن بېرى سىرتلاردا يۇرۇپ لالما بولۇپ كەتتى، مانا ئەمدى ئوغلىنىمۇ بىللە ئەكەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ.

ئىككىيلەن مۇشۇ تەرزدە پاراڭلىشىپ، ئاغرىنىشلىرى ۋە تەشۋىشلىرىنى سۆزلەپ تۈگىتەلمەيتتى. شۇنداقتىمۇ، ئۇلار ئاتا ـ بالا ئىككىسىنىڭ قارارىنى ئۆزگەرتىشكە ئامالسىز ئىدى.

ئۇلارنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنى شىەنۇانىڭ ئېلىپ ماڭغىلى بولىدىغان كىيىم ـ كېچەكلىرىنى تەخلەپ، ئۆيدىكى ئەڭ ياخشى رەختلەرنى تىكىپ، ياماشتۇرۇپ، ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغان شىشيەنگە كىيىم تەييارلاش ئىدى.

شىشيەن ئاپىسى بىلەن مومىسىنى قايىل قىلغۇسى، ئۇلارغا تەسەللى بەرگۈسى ۋە ئۇلارنىڭ ئەندىشە، تەشۋىشلىرىنى يەڭگىللەتكۈسى كېلەتتى، ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇ كەتكەن پېتى قاچان قايتىپ كېلىدىغانلىقىنىمۇ ئويلاپ قالاتتى. بولۇپمۇ ئاپىسى بىلەن مومىسى ئۇنى مەڭبىر جاپا ـ مۇشەققەتتە بېقىپ، ئائىلىنىڭ ئېغىرراق بىر قىسىم ئىشلىرىغا ۋە دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا ياردەم قىلغۇدەك ياشقا يەتكۈزگەندە ئۇلارنى تاشلاپ كېتىدىغانلىقى، ئۇلارغا ئەمدى ئازراقمۇ ۋاپادارلىق قىلالمايدىغانلىقى كۆز ئالدىغا كېلەتتى.

چۈشچىگىغا ئالدىنئالا كەتكەن دادىسى بىردىن خەت ئەۋەتتى. خەتتە: فرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش تەييارلىق مەكتىپىنىڭ چۈشچىگىدا تەسىس قىلىنغانلىقى، بۇ مەكتەپنى چۈشچىڭ سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى ۋاڭ يۈنشىڭ ئەپەندى بىلەن مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋېن شاۋخې ئەپەندى ئىككىسى مەسئۇل بولۇپ ئاچقانلىقى، مەكتەپنىڭ چۈشچىڭ فوزى ئىبادەتخانىسى ئىچىدە ئىكەنلىكى يېزىلغانىدى. بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇش مۇددىتى بىر يىل بولۇپ، 9 ـ ئاينىڭ

باشلىرى ئوقۇش باشلىناتتى، ئىككى سىنىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش پىلانلانغانىدى. بىرى يۇقىرى سىنىپ، يەنە بىرى تۆۋەن سىنىپ ئىدى. يۇقىرى سىنىپقا ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچىلار، تۆۋەن سىنىپقا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ياكى ئوخشاش ئوقۇش تارىخىغا ئىگە ئوقۇغۇچىلار قوبۇل قىلىناتتى. ھەر بىر سىنىپقا ئەللىك بەش ئوقۇغۇچى، ئىككى سىنىپقا بىر يۈز ئون ئوقۇغۇچى ئېلىش مۆلچەرلەنگەنىدى.

دادىسى خېتىدە يەنە شۇنىڭغا: ئۇنىڭ گۇڭئەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى ئىككى ساۋاقدىشىنىڭ ــ گۇڭئەنلىك يۈرتداشى فۇ مىڭدې بىلەن شۇنىڭ تاغا دېمەتلىك يىراق تۇغقىنى دېڭ شاۋشېڭلارنىڭمۇ چۈڭچىڭدا تەسىس قىلىنغان فىرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش تەييارلىق مەكتىپىگە ئىمتىھان بەرگەنلىكىنى يازغانىدى. ناۋادا باشقىچە ئۆزگىرىش بولمىسا، ئۇچىلىسى فىرانسىيەگە قاراپ يولغا چىقاتتى ھەمدە بىر ـ بىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالالايتتى.

ئەينى چاغدا فىرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش تەييارلىق مەكتىپىگە قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلار ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن چىقىدىغان ئوقۇغۇچىلار ۋە شەخسىي خىراجىتى بىلەن چىقىدىغان ئوقۇغۇچىلار دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلاتتى. شۇنىڭدەك شەخسىي خىراجىتى بىلەن چىقىدىغان ئوقۇغۇچىلار قاتارىدا ئىمتىھان بەردى.

فىرانسىيەگە چىقىپ ئوقۇش ئۈچۈن زادى قانچىلىك پۇل كېتىدۇ؟ ئائىلە بۇنىڭغا بەرداشلىق بېرەلەمدۇ؟

بۇ شۇنىڭدىن ئەندىشىگە سالىدىغان مەسىلە ئىدى. چۈنكى،

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مالىمانچىلىق ئۇزۇلمەي يۈز بەردى، دادىسىمۇ دائىم دېگۈدەك ئۆيدە بولمايتتى، پۈتۈن ئائىلىنى ئاپىسى بىلەن مومىسى پىلە بېقىپ، يىپ ئېگىرىپ، رەخت توقۇپ قامداپ كېلىۋاتاتتى. ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالى بۇنداق تۇرغاندا، ئائىلىدىكىلەرنىڭ ئىقتىسادىي يۈكىنى ئېغىرلىتىۋېتىشكە ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتىپ قالغان شىشىەننىڭ كۆڭلى ئۇنمايتتى. دادىسى خېتىدە شىشىەنگە يەنە: «شەخسىي خىراجىتى بىلەن فىرانسىيەگە بارىدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەربىرىگە مەكتەپ مۇدىرىيىتى يۈز يۆەندىن ئارتۇق پۇل بېرىدۇ، پۇلنىڭ بىر قىسمىنى ئۆزى ھەل قىلسا، جەمئىي ئۈچ يۈز يۆەندىن ئارتۇق پۇل بولسا يېتىدۇ. سەن بېرىپ بىلىم ئىگىلەپ دۆلەت ئۈچۈن جاۋاب قايتۇرالىسا‌ڭ، مېنىڭ سەندىن كۈتىدىغان ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇم شۇ. پۇلنىڭ ئىشىغا كەلسەك، ھەرقانچە جاپا تارتساممۇ ساڭا بۇ پۇلنى تەييار قىلىپ بېرىمەن. ئائىلە تۇرمۇشىدىن بەك غەم قىلىپ كەتمە. مەن ئادالەت يولىدا ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىمەن دەپ ساڭا كۆيەرەك پۇل غەملىيەلمىدىم، بۇنى ئويلىسام بەك ئۆكۈنىمەن !» دېگەنىدى.

شىشىەن دادىسىنىڭ خېتىنى ئوقۇپ قەدىمكىلەر ئېيتقان «دۇنيادا ئاتا ـ ئانا ئەڭ رەھىمدىل» دېگەن ھەقىقەتنى چوڭقۇر چۈشەندى. دادىسىنىڭ ئۈمىد ـ ئارزۇسى ئۇنىڭ ھەق يولىدىن قايتمايلا ئالغا ئىلگىرىلەش ئىرادىسى ۋە ئىشەنچىنى قەتئىيلەشتۈردى. ئۇ كۆڭلىدە: بۇ قېتىمقى سەپەر جاپالىق، ناۋادا قەتئىي ئىرادىگە كەلمەي، يېرىم يولدا يېنىۋالسام ئەجدادلىرىمغا، دادام ـ ئاپامغا يۈز كېلەلمەيمەن، يۈرتداشلارنىڭ

يۈزىگىمۇ قارىيالمايمەن، دەپ ئويلىدى.

مۇشۇلارنى ئويلىغان چېغىدا، ئۇ ئۆز ۋۇجۇدىدا كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ئىشەنچنىڭ ئۇرغۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى. ئۇ قىيالماسلىق كەيپىياتى بىلەن شىپىشنىڭ بازىرىدىكى ئۆزى كىچىك چاغلىرىدا بارغان ھەربىر جايغا باردى: تاغ باغرى، كۆلچەك، ئۈجمىزارلىق، كونا قۇدۇق بېشى، دارىلئۇلۇم، بېيشەن باشلانغۇچ مەكتىپى، خامان، ئېتىزلىق... ئۇ كۆڭلىدە بۇ جايلار بىلەن بىر - بىرلەپ خوشلاشتى. نېمىلا دېگەنبىلەن بۇ زېمىن ئۇنىڭ پۈتكۈل ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدىكى ھەربىر ئىزىنى ئىسپاتلاپ بېرىدىغان ھەم ساقلايدىغان زېمىن ئىدى!

ئايرىلىش كۈنى ئاخىرى يېتىپ كەلدى.

كەچ كۈز پەسلى. چۈجياڭ دەرياسى بويىدىكى كېچىكىنە غازاڭ قاپلىغانىدى، قوموش پۈپۈكلىرى ئۇچۇپ يۈرەتتى. تۇمانلىق تاڭ سەھەر، كۆڭلى پەرىشان شىشىەن ئاپىسى، مومىسى ۋە ئاچىسى، ئىنىسى ۋە سىڭىللىرىنىڭ قوللىرىنى قايتا - قايتا تۇتۇپ، پەقەتلا قويۇپ بەرگۈسى كەلمەيتتى.

— ئاپا، مومـا، ئۆزۈڭلەرنى جەزمەن ياخشى ئاسراڭلار، مېنى ساقلاڭلار! — دېدى شىشىەن ئېسىدەپ يىغلاۋاتقان ئاپىسى بىلەن مومىسىغا.

— ئۇكام چوقۇم ئېھتىيات قىل! بالدۇرراق قايتىپ كەل! — دېدى ئاچىسى شىەنلىي ئۇكىسىغا ئىچ ئاغرىتقاندەك قاراپ. ئۇ ئۇكىسىنىڭ يۈك - تاقلىرىنى توختىماي تۈزەشتۈرەتتى.

— ئوغلۇم، نەچچە مىڭ چاقىرىم يىراق سەپەرگە ماڭدىڭ، مەن غەم قىلىۋاتىمەن، شىەنۋا، سەندىن ئايرىلىشقا پەقەت كۆزۈم قېيمايدۇ! — ئاپىسى شۇنداق دەپ ھۆڭرەپ يىغلاپ

تاشلىدى. ئۇ ئوغلىنى كەينى - كەينىدىن باغرىغا بېسىپ كەتتى، ئۇنىڭ يۈرەك - باغرى ئېزىلىپ كەتكەندەك قىلاتتى.

— ئاپا، ئۆكامنى قويۇپ بەرگىنە، ئۇ كېمىگە چىقسۇن، شاۋشېڭ تاغام بىلەن ئۆكامنىڭ ساۋاقدىشى بەك ساقلاپ كەتتى، — دېدى كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن شىيەنلىپ ئاپىسىنى تارتىپ.

— ئاپا، مومـا، خەيـر - خـوش ! ئـۆزۈڭلـەرنى كـۆپ ئاسرىڭلار...

كېچىك كېمىسى ئون بەش ياشلىق دېڭ شىشيەننى، يەنە دېڭ شاۋشېڭ بىلەن فۇ مىڭدې قاتارلىق گۇاڭئەنلىك ئۇچ بالىنى ئېلىپ، ئاستا - ئاستا چۆجياڭ كېچىكىدىن ئايرىلىپ گۇاڭئەن تەرەپكە ماڭدى، ئۇلار گۇاڭئەندىن چۆڭچىڭغا بارىدىغان كېمىگە چۈشۈپ، دەريا بويلاپ چۆڭچىڭغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

بۇ 1919 - يىلى كەچ كۈز پەسلى ئىدى. دېڭ شىشيەن كېمىنىڭ بېشىدا ئۇزۇن تۇرۇپ كېچىكتە قالغان قېرىنداشلىرىغا توختىماي قول پۇلاڭلاتتى. پەيڤاڭ كەنتى، شىيېشىڭ بازىرىدىكى ئېتىزلىقلار، دېھقان ئۆيلىرى، تاغ چوققىلىرى ئۇنىڭدىن بارغانسېرى يىراقلاپ كېتىۋاتاتتى...

ئۇ ئۆزىگە تونۇشلۇق بولغان ھەممە نەرسە غۇۋالىشىپ كەتكەنگە قەدەر قول پۇلاڭلاتتى.

كۈز شامىلى ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ پېشىنى ئۇچۇردى، كۆز چاناقلىرىدا مەرۋايىتتەك ياش لىغىرلاپ تۇراتتى. ئۇ شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۆزى ئون بەش يىل ياشىغان بۇ تۇپراقتىن مەڭگۈ ئايرىلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئۇ تاكى مىلادىيە 1997 - يىلى توقسان ئۇچ ياشقا كىرىپ، بېيجىڭدا ۋاپات بولغانغا قەدەر گۇاڭئەندىن ئىبارەت بۇ زېمىنغا قايتا كېلەلمىدى. ئۇ يۈرتىدىن

ئايرىلغاندىن كېيىن، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ۋە جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز تىنىم تاپماي كۈرەش قىلدى. ئۇ جەنۇبتىن شىمالغا، شىمالدىن جەنۇبقا يۆتكىلىپ ئۇرۇش قىلىپ يۈرگەن كۈنلەردە يۈرتىدا قالغان ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىر - بىرلەپ ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇلار سەكرات ئالدىدا يېتىپ شىشيەننى كۆرەلمىدى. ئاپىسى، دادىسى ۋە مومىسى ئەنە شۇنداق ئالەمدىن ئۆتتى.

ئاشۇ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، قېرىنداشلىرىنىڭ قەلبىدە شىيەنۋا مەڭگۈ ئون بەش ياشلىق قىياپىتى بىلەن ساقلىنىپ قالدى. بۇلارنى دېڭ شىشيەن ئەينى چاغدا خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى ۋە تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى.

ئۇنىڭغا تونۇش كەنتلەر، تاغ چوققىلىرى، ئېتىزلىقلار، دەريا - ئېقىنلار، ئۇنىڭدىن باشقا مۇشۇ زېمىندا ئۇنى ئۆزىتىپ قويغان ئۇرۇق - تۇغقانلار ئاستا - ئاستا غۇۋالىشىپ بارماقتا ئىدى، ئەمدى ئۇلارنى كۆرگىلى بولمايتتى. بالىلىق دەۋرىنىڭ شۇنىڭدىن كېيىن مەڭگۈ ئاياغلىشىدىغانلىقى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى.

بىرىنچى باب (1)

1920 - يىلى 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى چۈشتىن كېيىن فرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش تەييارلىق مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بىر يىللىق ئۆگىنىش ۋە تەييارلىق ئارقىلىق چۈشچىڭ سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى زالىدا داغدۇغىلىق مەكتەپ پۈتكۈزۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى.

چۈشچىڭ سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى ھەم تەييارلىق مەكتىپىنىڭ مۇدىرىيەت باشلىقى ۋاڭ يۈنسۈڭ ئەپەندى شۇ قېتىملىق ئوقۇش پۈتكۈزۈش مۇراسىمىنى باشقۇردى. مەكتەپ پۈتكۈزۈش ئىمتىھانى ۋە شۇ چاغدا چۈشچىڭدا تۇرۇشلۇق فرانسىيە كونسۇلخانىسىنىڭ ئېغىزچە ئىمتىھان ئېلىشى ھەم بەدەن تەكشۈرۈشى ئارقىلىق جەمئىي سەكسەندىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى فرانسىيەدە ئوقۇش سالاھىيىتىگە ئېرىشتى.

دېڭ شىشيەن شۇلارنىڭ ئارىسىدىكى يېشى ئەڭ كىچىك ئوقۇغۇچى ئىدى.

1949 - يىلى چۈشچىڭ ئازاد بولغاندا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرى، غەربىي جەنۇب ھەربىي رايونىنىڭ شۇ چاغدىكى سىياسىي كومىسسارى دېڭ شياۋپىڭ ۋاڭ يۈنسۈڭ ئەپەندىنىڭ چۈشچىڭ فرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش تەييارلىق مەكتىپىنى

قۇرغان تۆھپىسىنى يەنىلا ئۇنتۇپ قالماي، ئالايىتەن ۋاڭ يۇنسۇڭ ئەپەندىنى تېپىپ، ئۇنى تاماققا تەكلىپ قىلغانىدى. ئاردىدىن نۇرغۇن يىللار ئۆتكەندىن كېيىن، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ رەھبىرى بولغان دېڭ شياۋپىڭ ۋاڭ يۇنسۇڭ ئەپەندىنى تىلغا ئېلىپ، ئاغزىدىن چۈشۈرمەي ماختاپ كەتكەنىدى. ۋاڭ ئەپەندى كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى يېڭى جۇڭگوغا ئىككى نەپەر مۇئاۋىن زۇڭلى تەربىيەلەپ بەردى دېگەنىدى ئۇ. ئۇلارنىڭ بىرى دېڭ شاۋپىڭ، يەنە بىرى فىرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش تەييارلىق مەكتىپىدە ئوقۇغان مارشال نىيې رۇڭجىن ئىدى.

1920 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچتە چۈڭچىڭدىن شاڭخەيگە قاراپ يولغا چىققان «جىچىڭ» ناملىق پاراخوت چۈڭچىڭ فىرانسىيەدە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش تەييارلىق مەكتىپىنى پۈتكۈزگەن سەكسەن ئۈچ نەپەر سىچۈەنلىك ئوقۇغۇچىنى ئېلىپ، چۈڭچىڭ چاۋمېن پىرىستانىدىن ئاستا ـ ئاستا قوزغىلىپ، دەريانى بويلاپ شەرق تەرەپكە ــ چاڭجياڭ سەنشياغا، يىچاڭغا، شاڭخەيگە، خۇاڭپۇجياڭ دەرياسىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئېغىزىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى...

سەكسەن ئۈچ نەپەر سىچۈەنلىك ئوقۇغۇچىنىڭ قەلبىگە ئوقۇش پۈتكۈزۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەن زالنىڭ رەئىس سەھنىسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى: «بۈگۈنكى بۇ ئوقۇغۇچىلار ئەتە دۆلەتنىڭ تايانچلىرىدىن بولۇپ قالۇر» دېگەن مەسنەۋى نەقىش بولۇپ چېكىلگەنىدى.

ئۇلار سەككىز كۈندىن كېيىن «تەۋەككۈلچىلەرنىڭ جەننىتى» دەپ ئاتالغان شاڭخەيگە يېتىپ باردى. شىشىەن ۋە

ئۇنىڭ ھەمراھلىرى تۇنجى قېتىم ۋەيتەننى، ۋەيتەندىكى چەت ئەللىك كاپىتالىستلار ئاچقان قاتار ـ قاتار بانكا بىنالىرىنى، خۇاڭپۇجياڭ دەرياسىدىكى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ئالىيجىناب بايراقلىرى ئېسىلغان ھەربىي پاراخوتلارنى، بىر ـ بىردىن ھەشەمەتلىك چەت ئەل پوچتا پاراخوتلىرى ۋە سودا پاراخوتلىرىنى كۆردى...

گۈزەل شەرق ئاستانىسى ئاساسەن چەت ئەللىكلەرنىڭ زېمىنىغا ئايلانغانىدى. بۇ ئەينى چاغدىكى شاڭخەينىڭ دېڭ شىشيەندە قالدۇرغان ئەڭ چوڭقۇر تەسىرى ئىدى.

يەنە بىر ھەپتە ئۆتتى. مىلادىيە 1920 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت 11 دە سەكسەن ئۈچ نەپەر سىچۈەنلىك ئوقۇغۇچى فىرانسىيەنىڭ «يانتېلىرفېن» ناملىق پوچتا پاراخوتىغا چىقىپ، ۋۇسۈڭكۇدىن ئۆتۈپ، ئاسمان بىلەن سۇ تۇتىشىپ كەتكەن پايانسىز دېڭىزغا چىقتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ دۇنيانىڭ ئۇ چېتىگە قىلغان ئۇزۇن سەپىرى باشلاندى. بۇ چوڭ پاراخوت دېڭىزدا ئوتتۇز توقۇز كۈن مېڭىپ، ئوتتۇز مىڭ چاقىرىم مۇساپىنى باسقاندا ئاندىن كۆزلىگەن نىشان ـــ فىرانسىيەنىڭ جەنۇبىدىكى پورت شەھەر مارسېلغا يېتىپ باراتتى.

نۇرغۇن يىللار ئۆتۈپ، دېڭ شياۋپىڭ فىرانسىيەدە تالاي جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى بېشىدىن كەچۈردى. كېيىن پارتىيە بىر مەزگىللىك خىزمەت ۋە ئۆگىنىش ئۇچۇن ئۇنى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئەۋەتتى، ئۇ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئاخىرى ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئەمدى سىچۈەنلىك بالا ئوقۇغۇچى ئەمەس، بەلكى پىشقان ياش ئىنقىلابچىغا، مۇنەۋۋەر پىرولېتارىيات جەڭچىسىگە، ئېتىقادى مۇستەھكەم

كوممۇنىزمچىغا ئايلانغانىدى.

شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا پايانسىز دېڭىز سوزۇلۇپ ياتاتتى، مۇساپە ئۇزۇن ئىدى. سىچۈەنلىك سەكسەن ئۇچ نەپەر ئوقۇغۇچى پاراخوت پالوبىسىدا ياي شەكلىدە تۇرۇپ، ئۆزلىرىدىن بارغانسېرى يىراقلاپ كېتىۋاتقان ۋەتەن قۇرۇقلۇقىغا قىيالماسلىق نەزىرى بىلەن قارىشىپ تۇراتتى.

شاڭخەي دېڭىز بىلەن ئاسمان ئارىلىقىدا ئاستا ـ ئاستا كۆزدىن يىتتى، ئۇنى ئەمدى كۆرگىلى بولمايتتى. لېكىن، دېڭىز شىشىەن تەرسالىق بىلەن پاراخوتنىڭ قۇيرۇق تەرىپىدە تۇرۇپ ئىلھاملانغان ھالدا لى بەينىڭ «دوستۇم بىلەن خوشلاشقاندا» ناملىق شېئىرىنى پىچىرلاپ دېكلاماتسىيە قىلدى.

ئۇنىڭ ھېسسىياتقا تويۇنغان دېكلاماتسىيەسى يېنىدا تۇرغان نۇرغۇن ساۋاقداشلىرىنىڭ يۇرتىغا بولغان سېغىنىشىنى قوزغىدى. كۆپچىلىك ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلىدى.

ئۇلار چۈشكەن بۇ پوچتا پاراخوتى نەچچە ئون مىڭ تونىنا ئېغىرلىقتىكى پوچتا پاراخوتى ئىدى، پاراخوتتا ئىككى ئېگىز تۇرخۇن بار ئىدى. پاراخوت كايۈتلىرى بىرنەچچە دەرىجىگە ئايرىلغان بولۇپ، بىرىنچى دەرىجىلىك كايۈتنىڭ بېلىەت باھاسى سەككىز يۈز يۈەن، ئىككىنچى دەرىجىلىك كايۈتنىڭ بېلىەت باھاسى بەش يۈز يۈەن، ئۈچىنچى دەرىجىلىك كايۈتنىڭ بېلىەت باھاسى ئۈچ يۈز يۈەن ئىدى. شىشىەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى چۈشكەن ئوپچە كايۈتىدا بىر ئورۇننىڭ بېلىەت باھاسى يۈز يۈەن ئىدى.

ئوپچە كايۈتا پاراخوتنىڭ ئاستىنقى قىسمىدا بولۇپ، ئامبار ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلەتتى، شۇڭا كايۈتنىڭ ئىچى مال بىلەن تولغانىدى، يورۇقلۇق خىرە چۈشەتتى، ھاۋا ئۆتۈشمەيتتى.

ئۇنىڭغا ناھايىتى كۆپ ئادەم قىستىلىشىپ ئورۇنلاشقانلىقتىن، كايۇتا ئىچى چىدىغۇسىز دىمىق بولۇپ كېتەتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە چۇسا بىلەن پاشا كۆپ ئىدى.

لېكىن، بۇنداق ناچار شارائىت شۇشيەن ۋە ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرىنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر كۆرسىتەلمىدى. تۇنجى قېتىم پاراخوتتا ئولتۇرغان ھەرقانداق ئادەمدە بولىدىغان باش قېيىش ئالامىتى سەۋەبلىك، ھەمراھلىرى بىلەن بىللە ئۇنىڭمۇ بېشى ئايلىنىپ، مېڭىسى چىڭقىلىپ كەتتى، ياندۇرغۇسى كېلەتتى، لېكىن ياندۇرالمايتتى. ئۇلار بىر - بىرلەپ كارىۋاتقا چىقىپ يېتىشقا مەجبۇر بولۇشتى، ھالى بەك خاراب ئىدى.

— بولمايدۇ، بۇنداق ياتساق بولمايدۇ، يېمەي - ئىچمەي يېتىپ كەتسەك، تېنىمىز بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ ! — دېدى دېڭىز شۇشيەن سەپەرنىڭ تېخى ئۇزۇن ئىكەنلىكىنى، دىمىق كايۇتىدا بۇنداق يېتىشقا بولمايدىغانلىقىنى، سىرتقا چىقىپ يېڭى ھاۋادىن نەپەس ئېلىپ، كۆز ئالدىدىكى قىيىنچىلىقنى يېڭىش كېرەكلىكىنى ئويلاپ.

شۇنىڭ بىلەن يېشى ئەڭ كىچىك، دوغلاق كەلگەن بويى پاكار بىرەيلەن ئەڭ باشتا ئورنىدىن تۇرۇپ، كۆپچىلىكىنى رىغبەتلەندۇرۇپ:

— بولمايدۇ، بولمايدۇ ! بۇنداق يېتىۋەرسەك چوڭ چاتاق چىقىدۇ، تۇرۇڭلار ! تۇرۇڭلار ! پاراخوتتا ئولتۇرغاندا دەسلەپتە باش قايىدۇ، بۇنىڭ كارى چاغلىق، بىردەمدىن كېيىن ئۆزلىشىپ كەتكىلى بولىدۇ. سىرتقا چىقىپ ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالايلى، دېڭىز مەنزىرىسىنى كۆرەيلى. ناۋادا، باش قايىدىغان مۇشۇنداق كىچىككىنە قىيىنچىلىقنىمۇ يېڭەلمىسەك، «ئىلىم - پەن ئارقىلىق ۋەتەن قۇتقۇزۇش» تىن قانداقمۇ سۆز

ئاچقىلى بولسۇن؟... ــ دېدى.

دېڭ شىشيەننىڭ رىغبەتلەندۈرۈشى بىلەن كۆپچىلىك ئارقا ـ ئارقىدىن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، بىر ـ بىرىنى يۆلىگەن ھالدا ئوپچە كايۇتىدىن پاراخوت پالوپىسىغا چىقىشتى.

سىرتتا دېڭىز بىلەن ئاسمانىنىڭ رەڭگى بىر خىل ئىدى. پايانسىز كەتكەن دېڭىزدا چايكىلار پاراخوت قۇيرۇقىدا پاراخوتنىڭ يۈرۈشىدىن چاچرىغان قاردەك ئاق بۇزغۇنلارنى قوغلىشىپ چىرقىرىشىپ ئۇچۇشاتتى. ساۋاقداشلار بايىقى باش قېيىشنىڭ ئازابى ۋە مۇشەققىتىنى ئۇنتۇپ، دىققەت ـ ئېتىبارىنى چەكسىز دېڭىز ئۈستىدىكى بۇلۇتلار مەنزىرىسىگە يۆتكەپ، زوقلىنىش ۋە ھەيرانلىق ئىلكىدە تۇرۇشاتتى.

ئۇلار بىلەن بىللە فىرانسىيەگە ماڭغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئارىسىدا سىچۈەننىڭ باشىيەن ناھىيەسىدىن ماڭغان فېڭ شۆزۈڭ ئىسىملىك بىر ئوقۇغۇچى بار ئىدى. ئۇ فىرانسىيەگە بېرىپ يۈرتىدىكى ئۇرۇق ـ تۇغقان، يېقىن ـ يورۇقلىرىغا كۆپ قېتىم خەت يېزىپ، سەپەر داۋامىدا كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى بايان قىلغانىدى:

«14 ـ چېسلا پاراخوت شياڭگاڭدا بىر كۈن توختىدى. شياڭگاڭ ئالدى تەرىپى دېڭىزغا قارىغان، بۇك ـ باراقسان دەرەخلىك، سودىگەرلەر توپلاشقان، كوچىلىرى كەڭ، ئۆي ـ ئىمارەتلىرى رەتلىك شەھەر ئىكەن؛ سودىگەرلەرنىڭ ھەممىسى جۇڭگولۇق، باشقۇرۇش ھوقۇقى ئىنگلىزلارنىڭ قولىدا ئىكەن. ئىنگلىزلار شياڭگاڭنى قولغا كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن جۇڭگولۇقلارنىڭ پۈت ـ قولىنى چۈشەيدىغان نۇرغۇن نىزاملارنى تۈزگەن. شياڭگاڭ ھازىر دېڭىز بويىدىكى ئەڭ ئاۋات ۋە ئەڭ مۇھىم سودا مەركىزىگە ئايلىنىپتۇ.»

پاراخوت شياڭگاڭدا توختىغان كۈنى ششىيەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى قىرغاقتا چىقىپ، مۇرەككەپ ھېسسىياتتا «شەرقتىكى مەرۋايىت» دەپ نام ئالغان بۇ شەھەرنى سايا‌ھەت قىلدى. بۇ زېمىن ئەسلىي جۇڭخۇا زېمىنىنىڭ بىر قىسمى ئىدى، ئەمدى بولسا ھەممە يەرگە ئەنگلىيەنىڭ «米» خەتلىك بايراقلىرى ئېسىلغانىدى، كوچا ـ كويلاردا سېرىق تەنلىك، قارا كۆزلۈك جۇڭگولۇقلار يۇرۇشەتتى، لېكىن ئۇلار ئەنگلىيەلىكلەرنىڭ باشقۇرۇشىدا مۇستەملىكە تۇرمۇشى كەچۈرىشەتتى.

شياڭگاڭنىڭ ۋېكتورىيە پورتى يېنىدىكى كوچىدا كېتىۋېتىپ، دېڭ ششىيەننىڭ كۆڭلى پەرىشان بولدى. ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىڭمۇ ئىچى ئۆرتىنىپ:

ــ ھەي، بۇ ھەقىقەتەنمۇ جۇڭخۇا مىللىتى ئۈچۈن ھاقارەت! كىم بىلسۇن، بۇ زېمىننى ئەنگلىيەلىكلەردىن قاچان قايتۇرۇۋالغىلى بولار؟ ــ دېيىشتى ھەسرەت بىلەن.

ــ بۇنداق بولسا قانداق بولىدۇ؟ ــ دېدى غەزەپلەنگەن دېڭ ششىيەن ئاسمان ـ پەلەك بىنالارغا قارىغىنىچە كەسكىن ھالدا، ــ مەنچىڭ ھۆكۈمىتى چىرىك ھەم ئىقتىدارسىز، دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى يوقىتىپ، ۋەتەننى نومۇسقا قويدى. شياڭگاڭنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى ھامان بىر كۈنى جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ قولىغا قايتىدۇ. بۇ ئەسلىي بىزنىڭ يېرىمىز تۇرسا، نېمىشقا ئەنگلىيەلىكلەر مەڭگۈ ئىگىلىۋالغۇدەك؟ قاراپ تۇرۇڭلار، جۇڭگو قۇدرەت تاپقان كۈنى...

ــ ئۇ كۈنلەر بەك ئۇزاقمىكىن، بىز بۇ ئەۋلاد كىشىلىرى ئۇ كۈننى كۆرەلمەيمىز!

ــ ئۇمىدسىزلەنمەڭلار، كۆرەلەيمىز. بىز بىر ئەۋلاد كۆرەلمىسەك، بىزنىڭ بالىلىرىمىز جەزمەن كۆرەلەيدۇ! بىز شۇنى ئويلىشىمىز كېرەككى، بىز ئاشۇ كۈنىنىڭ بالدۇررىق يېتىپ كېلىشى ئۈچۈن، يۈرتىمىزنى تاشلاپ ئىلىم ـ پەن ئارقىلىق دۆلەتنى قۇتقۇزۇشنىڭ ياخشى چارىسىنى ئىزدەپ ياۋروپاغا كېتىۋاتىمىز ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى دېڭ شىشيەن قەتئىي هالدا هەمراهلىرىنىڭ هەسرەتلىك سوئالىغا جاۋاب بېرىپ.

هەمەيلەننىڭ يانچۇقى قۇرۇق ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە «مۇستەملىكە» سايىسى بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياش قەلبىنى چۈلغاپ تۇراتتى. شۇڭا، كۆپچىلىكنىڭ شياڭگاڭنىڭ ئاۋات مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىشتىن رايى قايتتى. ئۇلار پورتنىڭ ئەتراپىنى بىرەر قۇر ئايلىنىپ، كەيپى ئۇچقان هالدا پاراخوتقا قايتىشتى.

لېكىن، 20 ـ ئەسىرنىڭ 20 ـ يىللىرىنىڭ بېشىدا، دېڭ شىشيەن دەرهال شياڭگاڭ زېمىنىغا قەدەم قويدى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇنىڭ قەلبىدە بىر ئارزۇ ـ ئىستەك پەيدا بولغانىدى، ئۇ بولسىمۇ ئەنگلىيەلىكلەرنىڭ قولىدىن شياڭگاڭنىڭ ئىگىلىك هوقۇقىنى ۋە شياڭگاڭ زېمىنىنى قايتۇرۇۋېلىپ، چەت ئەل كۈچلىرى جۇڭخۇا مىللىتىگە تاڭغان ئار ـ نومۇسنى يۇيۇش!

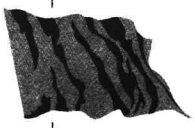
شۇ قېتىمقى سەپەردىن يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىتتىن كېيىن، ئۇ ئەنگلىيە بىلەن بولغان سۆهبەتكە شەخسەن ئۆزى رەهبەرلىك قىلدى هەم رىياسەتچىلىك قىلدى، شۇنىڭدەك «بىر دۆلەتتە ئىككى خىل تۈزۈم بولۇش»تىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىستراتېگىيەنى تۈزۈپ، جۇڭگو هۆكۈمىتىنىڭ 1997 ـ يىلى شياڭگاڭنىڭ ئىگىلىك هوقۇقى بىلەن زېمىنىنى ئوڭۇشلۇق قايتۇرۇۋېلىپ، دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ يۈز يىللىق ئار ـ نومۇسىنى

يۈيۈشى ئۈچۈن مۇقىم ۋە كۈچلۈك ئاساس سېلىپ بەردى.

گۈزەل سېرىسگۈلى گەرچە شياڭگاڭدا ھەر يىلى ئېچىلىپ تۇرسىمۇ، لېكىن جۇڭگولۇقلارنىڭ نەزىرىدە 1997 - يىلى ئېچىلغان سېرىسگۈلى ئەڭ جازىبىدار ھەم ئەڭ كۆركەم ئىدى! جىمجىت چېيەنشۇي قولتۇقى تالاي كۈنلەرنى كۈتۈۋېلىپ، تالاي كەچكى شەپەقنى ئۈزىتىپ قويغانىدى. بىراق، 1997 - يىلى كۆتۈرۈلۈپ چىققان قۇياش شۇ قەدەر سەلتەنەتلىك ھەم جۇلالىق ئىدى. چۈنكى، جۇڭگولۇقلار بۇ كۈننى ئۈزاق كۈتكەن ھەم ئارزۇ قىلغانىدى. ئارىدىن توپتوغرا بىر ئەسىر ئۆتتى، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى نەچچە ئەۋلاد جۇڭگولۇقلارنىڭ ئارزۇسى ئاخىرى ئەمەلگە ئاشتى.

شۇ يىلى شياڭگاڭنىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلگەنلىكىنى تەبرىكلەپ قولىدىكى قەدەھنى ئېگىز كۆتۈرگەن ھەربىر كىشى شۇ دەقىقىدە بىر كىشىنى ئەسلەيدۇ. ئۇ كىشى دەل يەتمىش يىل ئىلگىرى شياڭگاڭ كوچىلىرىدا ئۆزىنىڭ ئېغىر قەدەم ئىزلىرىنى قالدۇرغان دېڭ شىشيەن ئىسىملىك ئون ئالتە ياشلىق سېچۇەنلىك ياش ئىدى.

«يانتېلىرفېن» ناملىق پوچتا پاراخوتى شياڭگاڭدىن قوزغىلىپ دېڭىز سەپىرىنى داۋام قىلدى. ئۇلار ۋېيتنامنىڭ شىگۇڭ شەھىرىدىن، ئاندىن سىنگاپور ئارقىلىق مالاككا بوغۇزىدىن ئۆتۈپ، ھىندى ئوكيانىنى نىشانلاپ يۈرۈپ كېتەتتى. گۈدۈك ئاۋازى ئۇزاققىچە ياڭرىدى، تۇرخۇندىن قويۇق ئىس كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتاتتى. شىشيەنىڭ قەلبى شۇ تاپتا ئۆركەشلەۋاتقان دېڭىز دولقۇنىغا ئوخشاش ئىدى.

بىپايان دېڭىز (2)

بۇ پاراخوت 9 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شاڭخەيدىكى خۇاڭپۇجياڭ دەرياسى پورتىدىن ئايرىلىپ 10 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى دېڭىز سەپرىنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى ــ فرانسىيەنىڭ مارسېل شەھرىگە بارغۇچە بىر ئايدىن ئارتۇق ۋاقىت كېتەتتى.

شۇ چاغلاردا دېڭىز سەپرىنىڭ سۈرئىتى ئاستا ھەم زېرىكىشلىك ئىدى. ھېلىمۇ ياخشى ھېلىقى فېڭ شۆزۈڭ ئىسىملىك ئوقۇغۇچى سەپەر داۋامىدا تەپسىلىي خاتىرە يېزىپ، «دېڭىز سەپىرى كۈندىلىك خاتىرىسى» قالدۇرۇپ قويغانىكەن. بىز ئۇنىڭدىن ھېلىمۇ مۇشۇ پاراخوتقا چۈشۈپ فرانسىيەگە ماڭغان ياشلارنىڭ بىر ئايدىن ئارتۇق داۋاملاشقان سەپەر تۇرمۇشىنى بىلمۇالايمىز.

«18 ـ چېسلا شىگۈڭغا باردۇق» ــ دەپ يازىدۇ فېڭ شۆزۈڭ ئۆزىنىڭ «دېڭىز سەپىرى كۈندىلىك خاتىرىسى»دە: «شىگۈڭ تۈزلەڭلىككە جايلاشقان شەھەر ئىكەن. فرانسىيەلىكلەر تارتىۋالغاندىن كېيىن، ئۇ يەردىكىلەر قىرغاققا پورت قۇرۇپتۇ، ئۆي ـ ئىمارەتلەرنى سېلىپ بازار بىنا قىپتۇ، رەستىلىرى تەرتىپلىك ئىكەن. ئېچىنىشلىق ئىش شۇ بوپتۇكى، ئەنەنىلىكلەر (ۋېيېتنامىلىقلار) مۇنقەرز بولۇپ قاپتۇ. ئۇلارنىڭ دۆلىتى مۇستەملىكە، پۇقرالىرى چەت

ئەللەرنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىلىمى سەل يۇقىرىراقلىرى فىرانسۇزلارغا ئىتائەت قىلىپ، ئەپلەپ ـ سەپلەپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان ئادەتنى يېتىلدۈرۈپتۇ، بىلىمى تۆۋەنرەكلىرى چەت ئەللىكلەرنىڭ قولىدا ئىشلەيدىكەن، يەر تېرىپ، ھارۋا سۆرەيدىكەن. ئېغىر ئەمگەكتىن قېچىپ سەللا ھۇرۇنلۇق قىلىپ قويسا، قامچا يەپ ھۆركىرەپ يىغلاپ كېتىدىكەن، ھالى تولمۇ خاراب ئىكەن. فىرانسۇزلار تۇرلۇك قەبىھ نىزاملارنى چىقىرىپ، ئۇلارنى بۇرۇنقى كۈنلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرەلمەيدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويغانىكەن. ھەققانىيەت نەدە؟ ئىنسانپەرۋەرلىك نەدە؟ ئەنىنلىكلەر بېشىغا پاخال قالپاق كىيىپ، يالاڭ ئاياغ يۈرىدىكەن، تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە شۇنداق ئىكەن. بۇ مەسىلە بولماي نېمە؟»

بۇ يەردە گەرچە فىرانسىيەنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان ۋىيېتنامليقلارنىڭ ھاقارەتلىك تۇرمۇشى خاتىرىلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭدىن ئەينى چاغدا ئەنگلىيەلىكلەرنىڭ مۇستەملىكە ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا ياشاۋاتقان شىياڭگاڭلىقلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئويلىماي تۇرالمايمىز.

پاراخوت ۋىيېتنامنىڭ شىمۇك پورتىدا ۋاقتىنچە توختىغان چاغدا دېڭ شىشىيەن، فېڭ شۆزۇڭ قاتارلىق ئوقۇغۇچىلار جۇڭگولۇقلارنى ئېغىر نومۇسقا قويىدىغان ئەھۋالنى كۆردى.

پاراخوتتىكىلەر قىرغاقتا چىققاندا فىرانسۇزلارنىڭ قاتتىق تەكشۈرۈشىدىن ئۆتىدىكەن، جۇڭگولۇقلار دۇنيادا «شەرق كېسەلمەنلىرى» سانلىپ كېلىۋاتقانلىقتىن تەكشۈرۈش بەكمۇ قاتتىق بولىدىكەن. تەكشۈرۈش تۈگىگەندىن كېيىن، تىزلىپ ساقچى مەھكىمىسىگە بېرىپ تىزىملىتىدىكەن، بولمىسا قىرغاقتا چىقىشقا رۇخسەت قىلىنمايدىكەن.

ـــ ئاناڭنى ! بۇ ھەقىقەتەن ئادەمنى بوزەك قىلغانلىق ! ـــ دەپ تىللاپ كېتىشتى پاراخوت پالوبىسىدا تۇرغان ئوقۇغۇچىلار غەزەپلىنىپ، ـــ ئۇلار جۇڭگولۇقلارنى ۋەتەنسىز قۇل ئورنىدا كۆرۈۋاتىدۇ !

ـــ جۇڭگولۇقلار قاچانمۇ بۇ قاڭشارلىق كۆك كۆزلەرگە «ياق» دېيىشكە جۈرئەت قىلالار؟

ـــ قالاقلار ھامان بوزەك بولىدۇ، ئاجىز دۆلەتتە دىپلوماتىيە بولمايدۇ ! دۆلەت قۇدرەت تاپمىسا «ياق» دېگەن سۆزنى تىلغا ئالغىلى بولمايدۇ...

غەزەپ ـ نەپرەتلىك ۋە قايغۇ ـ ھەسرەتلىك غۇلغۇلىلار قۇلاققا دەمۇدەم كىرىپ، دېڭ شىشىەننىڭ قەلبىگە مەڭگۈ يوقالماس ئىز سالدى.

پاراخوت شىگۇڭدا ئۇچ كۈن توختاپ، 21 ـ چېسلا سىنگاپورغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. فېڭ شۆزۈڭ ئۆزىنىڭ «دېڭىز سەپىرى كۈندىلىك خاتىرىسى»گە مۇنداق دەپ يازغان:

«ئۇچ كۈندىن كېيىن سىنگاپورغا يېتىپ كەلدۇق. سىنگاپور شەھىرىنىڭ ئۆي ـ ئىمارەتلىرى رەتلىك ئىكەن، شىگۇڭغا سېلىشتۇرغاندا دائىرىسى چوڭراق، مۇھىتى پاكىز ئىكەن. بۇ يەردە جۇڭگولۇقلار ئون مىليونغا يېتىدىكەن، جۇڭگولۇقلارنىڭ سودا ئىشلىرى رونىق تاپقانىكەن، سودىگەرلەرمۇ كۆپ ئىكەن، لېكىن كۆپىنچىلىرى يەنىلا ئىككى بىلىكىگە تايىنىپ تىرىكچىلىك قىلىدىكەن.»

25 ـ چېسلا پاراخوت سىنگاپوردىن يولغا چىقىپ، دېڭىز سەپىرىنى باشلىدى. بۇ چاغدا ھىندى ئوكيانىنىڭ كىلىماتى بارا ـ بار ناچارلىشىپ، پاراخوتقا ئۇرۇلغان بوران ـ چاپقۇن كىشىگە ئالەم لەرزىگە كەلگەندەك تەسىر بېرەتتى، پاراخوت

قاتتىق سىلكىنەتتى. بوران - چاپقۇن پاراخوتنى تۇرۇپ دولقۇنلارنىڭ ئوستىگە چىقىرىۋېتەتتى، تۇرۇپ چوڭقۇرلۇققا چۈشۈرۈۋېتەتتى. پاراخوتنىڭ ئاستىنقى قەۋىتىدە قىستىلىشىپ ياتقان ئوقۇغۇچىلار كېسەل تەگكەنىدەك باشلىرى قېيىپ، تاماقتىنمۇ قالدى.

فېلىك شۆزۈك خاتىرىسىگە مۇنداق دەپ يازغانىدى: «... توپ-توغرا ئۈچ كۈن قىينالدۇق. بىز قىرغاققا چىقىشقا تەشنا بولۇپ كەتتۇق (قەھەتچىلىكتە يامغۇرغا تەشنا بولغاندەك). كۈنلەر تولىمۇ ئاستا ئۆتۈۋاتاتتى. كۆزلىرىمىز تېشىلەي دېگەندە، پارا-خوت توختاپ دەم ئالىدىغان جاي ــ كولۇمبۇغا ئاران تەستە يېتىپ كەلدۇق».

كولۇمبۇ ئەنگلىيەگە قاراشلىق يەر ئىدى، پاراخوت گەرچە كولۇمبۇدا ۋاقىتلىق توختاپ ئارام ئالغان بولسىمۇ، لېكىن فىرانسىيەگە ماڭغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ قولىدا فىرانسىيەنىڭ پاسپورتى بار ئىدى. ئەنگلىيە پاسپورتى بولمىسا قىرغاققا چىقىپ ئەتراپنى كۆرۈشكە يول قويۇلمايتتى. شۇڭا، ئۇلار پاراخوتنىڭ يولغا چىقىشىنى كۈتۈپ پاراخوتتا قېلىپ قېلىشتى.

ھېسابلاپ كۆرگەندە، ئۇلارنىڭ ۋەتەندىن ئايرىلغىنىغا يېرىم ئايدىن ئاشقانىدى!

ــ لېۋىمىزنى چىشلەپ يېرىم ئاي تاقەت قىلايلى، ئۇزۇنغا سوزۇلغان بۇ دېڭىز سەپىرى ئاياغلىشاي دەپ قالدى، ــ دېدى دېلىك شىشېن بارماقلىرىنى پۈكۈپ ۋاقىتنى ھېسابلىغاچ، ئالدىراپ كېتىۋاتقان بىر قىسىم ساۋاقداشلىرىغا شۇنداق دېدى، ــ ئاڭلىسام، يەنە بىر ھەپتىدىن ئارتۇقراق ۋاقىت ئىچىدە قىزىل دېڭىزغا كىرىدىكەنمىز!

— نېمە؟ يەنە بىر ھەپتىدىن كۆپ ۋاقىت بارمىكەن؟ — دېدى بىر كىچىك يۈرتداش ۋارقىراپ، — مەن پەقەت چىدىمىدىم ! سەپەرنىڭ مۇنداق ئۇزاقلىقىنى بىلگەن بولسام يولغا چىقماس ئىكەنمەن !

— يولۋاسنىڭ ئۇۋىسىغا كىرمەي تۇرۇپ ئۇنىڭ بالىسىنى تۇتقىلى بولمايدۇ، — دېدى شىشيەن قىزىقچىلىق قىلىپ، — دۇنيادا بىكارغا يەيدىغان چۈشلۈك تاماق نەدە تۇرۇپتۇ !

دەرۋەقە ئون كۈندىن كېيىن بۇ پاراخوت كولۇمبۇدىن يولغا چىقىپ ئەدەن قولتۇقىدىن ئۆتۈپ جىبۇتى ئارقىلىق قۇياش نۇرىدا پارقىراپ تۇرغان قىزىل دېڭىزغا كىردى.

بۇ كۈنى 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئىدى. پاراخوتتىكى ياشلارنىڭ ھەممىسى بۈگۈنكى كۈننىڭ ۋۇچاڭ قوزغىلىڭى ۋە سۇن جۇڭشەن رەھبەرلىكىدىكى جۇڭخۇا مىنگونىڭ قۇرۇلغانلىقىغا توققۇز يىل بولغان خاتىرە كۈن ئىكەنلىكىنى بىلەتتى.

— ۋەتەن سۆيۈشتە يىراق ـ يېقىن مۇسابە بولمايدۇ، پاراخوتتا تەبرىكلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزەيلى ! — دېدى بىرەيلەن تەكلىپ بېرىپ.

— بولىدۇ، بولىدۇ ! — دەپ قىزغىن ئاۋاز قوشتى شىشيەن خۇشال بولۇپ، — پاراخوتتىكى چەت ئەللىكەر جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ مەركەزگە ئىنتىلىش كۈچىنى كۆرۈپ قويسۇن. جۇڭخۇا مىنگونىڭ يېڭى بىر ئەۋلاد كىشىلىرى قىزىل دېڭىزدىن كۆتۈرۈلگەن قۇياشقا ئوخشاش كۆتۈرۈلمەكتە...

شۇنىڭ بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقىغا چۆمگەن بۇ ياشلارنىڭ ھەربىرى ئۆزلىرى ياسىغان دۆلەت بايراقچىسىنى كۆتۈرۈشۈپ، ھاياجانلانغان كەيپىياتتا پاراخوت پالوپىسىغا

يىغىلىشتى. تەبرىكلەش مۇراسىمى ئاددىي ۋە تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈلدى. ئۇلار ئاۋۇال ۋاقىتلىق ئېسىلغان دۆلەت بايرىقىغا ئۇچ قېتىم تەزىم قىلىشتى، ئاندىن دۆلەت شېئىرى ئوقۇلدى. ئاخىرىدا بىرەيلەن سەھنىگە چىقىپ يېڭى ھېكايە ئېيتتى، بەزىلەر نۆتۈق سۆزلىدى، يەنە بەزىلەر ئۆزلىرى تەييارلىغان دىرامىنى ئويناندى.

قىزىل دېڭىز ئۇستىدە قۇياش ئۆزىنىڭ كۈچلۈك نۇرىنى پالوپىغا چاچقاندى. كۆكۈچ دېڭىز سۈيى قۇياش نۇرىدا قىزىل رەڭگە كىرگەندى. جۇڭگولۇق ياشلارنىڭ ناخشا ئاۋازى، خۇشال كۈلكە ۋە چاۋاك سادالىرى چەكسىز دېڭىز دولقۇنلىرى ئۇستىدە ئەكس سادا ياڭرىتىپ، پاراخوتتىكى چەت ئەللىكلەرنى جەلپ قىلدى. ئۇلار كۆزلىرىنى يوغان ئېچىشىپ، ھەيرانلىق نەزىرىدە بۇ بىر تۇركۈم جۇشقۇن جۇڭگولۇق ياشلارغا قاراپ قېلىشقانىدى. ئۇلار كۆڭۈللىرىدە بۇ بىر توپ ياش جۇڭگولۇقلار ۋە ئۇلارنىڭ مەنىۋى قىياپىتى ئەجدادلىرىنىڭ مەنىۋى قىياپىتىگە تامامەن ئوخشىمايدىكەن ! دەپ ئويلاۋاتقان بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

شۇ كۈنى بۇ بىر تۇركۈم جۇڭگولۇق ياشلار پاراخوتقا چىققاندىن بېرى ئەڭ سۆيۈنگەن ۋە ئەڭ خۇشال بولغان كۈن ئىدى. نەچچە كۈندىن بۇيانقى غەشلىك ۋە بۇرۇقتۇرمىلىق شۇ كۈنى ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

پاراخوت 10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى سۇۋەيىش قانىلى ئېغىزىغا يېتىپ كەلدى.

«كەچقۇرۇن سۇۋەيىش قانىلىغا كىردۇق، ئىككى قىرغاق دەل ـ دەرەخلىك ئىكەن، دەل ـ دەرەخلەر ناھايىتى رەتلىك، چىراغلار كۆزنى قامىشتۇرۇپ تۇرىدىكەن. نەگىلا قارىسا

شىرىلداپ ئېقىۋاتقان سۇ، كىشىنىڭ مەستلىكى كېلىدۇ» دەپ يازغانىدى فېڭ شۆزۈڭ شۇ قېتىملىق مۇساپە توغرىسىدا. «ئەتىسى تاڭ سەھەردە پاراخوت رېشاتكىسىغا يۆلىنىپ، ئىككى ياققا نەزەر سالدۇق. قانالنىڭ كەڭلىكى ئون غۇلاچ كېلىدىكەن، ئىككى پاراخوت قاتارلىشىپ ماڭالايدىكەن. قانالنى كۆزىتىپ تۇرغان چېغىمىزدا قانالنىڭ شىمالىي ئېغىزىنىڭ ئېتىلىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدۇق. قىرغاققا چىقمىغاچقا، ھېچقانداق نەرسىنى كۆرمىدۇق. چۈشتىن كېيىن سائەت بەشتە ئوتتۇرا دېڭىزغا كىردۇق. بىز سۈۋەيىش قانلىدىن چىققان چېغىمىزدا قىرغاقتا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان مىس ھەيكەلنى كۆردۇق. ئۇ ئەسلىي قانالنى قازغان كىشى رېسىسنىڭ مىس ھەيكىلى ئىكەن.»

پاراخوت تاڭ سەھەردە قانالنىڭ ئوستى تەرىپىدىكى تۆمۈر يول كۆۋرۈكىنىڭ ئاستىدىن ئۆتكەن چاغدا بىر مەنزىرە شىشىنده ناھايىتى چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى: پويىز كەلگەن چاغدا، قانالنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتكەن زور تۆمۈرىيول كۆۋرۈكى ئۆزلۈكىدىن ئىككى قىرغاقتىكى قاتناشنى تۇتاشتۇردى. پويىز ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، زور كۆۋرۈك ئۆزلۈكىدىن ئىككى قىرغاققا تارتىلىپ، قانالنىڭ يۇزىده بوشلۇق پەيدا بولدى، پاراخوتلار ئەركىن ئۆتۈشۈپ تۇراتتى...

بۇنداق خىسلەتلىك ھەم ئىلغار ئىلىم - پەن تېخنىكىسىنى كۆرۈپ، شىشىەننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. ئۇ ھەتتا يېنىدا تۇرغان ھەمراھلىرىنى ئۇنتۇپ قالغىلى تاس قالدى.

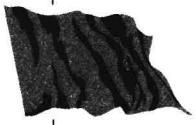
— قالتىس! ھەقىقەتەن قالتىس ئىكەن! — دېدى ئۇ مەستىلىكى كېلىپ ئۆز - ئۆزىگە. شۇنىڭ بىلەن بىللە

كۆڭلىنى بىر تەقەززالىق ئىگىلىدى، ــ دۆلىتىمىز قاچان مۇشۇنداق ئىلغار تېخنىكىغا ئىگە بولار، شۇنداق بولسا دۆلىتىمىزنىڭ گۈللىنىشىدىن ئۈمىد بولاتتى!

يەنە بىر ھەپتىدىن كېيىن، «يانتېلىرفېن» نامىلىق پوچتا پاراخوتى ئاخىرى ھارغىن گۈدۈك چالغان پېتى ئۆزىنىڭ مەنزىلگاھى ــ فىرانسىيەنىڭ مارسېل پورتىغا ئاستا كىرىپ كەلدى.

شۇ قېتىملىق دېڭىز سەپىرىگە ئوتتۇز توققۇز كۈن ۋاقىت كەتتى، مۇساپە ئوتتۇز مىڭ چاقىرىمدىن ئاشاتتى. شۇ قېتىملىق دېڭىز سەپىرى ياش دېڭ شىشيەننىڭ ئۆمرىدە باسقان ئەڭ ئۇزۇن دېڭىز سەپىرى ئىدى.

ماۋ ماۋ «دادام دېڭ شياۋپىڭ» (1 ـ قىسىم) نامىلىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغانىدى: «تۇنجى قېتىم ۋەتەندىن ئايرىلىش، تۇنجى قېتىم يىراق سەپەرگە ئاتلىنىش، يات ئەلنىڭ قائىدە ـ يوسۇنى، پايانسىز دېڭىز، پايانسىز ئاسمان مەنزىرىسى ھەربىر ئوقۇغۇچىدا ئۆچمەس تەسىرات قالدۇرغان ۋە ئۇلارنى كۆچلۈك ھاياجانغا سالغان بولۇشى مۇمكىن». ئۇ يەنە: «تۇنجى قېتىم ۋەتەندىن ئايرىلىپ ئۇزاق دېڭىز سەپىرىگە ئاتلىنىش دادامدىمۇ ئوخشاشلا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان» دەپ يازىدۇ.

فرانسیەگە بارغان دەسلەپکی چاغلار

1920 ـ یىلى 10 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى دېڭ شىشيەن ۋە باشقا سەكسەن ئىككى نەپەر جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچى مارسېل پورتىدا پاراخوتتىن چۈشۈپ، فرانسىيە تۈپرىقىغا قەدەم قويدى. ئۇلار مارسېل شەھرىگە كىرىپلا بۇ يەردىكى قاتىلاڭچىلىق ۋە شاۋقۇن ـ سۇرەننى كۆردى، بولۇپمۇ ھەشەمەتچىلىك بىلەن نامراتلىق، راھەت ـ پاراغەت بىلەن جاپا ـ مۇشەققەت ئارىسىدىكى روشەن پەرقنى بىر قاراپلا بىلدى: بىر ياقتا تاغدەك دۆۋىلىنىپ كەتكەن بايلىق ۋە مال، ھەشەمەتلىك مەيخانىلار ۋە كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرى، بىر ياقتا ۋەيرانە لاپاسلار، يەلكىسىدىكى يۈكنىڭ ئېغىرلىقىدىن يادەك ئېگىلىپ كەتكەن پىرىستاندىكى مەدىكارلار...

پارىژدا تەسىس قىلىنغان فرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتى پورتقا ئادەم ئەۋەتىپ، ۋەتەندىن كەلگەن بىر تۈركۈم ياشلارنى قىزغىن قارشى ئالدى.

ئۇلار قىرغاقتا چىقىپ ئىككىنچى كۈنى شۇ جايدا چىقىدىغان «مارسېللىقلار گېزىتى»دە خەۋەر بېرىلدى، خەۋەردە مۇنداق دېيىلدى: يۈزگە يېقىن جۇڭگولۇق ياش مارسېلغا يېتىپ كەلدى. ئۇلار ئون بەش ياش بىلەن يىگىرمە بەش ياش ئارىلىقىدىكى ياشلار. ئۇچىسىغا ئامېرىكا ياكى ياۋروپا پاسونىدا كىيىم كىيگەن، بېشىدا كەڭ گىرۋەكلىك شلىپە، پۇتىدا ئۇچى

ئۆچلۈق شىبلىت. ئۇلار بىر - بىرىدىن ئەدەپلىك، ھەتتا سىپايە كۆرۈنىدۇ...

ئۇلار مارسېلدىن ئۇزۇن يوللۇق ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ، ئون نەچچە سائەتتىن كېيىن پارىژغا يېتىپ كېلىشتى. فىرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتى لاپىئەنتېر كوچىسى 39 - نومۇرلۇق بىناغا جايلاشقانىدى. بۇ جاي فىرانسىيەگە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇشقا كەلگەن بارلىق جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ «ئۆيى» ھەم «توپلىنىدىغان مەركىزى» ئىدى. بۇ بىناغا نۇرغۇن جۇڭگولۇق ياشلار كىرىپ - چىقىپ يۈرۈشەتتى. بەزىلىرى يېڭى كەلگەنلەرنى قارشى ئېلىش، بەزىلىرى قايتقانلارنى ئۇزىتىش بىلەن ئالدىراش ئىدى.

شۇشيەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئەمدىلا كېلىپ تۇرۇشىغا، ئۇلاردىن بالدۇرراق كەلگەن بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار، بولۇپمۇ سىچۈەنلىك يۈرتداشلار ئۇلارنى دەرۋازا ئالدىدا تۇرۇپ قارشى ئالدى.

— كىچىك بۇرادەرلەر، قارشى ئالىمىز! يولدا جاپا چەكتىڭلار!

شۇشيەن يۈك - تاقىنى كۆتۈرۈپ ئاپتوبۇستىن چۈشۈشىگە، بەستىلىك كەلگەن ئاكا دېمەتلىك بىرەيلەن كۇلۇمسىرەپ ئۇنىڭغا سالام قىلدى ۋە:

— قالتىسقۇ سەن! مۇشتۇمدەك تۇرۇپ ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇغلى كەلدىڭمۇ؟ ئەكەل، يۈك - تاقىڭنى كۆتۈرۈشۈپ بېرەي، — دېدى.

— رەھمەت، رەھمەت، — دېدى شۇشيەن ئالدىراش مىننەتدار بولۇپ، — تەلەپپۇزىدىن قارىغاندا سىچۈەنلىك ئوخشىمامسەن!

— مەن شەرقىي سىچۈەننىڭ جيانجىن دېگەن يېرىدىن! —

دېدى ئاكا دېمەتلىك ھېلىقى يۈرتداش شىشېننىڭ يۈك ـ تاقىنى كۆتۈرۈپ كېتىۋېتىپ، دۇپدۇگلەك پاكار بويلۇق بۇ يۈرتدىشىغا سەپسېلىپ، ــ ئىنىم، سەنمۇ سىچۈەنلىك ئوخشايسەن، يۈرتۇڭ نەدىن، سېنى نېمىدەپ ئاتايمەن؟

ــ مېنىڭ ئىسمىم دېڭ شىشېن، گۇاڭئەن ناھىيەسىنىڭ شىپىشىڭ بازىرىدىن ! ھەممىز شەرقىي سىچۈەنلىك يۈرتداش ئىكەنمىز، ماڭا كۆپرەك غەمخورلۇق قىلارسەن ! ــ دېدى شىشېن.

ــ بۇنچىلىك تۇزۇت قىلىپ كەتمە ! ئۇكام دېڭ شىشېن، مېنىڭ ئىسمىم نېي رۇڭجىن. مەن بىر يىل بۇرۇن كەلگەن، سىلەرنى كۆرۈپ خويمۇ خۇش بولدۇم. «يۈرتداش يۈرتداشنى كۆرسە، كۆز چانىقى ياشقا تولىدۇ» دېگەن شۇ ـ دە !

ــ نېي ئاكا، مەن ئەمدىلا كەلدىم، كۆپرەك يول كۆرسىتەرسەن ! ــ دېدى دېڭ شىشېن ھەم سەل خۇشخۇي كەلگەن شەرقىي سىچۈەنلىك بۇ يۈرتدىشىنى شۇئان ياقتۇرۇپ قالدى.

ــ يول كۆرسەتكۈدەك ئىش يوق، مەن كىرۇجۇندىكى سېنايد پولات ـ تۆمۈر زاۋۇتىدا ئىشلەيمەن. ساڭىمۇ شۇ يەردە ئىشلەش پۈرسىتى چىقىپ قالسا، مېنى ئىزدە، ــ نېي رۇڭجىن دېڭ شىشېننىڭ يۈك ـ تاقىنى زالغىچە كۆتۈرۈپ كىردى، ئاندىن بويى پاكار بۇ يۈرتدىشىنىڭ يەلكىسىگە شاپىلاقلاپ، ــ خوش، مېنىڭ بىجىرىدىغان يەنە باشقا ئىشلىرىم بار، جاھان ئۈزۈن، كېيىن كۆرۈشەرمىز ! ــ دېدى.

ــ كىرۇجۇن پولات ـ تۆمۈر زاۋۇتى ! ــ دېدى دېڭ شىشېن بېشىنى لىڭشىتىپ، ــ ماقۇل، مەن كېيىن چوقۇم سېنى كۆرگىلى بارىمەن !

شۇ قېتىملىق تونۇشۇش دېڭ شىشېن، نېي رۇڭجىن ئىككى پىشقەدەم سەپداشنىڭ ئۈزۈن يىللىق ئىنقىلابىي

دوستلۇقىنىڭ باشلىنىشى بولۇپ قالدى. نيې رۇڭجىن بالىلىق چاغلىرىدا دېڭ شىشيەنگە ئوخشاش يۇرتى جياڭجىنىدا ئىلغار ئىدىيەنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا «4 ـ ماي» ھەرىكىتىگە قاتناشقان. 1919 ـ يىلى فىرانسىيەگە ئىشلەپ تۇرۇپ ئوقۇش ئۈچۈن كېلىپ، ئاۋۇال كېرۋىندىكى سېنىايد پولات ـ تۆمۇر زاۋۇتىدا ئىشلىگەن. 1922 ـ يىلى بېلگىيە شاروۋا ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئۇنىڭغا مارشال ئۇنۋانى بەرگەن.

ماۋ ماۋ ئۆز كىتابىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ: «فىرانسىيەدە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدىن باشلاپ، ئۇ دادام بىلەن دوستلۇق ئورناتقانىدى. ئازادلىقتىن كېيىن، 1952 ـ يىلىدىن 1957 ـ يىلىغىچە بىزنىڭ ئائىلە نيې تاغاملارنىڭ ئائىلىسى بىلەن قوشنا ئولتۇردۇق. بىز بالىلار ھەمىشە كىچىك ئىشكىتىن چىقىپ نيې تاغاملارنىڭكىگە كىرىپ ئويناياتتۇق. نيې تاغام بىزنىڭ ئائىلىدىكىلەرنى دائىم ئۆيىگە سېچۇەن تامىقى ــ دۇفۇ قېتىقى ئېچىشكە تەكلىپ قىلاتتى. 1992 ـ يىلى نيې تاغام قۇربان بولۇشتىن ئىلگىرى دادام تالا ـ تۈزگە ئاز چىقاتتى، لېكىن بەزىدە نيې تاغاملارنىڭكىگە باراتتى، ئۇنى ھەر قېتىم كۆرگەندە، يېقىملىق ئاۋازدا ‹كونا بۇرادىرىم› دەيتتى. شۇ قېتىم يۇز كۆرۈشۈپ ئورنىتىلغان دوستلۇق يەتمىش ئىككى باھار ـ قىشنى، تالاي بوران ـ چاپقۇننى بېشىدىن ئۆتكۈزدى. بۇ دوستلۇق قويۇق، چوڭقۇر ھەم كىشنى چوڭقۇر تەسىرلەندۇرىدىغان دوستلۇق ئىدى».

ھەممە ئوقۇغۇچىلار جايلىشىپ بولغاندىن كېيىن، فىرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار جەمئىيىتى يېڭى كەلگەن ئوقۇغۇچىلارغا فىرانسىيەنى ۋە پارىژنى دەسلەپكى قەدەمدە

تونۇشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇلارنى قىسقا ۋاقىت دەم ئالدۇرۇپ تەرتىپكە سالدى ھەمدە شۇ يەردە ئوقۇۋاتقان ئەھۋالنى پىششىق بىلىدىغان بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارنى دېڭ شىشىەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنى باشلاپ پارتە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى قىسمەن مۇھىم قۇرۇلۇشلارنى، مەشھۇر جايلارنى، مەسىلەن، زەپەر دەرۋازىسى، ئېففىل مۇنارى، ۋېرسال سارىيى، لوۋېر سارىيى، فونتاينبلېئور، موندانى، ساينت پىتان ۋە ئېۋلېر قاتارلىق جايلارنى ئېكسكۇرسىيە ۋە سەيلە ـ ساياھەت قىلدۇرۇپ كېلىشكە قوشۇپ قويدى.

پارتۇنىڭ مەنزىرىسى ھەقىقەتەن گۈزەل ئىدى. لېكىن، دېڭ شىشىەننىڭ زوقىنى مەنزىرىلەر ئانچە تارتىپ كېتەلمىدى. پارتە شەھىرىدىكى رەتلىك تىرامۋاي، تونېل، مېترو قاتارلىق زامانىۋى مۇئەسسەسىلەر ئۇنىڭ ياش قەلبىنى لەرزىگە سالدى.

«بەلكىم فىرانسىيەنىڭ ھەقىقىي ئىلغارلىقى ۋە ئۇلۇغلۇقى مۇشۇ جەھەتلەردە گەۋدىلەنسە كېرەك» دېدى ئۇ كۆڭلىدە ئۆز ـ ئۆزىگە. شىشىەن لوۋېر سارىيىدىكى نۇرغۇن قىممەتلىك سەنئەت بۇيۇملىرىنى، بولۇپمۇ دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن بۇلاپ كېلىنگەن ئاز ئۇچرايدىغان ئاسارئەتىقىلەرنى كۆرۈپ، سەككىز دۆلەت بىرلەشمە ئارمىيەسىنىڭ قاراقچىلىق قىلمىشلىرى ئۇستىدە كۆپ ئويلاندى، 1860 ـ يىلى يۇەنمىڭيۇەندە كۆتۈرۈلگەن ئاسمان ـ پەلەك ئوت يالقۇنى، جياۋۇ يىلىدىكى دېڭىز ئۇرۇشى، گېڭزى تۆلىمى؛ بۇنىڭدىن باشقا ئىگىلىك ھوقۇقىنى يوقىتىپ، دۆلەتنى نومۇسقا قويغان نۇرغۇن تەڭسىز شەرتنامىلەرنى يادىغا كەلتۈردى.

شۇڭا، دېڭ شىشىەن لوۋېر سارىيىدا چىرىك ھەم ئىقتىدارسىز مەنچىڭ ھۆكۈمىتى ئىمزالىغان ۋەتەن ساتقۇچ شەرتنامىنىڭ تاشقا چېكىلىپ كۆرگەزمە زالىغا قويۇپ

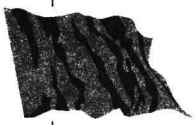
قويۇلغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، كۆڭلىدە قەسەم قىلدى: مەيلى نېمە بولسۇن، جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئەۋلادى بولۇش سۈپىتىم بىلەن توختىماي ئالغا ئىلگىرىلەپ، جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ قەد كۆتۈرۈشى ۋە قۇدرەت تېپىشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىمەن!

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن، فىرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتى دېڭ شىشيەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنى بىر قىسىم يەرلىك تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە ئۆگىنىشكە ۋە فىرانسۇزچىنى تولۇقلاشقا ئورۇنلاشتۇردى. دېڭ شىشيەن ۋە ئۇنىڭ يېقىن بىر تۇغقان تاغىسى دېڭ شاۋشېڭ فىرانسىيەنىڭ غەربىي شىمالىدىكى نورماند ئۆلكىسىنىڭ بابىل ئوغۇللار تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىگە تەقسىم قىلىندى. يۇرتدىشى فۇ لۇن ئۇلاردىن يىراق جايدىكى كونىبىل جامائەت مەكتىپىگە ئەۋەتىلدى.

ـــ فۇ لۇن، بىز باشقا ـ باشقا جايغا تەقسىم قىلىندۇق ...ـــ دېدى شىشيەن خوشلىشىش ئالدىدا فۇ لۇننىڭ قولىنى تۇتۇپ، ـــ بىز فىرانسىيەگە بىر مەقسەت ئۈچۈن ـــ ئاز ـ تولا كېرەكلىك بىلىم ئۆگىنىپ ۋەتەنگە جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچۈن كەلدۇق! يادىڭدا بولسۇن، ئوبدان ئۆگىنىپ، ئۆز ـ ئۆزىمىزگە مەدەت بېرەيلى!

ـــ بېرىپلا ئامان ـ ئېسەن ئىكەنلىكىڭ توغرۇلۇق خەت يېزىۋەتە، ئۆزۈڭنى كۆپ ئاسرا!ـــ دەپ تاپىلىدى دېڭ شاۋشېڭمۇ فۇ لۇنگە.

ـــ ماقۇل، ماقۇل! ھەممىمىز ئۆزىمىزنى كۆپ ئاسرايلى! خەير ـ خوش، دېڭ شىشيەن! ئۇچەيلەن فىرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپى جەمئىيىتى بىناسى ئالدىدا ئايرىم ـ ئايرىم خوشلاشتى.

بايېت ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئۆتكەن دەقىقىلەر

نورماندى ئۆلكىسى فرانسىيەنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، پارىژغا تەخمىنەن ئىككى يۈز چاقىرىم كېلەتتى. 1920 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى دېڭ شىشيەن، دېڭ شاۋشېڭ قاتارلىق يىگىرمە نەپەر جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچى نورماندىدىكى بايېت ئوتتۇرا مەكتىپىگە كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ياتاقلىق تۇزۇمدىكى مەكتەپ ھاياتى باشلاندى.

شۇ يەردە چىقىدىغان «بايېت گېزىتى»دە 10 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى «جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار بايېتقا كەلدى» ماۋزۇلۇق بىر خەۋەر بېرىلدى:

«يىگىرمىدىن كۆپرەك جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچى فرانسۇزچىنى راۋان سۆزلەيدىغان يۇرتداشىنىڭ يېتەكچىلىكىدە تۇنۇگۈن بايېتقا كەلدى. بۇ ياشلارنى فرانسىيەگە ھۆكۈمەت ئەۋەتكەن. ئۇلار مۇشۇ يەردىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۆزلىرى قىزىقىدىغان دەرسلەرنى ئۆگىنىدۇ. فرانسۇز تىلى ۋە تەبىئىي شارائىت، ئۆرپ ـ ئادەتلەر بىلەن تونۇشىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ياتاقتا يېتىپ ئوقۇيدۇ...»

بۇ بىر خۇسۇسىي مەكتەپ بولۇپ، مەكتەپتە يولغا قويۇلغان

قاتتىق ھەم ئۆلۈك باشقۇرۇش ئۇسۇلى يەسلى باشقۇرۇش ئۇسۇلىغا ئوخشىشىپ كېتەتتى.

جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارغا مۇستەقىل سىنىپ تەسىس قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن مەكتەپنىڭ مۇنتىزىم تۇرمۇش تەرتىپىگە بويسۇنۇشى تەلەپ قىلىناتتى. ئۆگىنىش مەزمۇنى ئاساسەن فىرانسۇز تىلى سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈش بولۇپ، بۇنىڭ دېڭ شىشيەن ۋە ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى ئۇچۇن ئېيتقاندا جەلپكارلىقى ئانچە كۈچلۈك ئەمەس ئىدى. ئاردىدىن نەچچە ئاي ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئۆگەنگەنلىرى تولىمۇ چەكلىك بولدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوقۇغۇچىلارنىڭ تامىقى ناچار ئىدى.

بايېتتىكى جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارغا مۇناسىۋەتلىك ساقلاپ قويۇلغان بىر پارچە چىقىم ھېسابات تالونىدىن 1920 ـ يىلى 3 ـ ئايدا، دېڭ شىشيەننىڭ شۇ ئايدا جەمئىي ئىككى يۈز فىرىنك بەش فىرانك تاماق ۋە ياتاق ھەققى تاپشۇرغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بۇ پۇلنىڭ ئىككى يۈز فىرانكى تۇرمۇش راسخوتىغا، يەتتە فىرانكى كىيىم يۇدۇرۇش ھەققىگە، يەتتە فىرانكى ئورۇن ـ كۆرپە ئىجارە ھەققىگە كەتكەن، مەكتەپكە ئون ئىككى فىرانك تاپشۇرۇلغان، ئون سەككىز فىرانكتىن ئارتۇقراق پۇل ئۇششاق ـ چۇششەك خىراجەتكە ئىشلىتىلگەن.

مۇشۇ بىر پارچە ھېسابات تالونىغا ئاساسلانغاندا، ئەينى چاغدىكى جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ پارچە خىراجىتى ئادەتتە ئون بەش فىرانكتىن ئەللىك فىرانكىچە بولغان ئارىلىقتا، ئوتتۇرا ھېساب بويىچە يىگىرمە بەش فىرانك ئەتراپىدا بولغان. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، دېڭ شىشيەن پارچە خىراجەتكە پۇلنى تېجەپ ئىشلەتكەن. چۇنكى، ئۇ يۇرتىدىن ئايرىلىدىغان چاغدا ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالى ئانچە ياخشى ئەمەس

بولۇپ، دادىسى ئازراق چۈجگۈن قوناق ۋە يېرىنى سېتىپ، ئوغلىنىڭ فىرانسىيەگە بېرىپ ئوقۇش راسخوتىنى غەملىگەنىدى. بۇ ئىشلار شىشيەننىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ بايېتتىكى تۇرمۇشى ناھايىتى تېجەشلىك ھەم ئاددىي ـ ساددا ئۆتتى.

شىشيەن تۇرمۇشتا تېجەشلىك بولغىنى بىلەن ئۆگىنىشتە بەك تىرىشچان ئىدى. ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۇنىڭ فىرانسۇزچە ئېغىز تىلى ۋە ئاڭلاپ يېزىش ئىقتىدارى خېلىلا ئۆسۈپ قالدى.

ئوقۇغۇچىلار كۇندىلىك تۇرمۇشتا خېلى تېجەشلىك بولسىمۇ، لېكىن يانچۇقىدىكى ئازغىنا پۇلى ئىشلىتىۋېرىپ تۈگەي دەپ قالغانىدى؛ بەزى ئوقۇغۇچىلار تۇرمۇش خىراجىتى جەھەتتە قىينىلىپ، جىددىيلىشىپ قېلىۋاتاتتى.

بىر كۈنى ياتاقتا پەس ئاۋازدا غۇلغۇلا باشلاندى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرەيلەن:

ــ ھەر كۈنى نەچچە ياپراق بولكا، بىر قاچا قۇرۇق سۇ بېرىپ بىزنى ئاچ قويۇپ ئۆلتۈرەمدۇ نېمە ! ــ دېدى.

ــ ھەي، ھازىر يېنىمدا بىر فىرانكمۇ يوق. ئۆيدىن پۇل كەلمىدى، بەك تىتىلداپ كېتىۋاتىمەن ! مۇشۇنداق كېتىۋەرسەك، كېيىن قانداق قىلارمىز؟ ــ دېدى كارىۋاتتا ياتقان بىر ساۋاقدىشى ئاھ ئۇرۇپ.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھەممىدىن يېشى چوڭراق شاۋشېڭ:

ــ شىشيەن، سەن دەپ باقە، قانداق قىلىش كېرەك؟ ئوقۇش ئەمدىلا باشلاندى، يانچۇقنىڭ تۈۋى كۆرۈنۈپ قالدى، ئىككىمىزنىڭ پۇلىنى قوشساقمۇ ئاران ئون نەچچە فىرانك چىقىدۇ... ــ دېدى.

ــ راست، راست. بۇنىڭ ئامالىنى قىلىش كېرەك ! ــ

دېدى شىشىەن قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، ياتاقتا ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ. مەسلىنىڭ ئېغىرلىقى ۋە جىددىيلىكىنى ئۇمۇ ھېس قىلغانىدى.

— سىلەرچە مۇنداق قىلساق قانداق بولار؟ — دېدى شىشىەن كۆپچىلىكنىڭ پىكرىنى بىلىپ بېقىش مەقسىتىدە، — بىز بۇ يەرگە ھۇزۇر - ھالاۋەت سۈرگىلى ئەمەس، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇغىلى كەلگەن. قولىمىزدىكى پۇلنى ئىشلىتىپ بولاي دېدۇق. ئۆيدىكىلەردىن پۇل تەلەپ قىلىشقا يۈزىمىز چىدىمايدۇ. ئوقۇشىمىزنى داۋام قىلمىساق ئەسلا بولمايدۇ، شۇڭا مەكتەپ تەرەپكە تەلىپىمىزنى دېگىنىمىز تۈزۈك. تىل ئۆگىنىشنى ۋاقىتلىق توختىتايلى، فىرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتىگە بارايلى. ئۇلار بىزگە بىرەر ئۇنۇملۇك چارە كۆرسىتىدۇ. بىز ئۆز ئەمگىكىمىزگە تايىنىپ، ئاز - تولا ئوقۇش خىراجىتى غەملەپ قايتىپ كېلەيلى. تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇيلى، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشقا ئامال بولمىسا، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەيلى!

— بولىدۇ! بولىدۇ! بۇ يەردە يېڭى نەرسە ئۆگەنگىلىمۇ بولمايدىكەن، بالدۇرراق كېتەيلى. ئەھۋالىمىز ياخشىلىنىپ قالسا ئەجەب ئەمەس! — دېدى بىرەيلەن دەرھال ئاۋاز قوشۇپ.

— توغرا! شىشىەن توغرا گەپ قىلدى... سەۋەب قىلساڭ سېۋەتتە سۇ توختايدۇ! بىز ھازىر مەكتەپ تەرەپ بىلەن سۆزلىشىپ، ئاندىن فىرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتىگە بېرىپ ئامال تاپايلى...

— قارىغاندا، ئاۋۋال تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلىمەكتىن باشقا يول يوقتەك قىلىدۇ! — دېدى شىشىەن شاۋشېڭغا قاراپ

كەسكىن تەرزدە.

شۇنداق قىلىپ، 3 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى دېڭ شىشيەن، دېڭ شاۋشېڭ قاتارلىق ئوندىن ئارتۇق جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچى ئاران بەش ئاي ئوقۇغان بايبت تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىدىن ئايرىلىپ پارىژغا قايتتى.

بايبت تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىدە ساقلىنىپ قالغان ئەينى چاغقا مۇناسىۋەتلىك بىر پارچە دوكلاتتا: «يېگىرمە ئىككى نەپەر جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىدىن ئون توققۇز نەپىرى 13 ـ چېسلا كەچتە مەكتەپتىن كەتتى. ئۇلار كرۇجون شەھىرىگە بېرىپ ئىشلەيمىز دېيىشتى. بىزنىڭ گۇمانىمىزچە ئۇلار ئىشلەمچىلىك قىلىشقا ماڭدى...» دەپ يېزىلغاندى.

بۇ دوكلاتتا دېيىلگەن گەپلەر راست ئىدى. ئۇلار ھەققەتەن ئىشلەمچىلىك قىلغىلى ماڭغاندى. كېيىنكى كۈنلەردە «ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش» ئۈچۈن، ئۇلار ئالدى بىلەن «تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەش» يولىدا مېڭىشقا مەجبۇر بولدى. ئۇلار بىر جۈپ قولىغا، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ «دۇنيانى ئەمگەك ياراتقان» دېگەن ئۇلۇغ ھەققەتنى ئىسپاتلاش ئارزۇسىدا ئىدى.

لېكىن، ئەمدىلا ئون ئالتە ياشقا كىرگەن دېڭ شىشيەن بايبت تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىدىن ئايرىلغان شۇ كۈندىن تارتىپ، پارىژدا تۇرغان بەش يىل ۋاقىت ئىچىدە، فىرانسىيەدە مەكتەپتە ئوقۇش پۈرسىتىگە قايتا ئېرىشەلمەيدىغانلىقىنى ئەسلا ئويلىممىغاندى. ئۇنىڭ فىرانسىيەدە ئۆتكەن بىر مەزگىللىك مەكتەپ ھاياتى بايبت تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىدە بەش ئاي ئوقۇش بىلەن چەكلەندى. شۇنىڭدىن كېيىن، تەقدىر بۇ ياشنى كەسپىي ئىنقىلابچى ۋە سىياسىي پائالىيەتچى بولۇش نىشانىغا قاراپ قەدەم تاشلاشقا چاقىردى...

پولات ـ تۆمۇر زاۋۇتىدىكى شاكىچىك پىروكاتچىك

20 ـ ئەسىرنىڭ 20 ـ يىللىرىنىڭ باشلىرى بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى يېڭىلا ئاياغلىشىپ تۇرۇشىغا، پۇتكۇل فرانسىيە ئۇرۇشتىن كېيىنكى ئىقتىساد كاساتلاشقان مەزگىلگە كىردى. چۇنكى، ئۇرۇش مەزگىلىدە مال زاكاز قىلىدىغان سودا ئىشلىرى يۇرۇشمەي قالغانلىقتىن، كۆپلىگەن زاۋۇتلار ئىشلەپچىقىرىشـ ـتىن توختىغان ياكى تاقالغان، ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىمىغان بىر قىسىم زاۋۇتلاردا زور بىر تۇركۇم ئىشچىلار قىسقارتىلغاـ ـنىدى. ئىشسىزلىق مەسىلىسى فرانسىيەدە گەۋدىلىك مەسىلـ ـگە ئايلانغانىدى. شۇڭا، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىـ ـسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئارزۇسىدا فرانسىيەگە كەلگەن جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئازغىنا كىرىم قىلىدىغان خىزمەتـ ـنى تېپىشى ئاسان ئەمەس ئىدى.

شۇ چاغدىكى سانلىق مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، 1920 ـ يىلى 12 ـ ئايغىچە فرانسىيەگە بارغان جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار بىر مىڭ بەش يۈزدىن ئاشقان. بۇ ئوقۇغۇچىلار فرانسىيەنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى زاۋۇتلاردا قۇرۇبى يېتىدىغان «ئادەتتىكى ئىشلار»نى قىلاتتى ياكى «پارچە ـ پۇرات ئىشلار»نىڭ ھۆددىسىدىن چىقاتتى. «پارچە ـ پۇرات ئىش قىلىدىغانلار» فرانسۇز تىلىدا «مالوۋۇ» دېيىلەتتى. جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار قىينىچىلىق ئىچىدىن شادلىق ئىزدەپ، بىر ـ

بىرىنى «مالاۋۇ» دەپ ئاتىشاتتى.

ئەلۋەتتە، «مالاۋۇ» بولۇش پۈرسىتىگە ئېرىشىش ھەر ھالدا خۇشال بولۇشقا تېگىشلىك ئىش ئىدى. نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار خىزمەت تېپىش پۈرسىتىگە ئېرىشەلمەي، پارتىزانلىك لاپئەنتېر كوچىسىغا جايلاشقان 39 - نومۇرلۇق بىنادىكى فىرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتىگە توپلىناتتى. مائارىپ جەمئىيىتى ھەربىر ئادەمگە بەش فىرانك تۇرمۇش پۇلى تارقىتاتتى، شۇ پۇل بىلەن ۋاقىتلىق بولسىمۇ جېنىنى جان ئېتەتتى.

1921 - يىلى 3 - ئايدا، دېڭ شىشىەن ۋە ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى بابىل تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىدىن ئايرىلىپ پارتىزغا قايتىپ كەلگەندە، فىرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتىدە ئادەمنىڭ كۆپلۈكى ئاپەتكە ئايلانغانىدى. ئوقۇشتىن ۋە ئىشتىن توختاپ قالغان مىڭدەك ئوقۇغۇچى مۇساپىرلارغا ئوخشاش مۇشۇ يەرگە يىغىلغان بولۇپ، ئاچ - زېرىن تۇرمۇش كەچۈرەتتى. شۇ چاغدا، فىرانسىيەدە تۇرۇشلۇق جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتى بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىنى ئىشخانا قىلغاندىن سىرت بىرىنچى قەۋەت، يەر ئاستى ئۆيى، بالكون... قاتارلىق ئورۇنلار ئوقۇغۇچىلار بىلەن لىق تولغانىدى، ھەتتا ھويلىغىمۇ ئاددىي چېدىرلار تىكىلگەن بولۇپ، كەينىدىن كېلىۋاتقان تۇرار جايى يوق ئوقۇغۇچىلار شۇ چېدىرلاردا يېتىپ - قوپاتتى.

دېڭ شىشىەن ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە بۇ جايغا كېلىپ مائارىپ جەمئىيىتىنىڭ زالىغا ئورۇنلىشىپ، ئورۇن - كۆرپىسىنى داق يەرگە سېلىپ يېتىپ - قوپۇپ يۈردى. شىشىەن بۇ يەردە بىر ئايغا يېقىن تۇردى.

نۇرغۇن يىللاردىن كېيىن، ئۇ قىزى ماۋماۋغا ئۆزىنىڭ شۇ

بىر مەزگىللىك تۇرمۇشىنى ئەسلەپ مۇنداق دېگەنىدى: «شۇ چاغلاردا بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى ئىككى يىل ئىچىدە ئەمگەك كۈچىگە بولغان ئېھتىياج ئۇرۇش مەزگىلىدىكىدەك جىددىي ئەمەس ئىدى، خىزمەت تېپىش تەس، مائاش تۆۋەن بولۇپ، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەش ئارقىلىق ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ ھال ئۆزىمىزنىڭ بىۋاستە كەچۈرمىشىمىز ئارقىلىق ئىسپاتلانغان، ئىشلەپ پۇل تېپىپ جان بېقىش قىيىن ئىدى. بۇ ئەھۋالدا مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟ شۇنىڭ بىلەن ‹سانائەت ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش›، ‹ئاز ـ تولا بىلىم ئىگىلەش› قاتارلىق خىياللار كۆپۈككە ئايلاندى».

لېكىن، ئۇ ئاشۇ تەشۋىشلىك كۈنلەردە يەنىلا خىزمەت پۈرسىتى كۈتۈپ يۈردى. فىرانسىيەدىكى جۇڭگولۇقلار مائارىپ جەمئىيىتى ئۇلارغا خىزمەت ئۇقۇشۇپ بەردى. ئۇلار كرۇجۇن شەھىرىدىكى سېنايد بىرلەشمە زاۋۇتىغا بېرىپ «قارا ئىش» قىلىدىغان بولدى.

1921 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى دېڭ شىشېن، دېڭ شاۋشېڭ ۋە باشقا سىچۈەنلىك تۆت ئوقۇغۇچى فىرانسىيەنىڭ جەنۇبىدىكى چەت ـ ياقىغا جايلاشقان كرۇجۇن شەھىرىگە كەلدى.

كرۇجۇن مەشھۇر ئېغىر سانائەت شەھىرى ئىدى. سېنايد بىرلەشمە زاۋۇتى شۇ چاغلاردا فىرانسىيەدىكى ئەڭ مۇھىم پولات ـ تۆمۇر ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇتى ھەم ھەربىي قورال ـ ياراغ ئىشلەپچىقىرىش بازىسى ئىدى. مەزكۇر زاۋۇتتا تەخمىنەن ئوتتۇز مىڭدىن كۆپرەك ئىشچى ئىشلەيتتى. جۈملىدىن تۆمۇر يول، ماشىنىسازلىق، زەمبىرەك ياساش، مېتاللورگىيە، بىناكارلىق، قۇيمىچىلىق قاتارلىق تارماقلار بار ئىدى.

شىشيەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى كېلىشتىن خېلى بۇرۇنلا بۇ زاۋۇت زور بىر تۈركۈم چەت ئەللىك ئىشچىلارنى قوبۇل قىلىپ، بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئەسكەرلىككە كەتكەن ياشلارنىڭ ئورنىنى تولدۇرغانىدى. 1917 ـ يىلى كۆپلىگەن جۇڭگولۇق ئىشچىلار بۇ زاۋۇتقا كېلىپ ئىشلىگەن، 1920 ـ يىلى 8 ـ ئايدىن ئىلگىرى مەزكۇر زاۋۇتتا ئىشلەۋاتقان جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار يىگىرمە نەچچىگە يەتكەن. كېيىن دېڭ شىشيەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى كەلدى. 1921 ـ يىلى يازدا بۇ يەرگە ئىشلىگىلى كەلگەن جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار يۈزدىن ئېشىپ كەتتى.

سىناىد بىرلەشمە زاۋۇتىنىڭ كونا ئارخىپىدا دېڭ شىشيەن قاتارلىقلارنىڭ شۇ يىلى تىزىمغا ئالدۇرغان ئارخىپى بۇگۈنكى كۈنگە قەدەر ساقلانغان:

«دېڭ شىشيەن، ئون ئالتە ياش، بايبت تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىدىن كەلگەن، گرونبو جۇڭگو ـ فرانسىيە ئىشچىلار كومىتېتى ئەۋەتكەن. زاۋۇتقا كىرىشتە رويخەتكە ئالدۇرغان ۋاقتى 1921 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، ئىشچىلىق نومۇرى 07396، ئىشلەيدىغان سېخى پىروكاتلاش سېخى، ئىش تۈرى پىروكاتچىك.»

بۇ ئەمگەك سىجىللىقى ناھايىتى ئېغىر، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەلۇم خەتىرى بار ئىش ئىدى. پىروكاتچىك دومناپېچتىن پورۇقلاپ قاينىاپ چىقىۋاتقان پولات ئېرىتمىسىنى قېلىپقا تۆكەتتى، قىپقىزىل پولات ئېرىتمىسى بېسىلىپ نۆكچە پولات ھالىتىگە كەلگەندىن كېيىن، ئىشچىلار ئۇزۇن لاخشىگىر بىلەن نۆكچە پولاتنى قېلىپتىن ئاجرىتىۋېلىپ، پىروكاتلاش ماشىنىسى مەشغۇلات قىلىۋاتقان يولغا سالاتتى، ئاندىن پىروكاتلاش ماشىنىسى ئۇلارنى ئۆلچەم بويىچە پىروكاتلاپ، ھەر

خىل تۈردىكى ماتېرىيال قىلىپ چىقاتتى.

بۇ ئىش ئادەتتە قىرىق گىرادۇسلۇق يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق سېخىتا ئېلىپ بېرىلاتتى. پولات ئېرىتمىسى قىزىق، داشقاللار ھەر تەرەپكە چاچراپ تۇراتتى. پىروكاتلىنىپ چىققان قىزىق پولات ماتېرىياللىرى ناھايىتى زور ئىنېرتسىيە كۈچى بىلەن ئۇياق ـ بۇياقلارغا كېتىپ قالاتتى. سەللا دىققەت قىلىنمىسا، مەشغۇلات قىلىۋاتقان ئىشچىلارنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يەرلىرى كۆيۈپ قالاتتى، ھەتتا ئۆلۈم ھادىسىسى كېلىپ چىقاتتى.

دېڭ شاۋشېڭ قارا تەرگە چۆمۈپ ئۇزۇن لاخشىگىر بىلەن ئالدىراش ئىشلەۋاتقان ئىشچىلارنى كۆرۈپ ئىختىيارسىز قورقۇمسىراپ، شىشيەنگە پەس ئاۋازدا:

ــ تەڭرىم ! شىشيەن، بۇ ئىش كىشىنى چارچىتىۋېتىدىغان ئىشتەك قىلىدۇ، دىققەت قىلمىسا ئادەم يارىلىنىدىكەن، بولدى قىلايلىمكىن ! ــ دېدى.

ــ نېمە دېگىنىڭ بۇ؟ نىيەت قىلىپ كەلدۇق، ــ دېدى شىشيەن. ئۇنىڭ يۈزى قىپقىزىل پولات تاختىنىڭ قىزىقىدا شەلپەردەك قىزىرىپ كەتكەنىدى.

ــ سېنىڭ يېشىڭ كىچىك، بۇ چاپاغا چىدىيالماي قالارسەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن، بولمىسا مائارىپ جەمئىيىتىگە قايتىپ بېرىپ بىر ئامال قىلامدۇقيا؟

ــ ياق بولدى ! ــ دېدى شىشيەن لۇۋېنى چىشلەپ، ــ كەلگەنكەنمىز، كۆنۈپ قالىمىز، بىر كىشىلىك خىزمەت تاپماق ئاسان ئەمەس. خەق قىلغان ئىشنى بىزمۇ قىلالايمىز !

شىشيەننىڭ قەتئىي ئىرادىگە كەلگەنلىكىنى كۆرگەن شاۋشېڭ ئارتۇق گەپ قىلمىدى. ئۇلار ناھايىتى تېزلا پىروكاتلاش سېخىغا ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلىپ، ئەڭ

مۇشەققەتلىك قارا خىزمەتنى باشلىۋەتتى.

شۇنىڭدىن باشلاپ، ئەزەلدىن سېخ تېخنىكا تەربىيەسى كۆرمىگەن ئون ئالتە ياشلىق جۇڭگولۇق بالا ئۆزىنىڭ ئىشچان بىر جۈپ قولى بىلەن كۆمۈر توشۇش، پولات تاختاي يۆتكەش، پولات چۈۋىق تارتىش، ئۇنىڭدىن باشقا ئېگىش، ئارىلاشتۇرۇش، بۇرغىلاش، چېكىش قاتارلىق ئىش تۈرلىرىنى ئۆگەندى ۋە مەشغۇلات قىلدى.

شىشيەن قۇرامىغا يەتمەي تۇرۇپ مۇشۇنداق ئېغىر ئەمگەكنى قىلىشقا مەجبۇر بولدى. بۇ ئۇنىڭ ئۆسۈۋاتقان مەزگىلى بولسىمۇ، ھەركۈنى ھېرىپ - چارچاش تۇيۇلىدىن بېلىنى رۇسلىيالماي قالاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە كېچە - كۈندۈز دېمەي ئەتىگەنلىك، چۈشلۈك ۋە كەچلىك ئىسمېنا بويىچە ئالمىشىپ ئىشلەيتتى. كەچلىك ئىسمېنىدا ئىشلەش ئادەتتىكى ئىش ئىدى.

ئەڭ يامان بولغىنى ئۇنىڭ ئايلىق كىرىمى بەك ئاز ئىدى. جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۈندىلىك مۇقىم ئىش ھەققى ئون ئىككى فىرانكتىن ئون تۆت فىرانكقىچە بېكىتىلگەنىدى. فىرانسىيەنىڭ بەلگىلىمىسىدە ئون سەككىز ياشقا تولمىغان بالىلار شاگىرت دەپ قارىلاتتى. شىشيەن ئون ئالتە ياشقا كىرگەن بولغاچقا، شاگىرت ھېسابلىناتتى. شاگىرتلارنىڭ كۈندىلىك ئىش ھەققى ئون فىرانك ئىدى، بىر فىرانكنى «زاكالەت ھەققى»گە تۆتۈۋېلىپ، قولىغا توققۇز فىرانك تېگەتتى. كىرىم تۆۋەن بولغانلىقتىن تۈرمۇش غورىگىل ئۆتەتتى، كۈندىلىك تاماق بەكمۇ ئاددىي ئىدى. ئۇلار ھەمىشە بولكا يەپ، تۈرۈبا سۈيى ئىچەتتى.

ئۇلار ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن، زاۋۇت مەخسۇس ياساپ بەرگەن يوغان ھەم ئاددىي بىر لاپاستا تۇراتتى. لاپاس زاۋۇتتىن

يىگىرمە نەچچە چاقىرىم يىراقلىقتا ئىدى. يىگىرمە نەچچە ئادەمنىڭ يوغان بىر لاپاستا يېتىپ ـ قوپقانلىقىغا قاراپلا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ناھايىتى مۇشەققەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولاتتى.

ماۋ ماۋ ئۆزىنىڭ «دادام دېگەن شياۋپىڭ» (1 ـ قىسىم) ناملىق كىتابىدا دېگەن شىشىەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ بىر مەزگىللىك زاۋۇت تۇرمۇشىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەپ يازىدۇ: «ئەسلىدە جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش نىيىتىدە مەزكۇر زاۋۇتتا ئىشلىگەنىدى. لېكىن، ئېغىر ئەمگەك ئۇلارنى ھاردۇرۇپ ھالىدىن كەتكۈزۈۋەتتى، تۆۋەن مائاش كىرىمى ئۇلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىنىمۇ قامدىيالمىدى. دادام كرۇجۇندا بىر ئاي جاپالىق ئىشلىگەن، تاپقان پۇلى تامىقىغىمۇ يەتمەي، يەنە تېخى بىرەر يۈز فىرانكتىن كۆپ زىيان تارتقان».

شىشىەن بۇ زاۋۇتتا ئۇچ ھەپتە جاپالىق ئىشلىدى، ئاخىرىدا ئىشبېشىلىرىنىڭ جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارغا تۇتقان قوپال پوزىتسىيەسىگە ۋە يولسىز ئىيىبلەشلىرىگە چىدىمايى، 1921 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى غەزەپلەنگەن پېتى بۇ زاۋۇتتىن كەتتى، بىر ئايدىن كېيىن دېگەن شاۋشېڭ ۋە باشقا ھەمراھلىرىمۇ بۇ زاۋۇتتىن كەتتى.

بىر ئايغا يېقىن داۋام قىلغان ئېغىر ئەمگەك گەرچە شىشىەننىڭ بالىلىق چاغلىرىدا تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەش يولىدىكى كىچىككىنە جەريان بولسىمۇ، لېكىن بۇگۈنكى كۈندە شۇ كۈنلەرنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى زور ئۇنۇم ھاسىل قىلىنغان بىر مەزگىللىك قىسقا ھايات مۇساپىسى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

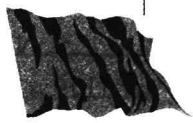
شۇ يەردە شىشىەن كاپىتالىستىك جەمئىيەتنىڭ رەھىمسىز

ھەم سوغۇق مۇئامىلىسىنى، كاپىتالىستلارنىڭ تۆۋەن قاتلامدىكى ئىشچىلارنى ئېزىدىغان ۋە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغانلىقىنى شەخسەن ھېس قىلدى. مۇشۇ بىر مەزگىللىك تۇرمۇش كەچۈرمىشلىرى ئۇنىڭغا كاپىتالىستىك جەمئىيەتنىڭ ئاتالمىش «باي» دېگەن تاشقى قىياپىتىدىن ئىشچىلار سىنىپىنىڭ تەرى، كۆز يېشى ۋە ئىسسىق قانلىرى تامچىلاپ تۇرىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى.

شىشيەن شۇ زاۋۇتتا يەنە سېلسارلىق قاتارلىق نۇرغۇن تېخنىكىلارنى ئىگىلىدى. ئەمگەكچى ئىشچىلارنىڭ جەبىر - جاپاسىنى ۋە ھېرىپ - چارچاشلىرىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزدى. بۇنداق خىزمەت كەچۈرمىشى ۋە تېخنىكا نۇرغۇن يىللاردىن كېيىن يۇز بەرگەن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن ئىبارەت ئاپەتلىك يىللاردا ئۇنىڭ تۇرمۇشنىڭ تۆۋەن قاتلىمىغا چۈشۈرۈلۈپ، ئۆز ئەمگىكى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ئەمگەكچى ئىشچىلارغا ئوخشاش تىرىكچىلىك قىلىشى ئۈچۈن ئاساس يارىتتى. ئەلۋەتتە، ئەڭ مۇھىمى ئۇ فىرانسىيە سانائەت پىرولېتارلىرىنىڭ، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئەمگىكىدىن دەسلەپكى تەجرىبە ۋە تەسىرات ھاسىل قىلىپ، كاپىتالىزمنىڭ جىنايەتلىك ماھىيىتىنى تونۇپ يەتتى.

ياۋروپادا 4 - ئايدا زەيتۇن دەرەخلىرى كۆكىرىپ، كاككۇك گۈللىرى ئېچىلىپ كەتكەندى. بىراق، ئون ئالتە ياشقا كىرگەن دېڭ شىشيەننىڭ باھار مەنزىرىسىدىن زوقلىنىشقا رايى بارمايتتى.

ئالدىدىكى يول ئۇزۇن، ئۇ چاققانغىنا يۈك - تاقىنى يۆدۈپ، ئۆزىنىڭ يېڭى ئىستىقبالىنى ئىزدىمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ كىچىك قەدەملىرىدىن فىرانسىيەنىڭ جەنۇبىدىكى يوللاردا چوڭقۇر ئىزلار قالدى.

جاپا ـ مۇشەققەتلىك كۈنلەر

1921 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئوقۇشتىن، خىزمەتتىن ئايرىلىپ قالغان دېڭ شىشيەن ئۆزىنىڭ ئون يەتتە ياشقا تولغان خاتىرە كۈنىنى ئۆمىدسىزلىك ئىچىدە ئۆتكۈزدى.

شىشيەن كىرىۋىۋاتقان شەھىرىدىكى سېنايد بىرلەشمە زاۋۇتىدىن قايتىپ چىقىپ، ئامالسىز پارىژدىكى جۇڭگولۇقلار ماۋارىپ جەمئىيىتىگە يەنە بىر قېتىم باردى ـ دە، شۇ يەردە ۋاقتىنچە تۇرۇپ قالدى.

ماۋارىپ جەمئىيىتىدە لى خۇاڭ ئىسىملىك بىر خادىم بار ئىدى. بۇلتۇر دېڭ شىشيەن ۋە ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى كەلگەندە، بۇ كىشى مارسېل پورتىغا بېرىپ ئۇلارنى قارشى ئالغانىدى. ئەمدى دېڭ شىشيەن ئۇنىڭ بىلەن كونا تونۇشلاردىن بولۇپ قالغاچقا، تارتىنماي پاراڭلىشالايتتى.

ـــ لى ئەپەندى، سەت بولدى، «ئوپچە تاماق يېگىلى» يەنە يېنىڭىزغا كېلىپ قالدىم ! ـــ دېدى شىشيەن ھۆججەت كۆچۈرۈۋاتقان لى خۇاڭغا، ـــ شۇنچە چوڭ فرانسىيەدە بىزگە باش تىققۇدەك جاي پەقەت سىزنىڭ يېنىڭىزدىنلا تېپىلىدىكەن !

ـــ ئۇھ، دېڭ شىشيەن، مولا تاپقاق ! زاۋۇتىكىلەر بويۇڭنى پاكار كۆرۈپ كەمسىندۇرۇپ، غۇرۇرۇڭغا ئازار بەرگەن ئوخشىمامدۇ؟ ـــ دېدى لى خۇاڭ ئەتەي چاقچاق قىلىپ. ئۇ شۇ ئارقىلىق شىشيەننىڭ كۆڭلىدىكى غەشلىكنى تارقىتىۋەتمەكچى

بولۇۋاتاتتى.

— ھەي، بولدى بەس! ناۋادا بويۇمنىڭ پاكارلىقى سەۋەبلىك بوزەك بولغان بولسام چىدىغان بولاتتىم. ئۇلارنىڭ قەھرىمانى ناپالىئوننىڭمۇ بويى ئېگىز ئەمەسقۇ! كاپىتالىستلارنىڭ ئىشبېشىلىرى جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنى زادىلا ئادەم قاتارىدا كۆرمەي، ئادەم گۆشىدىن ياسالغان ماشىنا ئورنىدا كۆردى.

— گەپلىرىڭ ئورۇنلۇق! قايتىپ كەلگەن نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارمۇ سەن بىلەن ئوخشاش تەسىراتتا! — دېدى لى خۇاڭ. ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن ئىلاجسىزلىق چىقىپ تۇراتتى، — شۇنداق ئىكەن، سېنىڭ ئۇ يەردىن غەزەپ بىلەن چىقىپ كەتكىنىڭنىڭ ئۆزى ئاقىلانىلىك، ھاقارەتلىنىشكە بولمايدۇ ـ دە!

— زاۋۇتتىن چىقىپ كېتىپ بۇ يەرگە قايتىپ كەلدىم، ئۆيدىن ئالغاچ كەلگەن پۇل ـ پۇچەك ئاللىبۇرۇن تۈگىدى، ھازىر تىرىكچىلىك قىلىش بىر مەسىلە بولۇپ قالدى، — دېدى شىشىيەن قايغۇلۇق قىياپەتتە، — لى ئەپەندى، سىزنى يەنە ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم، قىلغۇدەك خىزمەت بارمۇ، قاراپ باققان بولسىڭىز!

— قايغۇرۇپ كەتمە، ئامال ھامان تېپىلىدۇ! — دېدى لى خۇاڭ شىشىيەننىڭ كۆڭلىنى ياساپ.

— قايغۇرۇپمۇ كەتمىدىم، سەل جىددىيلىشىپ قالغىنىم راست، بۇ... — دېدى شىشىيەن قورسىقىنى شاپىلاقلاپ، — قورسىقىم ئېچىپ چىدىيالماي قالدىم! — دېدى.

— مۇنداق قىلساق قانداق، دېڭ شىشىيەن، پۇرسەت چىققان ھامان سېنى تەۋسىيە قىلاي، خىزمەتكە تونۇشتۇراي. سەن

ئاۋۋال بىر پارچە ئانكىت توشقۇز. مائارىپ جەمئىيىتىدىن ھەركۈنى بەش فىرانك تۇرمۇش راسخوتى ئالىسەن، ساقالدىكى ئاشقا قورساق تويمىسمۇ، ھەر ھالدا يوقتىن ياخشى!

ــ ئەمىسە رەھمەت سىزگە لى ئەپەندى، ــ دېدى شىشيەن، ــ تامچا سۈدەك شەپقىتىڭىزگە ئالەمچە ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرماق كېرەك!

ئەمەلىيەتتە كۈندە بېرىلىدىغان بەش فىرانك بىلەن شۇ چاغلاردا ئادەتتىكى تۇرمۇشنى قامدىماق تەس ئىدى. شۇڭا، دېڭ شىشيەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى كۈندە ئىككى ۋاخ تاماق يەيتتى، ئادەتتە تۇرۇبا سۈيى بىلەن بولكا يەپ كۈننى كەچ قىلاتتى، بەزىدە ناچار شاكىلات يەيتتى. ئاز ـ تولا كۆكتات، گۆش ۋە تۇخۇم قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى يېيىلىگەن ئادەم ئېسىل يېمەكلىكلەردىن بەھرىمەن بولغانلار قاتارىدا سانىلاتتى.

شىشيەن شۇ كۈنلەردە ھەركۈنى پۈرسەت ئۈستىدە ئىزدەندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە جاپا ـ مۇشەققەتلىك تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى تېتىدى.

بىر كۈنى مائارىپ جەمئىيىتىدە توساتتىن سىچۈەنلىك بىر تونۇشى ئۇچراپ قالدى. ئۇ تونۇشى شىشيەنگە پارىژ 10 ـ رايونىدىكى قانالنىڭ بويىدىكى مەخسۇس يەلپۇگۈچ ۋە گۈل ياسايدىغان شانبوران زاۋۇتىنىڭ كۆپلەپ نەمكار قوبۇل قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى.

ــ مەن باردىم، ئىش ھەققى بەك تۆۋەن، قىزلارغا لايىق خىزمەت ئىكەن. ئادەم چارچاپمۇ كەتمەيدىكەن، ئەپچىللىكىنى تەلەپ قىلىدىكەن. شىشيەن، سەنمۇ بېرىپ بىر مەزگىل ئىشلەپ باق... ــ دەپ تەكلىپ بەردى ھېلىقى يۈرتدىشى.

ـــ قارىغاندا جان بېقىپ كەتكۈدەكلا ئىش بولسا، ئوغۇللار قىلىدىغان ئىش بولامدۇ، قىزلار قىلىدىغان ئىش بولامدۇ قىلىۋەرسەم بولغۇدەك، ـــ دېدى شىشيەن، ـــ يۈرە بىللە بارايلى، مائارىپ جەمئىيىتىدە «ئۆلۈمنى كۈتۈپ ئولتۇرغان»دىن ياخشى ئەمەسمۇ!

1921 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى دېڭ شىشيەن دېڭ شاۋشېڭ ۋە باشقا ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىللە يەلپۈگۈچ ۋە گۈل ياسايدىغان ھۈنەرۋەنچىلىك زاۋۇتىغا ئىشقا چۈشتى.

ئەينى چاغدا شۇ زاۋۇتقا بارغان لۇ ئىسىملىك بىر ساۋاقدىشى ئاشۇ كۈنلەرنى ئەسلەپ: «قىينىچىلىق چېكىگە يەتكەنلىكتىن، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئارزۇسىدىكى ئوقۇغۇچىلار توساتتىن يېڭى قۇرۇقلۇقنى بايقىغاندەك ئىش ھەققىنىڭ ئازلىقىغا پەرۋا قىلماي، قوبۇل قىلسىلا بولىدىغۇ، دەپ مېڭىشتى. شۇنىڭ بىلەن بارغان ئوقۇغۇچىلار يۈزدىن ئېشىپ كەتتى» دېگەنىدى.

بۇ زاۋۇتتا ئىش ھەققى ھەقىقەتەن بەك تۆۋەن بولۇپ، بەش يۈز تال گۈل ياسىسا ئاران ئون فىرانك بېرەتتى. شۇ چاغدا بىر مەلىكىلىك ئىشچى ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئىشلىسە، كۈنىگە كۆپ بولغاندا يەتتە ـ سەككىز يۈز گۈل ياسايتتى.

بۇ كىچىك زاۋۇت ئەينى چاغدا بىر تۈركۈم ئامېرىكىلىقلار توپلىغان مەبلەغكە مال زاكاز قىلغانىدى. ئىشچىلار تاۋاردىن ياكى داكىدىن گۈل ياساپ، بىر تال ئىنچىكە سىمغا «ئۇرۇشتا قۇربان بولغان گېنېرالىلار ۋە ئەسكەرلەرنىڭ يەسىرەسى ۋە يېتىم بالىلىرىدىن» دېگەن خەت يېزىلغان باغاقچىنى ئوراپ قويىاتتى.

دېڭ شىشيەن قاتارلىق يۈزدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى شۇ زاۋۇتتا گۈل ياساپ، «گۈل ياساش ئۇستىلىرى»دىن بولۇپ كەتتى.

— بولدىكەنغۇ، مۇشۇنداق ياساۋەرسەك، كۈنلەرنىڭ بىرىدە جۇڭگوغا بېرىپ قالساق ھېچقايسىمىز تىرىكچىلىكىنىڭ غېمىنى قىلىپ يۈرمەيدىكەنمىز، ئۆلگەنلەر ئۈچۈن گۈلچەمبىرەك ياسايدىغان دۇكان ئاچساق بولىدىكەنغۇ! — جىمجىتلىق ۋە زېرىكىشلىككە چىدىمىغان بىرەيلەن شۇنداق دەپ ئۆزۈ - ئۆزىنى مەسخىرە قىلدى.

— بولمايدۇ، بولمايدۇ، بىز بۇنى «ئوغۇللار ھەرقانداق چاغدا ھەرقانداق ئەھۋالغا ماسلىشالايدۇ» دەيمىز، — دېدى بىرەيلەن ئۆزىگە ۋە باشقا ھەمراھلىرىغا مەدەت بېرىپ.

لېكىن، ياخشى كۈنلەر ئۇزاققا بارمىدى. شىشيەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى گۈل ياساش ھۈنىرىگە يامان ئەمەس قولى كېلىپ، ھەركۈنى ياسىغان گۈللىرىدىن ئون نەچچە فىرانك تاپىدىغان بولغان چاغدا، خوجايىن ئىشچىلارغا بۇ بىر تۈركۈم زاكاز مالالارنىڭ قولدىن چىقىپ بولغانلىقىنى، بۇنىڭدىن باشقا زاكاز تاپشۇرۇلمىغانلىقىنى، شۇڭا ۋاقىتلىق ئىشچىلارنىڭ بىردەك ئىشتىن بوشىتىلغانلىقىنى ئۇقتۇردى.

شۇنىڭ بىلەن 11 - ئاينىڭ 4 - كۈنى شىشيەن ۋە ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى يەنە ئىشسىز قالدى. ئۇلار بۇ يەردە ئىككى ھەپتە ئىشلىدى. شىشيەن شۇنىڭدىن كېيىن تۇرمۇشنى قامداش ئۈچۈن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ نۇرغۇن ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنى قىلدى.

دېڭ شىشيەن ئاشخانىدا ۋاقىتلىق كۆتكۈچى بولدى،

ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە بېكەت ۋە پورتلاردا ھامماللىق قىلدى، قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىدا خىش ۋە كاھىش پارچىلىرىنى يىغىشتۇردى، سېمونت توشۇدى؛ ھەتتا تۆمۈر يول ئۇچاستىكىسىغا بېرىپ پاراۋۇزدا ئوت قالىدى، يالقۇن تەپتى كېلىدىغان ئوچاق ئالدىدا تۇرۇپ، لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوچاققا توختىماستىن كۆمۈر تاشلاشقا مەسئۇل بولدى...

بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئېغىر جىسمانىي كۈچ تەلەپ قىلاتتى. شىشيەن كىچىك تۇرۇپ مۇشۇنداق جاپالىق جىسمانىي ئەمگەكلەر بىلەن ھەپىلىشىپ يۈرۈپ كۆرمىگەن كۈنى قالمىدى.

ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكنىڭ قەيسەر ئىرادىسىنى تاۋلىدى، ئۇنىڭدا جاپا ـ مۇشەققەتكە چىدايدىغان ئېگىلمەس ـ سۇنماس خاراكتېرنى يېتىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ «دۇنيانى ئەمگەك ياراتقان» دېگەن ھەقىقەتنى چوڭقۇر تونۇپ يەتتى.

دېڭ شىشيەن مۇقىم بولمىغان، يەنە كېلىپ بەزىدە بار، بەزىدە يوق تۇرلۇك جىسمانىي ئەمگەكلەر بىلەن تاكى 1922 ـ يىلىنىڭ باش باھار مەزگىلىگىچە مەشغۇل بولدى.

بۇ چاغدا، فىرانسىيەگە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشقا بارغان جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەۋجۇتلۇق مۇھىتىدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتقان، مۇئەييەن دەرىجىدە ياخشىلىنىش بولۇۋاتقان چاغلار ئىدى، بۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى تۆۋەندىكى ئىككى جەھەتتە كۆرۈلۈۋاتاتتى:

بىرىنچى، شۇ چاغلاردا فىرانسىيەدە دۆلەت ئىقتىسادى ياخشىلىنىشقا يۈزلەنگەن، كۆپلىگەن زاۋۇتلارنىڭ ھاياتىي كۈچى بارا ـ بارا ئەسلىگە كېلىپ، يېڭىباشتىن ئىشلەپچىقىرىش

كىرىشكەن چاغلار بولۇپ، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش پۇرسىتى كۆپەيمەكتە ئىدى.

ئىككىنچى، «فىرانسىيەگە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشقا كەلگەن ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى» قاتارلىق ئوقۇغۇچىلار تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى. بۇ تەشكىلاتلار تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇغىلى كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ خېلى زور كۆلەملىك «ئاچارچىلىققا قارشى ھەرىكىتى»نى تەشكىللىدى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلدى، كۇرەش ئارقىلىق «فىرانسىيە - جۇڭگو ئوقۇشقا كەلگەن جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارغا ھامىيلىق قىلىش جەمئىيىتى»نى قۇردى. فىرانسىيەگە ئوقۇشقا كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئىتتىپاقلىشىپ، تەشكىلىي شەكىل ۋە كۇرەش قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ مەۋجۇتلۇق ھوقۇقىنى قوغداپ، «ئەمگەك ھوقۇقى، ئوقۇش ھوقۇقى، بولكا ھوقۇقى» ئۈچۈن كۇرەش قىلىش شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ كۇرەشلەر ئاخىرى بەلگىلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەۋجۇتلۇق مۇھىتى ۋە مەۋجۇتلۇق ھوقۇقى ياخشىلاندى.

1921 - يىلى 5 - ئايدا ئون يەتتە ياشلىق دېڭ شىشيەن تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشقا كەلگەن جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش ئىلتىماسنامىسىگە قول قويغانىدى.

شۇ چاغدا، فىرانسىيەگە ئوقۇشقا كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەرىكىتىنى تەشكىللىگۈچى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلغۇچى

بىر تۈركۈم رەھبەرلەر فرانسىيەگە شىشىەندىن بالدۇر كەلگەن، يېشى سەل چوڭراق، سىياسىي تەجرىبىسى كۆپرەك ئىلغار ياشلار بولۇپ، بۇلار جۇ ئېنلەي، جاۋ شىيەن، سەي خېسىن، چېن يى، لى ۋېيخەن، ۋاڭ روفېي، شاڭ جىڭيۇ، لى فۇچۈن، لىيۇ بوجيەن ۋە لى ۋېينۇڭ قاتارلىقلار ئىدى. بۇ بىر تۈركۈم ئىلغار ۋەتەنپەرۋەر ياشلار ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي، ئېلىمىزنىڭ ھازىرقى زامان ئىنقىلابىي سېپىدە ۋە سىياسىي سەھنىسىدە مۇھىم خىزمەتلەرنى ئۈستىگە ئېلىش ئالدىدا تۇرغان ياشلار ئىدى. شۇ كۈنلەردە ئۇلار تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئۈچۈن فرانسىيەگە كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ئۆز رولىنى پائال جارى قىلدۇرماقتا ئىدى.

دېڭ شىشيەن ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ كىشىلەرگە يېقىنلاشتى ھەمدە ئۇلارنىڭ سېپىدىكى مۇھىم بىر ئەزا بولۇپ قالدى.

هارگىنسىن كاۋچۇك زاۋۇتىدا

بويى پاكار، ئاقپىشما، كەڭ يۈزلۈك ئون يەتتە ياشلىق بىر يىگىت كىچىك شەھەرنىڭ ئاددىي ھەم ھەشەمەتسىز ۋوگزالىنىڭ بېلەت سېتىش زالىدىن چىقتى، باربەدىغان مەنزىلى ئۇنىڭغا ناھايىتى ئېنىق ئىدى. پويىز پارتزدىكى لېئون ۋوگزالىدىن مۇندانى شەھەرگە توقسان مىنۇتتا باراتتى. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ، لاپىئەنتېر كوچىسى 39 ـ بىنادىكى يولداشنىڭ يوليورۇقىنى يەنە ئېسىگە ئالدى. ئۇ كىرا ھەققى قىممەت تاكسىغا ئولتۇرماي پىيادە ماڭدى، بۇ يەردىن ئۇنىڭ باربەدىغان مەنزىلى ـــ ۋوگزالغا بەش كىلومېتىرلا كېلەتتى. ئۇ پارتزدىن لېئونغا قاراپ سوزۇلغان يولدا تېز قەدەملەر بىلەن كېتىۋېتىپ ئوڭغا بۇرۇلۇپ شەھەر مەركىزىگە، قانالغا ئاز قالغاندا يەنە ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلۇپ شالەيتېر تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇ كېتىۋېتىپ، يولۇچىلاردىن شەھەر مەمۇرىيىتى تۇرۇشلۇق جاينى سورايتتى...

بۇ 1922 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىنىڭ باش باھار مەزگىلى بولۇپ، پارتز شەھىرى ئەتراپىدىكى ئېرەن ۋە زەيتۇن دەرەخلىرى تېخى يوپۇرماق چىقارمىغانىدى، تېينىلار قار دۆۋىسىدە ئۇنتۇپ قالغان قارىغاي ئۇرۇقى ۋە دۇپ دەرىخى ئۇرۇقلىرىنى ئىزدەپ، قار يىغىلىپ قالغان جايلاردا ئۇياقتىن ـ بۇياققا سەكرەپ يۈرۈشەتتى، قۇشقاچلار ئۆزلىرىنىڭ يېڭى

بايقاشلىرى ھەققىدە پاراڭلىشىۋاتقانىدەك شاخلارنىڭ ئارىسىدا تىنماي چۇرۇقلىشاتتى...

شىشيەننىڭ بۇگۈنكى كەيپىياتى ئالاھىدە ياخشى ئىدى، ئۇ شەھەر ئەتراپىدىكى يولدا يېرىم كۈندەك ماڭغان بولسىمۇ، يەنىلا چارچىغاندەك بولمىدى. ئەملىيەتتە ھاۋا سەل سوغۇق ئىدى. لېكىن، ئۇ ئۆزىنىڭ ئىسسىپ كەتكەنلىكىتىن تەرلەپ، بېشىدىن ئىسسىق ھور ئۆرلەۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇراتتى.

يول بويىلىرىدا بىر - بىرىدىن ئوماق تىيىنلار شىشيەننىڭ ئۆزلىرىگە زىيانكەشلىك قىلىپ قويۇشىدىن قىلچە ئەنسىرىمەي، قارىغاي ۋە دۇپ دەرەخلىرى ئارىسىدا يۇگۇرۇپ يۇرۇشەتتى.

شىشيەن ئىسقىرتىپ يانچۇقىنى ئاختۇردى، لېكىن يانچۇقىدىن تىيىنلارغا بەرگۈدەك بولكىنىڭ ئۇۋۇندىلىرىمۇ چىقمىدى.

— كەچۇرۇڭلار، شا كىچىكلەر ! — دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە، — ئۆزۇڭلارمۇ كۆردۇڭلار، يېنىمدا ھېچنېمە يوق !

شىشيەن شۇ تاپتا ئۆزىنىڭمۇ باش باھار پەسلىدىكى ئاشۇ كىچىك جانىۋارلارغا ئوخشاش تىرىكچىلىك يولىدا ئالدىراپ چېپىپ يۈرگەنلىكىنى ھېس قىلدى ! توغرا، ئۇ ھەقىقەتەن تۇرمۇش كەچۇرۇش ئۈچۈن پايپىتەك بولۇپ يۇرۇۋاتقانىدى. يېقىندا بىر مۇنچە يەرلەرگە قاتراپ يۈرۈپ، پارىژنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان نام لوۋار ئۆلكىسىگە قاراشلىق مۇندانى بازىرىدىكى ھارگېنسېن كاۋچۇك زاۋۇتىدىن يېڭى خىزمەت تاپقانىدى. ئۇ مۇشۇ زاۋۇتقا بارىدىغان يولدا كېتىۋاتاتتى.

مۇندانى بازىرىنىڭ يېنىدا شالەيتېر دەپ ئاتىلىدىغان، ئۈچ

مىڭدەك ئاھالىسى بار كىچىكرەك بىر بازار ئىدى. «كونا» هارگېنسېن كاۋچۇك زاۋۇتى مۇشۇ بازاردا ئىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ ياۋروپادىكى ئەڭ مەشھۇر كاۋچۇك زاۋۇتى ئىكەن. زاۋۇتتىكى ئىشچىلار ئاساسەن جۇڭگو، ھىندىستان، ۋېيتنام ۋە بىلورۇسىيەدىن كەلگەنىدى. 1922 - يىلى بۇ زاۋۇتتا مىڭدىن ئارتۇق ئىشچى بار ئىدى. تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئۈچۈن فىرانسىيەگە كەلگەن جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار ئوتتۇزدىن ئاشاتتى. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق خىزمىتى بالون، يامغۇرلۇق چاپان ھەم كالاچ ياساش ئىدى.

2 - ئاينىڭ 13 - كۈنى دېڭ شىشيەن شالەيتېر شەھەر مەمۇرىيىتى بىناسىغا كىرىپ تىزىملاش دەپتىرىگە سالاھىيىتىنى تىزىملاتتى، تىزىملاش دەپتىرىگە يەنە «دېڭ شىشيەن» دېگەن ئىسمىنى، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئىسىم - فامىلىسىنى، تۇغۇلغان يىلىنى، 1250394 رەقەملىك كىملىك نومۇرىنى ئېنىق قىلىپ يازدى. ئەتىسى ئۇ هارگېنسېن كاۋچۇك زاۋۇتىغا كىرىپ، كالاچ ياساش سېخىغا تەقسىم قىلىندى ھەمدە يېڭى خىزمەتكە كىرىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ نومۇرى 5370 ئىدى.

شىشيەنىنىڭ خىزمىتى يامغۇرلۇق كۈنلەردە كىيىدىغان كالاچ ياساش ئىدى. بۇ خىزمەت ئاددىي ھەم زېرىكىشلىك بولۇپ، ئالدى بىلەن ئاياغنىڭ چەمى، پېتىكى ۋە باشلىقى يوللاپ بېرىلەتتى، بۇلار ئىش سۈپىسىدىكى ياغاچ قېلىپقا سېلىناتتى، ئاندىن ئەستەرگە شىلىم سۈركىلەتتى - دە، چەمى، پېتىكى ۋە باشلىقى چىڭ چاپلىناتتى، ئاخىرى پىرېسلىنىپ ئاياغ تەييار بولاتتى.

شىشيەن ھەركۈنى ئون سائەت ئىشلەيتتى، شەنبە كۈنلۈك ئىش ۋاقتى يېرىم كۈن ئىدى. زاۋۇتتا ئىشلىگەن ئىشغا قاراپ ھەق بېرىلەتتى، تېخنىكىسى ناچارراق ئىشچىلار كۈنلۈكى ئون نەچچە جۈپ كالاچ پۈتكۈزەتتى.

شىشيەن بۇ خىزمەتنى بەك قەدىرلىدى، ئۇ بېرىلىپ، كۈچىنىپ ئىشلەيتتى، ئۈنىڭ ئۈستىگە قولى ئەپلىك بولغاچقا، تېخنىكىنى تېزلا ئىگىلىدى. كالاچ ئۈنىڭ قولىدىن تېز ھەم ياخشى پۈتۈپ چىقاتتى. باشقىلار كۈنلۈكى ئون نەچچە جۈپ كالاچ پۈتكۈزسە، ئۇ كۈنلۈكى يىگىرمە نەچچە جۈپ كالاچنى قولىدىن چىقىرىپ، ئون بەش - ئون ئالتە فىرانك تاپاتتى.

بۇ يېنىك جىسمانىي ئەمگەك ئىدى. شىشيەن ھەمراھلىرىغا ئۆزىنىڭ «خىزمەت تەجرىبىسى»نى سۆزلەپ: «بۇنىڭدا ھېچقانداق سىر يوق، ئۆز ئىشىغا پىششىق بولسىلا بولىدى» دەيتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە زاۋۇت ئۆيلىرى ئازادە - يورۇق، تۈرمۈش خىراجىتىمۇ ئاز ئىدى. ئەمگەكتىن كىرىدىغان كىرىم بەك ئاز بولسىمۇ، لېكىن شىشيەننىڭ كەيپىياتى خېلى ياخشى ئىدى. ئۇلار تۈرۈۋاتقان لاپاسنىڭ ئەتراپىدا خالىي بىر دەرەخزارلىق بولۇپ، يەكشەنبە كۈنلىرى دەم ئالغاندا، شىشيەن مۇشۇ دەرەخزارلىققا كېلىپ ساياھەت قىلىشقا، پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئامراق ئىدى.

بۇ چاغدا ئۇنىڭ فىرانسۇز تىلى سەۋىيەسىمۇ خېلى ئۆسۈپ قالغان بولۇپ، بەزى فىرانسۇزچە كىتابلارنى ئوقۇيالايتتى، بەزىدە فىرانسۇزچە كىتابنى ئېلىپ، بىرەر يەرنى تېپىپ ئوقۇيتتى. ھەمراھلىرى چاقچاق قىلىپ:

— دېڭ شىشيەن، سەن بەك تىرىشچان جۇمۇ، ۋەتەنگە

قايتىپ پىروفېسسور بولغۇڭ بارمۇ؟ ــ دېيىشەتتى.

ــ پىروفېسسور دېگەن نېمە گەپ ئۇ، بۇ يەرگە كېلىشىمنى چۈشۈمدىمۇ ئويلىمىغانىدىم ! ئىشقىلىپ يەكشەنبە كۈنى ئىش يوق، ئاز ـ تولا كىتاب ئوقۇپ ئازراق بىر نەرسە ئۆگەنسەم دەيمەن ! بولمىسا، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەشنىلا بىلىپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇمىسا قاملاشماي قالمامدۇ؟ ــ دەيتتى دېڭ شىشيەن كۈلۈپ تۇرۇپ.

شىشيەن بارا ـ بارا هارگېنسېن كاۋچۇك زاۋۇتىدىكى جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار تۇرۇۋاتقان لاپاستا ئەڭ ئاكتىپ ياشلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ يەردە شۇنچە كۆڭۈللۈك ياشايدىغانلىقىنى، شۇنداقلا بۇ يەرنىڭ هايات مۇساپىسىدە مۇهىم بۇرۇلۇش نۇقتىسى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى پەقەت ئويلىمىغانىدى.

بىر كۈنى، ئۇ بۇ يەردە ئۆزى ناهايىتى مۇهىم دەپ بىلگەن ئىككى كىشى ــ جاۋ شىيەن ۋە ۋاڭ روفېي بىلەن تونۇشتى هەم ئۇلارغا يېقىنلاشتى.

ئەسلىدە، شىشيەن سېنايد بىرلەشمە زاۋۇتىدا پىروكاتچىك بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەن چاغلىرىدا سىچۇەنلىك يۈرتدىشى جاۋ شىيەن بىلەن تونۇشقانىدى. ئۇ شىشيەندىن سەل چوڭراق بولۇپ، ئونىڭغا ئاكا ئورنىدا كۆڭۈل بۆلەتتى. جاۋ شىشيەنده ياخشى تەسىر قالدۇرغانىدى. لېكىن، شىشيەن شۇ چاغدا جاۋ شىيەننىڭ فىرانسىيەدىكى جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىياسىي داهىيسى ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. جاۋ شىيەن ئۆزۈن ئۆتمەي «ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياش كوممۇنىستلىك پارتىيە ياچېيكىسى»نىڭ سېكرېتارلىقىنى ئۇستىگە ئالدى.

جاۋ شىيەن قەتئىي ئىرادىلىك، ۋىجدانلىق ھەم غۇرۇرلۇق، بويى پاكار بۇ سىچۈەنلىك ئوقۇغۇچىنى كۆزەتكەن ھەم ئۇنىڭغا دىققەت قىلغانىدى. شۇڭا، ئۇ سىنايد بىرلەشمە زاۋۇتنىڭ پىروكاتلاش سېخىدا ئىشلەۋاتقان چېغىدا شىشيەنگە مۇنداق دېگەنىدى: «ئىنىم، مەن سىنىڭ مىجەزىڭنى ياخشى كۆرىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن قانداق ئىشىڭ بولسا مېنى ئىزدە. مېنىڭ ئىسىمىم جاۋ شىيەن، ئېسىڭدە تۇت...»

شىشيەن جاۋ شىيەننىڭمۇ ھارگىنسىن كاۋچۇك زاۋۇتىغا كېلىدىغانلىقىنى، ئۆزى بىلەن بىللە ۋاڭ روفېي ئىسىملىك بىر ھەمراھىنى ئەكېلىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى.

ــ دېڭ شىشيەن، مەن سېنى بەك تەستە تاپتىم ! ــ دېدى بىر كۈنى جاۋ شىيەن ۋاڭ روفېي بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ كۇلۇپ تۇرۇپ، ــ ئەسلىدە سەن پىروكاتچىك ئىدىڭ، ئەمدى قارىسام موزدۇز بوپسەن !

ــ ئالدىڭىزدا خىجىلمەن ! جاۋ ئاكا مېنى زاڭلىق قىلماڭ. مەن چارۋىچىلارغا ئوخشاش سۇ، ئوت قوغلىشىپ ياشايمەن، ــ دېدى شىشيەن، ــ سىزمۇ بۇ يەرگە ئىشلىگىلى كەلگەن بولسىڭىز، قالتىس ياخشى بوپتۇ. بۇ يەر ئەمدى ئاۋات بولۇپ كېتىدىغان بولدى !

ــ دېڭ شىشيەن، سەن يېڭىلىشتىڭ. بۇ يەردە مەن ئىشلىمەيمەن، مېنىڭ بۇ دوستۇم ئىشلەيدۇ، ئىسمى ۋاڭ روفېي بولىدۇ، گۈيجۇلۇق. سىلەر ئاۋۋال تونۇشۇۋېلىڭلار.

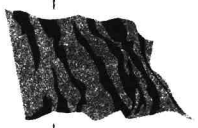
شۇنداق قىلىپ جاۋ شىيەننىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن شىشيەن ياش ئىنقىلابچى ۋاڭ روفېي بىلەن تونۇشتى.

ــ شىشيەن بۇرادەر، سەن بالدۇر كەلگەن، سالاھىيىتىڭ

كونا. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلاردا روھىيغا كۆپرەك ئاتىدارچىلىق قىل. ئاڭلىسام، قولۇڭدىن كالاچ بەك تېز چىقىدىكەن، نام قازىنىپسەن. بىر جۈپ ئاددىي كالاچنى ئوبدان پۈتكۈزەلمىگەن ئادەمنىڭ قولىدىن باشقا كۆپ ئىشلارمۇ كېلىدۇ!

ـــ جاۋ ئاكا، مېنى بەك ماختىۋەتتىڭىز. خاتىرجەم بولۇڭ، بۇنىڭدىن كېيىن روھىي بۇرادەر ئىككىمىز ئۆزئارا ھەمدەمدە بولىمىز، بىر ـ بىرىمىزنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىمىز.

شۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلەردە، ۋاڭ روھىينىڭ بۇ يەرگە كېلىشى بىلەن دېگۈدەك سىياسىي ئېڭى ۋە كىشىلىك ھايات يولىنى تاللىشىدا مۇھىم بۇرۇلۇش بولدى.

ياش ئىنقىلابچى (1)

ژاڭ روفېي گۈيجۇ ئەنشۇنلۇك، 1896 ـ يىلى تۇغۇلغان، دېڭ شىشىيەندىن سەككىز ياش چوڭ. ئۇ فىرانسىيەگە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشقا كېلىشتىن ئىلگىرى، گۈيجۇدىكى مەشھۇر ۋەتەنپەرۋەر مۇئەللىم زات خۇاڭ چىشېڭ ئەپەندى بىلەن بىللە ياپونىيەدە بىر يىل ئوقۇغان، 1919 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، تاغىسى بىلەن بىللە فىرانسىيەگە كېلىپ، فونتاينېبلۇر جامائەت مەكتىپىدە فىرانسۇز تىلى ئۆگەنگەن، ئاندىن كېيىن لېئون ئەتراپىدىكى بىر پولات ـ تۆمۈر زاۋۇتىدا ئىشچى بولغانىدى.

ژاڭ روفېي ھارگېنسېن كاۋچۇك زاۋۇتىغا كېلىشتىن ئاۋۋال، فىرانسىيەگە بالدۇرراق كەلگەن، يېشى نىسبەتەن چوڭ، سىياسىي تەجرىبىسى خېلى مول ئىلغار ياش بولغانلىقى ئۈچۈن، فىرانسىيەگە بىر ياقتىن ئىشلەپ، بىر ياقتىن ئوقۇغىلى كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى رەھبەرلىرىنىڭ بىرىگە ئايلانغانىدى. ئۇ جۇ ئېنلەي، جاۋ شىيەن، سەي خېسىن، چېن يى، لى ۋېيخەن قاتارلىقلار بىلەن بىرلىكتە فىرانسىيەگە ئوقۇشقا كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىلغار رولىنى ۋە سىياسىي تەسىر كۈچىنى جارى قىلدۇرماقتا ئىدى.

ژاڭ روفېي ھارگېنسېن كاۋچۇك زاۋۇتىغا كېلىپ دېڭ

شىشىيەن بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن، بويى پاكارراق، گەپ - سۆز ۋە ئىش - ئەمەللىرىدە مۇستەقىللىق قارىشى ئەكس ئەتكەن بۇ سىچۈەنلىك ياشقا ئالاھىدە دىققەت قىلدى. ئۇ بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن، دېڭ شىشىيەننىڭ فىرانسىيەگە كەلگەندىن كېيىنكى كەچۈرمىشلىرىنى ئاز - تولا ئىگىلىگەن ۋە بۇ كەچۈرمىشلەردىن ئۈنىڭدا يوشۇرۇن ئىنقىلابىي ساپا بار ئىكەن دەپ قارىغان بولسا كېرەك. شۇنىڭ بىلەن ئىشتىن چۈشكەن ياكى دەم ئېلىش ئارىلىقلىرىدا دائىم دېگۈدەك مەقسەتلىك ياكى مەقسەتسىز ھالدا ۋەتەندىن كەلگەن بىر قىسىم ئىلغار گېزىت - ژۇرناللارنى، ماركس، ئېنگېلس ئەسەرلىرىنى شىشىيەننىڭ ئوقۇپ چىقىشىغا بېرەتتى. بۇ ئوقۇشلۇقلارنىڭ ئارىسىدا «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»، «دۆلەت ۋە ئىنقىلاب»، «تارىخىي ماتېرىيالىزم» ۋە «يېڭى ياشلار»، «يول باشلىغۇچى» قاتارلىقلار بار ئىدى.

لاپاس ئەتراپىدىكى دەرەخزارلىق ئىككىسىنىڭ داۋاملىق سەيلى قىلىدىغان، مۇڭدىشىدىغان جايىغا ئايلانغانىدى. بۇ ئىلغار ئىنقىلابىي كىتابلار دەرەخزارلىققا چېچىلغان تاڭ نۇرىغا ئوخشايتتى، دېڭ شىشىيەن ماركسىزم بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە تونۇشتى ھەمدە ئۈنىڭغا قارىتا چۈشەنچە ھاسىل قىلدى، يورۇقلۇق، ئۇمىد ۋە ئىلىلىقلىقنى چىن قەلبىدىن ھېس قىلدى.

ئەينى چاغدا فىرانسىيەگە ئوقۇشقا چىقىپ ھارگېنسېن كاۋچۈك زاۋۇتىدا ئىشلىگەن جېڭ چاۋلىن ئىسىملىك بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئەسلىمىسىگە قارىغاندا، ئۇلارنىڭ ئىشتىن سىرتقى تۇرمۇشى مۇنداق ئىكەن:

بىر ياقتىن ئىشلەپ، بىر ياقتىن ئوقۇش ئۇچۇن فىرانسىيەگە كەلگەن ئوقۇغۇچىلار يېتىپ ـ قوپىدىغان لاپاستا قىرىق كىشىلىك ئورۇن بولۇپ، ئوقۇغۇچىلار چىقمىنى تېجەش ئۈچۈن، ئىككى ئادەمنى ئاشپەزلىككە چىقىرىپ تاماقنى ئۆزلىرى ئېتىپ يەيتتى. ئاشپەزلەرگە زاۋۇتنىڭ قائىدىسى بويىچە ئىشغا قاراپ ھەق بېرىلەتتى. ئاشخانىغا كەتكەن چىقىم ئاشكارا بولۇپ، ھەربىر ئادەمنىڭ كۈندىلىك تاماق ھەققى تەخمىنەن ئۈچ فىرانك ئەتراپىدا ئىدى. ئەتىگەنلىك ناشتىدا بولكا بىلەن قەھۋە، چۈشلۈك ۋە كەچلىك تاماقتا ئازراق گۆش، تۈخۈم يېيىلەتتى، ياتاققا ھېچقانداق ھەق ئېلىنمايتتى.

شىشىيەنگە ئوخشاش ئايىغى چاققان ھەم چەبدەس ئىش قىلىدىغان «ئىش بېشىغا قاراپ ھەق ئالىدىغان»لار بىر ئايدا ئىككى يۈز فىرانك ئىقتىساد قىلالايتتى. شىشىيەننىڭ بۇ يەردە كۆڭۈللۈك ئىشلىشى ھەر ئايدىكى مۇشۇ كىرىم بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن.

شىشىيەن ئۆزى ئىشلەپ تاپقان ھەربىر فىرانكنى ئىمكانقەدەر تېجەيتتى ھەم يىغاتتى. ئۇ فىرانسىيەگە قاراپ يولغا چىققان چاغدىكى ئارزۇسىنى ھېلىھەم ئۇنتۇپ قالمىغاندى: ئۇ بولسىمۇ، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش، يەنى ئاۋۋال ئەمگىكىگە تايىنىپ جاپالىق ئىشلەش، ئاز ـ تولا پۇل غەملىۋالغاندىن كېيىن ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئىمكانىيىتىنى قولغا كەلتۈرۈش ئىدى.

ئۇ ئەمگەك ئارقىلىق ئاز ـ تولا كىرىمگە ئىگە بولدى، ياستۇقى ئاستىدا پات ـ پات پەيدا بولۇپ قالىدىغان ئىلغار

كىتاب ـ ژۇرناللار ئىشتىن بوشىغان چاغلاردا ئۇنىڭغا ھەمراھ بولاتتى ۋە ئۇنى مەنىۋى ئىدىيە مەنزىلىگە باشلايتتى، ۋاڭ روفېيغا ئوخشاش بىر قەدەر پىشقان ئاكىلار ۋە ياش ئىنقىلابچىلار ئۇنى ئاستىرتىن كۆزىتەتتى، ئۇنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ياردەم قىلاتتى ۋە يېتەكلەيتتى... دېڭ شىشېەن تۇرمۇش بوشلۇقىنىڭ بىردىنلا خېلى كېڭەيگەنلىكىنى، ھاياتقا بولغان نەزەر دائىرىسىنىڭ چەكسىزلىككە قاراپ سوزۇلغانلىقىنى، كىشىلىك ھاياتىنىڭ سۈپىتى ۋە مەنىسى تولۇقلىنىپ، خېلى يۇكسەلگەنلىكىنى ھېس قىلدى.

بىر كۈنى شىشېەن دەرەخزارلىقتا پۈتۈن دىققىتى بىلەن گېزىت كۆرۈپ ئولتۇراتتى. شۇ تاپتا ئۇنى «جۇ ئېنلەي» ئىمزاسىدىكى بىر ئاپتورنىڭ «تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئۈچۈن فىرانسىيەگە كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاخىرقى تەقدىرى» ناملىق ماقالىسى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغانىدى.

«جۇ ئېنلەي» دېگەن بۇ ئىسمىنى ئۇ بۇرۇنلا ئاڭلىغانىدى، ئەمما يۈز كۆرۈشۈش نېسىپ بولماي كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ جۇ ئېنلەينىڭ ماقالىلىرىنى ئوقۇشى مۇشۇ بىر قېتىملا ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە جۇ ئېنلەي، ۋاڭ روفېي، لى فۇچۈن قاتارلىق كىشىلەرنىڭ فىرانسىيەگە ئوقۇشقا كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئارىسىدىكى مەشھۇر ئوقۇغۇچىلار، يەنە كېلىپ ياش «بولشېۋىكلار»دىن ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدى. شۇ تاپتا جۇ ئېنلەينىڭ مۇشۇ ماقالىسىنى ئەستايىدىل ئوقۇپ، ئۇنىڭ قەلبى ئاجايىپ لەرزىگە كەلدى. جۇ ئېنلەينىڭ ماقالىسىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر ئۇنى چوڭقۇر ئويغا سالدى: «تۇيۇق

يولغا كىرىپ قالغاندا جەزمەن نىشاننى ئۆزگەرتىش كېرەك، كۈچ ـ قۇۋۋەت خوراپ، ماغدۇر قالمىغاندا تېخىمۇ بىرلىشىش كېرەك. ماركس بىلەن ئېنگېلس بىردەك: دۇنيادىكى ئىشچىلار بىرلىشىڭلار ! دېگەن. ئوقۇغۇچىلار بۈگۈنكى كۈندە ئويغانىدى. بىر ياقتىن ئىشلەپ، بىر ياقتىن ئوقۇش ئۈچۈن فىرانسىيەگە كەلگەن پۈتكۈل ساۋاقداشلار تېزدىن بىرلىشىڭلار...»

شىشيەنگە جۇ ئېنلەينىڭ ۋەتەن سۆيۈش ۋە ۋەتەننى قۇدرەت تاپقۇزۇشتەك قىزغىن ئۈمىدكە تولغان ماقالىسىدىكى ھەربىر ئېغىز سۆز فىرانسىيەگە ئوقۇشقا كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈرەك ساداسىنى ئىزھار قىلغاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى.

دەل شۇ چاغدا ۋاڭ روفېي دەرەخزارلىققا كىرىپ كەلدى ـ ده، يىراقتىن دېڭ شىشيەنگە سالام بېرىپ:

ـــ سېنىزە، ھېچنەدىن تاپالمىدىم. سېنىڭ مۇشۇ يەرگە غىپپىدە كىرىۋېلىپ ئۆزۈڭگە «مال قاچلايدىغان» لىقىڭنى بىلەتتىم ! ـــ دېدى.

ـــ ھوي، روفېي بۇرادەر، تازا ۋاقتىدا كەلدىڭىز، مەن بايام بىر ياخشى ماقالىنى ئوقۇپ چىقتىم، بىرلىكتە ھۇزۇرلىنايلى ! ـــ دېدى شىشيەن زوق ـ شوق بىلەن، ـــ ئېسىل ماقالىدىن بىرلىكتە بەھرە ئېلىش، گۈمانلىق جايلىرىنى بىرلىكتە تەھلىل قىلىش دېگەن مانا شۇ !

ـــ ھە، سېنىڭ شۇنچىلىك قىزىقىشىڭنى قوزغىغۇدەك كىمنىڭ ماقالىسى ئىكەن؟

ـــ جۇ ئېنلەينىڭ ! سىز ئۇنى تونۇمىسىز؟ ئاجايىپ چوڭقۇر يېزىلىپتۇ !

ـــ «تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن

ئوقۇش ئۈچۈن فىرانسىيەگە كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاخىرقى تەقدىرى» ماۋزۇلۇق ھېلىقى ماقالىنى دەۋاتامسەن؟ مەن بۇرۇنلا ئوقۇپ بولغان. مەن بۇ يەرگە ساڭا بىر خۇش خەۋەرنى دېگىلى كەلدىم...

— قانداق خۇش خەۋەر ئۇ؟ ماڭا يېڭى بىلىم ئېلىش يولىنى تاپتىڭىزمۇيا؟ — روفېينىڭ گېپى تۇگىمەستىنلا تاقەت قىلالماي سورىدى شىشىيەن.

— بۇ بىلىم ئېلىش يولىنى تېپىشتىنمۇ ئەھمىيەتلىك خەۋەر ! — دېدى روفېي، — شىشىيەن بۇرادەر، سەن جۇ ئېنلەينىڭ ماقالىسىدىن بىر ياقتىن ئىشلەپ، بىر ياقتىن ئوقۇش ئۈچۈن فىرانسىيەگە كەلگەن جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرلىشىپ، ئىتتىپاقلىشىپ ۋەتەننى سۆيۈش ۋە ۋەتەننى قۇدرەت تاپقۇزۇشتەك ئۇلۇغۋار ئىشلارغا ئورتاق قاتنىشىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلمىدىڭمۇ؟

— توغرا بىرلەشسەك تېخىمۇ كۆچلۈك بولىدىكەنمىز، نېمىشقا بىرلەشمەيمىز ! پۈتۈن دۇنيا پىرولېتارلىرى بىرلىشىڭ كېرەك ! ماركس شۇنداق دەپتىغۇ !

— ئەمىسە، دېڭ شىشىيەن، ئالدى بىلەن سەندىن سوراپ باقاي، ناۋادا ھازىر بىر ياقتىن ئىشلەپ، بىر ياقتىن ئوقۇش ئۈچۈن فىرانسىيەگە كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرىدىغان ھەم بىرلەشتۇرىدىغان بىر تەشكىلات بولسا، سەن قاتنىشىشنى خالامسەن؟

— ئەلۋەتتە خالايمەن ! — دېدى شىشىيەن قىلچە ئىككىلەنمەي.

— بۇنداق تېز جاۋاب بېرىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق، — دېدى

ژاڭ روفېي، ــ سەن شۇنى بىلىۋال، بۇ تەشكىلات بىر شەخس ئۈچۈن ھېچقانچە پايدا ـ مەنپەئەت يەتكۈزمەيدۇ، ھەتتا مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا ئادەم بۇ تەشكىلاتتا ئۆزىنىڭ بەزى مەنپەئەتلىرىدىن كېچىدۇ. چۈنكى، بۇ تەشكىلات تېگى ـ تەكتىدىن كۆپ سانلىق كىشىلەرگە، جۈملىدىن پىرولېتارلار، ئوقۇغۇچىلار ۋە جاپاكەش خەلق ئاممىسىغا بەخت ـ سائادەت يارىتىشنى مەقسەت قىلغان، شەخسىي مەنپەئەتنى كۆزلىمەيدۇ...

ــ ژاڭ ئاكا، شۇنداق بولسا، مەن ھېچقانداق ئىككىلەنمەيمەن ! ــ دېدى شىشېەن، ــ ماڭا ئىشىنىڭ، مۇشۇ كۈنلەردە سىز بەرگەن كىتاب ـ ژۇرناللارنى ئوقۇپ خېلى ئىشلارنى چۈشىنىپ قالدىم.

ــ بەللى، دېڭ شىشېەن، مۇشۇنداق دېسەڭ مەن بەك خۇشال بولىمەن. دەرۋەقە سېنى خاتا تونۇپ قالماپتىمەن ! ئەمدى ساڭا دەي، بىز مۇشۇنداق بىر ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى تەشكىلاتىنى قۇرۇش تەييارلىقىنى قىلىۋاتىمىز، جۈ ئېنلەيمۇ شۇنىڭ ئىچىدە. مۆرىتى كەلگەندە بىللە قاتنىشىمىز !

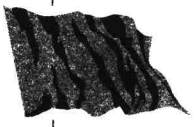
ــ ژاڭ ئاكا، مەن سىلەر بىلەن بىللە مېڭىشنى بەك خالايمەن... ــ دېدى شىشېەن ژاڭ روفېينىڭ قولىنى قىسىپ تۇرۇپ قەتئىي ھالدا.

1922 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى فىرانسىيەگە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئۈچۈن بارغان جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش ۋە بىرلەشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان تەشكىلات «ياۋروپادا تۇرۇشلۇق جۇڭگو ياش كوممۇنىستىك پارتىيەسى» (كېيىن نامى «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپا

ياچېيكىسى»غا ئۆزگەرتىلگەن) پارتىزدا قۇرۇلدى. ئون سەككىز ۋەكىل «ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياش جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى»نىڭ 1 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى، قۇرۇلتايدا مەزكۇر تەشكىلاتنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى «ئىجرائىيە كومىتېتى» سايلاپ چىقىلدى. جاۋ شىيەن باش سېكرېتار، جۇ ئېنلەي تەشۋىقات ھەيئىتى، لى ۋېيخەن تەشكىلات ھەيئىتى بولدى. «ئىجرائىيە كومىتېتى»نىڭ ئىش بېجىرىش ئورنى پارتىز شەھىرى 13 - رايون گودفولوۋا كوچىسى 17 - نومۇرلۇق مېھمانخانا بىناسىدا تەسىس قىلىندى.

شۇ يىلى يازدا ھارگېنسېن كاۋچۇك زاۋۇتىدا ئىشلەۋاتقان دېڭ شىشيەن ئون سەككىز ياشقا تولغان كۇننى كۈتۈۋېلىش بىلەن بىللە، شەرەپ بىلەن «ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياش جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى» گە كىردى ۋە مەزكۇر تەشكىلاتنىڭ ئەڭ ياش «بولشېۋىك»گە ئايلاندى.

شۇنىڭدىن كېيىن، دېڭ شىشيەننىڭ ھاياتى ماركسىزم، پىرولېتارىيات سىنىپى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ۋە پۈتۈن دۇنيا كوممۇنىزم ئىشلىرى بىلەن مەھكەم بىرلىشىپ كەتتى. ئۇ ئىنقلاب بىلەن ئۆتكەن كېيىنكى ھاياتىدا سان - ساناقسىز بوران - چاپقۇنلارنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، بارلىق كۈچ - قۇۋۋىتى، قىزغىنلىقى ۋە ئەقىل - پاراسىتىنى ئىنقلاب ئىشلىرىغا تەقدىم قىلدى...

ياش ئىنقلابچى (2)

دېڭ شىشيەن هارگىنسىن كاۋچۈك زاۋۇتىدا ئىشلىگەن بىر يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە، كۈنلىرىنى ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئۆتكۈزۈپ ئازراق پۇل يىغقانىدى. 1922 ـ يىلى دادىسى سىچۈەندىن ئۇنىڭغا ئازراق پۇل ئەۋەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ تەبىئىي هالدا قەلبىگە ئورناپ كەتكەن هېلىقى بىلىم ئېلىش ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرماقچى بولدى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ 1922 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى دېڭ شاۇشېڭ بىلەن بىللە هارگىنسىن كاۋچۈك زاۋۇتىدىكى خىزمەتتىن ئىستېپا سوراپ، 11 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى شالەيتېر شەهىرىدىن ئايرىلدى. ئۇلار سېنا ـ سادىرون تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپىگە كىرىش ئۈچۈن ئانكىت تولدۇردى. بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ داۋاملىق بىلىم ئېلىش ئىستىكىدە پايپېتەك بولۇپ، يېڭى جايغا بارىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولاتتى.

ئەمما، ئۇلار ئىككى ئايدىن كېيىن، يەنى 1923 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شالەيتېر شەهىرىدىكى هارگىنسىن كاۋچۈك زاۋۇتىغا يەنە قايتىپ كەلدى. چۈنكى، ئۇنىڭ ئۆزى يىغقان پۇلى ۋە ئائىلىسى ئەۋەتكەن ئازغىنا پۇل ئوقۇش راسخوتىغا چىقىش قىلمىغاچقا، سىجىل بىلىم ئېلىش ئارزۇسى ئەملىگە ئاشمىغانىدى.

شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ فىرانسىيەدىكى بىلىم ئېلىش ئارزۇسى ئۇزۇل ـ كېسىل بەربات بولدى. ئۇ كېيىنكى ھاياتىدا «ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ بۆشۈكى» سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى «جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتى»دا بىلىم ئالغاندىن سىرت، ھەرقانداق مۇنتىزىم مەكتەپكە كىرىپ بىلىم ئېلىش ئۇنىڭغا نېسىپ بولمىدى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ ئۆزىدە ھازىرلانغان بىلىم جۇغلانمىسى ۋە مەدەنىيەت سەۋىيەسىنى تىرىشچانلىق بىلەن ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشتىن، خىزمەت ۋە ئىنقىلاب ئەمەلىيىتىدىن ئالدى.

1923 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى دېڭ شىشيەن، دېڭ شاۋشېڭ ئىككىسى ھارگېنسېن كاۋچۈك زاۋۇتىغا كېلىپ داۋاملىق كالاچ ياساش سېخىدا ئىشلىدى. شىشيەن بىر ياقتىن ئىشلەپ، بىر ياقتىن ئۆگەندى. ئۇ بۇ مەزگىلدە نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇدى، بولۇپمۇ بىر قىسىم ماركسىزم ئەسەرلىرىنى، جۈملىدىن «ماركسىزم قائىدىلىرى»، «ماركسنىڭ ئىقتىساد تەلىماتى»، «كوممۇنىزم نىشانى»، «كاپىتال» قاتارلىق كىتابلارنى ئوقۇشقا ئامراق ئىدى.

«جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچېيكىسى»نىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، شىشيەن مەسلەكداشلىرى ۋە دوستلىرى بىلەن بىرلىكتە ھارگېنسېن كاۋچۈك زاۋۇتىدىكى ئىتتىپاق ئەزالىرىنى ئاساس قىلىپ، «كوممۇنىزم تەتقىقاتى جەمئىيىتىنىڭ مۇندانى شۆبىسى»نى تەشكىللەپ، ئىلغارلىققا، ئىنقىلابقا ئىنتىلىدىغان بارلىق ئوقۇغۇچىلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، كوللېكتىپنىڭ كۈچىنى جارى قىلدۇرۇپ، بىر ياقتىن ئىشلەپ، بىر ياقتىن ماركسىزم ۋە كوممۇنىزمنى تەشۋىق قىلدى.

شىشيەن قانداقلا ئىش بولسۇن، شۇنچىلىك چاقچان قىلاتتى. ئۇ قېلىن «كاپىتال» نامىلىق كىتابتىن بىر قىسىم مۇھىم دەپ قارىغان ھەمدە ئاۋام قوبۇل قىلالايدىغان جايلارنى كۆچۈرۈۋېلىپ، فىرانسىيە كومپارتىيە تەشكىلاتى تەسىس قىلغان ئورگان گېزىتى ــ «ئىنسانپەرۋەرلىك گېزىتى»دىن بىر قىسىم مۇھىم خەۋەر ۋە نەزەريەۋى ماقالىلەرنى قىيىۋېلىپ، ھەر قېتىملىق مۇزاكىرىدە كۆپچىلىكنىڭ مۇزاكىرە قىلىشى ۋە ئۆگىنىشى ئۈچۈن تارقىتىپ بېرەتتى.

ئەينى چاغدا «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچېيكىسى»نىڭ تەشۋىقات ھەيئىتى جۇ ئېنلەينىڭ تەكلىپى بىلەن مەزكۇر ياچېيكا ئۆزىنىڭ «ياشلار» نامىلىق ئورگان ژۇرنىلىنى تەسىس قىلغانىدى. «ياشلار» ژۇرنىلى تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئۈچۈن فىرانسىيەگە كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا كەڭ كۆلەمدە تارقىلىپ، غايەت زور رولىنى جارى قىلدۇرۇۋاتاتتى. ژۇرنالغا بېرىلگەن ماقالىلەرنى جۇ ئېنلەي قاتارلىق كىشىلەر يازغانىدى. بۇ ژۇرنالنى شىشيەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ياقتۇرۇپ ئوقۇيتتى. ژۇرنال قولدىن ــ قولغا ئۆتەتتى، مۇلاھىزە ۋە مۇزاكىرىلەر بولۇپ تۇراتتى.

ئۇلارنىڭ مۇزاكىرە تېمىسى بەزىدە «ياشلار» ژۇرنىلىغا بېسىلغان ماقالىلەردىن، بەزىلىرى ماركس، ئېنگېلىس ئەسەرلىرىدىن، يەنە بەزىلىرى ئىشلەپ ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ گۇمانىي سوئال ۋە تەسىراتلىرىدىن چىقىرىلاتتى.

ئۇلار رۇسىيە ئىنقىلابى، فىرانسىيە بۇيۇك ئىنقىلابى ۋە كوممۇنىزم يولى مەسىلىلىرى ئۈستىدە، يەنە بىر قىسىم

ئوقۇغۇچىلار ئارزۇلىغان ھەم تەشەببۇس قىلغان «ئوقەتچىلىك يولى بىلەن ۋەتەن قۇتقۇزۇش»، «دۆلەت سوتسىيالىزمى» قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇزاكىرە قىلىشاتتى...

ماۋماۋ ئۆزىنىڭ كىتابىدا دادىسىنىڭ مارکسىزمنى دەسلەپكى قەدەمدە قوبۇل قىلغان چاغلىرىنى ئەسلەپ دېگەن سۆزلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق يازىدۇ:

«... ئەمگەك قىلىش داۋامىدا، ئىلغار ساۋاقداشلارنىڭ تەسىرى ۋە ياردىمى، فىرانسىيە ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ تەسىرى بىلەن مېنىڭ ئىدىيەمدىمۇ ئۆزگىرىش بولدى. مارکسىزمغا دائىر بىر قىسىم ئەسەرلەر بىلەن ئۇچراشتىم. جۇڭگولۇق ۋە فىرانسىيەلىك بەزى كىشىلەر قاتناشقان كوممۇنىزم تەشۋىق قىلىنغان يىغىلىشلارغا قاتناشتىم، مەندە ئىنقىلابىي تەشكىلاتقا ئىشتىراك قىلىش تەلىپى ۋە ئارزۇسى پەيدا بولدى...»

1926 ـ يىلى دېڭ شىشېن پارتىيەنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن فىرانسىيەدىن ئايرىلىپ، ئۇلۇغ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ بۆشۈكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بارغاندىن كېيىن، ھارگېنسېن كاۋچۈك زاۋۇتىدىكى ئاشۇ چاغلاردا ئۆزىدە كۆرۈلگەن مەنىۋى ئۆزگىرىشلەرنى خۇلاسىلەپ مۇنداق دېگەن:

«... تۇرمۇش ئازابى، كاپىتالىستلارنىڭ قولچومىقى بولغان ئىشبېشىلىرىنىڭ تىل ـ ھاقارىتى ماڭا ۋاستىلىك ياكى بىۋاستە يوسۇندا قاتتىق تەسىر قىلدى. مەن كاپىتالىزم جەمئىيىتىنىڭ جىنايىتىنى ھېس قىلدىم. رومانتىك تۇرمۇش سەۋەبىدىن مەندە چوڭقۇر ئويغىنىش بولمىدى. كېيىن بىر ياقتىن سوتسىيالىزمغا دائىر، بولۇپمۇ كوممۇنىزمغا دائىر بىلىملەرنى قوبۇل قىلدىم، يەنە بىر ياقتىن ئويغانغانلارنىڭ

تەشۋىقاتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدىم، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆز بېشىمغا كەلگەن ئازاب ـ ئوقۇبەتلەر قوشۇلۇپ...». ئۇ ئاخىرى قىلچە تەۋرەنمەستىن كوممۇنىستىك ئىنقىلاب يولىنى تاللىدى.

دېڭ شىشيەن 1922 ـ يىلى يازدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچېيكىسىغا ئەزا بولدى. سۇ پوشېڭ ۋە ژاڭ زېكەي ئۇنىڭغا تونۇشتۇرغۇچى بولدى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە ياشلار ئىتتىپاقىغا قەسەم بېرىپ كېڭەش مۇراسىمىغا قاتناشقانلار ئارىسىدا فرانسىيەگە ئوقۇشقا كەلگەن ياش ئايال ئىنقىلابچى سەي چاڭ قاتارلىقلارمۇ بار ئىدى.

1923 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى دېڭ شىشيەن هارگېنسېن كاۋچۈك زاۋۇتىدىن يەنە بىر قېتىم ئايرىلدى. هارگېنسېن كاۋچۈك زاۋۇتىنىڭ ئىشچىلار كارتىسى ئارخىپىدا ئۇنىڭ زاۋۇتتىن چىقىپ كېتىشى سەۋەبى «خىزمەتنى رەت قىلغان» دەپ يېزىلغانىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇ بۇ زاۋۇتتا ئىشلەشنى خالىمىغانلىق ئۈچۈن ئەمەس، يېڭى بىر ئىنقىلاب ۋەزىپىسىنى قوبۇل قىلغىلى پارىژغا بېرىش ئۈچۈن زاۋۇتتىن چېكىنگەنىدى.

ئۇ ئىنقىلابىي قوشۇننىڭ ئەڭ ياش بىر ئەزاسى سۈپىتىدە تېزلا ئۆسۈپ يېتىلدى ۋە پىشتى. مۇقەددەس ئۇلۇغ ئىش، ئۇلۇغۋار غايە ئۇنى كەسپىي ئىنقىلابچى بولۇش مەنزىلىگە قەدەم قويۇشقا چاقىراتتى ۋە يېتەكلەيتتى...

«شاپىگراف دوكتورى»

1923 ـ يىلى يازدا «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچەيكسى» پارىژدا 2 ـ قېتىملىق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى ئاچتى. قۇرۇلتايدا يېڭى بەنزە سايلاپ چىقىلدى، جۇ ئېنلەي سېكرېتار بولدى، لى فۇچۈەن ۋە يەنە كۆەن ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا تەشۋىقات ۋە تەشكىلات خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى.

ئون توققۇز ياشلىق دېڭ شىشيەن شۇ قېتىملىق قۇرۇلتايدا يېڭى بىر نۆۋەتلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى بولۈپ تولۇقلاپ سايلاندى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇ ئادەتتىكى بىر ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسىلىقىدىن ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچەيكىنىڭ رەھبەرلىك قاتلىمىغا كىردى. شۇ قېتىملىق قۇرۇلتايدا ئەسلىدىكى ئورگان ژۇرنىلى ــ «ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ نامىنى «قىزىل نۇر»غا ئۆزگەرتىپ، داۋاملىق نەشر قىلىش قارار قىلىندى.

شىشيەن پارىژغا كېلىشتىن ئىلگىرى «ياشلار» ژۇرنىلى ماركسىزم ۋە كوممۇنىزم تەلىماتىنى تەشۋىق قىلىدىغان، نەزەريەۋى يېتەكچىلىككە ئەھمىيەت بېرىدىغان ژۇرنال ئىدى. بۇ ژۇرنالنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتى ۋە ماقالە يېزىش ۋەزىپىسى

ئاساسىي جەھەتتىن جۇ ئېنلەيگە يۈكلىنىپ قالغاندى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچېيكىسىنىڭ 2 - قېتىملىق قۇرۇلتىيى ئېچىلىشتىن بۇرۇن ئىجرائىيە كومىتېتى خىزمەت ئىقتىدارى بىر قەدەر كۈچلۈك بولغان دېڭ شىشيەننى «ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ خىزمىتىگە ئورۇنلاشتۇرۇشنى قارار قىلغاندى.

شۇنىڭ بىلەن شىشيەن ئۆزۈن يول ئازابىنى تارتىپ پارىژدىكى گودفولوۋا كوچىسى 17 - نومۇرلۇق بىناغا كەلدى.

— يولداش جۇ ئېنلەي، ياخشىمۇسىز؟ دېڭ شىشيەن ئۆزىنى مەلۇم قىلغىلى كەلدى ! — شۇنداق دەپ ئىشىكتىن كىرگەن شىشيەن ئىشداشلىرى بىلەن قانداقتۇر بىر ئىش توغرۇلۇق مۇزاكىرىلىشۋاتقان قامەتلىك ھەم كېلىشكەن جۇ ئېنلەينى كۆردى.

— ھە، دېڭ شىشيەن ! كىمنىڭ گېپىنى قىلسا شۇ كېلىدۇ ! — دېدى جۇ ئېنلەي شىشيەننى كۆرۈپ دەرھال ئالدىغا بېرىپ، — بەك تېز يۈگۈرىدىكەنسىز، چىپ - چىپ تەرلەپ كەتكىنىڭىزنى قاراڭ ! ئاۋۋال ئولتۇرۇپ ئۇسسۇزلۇق ئىچىڭ، ئاندىن پاراڭلىشىمىز.

— مەن ھارمىدىم، سەل تەشۋىشلىنىپ تۇرىمەن ! — دېدى شىشيەن جۇ ئېنلەينىڭ قولىدىن كۈرۈشكىنى ئېلىپ، — سېكرېتارىنىڭ تېزدىن خىزمەت تەقسىم قىلىپ بېرىشىنى سورايمەن !

— ئالدىرىماڭ، ئالدىرىماڭ، ئاشخانا، ياتاق ئورۇنلاشتۇرۇ - لۇپ بولۇندىمۇ؟

ـــ ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ بولۇندى، يولداشلار بەك قىزغىن ئىكەن. راستتىنلا «ئۆز ئۆيۈمگە كەلگەن» دەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدىم.

ـــ توغرا، توغرا، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ يەر سىزنىڭ، ياق، ھەممىزنىڭ ئورتاق ئائىلىسى ! كېلىڭ، مەن سىزگە بىزنىڭ «ئىشخانىمىز»نى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇرۇپ چىقاي، ـــ جۇ ئېنلەي شۇنداق دەپ شىشيەننى بىر خىزمەت ئۆيگە باشلىدى.

تەخمىنەن ئون نەچچە كىۋادرات مېتىر كېلىدىغان كىچىككىنە ئۆيگە بىر كارىۋات، بىر ئۈستەل بىلەن بىر نەچچە ئورۇندۇق ۋە بىر نەچچە ئادىدىي ئۆي جاھازلىرى قويۇلغانىدى. ئۈستەلدە ئادىدىي بىر شاپىگراف ۋە ئانچە چوڭ بولمىغان بىر پارچە پولات تاختاي، ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئېگىز قىرلاپ قويۇلغان كىتاب ـ ژۇرنالغا مۇناسىۋەتلىك بىر دۆۋە ماتېرىيال ۋە كېسىپ تەييارلانغان بىر مۇنچە قەغەز تۇراتتى.

ـــ يولداش شىشيەن، سىز ئويلىمىغان بولغىيدىڭىز؟ كۆپچىلىك كۆرۈۋاتقان «ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ ھەربىر سانى مانا مۇشۇ كاتەكتەك ئۆيدىن چىقىدۇ، ـــ دېدى جۇ ئېنلەي ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ، ـــ بۇ يەر ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچېيكىسى ئىجرائىيە كومىتېتى ۋە «ياشلار» ژۇرنىلى رېداكسىيەسىنىڭ ئىش بېجىرىش ئورنى.

ـــ بۇنىڭدىن باشقا، بۇ يەر سىزنىڭ ياتىقىڭىزدەك قىلىدۇ، ـــ دېدى شىشيەن ھەيران بولۇپ، ـــ ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىگەن بولسام ھەقىقەتەن تەسەۋۋۇر قىلالمىغان بولاتتىم. بىر پارچە ئۇلۇغ ژۇرنال مۇشۇنداق تارچۇق ئۆيدە دۇنياغا كەلگەنكەن !

ــ شۇڭا، ئۇلۇغ هاياتنىڭ ئۇلۇغ ئۆيده، ئۇلۇغ ئەسەرنىڭ ئۇلۇغ ئوردىدا دۇنياغا كېلىشى ناتايىن دەيمىز، ــ دېدى جۇ ئېنلەي قىزىقچىلىق قىلىپ.

ــ توغرا، توغرا. «جىڭشەن تېغىدا بولسىمۇ ئەنقا، خىيالى پەلەكته پەرۋاز قىلىدۇ، زېشۇينى ماكان ئەيلىگەن ئەجدىهامۇ هەم، دېڭىزغا كەتمەكنى خىيال قىلىدۇ» دېگەن مانا مۇشۇ.

ــ بەلەن گەپ قىلدىڭىز، ــ دېدى جۇ ئېنلەي مەمنۇنىيەت بىلەن، ــ دېڭ شىشيەن، بويىڭىز پاكار بولغىنى بىلەن غايىڭىز يۇكسەك ئىكەن، يەنە كېلىپ ئىرادىلىك ئىكەنسىز، يولداشلار-نىڭ كۆزى خاتا تونۇماپتۇ!

ــ بەك ماختىۋەتتىڭىز! ــ دېدى شىشيەن، ــ مەن سىزنىڭ هەم باشقا يولداشلارنىڭ ئىشەنچىنى يەرده قويمايمەن. ئۇلۇغ غايه ئۈچۈن خىزمەت قىلىمەن!

ــ ياخشى، ياخشى! بىر ئىنقىلابچى مۇشۇنداق بولۇشى كېرەك، ــ دېدى جۇ ئېنلەي شىشيەننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ خۇشال بولۇپ، ــ ماركس خېلى بۇرۇنلا: «ناۋادا بىز ئىنسانىيەتنى پاراۋانلىق ۋە مېهنەت بىلەن تەمىن ئېتىدىغان كەسپىنى تاللىغان بولساق، ئۇ چاغدا هەرقانداق ئېغىر يۈكمۇ قەدىمىمىزنى پۈكەلمەيدۇ. چۈنكى، بۇ كۆپچىلىك ئۈچۈن قۇربان بېرىشتۇر. بىز هېس قىلغان نەرسىلەر چەكلىك، شەخسىي هۇزۇر ـ هالاۋەت ئەمەس، بىزنىڭ بەختىمىز مىليونلىغان كىشىلەرگە مەنسۇپ؛ بىزنىڭ ئىشلىرىمىز جەمجىت، ئەمما رولىنى ئەبەدىي جارى قىلدۇرغان هالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ؛ بىزنىڭ جەسىت كۆلىمىز ئالدىدا ئالىيجاناب كىشىلەر ياش

تۆكىدۇ...» دېگەنىدى.

ماركسنىڭ بۇ بىر ئابزاس سۆزى شىشىەنگە خېلىدىن بېرى تونۇش ئىدى. بىراق، بۇگۈن جۇ ئېنلەي بۇ بىر ئابزاس سۆزنى جياڭسۇ خۇەيئەن تەلەپپۇزىدا قايتىلىدى. شىشىەننىڭ قەلبىدە ئىختىيارسىز ھالدا بىر خىل يۇكسەك ھەم تەنتەنىلىك قاينىاق ھاياجان كۆتۈرۈلدى. ئۇ ئالدىغا بىرقەدەم مېڭىپ جۇ ئېنلەينىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

ــ يولداش جۇ ئېنلەي، بۇ گېپىڭىزنىڭ ۋەزنىنى چۈشەندىم، سىز خاتىرجەم بولۇڭ... ــ دېدى.

ــ ئەمىسە، كونكرېت ئىشلار ئۈستىدە پاراڭلىشايلى...

ياۋروپادا تۈرۈشلۇق پارتىيە ياچېيكىسى دېگەن شىشىەننى جۇ ئېنلەينىڭ «ياشلار» ژۇرنىلىنى تەھرىرلەش، نەشر قىلىش ۋە تارقىتىش ئىشلىرىغا ياردەملەشتۈرۈش، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىجرائىيە كومىتېتى ئورگىنىنىڭ مەۋرىي ئىشلىرىنى تاپشۇرۇش مەقسىتىدە يۆتكەپ كەلگەنىدى. ئورگان راسخوتى قىس بولغانلىقتىن، شىشىەن كۈندۈزى يەنىلا سىرتلارغا چىقىپ ئىشلەپ تۇرمۇش راسخوتى غەملەپ، كەچقۇرۇن خىزمەت ئۆيىگە قايتىپ، جۇ ئېنلەي بىلەن بىللە ژۇرنالنى تۈزۈش ـ بېسىش ئىشلىرىنى قىلاتتى.

ــ شىشىەن مەن سىزنىڭ پوچىركىڭىزنى تەپسىلىي تەتقىق قىلدىم. يازغان خېتىڭىز ئۇستىخانلىق، ئاساسىڭىز ياخشى ئىكەن. سىزنىق، چېكىتلىرى ئېنىق، «لىيۇ ئۇسلۇبى»نىڭ ئاز ـ تولا پۈرىقى بار ئىكەن، «سۇجىن ئۇسلۇبى»غۇمۇ ئوخشاپراق كېتىدىكەن. بۇ موم قەغەزگە خەت يېزىش تەلىپىگە

بەك ئۇيغۇن. بۇنىڭدىن كېيىن ھەربىر سان ژۇرنالنىڭ خېتىنى شام قەغەزگە يېزىش خىزمىتى سىزگە قالدى، ــ دېدى جۇ ئېنلەي شۇ كۈنى كەچتە تولۇپ تاشقان ئىشەنچ بىلەن.

ــ بەك ماختۇەتتىڭىز، مەن بۇنداق ماختاشقا مۇناسىپ ئەمەس. گۇاڭئەن خۇسۇسىي مەكتەپ خەلپىتىنىڭ بەرگەن ساۋغىغا رەھمەت ئېيتىش كېرەك.

ــ قارىغاندا، جۇڭگو خۇسۇسىي مائارىپىنىڭ پايدىلىق تەرەپلىرىمۇ بار ئىكەن. ئىشقىلىپ بۇنىڭغا بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى بويىچە قاراش ئىكەن.

ــ شۇنداق ! شۇ چاغدا خەتنىڭ بۇگۈنكىدەك بۇنچىلىك چوڭ رولى بارلىقىنى بىلگەن بولسام. خەتنى بۇنىڭدىنمۇ چىرايلىق يېزىشنى ئۆگەنگەن بولاتتىم.

ئىككىسى كۈلكە ـ پاراڭ بىلەن ژۇرنالنىڭ چىقىش ئالدىدا تۇرغان يېڭى سانىنى تۇزۇپ، بېسىش خىزمىتىنى باشلىۋەتتى.

سارغۇچ چىراغ نۇرى ئاستىدا، جۇ ئېنلەي بېكىتىپ بولغان بىر قىسىم ماقالە ئارگىناللىرىنى شىشىيەنگە بەردى. شىشىيەن چەكسىز خۇشاللىق بىلەن ماقالە ئارگىناللىرىنى تەپسىلىي ئوقۇپ چىقتى، بەت سانى ۋە تەرتىپىنى سىلىشتۇردى، ئاندىن كىچىككىنە پولات تاختاي ئۈستىگە قويۇپ، تۆمۈر قەلەم بىلەن موم قەغەزگە يېزىشقا باشلىدى.

ئۇ گەرچە بۇ خىزمەتنى تۇنجى قېتىم قىلىۋاتقان بولسىمۇ، مۇقەددەس ۋە ئۇلۇغ خىزمەتنى قىلىۋاتقانلىقى ئۈنىڭ ئۆزىگە ئايان ئىدى. بۇ بىر پارچە كىچىك ژۇرنال كۈزدە يەر ـ

جاھاننى قاپلىغان مامكاپ چېچەكلىرىدەك ئىنقىلاب ئۇرۇقىنى پارىژغا، پۈتكۈل ياۋروپاغا، ھەتتا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقىتىپ، ئەمگەكچى خەلققە ھەقىقەت، يورۇقلۇق ۋە ئۈمىد ئاتا قىلىدۇ ! ئالىقانچىلىك ژۇرنال ماركسىزم ۋە كوممۇنىزم ھەرىكىتى ھەقىقىتىنى ئىلغارلىققا تەلپۈندىغان ھەر بىر ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىنىڭ قەلبىگە چاچىدۇ...

نەچچە ئاخشام ئالدىراشچىلىقتا ئۆتۈپ كەتتى. شۇشىيەن ئاخىرى «ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ يېڭى سانىنى شام قەغەزگە تۆمۈر قەلەمدە يېزىپ، شاپىگرافتا بېسىپ ۋە تۈپلەپ قولىدىن چىقاردى. شام قەغەزگە يېزىلغان سىزىق ـ چېكىتلەردىن ھاسىل بولغان خەتلەرنى، شاپىگرافتا بېسىلىپ تۈپلەنگەن ھەربىر ژۇرنالنى كۆرۈپ، چەكسىز قانائەت ۋە ئىپتىخارلىق ھېس قىلدى.

شۇشىيەن: بۇ ژۇرنال پات ئارىدا قانات چىقىرىپ پارىژ ۋە پۈتكۈل ياۋروپانى ئايلىنىپ ئۇچىدۇ، زاۋۇت سېخلىرىغا ۋە مەكتەپلەرگە تارقىلىدۇ. تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇۋاتقان جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ قولىغا تېگىدۇ، دەپ ئويلىدى. شۇ چاغدا، ئۇ ئۆز خىزمىتىدىن كۆرۈلگەن ئۇنۇمنىڭ قانداقتۇر بىچارە، چەكلىك ۋە خۇسۇسىي ھۇزۇر ـ ھالاۋەت بولماستىن، بەلكى ئۆز بەختىنىڭ مىليونلىغان كىشىلەرگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ھەقىقىي ھېس قىلدى...

ـــ مەن دېگەن ئەمەسمىدىم ! دېڭ شۇشىيەن دېگەن دېڭ شۇشىيەن، مەيلى قايسىلا ئىشنى قىلسۇن قاملاشتۇرۇپ قىلىدۇ، ـــ

دېدى جۇ ئېنلەي خۇشاللىقىدا شىشيەننى ماختاپ، ــ باركالا ! نېمىدېگەن چىرايلىق، بۇ مەن دەسلەپتە موم قەغەزگە خەت يازغاندىكىدىن ياخشى چىقىپتۇ ! شىشيەن، سىزنى تەبرىكلەش كېرەك !

شۇنىڭدىن كېيىن شىشيەن كۈندۈزى سىرتتا ئىشلەپ، كەچقۇرۇن قايتىپ كەلگەن هامان ژۇرنالنىڭ شام قەغەزگە خەت يېزىش، بېسىش ئىشلىرىنى بېرىلىپ ئىشلەيتتى. ئۇنىڭ نەتىجىلىك خىزمىتى جۇ ئېنلەينىڭ، هەرقايسى يولداشلارنىڭ هەم مۇشتەرىلەرنىڭ ياخشى باهاسىغا ئېرىشتى.

ئۇزۇن ئۆتمەي كۆرەش ئېهتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، «ياشلار» ژۇرنىلىنىڭ نامى «قىزىل نۇر» غا ئۆزگەرتىلدى، رېداكسىيەنىڭ ئۇسلۇبىمۇ بۇرۇنقى نەزەريەۋى يېتەكچىلىككە ئەھمىيەت بېرىشتىن تېخىمۇ كۆرەشچان هەم تېخىمۇ رېئال نىشانغا ئەھمىيەت بېرىشكە قاراپ بۇرۇلۇش ياسىدى.

شىشيەن تەهرىرلىك ئەمەلىيىتى جەريانىدا ئاستا ـ ئاستا كۆپ تەجرىبىلەرنى ئۆگەنگەندى. ئۇ يۇرەكلىك هالدا تەكلىپ بېرىپ هەم ئۆزى قول سېلىپ ئىشلەپ، «قىزىل نۇر» ژۇرنىلى ئۇچۇن ئىنقىلابىي جاسارەتكە ۋە جاسارەت بىلەن يۇقىرى ئۆرلەش روهىغا ئىگە مۇقاۋا ئوبرازىنى لايىهەلىدى: بۇ لايىهەدە غەيرەت ـ شىجائەتكە تولغان بىر سەبىي بالا، بىر قولىدا بۇرغا، بىر قولىدا ئەلەم، تاك نۇرىدا زېمىنغا قەدەم قويۇپ باتۇرلارچە ئىلگىرىلەپ كېتىۋاتاتتى... بۇ سەبىي بالىنىڭ قەتئىي ۋە ئۇمىدۋار ئوبرازى ئەركىنلىك، ئۇمىد ۋە ياشلىق باهارىنىڭ سىمۋولى ئىدى، شۇنداقلا يېڭىدىن دۇنياغا كەلگەن ئۇلۇغ

ھەقىقەت بىلەن كۈچ ـ قۇۋۋەتكە ۋەكىللىك قىلاتتى.

ـــ باركاللا ! بۇ يالىڭاچ سەبىي بالىغا قاراڭ، ھېچنېمىسى يوقتەك كۆرۈنىدۇ. بۇ بالا دەل بارلىق پىرولېتارلارغا ۋەكىللىك قىلىدۇ، ئۇ بىپايان زېمىندا تۇرۇپ پۈتۈن دۇنياغا: ئەتە بىزنىڭ ھەممە نېمىمىز بولىدۇ، دەپ جاكارلاۋاتىدۇ ! ـــ جەڭگىۋارلىققا ۋە يېڭى ھاياتىي كۈچكە تويۇنغان بۇ مۇقاۋا ئوبرازىنى جۇ ئېنلەي ۋە باشقا يولداشلار بىردەك ماختاپ شۇنداق دېدى.

ـــ مەن ئەسلىدە دېڭ شىشېننى تەمكىن ۋە ئەستايىدىل دەپ ئويلىغانىدىم. سىزنىڭ يەنە شائىرانە تەپەككۇرغا ئىگە ئىكەنلىكىڭىزنى زادىلا ئويلىماپتىمەن ! ـــ دېدى جۇ ئېنلەي.

«قىزىل نۇر» ژۇرنىلى يېرىم ئايلىق، 16 فورماتلىق، ھەربىر سانى ئون نەچچە بەتلىك، بېرىلگەن ماقالىلەر قىسقا، شەكلى كۆپ ھەم جانلىق ژۇرنال ئىدى. شۇڭا، بۇ ژۇرنال مۇشتەرىلەر بىلەن يۈز كۆرۈشكەن كۈندىن تارتىپ فىرانسىيەگە ئوقۇشقا كەلگەن بارلىق جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشتى، تارقىتىش مىقدارىمۇ بۇرۇنقى ئاساستا خېلى كۆپ ئاشتى. ژۇرنال ياش ئوقۇغۇچىلار تەرىپىدىن «كۇرىشىمىزنىڭ ئاۋانگارتى»، «فىرانسىيەدە تۇرۇۋاتقان جۇڭگولۇقلارنىڭ چولپىنى» دەپ تەرىپلەندى.

دېڭ شىشېن خەت ئويۇش ۋە شاپىگرافتا بېسىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولۇشتىن باشقا، بەزىدە «دېڭ شىشېن» دەپ ئۆز ئىسمىدا ياكى تەخەللۇس قوللىنىپ ئېقىم مەسىلىلىرى توغرۇلۇق ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئوبزور يازاتتى. ئۇ يازغان ماقالىنىڭ تىلى ئۆتكۈر، كۈچلۈك ۋە جەڭگىۋار ئىدى.

شۇ چاغلاردا، جۇ ئېنلەي ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچېيكىننىڭ ئاساسلىق مەسئۇلى بولۇپ، داۋاملىق گېرمانىيە، بېلگىيە قاتارلىق جايلارغا يىغىنغا ياكى باشقا ئىشلارغا كېتىپ قالاتتى. شۇڭا، دېڭ شىشيەن كۆپ هاللاردا «قىزىل نۇر» ژۇرنىلىنىڭ ماقالە ئۆيۈشتۇرۇش، سەھىپىلەر بويىچە تەھرىرلەش، شام قەغەزگە يېزىش، بېسىش ۋە تۇپلەش ئىشلىرىنى ئۆزى يالغۇز ئورۇنلايتتى. ئۇ داۋاملىق چىراغ يورۇقىدا تاڭ ئاتقۇچە ئالدىراش ئىشلەيتتى، بەزىدە تاڭ ئېتىپ كەتكىنىنىمۇ تۇيماي قالاتتى...

بۇ ژۇرنالنىڭ خەتلىرى ئوچۇق، كۆركەم، تۇپلىنىشى رەتلىك بولغاچقا، ھەر بىر سان ژۇرنالنى كۆرگەن يولداشلار ۋە دوستلار بىردەك قىزىقچىلىق قىلىپ دېڭ شىشيەننى «شاپىگراف دوكتورى» دەپ قويياتتى.

خەير ـ خوش، فرانسىيە

ۋاقىت ئۆتمەكتە، دېڭ شىشيەن ئىنقىلاب سېپىدە كۈنسېرى ئىلگىرىلىمەكتە ھەم ئۆسۈپ يېتىلمەكتە ئىدى.

تەقى ـ تۇرقى كېلىشكەن، تالانتى يېتىلگەن، تالىپلارغا خاس خاراكتېرىنى چۆرۈپ تاشلىغان، بىر ياش ئىنقىلابچى قەلبىگە پۈككەن ئولۇغۋار غايىگە ۋە ئۇلۇغ ئىشلارغا يۈزلەنمەكتە ئىدى.

ياۋروپادا تۇرۇشلۇق جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ 2 ـ، 3 ـ ۋە 4 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، دېڭ شىشيەن ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ بەزى كونكرېت رەھبەرلىك خىزمەتلىرىگە كۆپرەك ئارىلىشىدىغان ھەم بۇ خىزمەتلەرنى ئۈستىگە ئالىدىغان بولدى.

1924 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنگىچە، ياۋروپادا تۇرۇشلۇق جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ 5 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى پارىژدا ئېچىلدى. دېڭ شىشيەن ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ ھەيئەتلىكىگە سايلىنىپ، رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياشلار ئىتتىپاقى سېكرېتارىياتىنىڭ ئۇچ نەپەر يادرولۇق رەھبىرى ئىچىدىكى ئەڭ ياش رەھبەر بولۇپ قالدى.

شۇ چاغدىكى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ پارتىيە

ئىچى تۇزۇمى بويىچە، ياشلار ئىتتىپاقى (ياچېيكا) ئىجرائىيە كومىتېتىدا رەھبەرلىك خىزمىتى ئۆتىگەن ھەرقانداق ھەيئەت جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى بولالايتتى. شۇڭا، شۇ يىلى 7 ـ ئايدا دېڭ شىشيەن رەسمىي كومپارتىيە ئەزاسى بولدى. بۇ چاغدا ئۇ بىر ئايدىن كېيىن يىگىرمە ياشقا كىرەتتى.

شۇ يىلى دۆلەت ئىچىدىكى ئىنقىلابىي كۈرەش ۋەزىيىتىنىڭ ئېھتىياجى ۋە پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچېيكىدىكى بىر قىسىم غوللۇق رەھبەرلەر دۆلەت ئىچىدىكى ئىنقىلابىي كۈرەشكە قاتنىشىش ۋە رەھبەرلىك قىلىش ئۈچۈن ئارقا ـ ئارقىدىن ۋەتەنگە قايتتى. بەزىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلىپ، كېيىن ۋەتەنگە قايتتى.

جۇ ئېنلەي ياۋروپادا تۇرۇشلۇق جۈڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ 5 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىنى تۈگىتىپ، تەشكىلىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، ئىنقىلابىي خىزمەتكە رەھبەرلىك قىلىش ئۈچۈن ۋەتەنگە قايتىش ئالدىدا تۇراتتى. ئۇ يولغا چىقىش ئالدىدا، دېڭ شىشيەن ئۆزىگە مېھرىبان ئاكىسىدەك كۆيۈنگەن ھەم ئۆسۈپ يېتىلىشىگە يېتەكچىلىك قىلغان بۇ سەپداشىدىن ئايرىلغۇسى كەلمىدى. ئۇ جۇ ئېنلەينىڭ قولىنى ئۇزۇنغىچە قويۇپ بەرمىدى.

ـــ يولداش شىشيەن، ئىنقىلاب ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتى بەك تېز جۇمۇ ! سىز بۇ يەردە ئۆز ئورنىڭىزدا چىڭ تۇرۇپ، رولىڭىزنى يەنىمۇ جارى قىلدۇرۇڭ ! ـــ دېدى جۇ ئېنلەي

شىشىيەنگە تاپىلاپ، ــ خوش ئەمەسە، بىز يەنە كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۆز دۆلىتىمىزدە ئوخشاش بىر ئاكوپتا كۆرۈشكەيمىز !

ــ جەزمەن، جەزمەن شۇنداق بولىدۇ ! ئۆزىڭىزنى كۆپ ئاسرىڭ. ئاكا ! مەن سىزنى داۋاملىق ئەسلەپ تۇرىمەن ! دېدى شىشىيەن، ــ بۇ مېھرىبان ئاكىسىنى چىڭ قۇچاقلاپ تۇرۇپ.

جۇ ئېنلەي ژەنەنگە قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، «قىزىل نۇر» ژۇرنىلىنى تەھرىرلەش ژە نەشر قىلىشتىن ئىبارەت ئېغىر يۈك ئاساسەن شىشىيەننىڭ زىممىسىگە چۈشتى. ئۇ ماقالە تەھرىرلەش، شام قەغەزگە يېزىش، بېسىش ئىشلىرىدىن باشقا، ئۆتكۈر قەلىمىنى قولىغا ئېلىپ تۇرلۈك جەڭگىۋار ماقالىلەرنى يازدى.

1924 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، ئەينى چاغدا پارىژدىكى «دۆلەتپەرۋەر ياشلار پىرقىسى»نىڭ ئەكسىيەتچىل ئىدىيەدىكى بىر قىسىم ئەزالىرى «جۇڭخۇا مىنگو دۆلەت بايرىمى»نى تەبرىكلەش نامىدا تەپ تارتماستىن شىمالىي مىللىتارىستلار ھۆكۈمىتىنىڭ بەش خىل رەڭلىك بايرىقىنى ئېسىپ، ئۆزلىرىنىڭ چىرىك شىمالىي مىللىتارىست ھۆكۈمىتىگە سادىق ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىدى. ياۋروپادا تۇرۇۋاتقان دېڭ شىشىيەن قاتارلىق 100دىن ئارتۇق كومپارتىيە ئەزاسى ژە ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى ئۇلار بىلەن تىغمۇتىغ كۈرەش قىلدى. دېڭ شىشىيەن شەخسەن ئۆزى ماقالە يېزىپ «قىزىل نۇر» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىپ، «دۆلەتپەرۋەر ياشلار پىرقىسى»نىڭ رەزىل ژە ياسالما قىياپىتىنى پاش قىلدى ھەم سۆكتى.

«... ئۆزلىرىنى ۋەتەن قۇتقۇزۇشتەك ئېغىر ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغان ۋە فىرانسىيەدە تۇرۇۋاتقان جۇڭگولۇقلارنىڭ داھىيسى دەۋالغان ئاتالمىش ياشلار پىرقىسى رىياسەتچىلىك قىلغان ‹دۆلەت بايرىمىنى تەبرىكلەش پائالىيىتى› ئەمەلىيەتتە ‹لەرزان مۇزىكا›غا كەلتۈرۈپ ‹تولغىنىپ› ئۆسۈل ئويناشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئۇلار بىر كېچە شۇنداق قىلدى. بۇ ياشلار پىرقىسى 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى، شۇنداقلا ئۆسۈل بەزمىسى ئۇيۇشتۇردى. ئۇلار بۇ پائالىيەتنى ‹فىرانسىيەدە تۇرۇۋاتقان جۇڭگولۇقلارنىڭ دۆلەت بايرىمىنى تەبرىكلەش پائالىيىتى› دەۋالدى. قاراڭلار، بۇ نېمىدېگەن ساختىپەزلىك ۋە ئالدامچىلىق! ... ھازىر ئېلىمىزدە جەنۇبىي ئەنخۇيدىن جەنۇبىي جۇڭگوغىچە، شەرقىي شىمالدىن شىمالىي جۇڭگوغىچە ھەممە يەردە ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ، ئۇلار بولسا پارىژدا ناخشا ئېيتىپ، ئۆسۈل ئويناپ يۈرۈۋاتىدۇ. ناھايىتى ئېنىقكى، بۇ باشقىلارنىڭ كۈلكىسىگە قالىدىغان ئىش. بۇنى قانداقمۇ ئىنقىلابىي پائالىيەت دېگىلى بولسۇن!»

شىشىەن ئۆتكۈر قەلىمى بىلەن ئۇلارنىڭ سۈيىقەستىنى بىتچىت قىلىپ، بىر ياش ئىنقىلابچىنىڭ ئېنىق سىياسىي مەيدانىنى ۋە كۆتۈرەڭگۈ، جەڭگىۋار قىياپىتىنى نامايان قىلدى.

1925 ـ يىلى ئەتىيازدا، دېڭ شىشىەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچېيكىسىنىڭ ئالاھىدە خادىمى سۈپىتىدە لېئون رايونىغا ئەۋەتىلدى. ئۇ شۇ يەردە پارتىيە ۋە ئىتتىپاق خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلدى. شۇ كۈنلەردە ئۇ ھەقىقەتەن ئالدىراش بولۇپ كەتتى! بىردەم

پارتىزغا، بىردەم لېئونغا يۈگۈرەيتتى. ئەھمىيەتلىك خىزمەت، كۈرەش ۋە ئالدىراشلىق داۋامىدا، ئۇ بىر ئىنقىلابچىنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىنىڭ ئېغىرلىقىنى كۆچلۈك ھېس قىلدى.

1925 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى شاڭخەيدە جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنى زىلزىلىگە سالغان «30 ـ ماي ھەرىكىتى» پارتلىدى ! جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، جاھانگىرلىككە ۋە شىمالىي مىلىتارىستلارغا قارشى ۋەتەنپەرۋەرلىك ئاممىۋى ھەرىكىتى تېزلىكتە پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا كېڭەيدى.

خەۋەر ياۋروپاغا، جۈملىدىن فىرانسىيەگە تارقالغاندىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياچېيكىسى ۋە ياۋروپادا تۇرۇشلۇق ياشلار ئىتتىپاقى ياچېيكىسى دەرھال ئاۋاز قوشۇپ، فىرانسىيەدە تۇرۇشلۇق جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار ۋە ۋەتەنپەرۋەر جۇڭگولۇقلار پارىژدىكى سىنا دەريasi بويىدا جاھانگىرلىككە قارشى زور كۆلەملىك كۈرەش يېغىنى ئۆتكۈزدى.

دېڭ شىشىەن شۇ چاغدا لېئوندىن پارىژغا قايتىپ كەلگەنىدى. ئۇ ياش ئىنقىلابچى ۋە ياچېيكا رەھبىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن، شۇ قېتىملىق ھەيۋەتلىك نامايىشقا قاتناشتى ۋە رەھبەرلىك قىلدى. لېكىن، ئۇنىڭ سالاھىيىتى پارىژ ساقچىلىرىنىڭ گۇمانىنى قوزغاپ قويدى، شۇنىڭ بىلەن ساقچىلار مەخپىي ھالدا ئۇنىڭ ئىزىغا چۈشتى ھەمدە ئۇنى نازارەت ئاستىغا ئالدى.

دېڭ شىشىەن تېخىمۇ كۆپ ئىنقىلابىي خىزمەتلەرگە رەھبەرلىك قىلىش ۋە ئۇنى قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن، 1925 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى پارتىدىكى مەشھۇر رېنو ئاپتوموبىل زاۋۇتىنىڭ سلېسارلىق سېخىغا كىردى. «سلېسارلىق سالاھىيىتى» ئۇنىڭ ئىشچىلار ۋە ئوقۇغۇچىلارنى قوزغاپ، جاھانگىرلىكە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتىگە ئاتلاندۇرۇشتا ناھايىتى ياخشى نىقاب بولدى.

ئەمما، كۆپلىگەن ئىلغار ياشلار، پائالىيەتچان كومپارتىيە ئەزالىرى ۋە ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ يوشۇرۇن نازارەت ئاستىغا ئېلىنىشى، كەينىگە مەخپىي پايلاقچى قويۇلۇشى، ھەتتا قولغا ئېلىنىپ كېتىلىشىگە ئەگىشىپ، شىشىەن ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ ئەھۋالى بارغانسېرى خەتەرلىك ۋە قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.

بۇ چاغدا دۆلەت ئىچىدىكى ئىنقىلاب ۋەزىيىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە كېيىنكى كۆرەش ئېھتىياجىغا ئاساسەن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى دېڭ شىشىەن ۋە باشقا ئون توقۇز يولداشنىڭ پارتىدىن كېتىشىنى ئىمكانقەدەر تېزرەك ئورۇنلاشتۇرۇش، ئۇلارنىڭ قىزىل سوۋېت ئىتتىپاقىغا ــ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ بۆشۈكى ۋە لېنىنىنىڭ يۇرتى موسكۋاغا بېرىپ «جۇڭشەن ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتى»دا ئوقۇش ئۈچۈن ھەر ۋاقىت تەييار بولۇپ تۇرۇشى توغرىسىدا قارار چىقاردى.

دەرۋەقە، 1926 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى فىرانسىيە ساقچىلىرى تۈيۇقسىز ھەرىكەتكە كېلىپ، دېڭ شىشىەن

قاتارلىقلارنىڭ تۇرالغۇسىنى ۋە ئۇلار تۇرۇۋاتقان مېھمانخانىنى ئاختۇردى. ساقچىلارنىڭ نىشانى «كوممۇنىزم تەشۋىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان جۇڭگولۇقلارنى ئېنىقلاپ تېپىش» ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ياۋروپادا تۇرۇشلۇق پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ مەسئۇلىنى قولغا ئېلىش ئىدى.

بىراق، ساقچىلار دېگەن شۇنىڭدىن قاتارلىقلارنىڭ تۇرالغۇسىغا بارغاندا، بۇ يەردە ھېچكىم يوق، ئۇي قۇرۇق ئىدى، ھەتتا قەغەز پارچىلىرىنمۇ كۆرگىلى بولمايتتى.

ساقچىلار قولغا ئېلىنىش ئالدىدا تۇرغان كىشىلەرنىڭ بىر كۈن ئىلگىرى مەخپىي ھالدا ھوشيارلىق بىلەن پارتىز ۋوگزالىغا بېرىپ، شۇ يەردىن شەرققە قاراپ ماڭغان خەلقئارا پويىزغا غىپپىدە چىقىۋالىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى.

1926 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى تاڭ سەھەر ۋاقتى، پارتىز قىشلىق ئۈيقۇسىدا ياتقان، يېڭى بىر كۈننىڭ قۇياشى تېخى ئۈپۈقتىن كۆتۈرۈلمىگەن چاغ ئىدى.

كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق ئىنقىلابچى دېگەن شۇنىڭدىن ۋە ئۇنىڭ مەخپىي ھالدا پارتىزدىن ئايرىلغان باشقا سەپداشلىرى ـــ قاياق ھېسسىياتى مەۋج ئۇرۇپ، كۆرەش ئىرادىسى ئۇرغۇپ تۇرغان بۇ ياشلار ئۇزۇنغا سوزۇلغان گۈدۈك ئاۋازى ئىچىدە يېپىيېڭى بىر ئىنقىلاب مەنزىلىگە قاراپ ئۇچقاندەك كېتىۋاتاتتى.

خەير ـ خوش، پارتىز ! گۈزەل ھەم جەلپكار شەھەر، خەير ـ خوش !

خەير ـ خوش، فىرانسىيە ! مەن ۋە مېنىڭ دوستلىرىم، سەپداشلىرىم بەش يىل ياشىغان، خىزمەت قىلغان، كۆرەش

قىلغان جاي !

شىشيەن تاڭ يورۇقىدا دەم كۆرۈنۈپ ـ دەم كۆرۈنمەي تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتقان پارىز كوچىلىرىغا، بارا ـ بارا كەينىدە قېلىۋاتقان فىرانسىيە زېمىنىغا قاراپ كۆڭلىدە تەنتەنە بىلەن شۇنداق دېدى.

تالاي يىللاردىن كېيىن، دېڭ شىشيەن ۋەتەن قوينىغا ئىلگىرىكى سىچۈەنلىك ئۆسمۈر ئوقۇغۇچى، ساددا بالا ئىنقىلابچى سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى يېتىلگەن ياش ئىنقىلابچى، مۇنەۋۋەر پىرولېتارىيات جەڭچىسى ۋە ئېتىقادى مۇستەھكەم كوممۇنىزمچى سۈپىتىدە قايتىپ كېلەتتى.

بۇ كىتاب شاڭخەي خەلق گۈزەل سەنئەت نەشرىياتىنىڭ 2008 ـ يىلى 1 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 2008 ـ يىلى 1 ـ ئاي 1 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

本书根据上海人民美术出版社 2008 年 1 月第 1 版, 2008 年 1 月第 1 次印刷本翻译出版。

دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرى

تەرجىمە قىلغۇچى: ياسىن سىمىت ئارچىن
مەسئۇل مۇھەررىرى: توختى تۇردى
مەسئۇل كوررېكتورى: رەناگۈل ئابلىمىت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
تېلېفون: 2827472 - 0991
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا 2 ـ باسما زاۋۇتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230 × 880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 8
نەشرى: 2011 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2011 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1-3000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 14385 - 6
باھاسى: 19.00 يۈەن

ئۆسمۈرلەر ئۈچۈن ئىنقىلابىي ئوقۇشلۇق

ماۋ زېدۇڭنىڭ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرى

جۇ ئېنلەينىڭ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرى

دېڭ شياۋپىڭنىڭ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرى

سۇن جۇڭشەننىڭ ئۆسمۈرلۈك چاغلىرى

جازا مەيدانىدىكى توي

جاسارەتلىك گېنېرال خەن شيەنچۇ

ماۋ زېدۇڭنىڭ ئۇستازى شۇ تېلى ھەققىدە ھېكايە

زېمىن قىزى ــ سىمېدلىي ھەققىدە ھېكايە

ئانا ۋەتەن ئۈچۈن

ئۇرۇش يىللىرىدىكى ئۇچ ئۆسمۈر (1)

ئۇرۇش يىللىرىدىكى ئۇچ ئۆسمۈر (2)

ISBN 978-7-228-14385-6

9 787228 143856 >

定价：19.00 元